

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

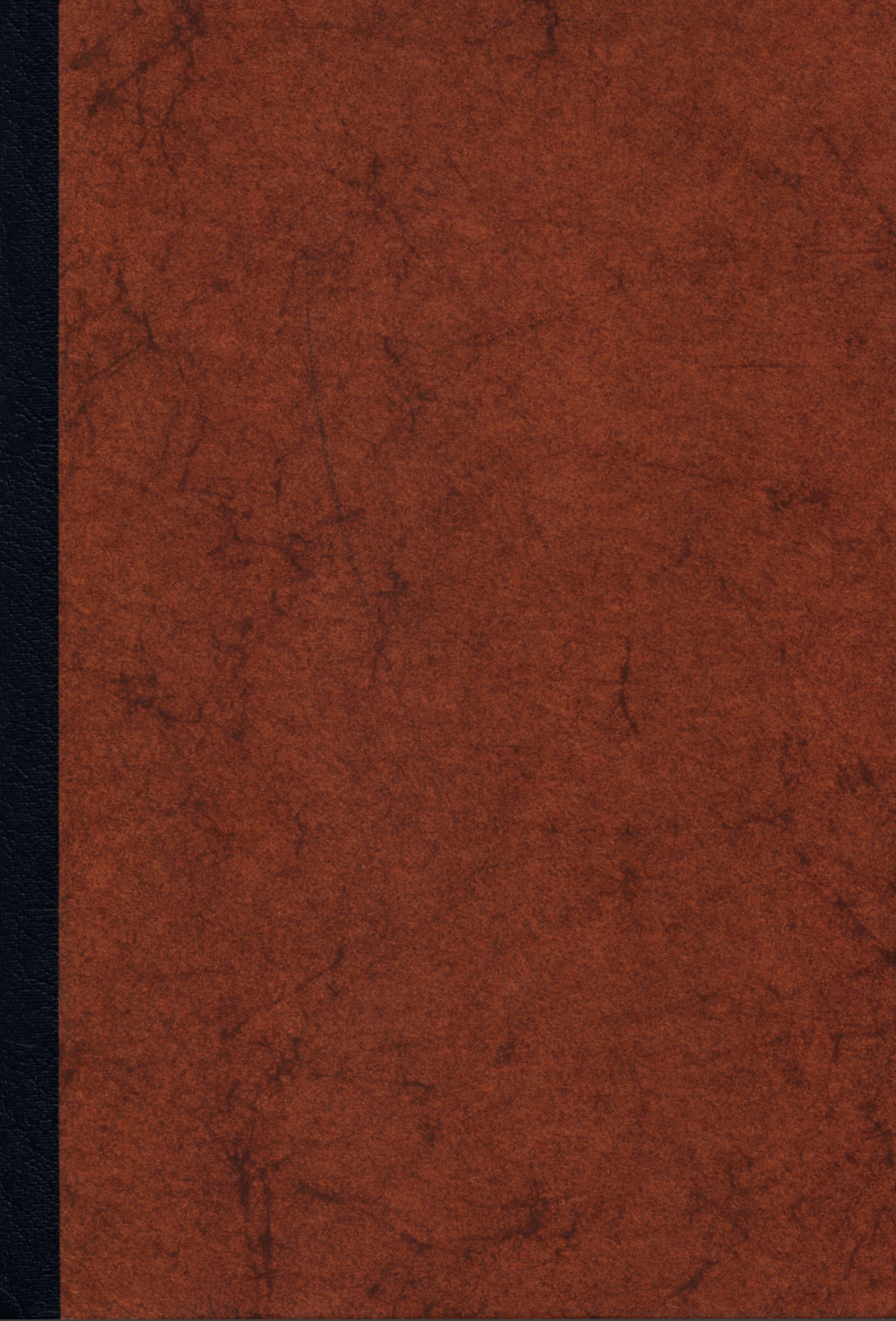
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HENRIK MÜLLER

Rentemester
HENRIK MÜLLER

*En studie over
enevældens etablering i Danmark*

af
Johan Jørgensen

KØBENHAVN

1966

Denne afhandling er af det filosofiske fakultet ved Københavns universitet antaget til offentlig at forsvares for den filosofiske doktorgrad.

København, den 12. september 1966.

Carl Stief
h. a. dec.

... her foruden er her Mangel i største Maade og allermest for Penge, og dersom ingen Barschaft bliver opbragt, ser jeg for mine Øjne, at der vil begaas Spot, thi vi aldeles ingen Forraad haver, ej heller ser aparentze noget at bekomme, efterdi Indkomsterne er ganske ringe og nu om Stunder paa alle Steder slaar fejl, jeg har det længe tilforn givet til kende, og faar det endnu at sige fra mig ...

(Henrik Müller til Peder Schumacher 15. juni 1667)

Indhold

Forord	9
Indledning	11
Kilder og litteratur	15
I De første år	25
II Tronskiftet	34
III Generaltoldforvalter	39
IV Borgerlige erhverv I	50
V Admiralitetsråd	57
VI 1660	73
VII Rentemester I	83
VIII Krongodsudlæg	105
IX Godsejer	110
X Borgerlige erhverv II	130
XI Bjergværksejer – Kobber	145
XII Bjergværksejer – Sølv	155
XIII Kredit	162
XIV Rentemester II	168
XV Christian V's tid	187
XVI Frantz Müller	198
XVII Afvikling – Private	205
XVIII Afvikling – Staten	214
XIX Henrik Müller og enevældens etablering	225
Tillæg I–XVI	235
Personregister	269
Summary	277

Forord

Ved afslutningen af dette arbejde takker jeg min mor og min hustru; uden deres hjælp havde det ikke kunnet fremkomme.

Jeg bringer Ministeriet for kulturelle anliggender min ærbødige tak for 6 måneders betydningsfuld tjenestefrihed og føjer hertil en tak til rigsarkivar dr. phil. Johan Hvidtfeldt og overarkivarerne Aage Rasch og dr. phil. Sune Dalgård for megen imødekommenhed og interesse.

Mine medansatte i Rigsarkivet takker jeg for venlighed gennem årene og takker specielt arkivar E. Stig Jørgensen for det engelske resumé.

Rigsarkivet, juni 1966.

Johan Jørgensen.

Indledning

Blandt de mange »homines novi« der gjorde sig gældende i dansk politik og erhvervsliv ved midten af 17. århundrede, finder man næppe nogen mere fængslende skikkelse end rentemester Henrik Müller. Kendere af Danmarks historie må med undren konstatere, at den historiske litteratur savner en skildring af denne mand, der vel må anses for den fornemste og interessanteste repræsentant for den patricier- og embedsmandsgruppe, der nåede frem til magt og indflydelse under striden mellem konge og adel i 1630'erne, 1640'erne og 1650'erne, og som i 1658–60 på afgørende vis kom til at præge udviklingen.

En biografi af Henrik Müller, købmandssønnen fra Itzehoe, der blev Rantzau'ernes protegé og Christian IV's kammer-skriver, Corfitz Ulfeldts nære forretningsforbindelse, der slap godt fra hans fald, generaltoldforvalteren og admiralitetsråden, der som statskreditor blev rentemester og storgodsejer og oplevede både Griffenfeldts ophøjelse og fald, er en såre fristende opgave, og historikerne har naturligvis forlængst været opmærksomme herpå. Af de ældre kan nævnes P. W. Becker¹ og H. F. Rørdam². J. A. Fridericia kom ikke til direkte at beskæftige sig med Henrik Müller, om hvem han dog skrev klart og instruktivt i første udgave af Dansk biografisk Lexikon, men hans store

1. *Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regiering* udg. af P. W. Becker I, 1847, s. 48.

2. *Kirkehistoriske Samlinger* 3. Rk. V, 1884–86, s. 539 f. (noten) »H. Müllers Levned fortjente en monografisk Fremstilling. Han var utvivlsomt en af sin Tids virksomste og mest begavede Personligheder.«

og beundringsværdige arbejde for udforskningen af tidsalderens almindelige historie betyder selvfølgelig på mangfoldige punkter, at vejen er banet for den, som beskæftiger sig med Henrik Müller. Værdifuld hjælp yder også Carl Christiansens finanshistoriske værk tilligemed den vigtige undersøgelse af den store revisionskommissions virksomhed³. Medens Carl Christiansens arbejder især har betydning ved deres stofrigdom, må opmærksomheden, når det gælder problemstillingen, først og fremmest være rettet mod de af Albert Olsen fremsatte synspunkter⁴. Heller ikke disse to forskere kommer dog nærmere ind på Müllers virksomhed. Det gør derimod Fr. Meidell i sin udmærkede lille afhandling om Henrik Müller og Joachim Irgens fra 1894⁵, der dog er for snæver i sit anlæg til at være helt tilfredsstillende.

Under studiet af relationerne mellem staten og patriciatet, især det københavnske, har den opgave at give en skildring af Henrik Müllers virksomhed naturligvis hurtigt trængt sig på. I fremstillingen af forudsætningerne for Københavns privilegier 1658 måtte han nødvendigvis blive en hovedperson⁶, og det samme gælder en nærmere betragtning af regeringsforandringen i 1660⁷.

Efterfølgende studier står således i nøje forbindelse med tidligere arbejder⁸. Gentagelser er søgt begrænset, men de har naturligvis ikke kunnet undgås. Også polemik mod tidligere

3. Carl Christiansen, *Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie under de to første Enevoldskonger I-II*, 1908–22, samme, Den store Revisionskommission og dens Forløbere, *Hist. Tidsskr.* 7. Rk. IV, 1902–04, s. 1–120 og samme, *Formuesforhold i Danmark 1660–1700*, 1941.

4. Her skal især nævnes detailstudien Steffen Rodes Regnskabsbog over Studehandel 1637–1650 i *Hist. Tidsskr.* 9. Rk. I, s. 255–281, og oversigtsartiklen Nogle Synspunkter for dansk merkantilistisk Erhvervspolitik, *Scandia* III, s. 223–273.

5. *Museum* 1894 II, s. 73–111.

6. Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten ved det 17. århundredes midte*, 1957.

7. Samme i *Festskrift til Astrid Friis*, 1963, s. 153–171.

8. Jfr. også Johan Jørgensen, *Patriciat og enevælde*, *Historiske Meddelelser om København*, Arbobog 1963, s. 11–62 og Arbobog 1964, s. 7–89.

fremsatte anskuelser er såvidt muligt undgået, hvilket er det naturligste i betragtning af den foreliggende litteraturs beskaffenhed.

Henrik Müllers arkiv eksisterer ikke mere. Heller ikke hans families. Privatbreve fra ham findes så at sige ikke. Alt hvad vi ved om hans virksomhed, grunder sig (med en enkelt undtagelse) på officielle kilder, regnskaber og aktstykker i administrationsarkiverne, Kancelliets, Rentekammerets, Højesterets, Landstingets og Københavns bytings arkiver, som de nu, højst fragmentarisk, findes i Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland m. m. Da Henrik Müller kun sjældent officielt optrådte som politiker, har han, synes det, for det meste undgået diplomaternes opmærksomhed, og vi må i det store og hele savne deres indberetninger som kilder til oplysning om hans færd. Betydningen heraf bør ikke overvurderes⁹.

Så meget mere righoldige er til gengæld administrationsarkiverne. Så righoldige, at fremstillingen på ingen måde tør gøre krav på fuldstændighed. Det har været nødvendigt at begrænse kildegennemgangen til det materiale, der med rimelighed kunne ventes at give udbytte.

9. Jfr. om diplomaters svigtende kundskaber *Hist. Medd. om Kbh.* Årbog 1961, s. 71 ff. og nedenfor s. 62 f. og 98.

Kilder og litteratur

I. Utrykte kilder

Rigsarkivet, København.

(Når intet andet anføres, findes de påberåbte arkivalier her).

Kongehusets og rigets arkiv, Ulfeldtske sager nr. 38, Breve til rigens hofmester 1658.

Danske Kancelli, Registre og Tegnelser med tilhørende koncepter og indlæg, herunder henlagte sager, 1645–1684; B 142 Koncepter og indlæg til udfærdigede kgl. sø- og andre pas 1623–59; 159 Ekstrakt- og resolutionsprotokoller for danske og norske sager 1653–60; 164 Diverse breve, dokumenter og akter sagligt ordnede V Told- og akcisevæsen og IX Forsvars- og krigsvæsen; 189 Kontraktbøger 1633–47; 191 Kontraktbøger 1650–60; 214 Kontobog over K. M.s egen debet og kredit 1655–60; 250 Kommissionsakter ang. revision af adskillige afregninger 1651–53; 251 Kopibog for generaltoldforvalter Henrik Müller.

Danske Kancellis udenrigske afdeling, 1 Russiske acta 1631–70.

Tyske Kancellis udenrigske afdeling, Spanske Nederlande. 21 Christian Lentes gesandtskabsarkiv, Forskellige akter og dokumenter 1675–79, 1681.

Registrant 108 b, 56 Henrik Müllers regnskab for indtægt og udgift af kontributionstold oppebåret til St. Annæ bygning og af lastepenge til de ny bådsmandsvåninger 1641–46; 105 Københavns byfogedregnskaber.

Rentekammeret, 211.6–14 Originale kgl. resolutioner 1660–79; 211.32 Kopibog over kgl. missiver til rigsskatmesteren og Kammerkollegiet 1660–67; 211.38–40 Kgl. ordrer og befalinger 1663–79; 212.2–14 Ekspeditionsprotokoller 1660–79; 212.36 Ekstraktprotokol over udlagt jordegods i Danmark og Norge 1651–70; 212.45–76 Koncepter og indlæg til skødebøgerne 1661–79; 212.103–07 Hofetatens kasses kontor, missivebøger 1665–68 og 1670–79; 213.11–33 Registerbøger 1661–79;

214.5–6 Kontraktbøger 1661–75; 215.13–16 Diverse dokumenter vedr. København, købstæder og amter 1660–79; 215.17–25 Diverse dokumenter vedr. partikulære personer 1660–79; 216.182–288 Afregninger 1660–79 (især: II, 51, III, 70, 87–92, VIII, 11, 29, 210–11, 219, IX, 8, 77–78); 216.302–08 Dokumenter vedr. realisationen af Kaj Lykkes konfiskationsbo 1661–68; 2211.1– Deliberationsprotokoller 1673–; 2212.4– Ekspeditionsprotokoller 1679–; 2212.164–94 Koncepter og indlæg til skøder 1680–1719; 2213.83–85 Kammerkollegiets ekspeditionsprotokoller 1679–95; 2215.366–367 Kommissionen af 1681, 6. dec. til af efterse forrige kommissarius i Amsterdam Frants Müllers regnskaber for modtagne og udgivne spanske og hollandske subsidiepenge, dens relation m. bilag 1681, 1688–89; 222.833–34 Diverse indenlandske fordringer på kronen 1681–1769; 2243.44–47 Sjællands stifts renteskriverkontor, ordres- og missivebøger 1681–89. – S. Nygård, Fortegnelse over kgl. Resolutioner gennem Rentekammeret 1660–1719. – Reviderede regnskaber, Rentemesterregnskaber 1634–69; Toldregnskaber, ekstrakter og antegnelser 1660– København, Holbæk, Kalundborg og Ålborg; Åbenrå amtsregnskab 1672.

Søetaten, Admiralitetets protokol 1665–75; Over- og underadmiralitetsrettens justitsprotokol 1664–65.

Højesteret, Dombøger 1661–83; Stævnebog 1682; Koncepter og indlæg 1680–83.

Universitetet, Ths. Bartholins rectoratsregnskab 1671–72.

Vestindisk-Guineisk kompagni, Dokumenter vedk. aktiekapitalens tilvejebringelse og indbetaling.

Privatarkiver, Chr. v. Lente (d. 1725); Hans Schack (d. 1676).

Håndskriftsamlingen, Langebeks diplomatarium 1662; Christian Ludvig Stemann, Samlinger ang. de norske Bjærgværker I 1649–1786.

Landsarkivet for Sjælland m. m.

Sjællands landsting, Pantebog 1632–84.

Københavns byting, Pantebog 1646–70.

Christianshavns byting, Pantebog 1654–72.

Køge byfoged, Skifteprotokol 1670–73.

Nakskov byfoged, Skifte- og værgemålsdokumenter 1656–64.

Kalundborg rådstue, Rådstueprotokol 1663.

Rigsarkivet Oslo.

Koncepter og indlæg til norske skøder 1673, 30. september.

Antegnelser og ekstrakter vedr. Drammen toldregnskaber 1642–79.

Kommissionsforretning over afg. toldinspektør i Norge Albricht Schumachers stervbo 1685.

Riksarkivet Stockholm.

Momma Reenstierna E 2600.

Det kongelige bibliotek.

Håndskriftsamlingen, Kall 141 fol.

II. Trykte kilder og litteratur

(Når ikke andet angives, er trykkestedet København).

Danmarks Adels Aarvog LII, 1935.

Peter Adler, *Ribe By under Krigen 1657–1660*, Ribe 1838.

Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV.s Tid I–III, ved Kr. Erslev, 1883–90.

Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie 1660–1676 I–II, udg. ved J. Lindbæk, 1903–1910.

Nogle Aktstykker til Oplysning om Kjøbenhavn i Midten af 17. Aarhundrede, meddelt af O. Nielsen, *Danske Magazin* 5. Rk. III, 1893–97.

Vejledende arkivregistraturer XII. Rentekammeret I ved Jens Holmgaard udg. af Rigsarkivet, 1964.

Volkmar von Armin, *Krisen und Konjunkturen der Landwirtschaft in Schleswig-Holstein vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Band 35. Neumünster 1957.

Generallieutenant Jørgen Bjelkes Selvbiografi, udg. af I. A. Fridericia, 1890.

J. Bloch, *Stiftamtænd og Amtmænd i Kongeriget Danmark og Island*, 1895.

F. C. Bretteville-Plum, Kammerskriver Søren Jensen Hellekande, *Personalhistorisk Tidsskrift* 10. Rk. II, 1935.

J. O. Bro-Jørgensen, *Dansk Vestindien indtil 1755, Vore gamle tropekolonier* II, 1953.

Chr. Bruun, *Curt Sivertsen Adelaer*, 1871.

– *Enevældens Indførelse i Danmark og Kongelovens Tilblivelse*, 1887.

Henry Bruun, E. A. Bertouchs korrespondance med adelen, *Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-års jubilæum*, 1964.

M. Thr. Brünnich, *Kongsberg Sølvbergverk i Norge*, 1826.

H. Brøchner, Tyrrestrup, *Samlinger til jysk Historie og Topografi* IV, Ålborg 1872–73.

C. O. Bøggild-Andersen, Christian den Fjerdes Tidsalder, *Schultz Danmarkshistorie* III, 1942.

– Hannibal Sehesteds slægt, barndom og skoleår, *Til Knud Fabricius*, 1945.

– *Hannibal Sehested* I, 1946.

- K. Carøe, Livkirurg Philip Hacquart og hans sønner, *Personalhistorisk Tidsskrift* 7. Rk. V, 1921.
- Aksel E. Christensen, Tiden indtil c. 1730, *Industriens Historie i Danmark* I, udg. af Axel Nielsen, 1943.
- Kong Christian den fjerdes egenhændige Breve I–VII, udg. ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia, 1878–91, VIII, udg. ved J. Skovgaard, 1947.
- Carl Christiansen, Den store Revisionskommission og dens Forløbere, *Historisk Tidsskrift* 7. Rk. IV, 1902–04.
- *Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie* I–II, 1908–22.
- *Formuesforhold i Danmark 1660–1700*, 1941.
- Corpus Constitutionum Daniæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende* V–VI, udg. ved V. A. Secher, 1903–18.
- Dagbog, ført under Kjøbenhavns Belejring 1658–60, meddelt af O. Nielsen, *Museum* 1896.
- Dagbogsoptegnelser fra Rigsdagen 1660, udg. af Chr. Bruun, *Danske Samlinger* 2. Rk. II, 1872–73.
- Sune Dalgård, Salpeterolden af 1638–39 og den private spekulationshandel bag den, *Historisk Tidsskrift* 11 Rk. IV, 1953–56.
- *Dansk-Norsk hvalfangst 1615–1660*, 1962.
- Reformationen på Øresunds toldbod 1641, *Festskrift til Astrid Friis*, 1963.
- Danmark-Norges Traktater* V–VI, udg. ved L. Laursen, 1920–23.
- Dansk biografisk Lexikon*, red. af C. F. Bricka I–XIX, 1887–1905.
- Dansk Biografisk Leksikon*, red. af P. Engelstoft I–XXVII, 1933–44.
- Johs. Elgvin, *En By i Kamp, Stavanger Bys Historie*, Stavanger 1956.
- Poul Enemark, Jeng Bang og det ålborgske saltkompagni, *Erhvervs-historisk årbog 1954*, Århus 1954.
- Knud Fabricius, *Griffenfeld*, 1910.
- Kollegiestyrets Gennembrud og Sejr 1660–1680, *Den danske Central-administration*, red. af Aage Sachs, 1921.
- Albert Fabritius, Slægten Edinger, *Personalhistorisk Tidsskrift* 9. Rk. III, 1930.
- *Danmarks Riges Adel*, 1946.
- P. Fløe og O. Nielsen, *Historiske Efterretninger om Nr. Horne Herred*, 1875.
- Franske Memoirer fra vor første Enevældstid om Danmarks politiske og økonomiske Forhold, ved Knud Fabricius, *Danske Magazin*, 6. Rk. II, 1916.
- J. A. Fridericia, Anmeldelse af Chr. Bruun, Gunde Rosenkrantz, *Historisk Tidsskrift*, 5. Rk. V, 1885.

- Historisk-statistiske Undersøgelser over Danmarks Landboforhold i det 17. Aarhundrede, *Historisk Tidsskrift* 6. Rk. II, 1889-90.
- *Adelsvældens sidste Dage*, 1894.
- *Danmarks Riges Historie 1588-1699*, u. å.
- Hans H. Fussing, Skovgaard's Drift i Christian Rantzaus ejertid 1635-1663, *Jyske Samlinger* 5. Rk. II, Århus 1935.
- Stiernholm len 1603-1661, *Det kgl. danske videnskabernes selskab. Historisk-filologiske skrifter* III, nr. 1, 1951.
- Mourids Podebusk, *Jyske Samlinger* Ny Rk. III, Århus 1954-56.
- Uddrag af Fyenbo Landstings ældste Skjøde- og Pantebøger, meddelte af N. Rasmussen Søkilde, *Samlinger til Fyens Historie og Topographie* X, Odense 1890.
- »Fyrstelig Tankering«, meddelt af J. A. Fridericia, *Danske Magazin* 4. Rk. IV, 1878.
- Axel Garboe, *Thomas Bartholin* II, 1950.
- Louis de Geers brev och affärshandlinger 1614-1652*, utg. genom E. W. Dahlgren, *Historiska Handlingar* del 29, Stockholm 1934.
- Geheime-Raadets protocol 1670-76, *Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv*, udg. af C. F. Wegener VI, 1876-82.
- Jens A. R. Gjerløv, *Salget av kronens gods i Nedenes 1662-96*, særtryk af *Aust-Agder-Arv 1960*, Arendal 1961.
- Kristof Glamann, The Dutch East India Company's Trade in Japanese Copper 1645-1736, *The Scandinavian Economic History Review* I, 1953.
- Statholder U. F. Gyldenløves Forslag angaaende Justitien, Militzen, Indkomsterne og Handelen i Norge 1666, *Meddelelser fra det norske Rigsarchiv* I, Christiania 1870.
- Ejler Haugsted, Aarhus Mølle, *Aarhus gennem Tiderne* red. Jens Clausen, Ejler Haugsted, Regnar Knudsen, Emanuel Sejr, III, Aarhus 1941.
- Eli F. Heckscher, Den europeiska kopparmarknaden under 1600-talet, *Scandia* XI, 1938.
- Michael Henrichsøn, *Lüg Prædikener Fierde Deel*, 1705.
- P. Hjort og P. S. Krog, *Efterretninger om Røros Kobberværk*, udg. med tillæg af John Aas, Røros 1903.
- F. E. Hundrup, *Lærerstanden ved de nedlagte lærde Skoler i Kjøge, Holbek, Kallundborg og Ringsted*, Roskilde 1870.
- Instruxer for Collegier og højere Statsebedsmænd umiddelbart efter Souveraineteten, *Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv* udg. af C. F. Wegener II, 1856-60.
- Chr. Axel Jensen og M. Mackeprang, Nybørs, *Fra Arkiv og Museum* II, 1903-05.

- Chr. Axel Jensen, Altertavlen m. m., Louis Bobé, *Bremerholms Kirke og Holmens Menighed*, 1920.
- Breve fra Statsmænd i Danmark til den danske Resident i Stockholm, Peder Juel, fra Aarene 1648–55, meddelte af J. A. Fridericia, *Danske Magazin*, 5. Rk. II, 1889–92.
- A. D. Jørgensen, *Peter Schumacher Griffenfeld I–II*, 1893–94.
- Johan Jørgensen, Gravminder, S. Nicolai kirke, *Danmarks Kirker* udg. af Nationalmuseet, *København* ved Victor Hermansen, Aage Roussell og Jan Steenberg I, 1945–58.
- *Det københavnske patriciat og staten ved det 17. århundredes midte*, Skrifter udg. af det historiske institut ved Københavns universitet I, 1957.
 - Ditmer og Johan Bøfke, *Historiske Meddelelser om København*, Årbog 1961.
 - Bilantz 1660. Adelsvældens bo, *Festskrift til Astrid Friis*, 1963.
 - Denmark's Relations with Lübeck and Hamburg in the Seventeenth Century, *The Scandinavian Economic History Review* XI, 1963.
 - Patriciat og enevælde, *Historiske Meddelelser om København*, Årbog 1963–1964.
- Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik III's og Christian V's Tid* udg. ved Emil Marquard, 1918.
- Kancelliets Brevbøger vedrørende Danmarks indre Forhold 1630–43*, udg. ved E. Marquard og Gunnar Olsen, 1932–56.
- Kjøbenhavns Diplomatarium I–VIII*, udg. ved O. Nielsen, 1872–87.
- Hans Knudsen, Danske Lovs Bestemmelser om Selvejerbønderes Hoveri, *Festskrift til Kristian Erslev*, 1927.
- Jens Kraft, *Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge V*, Christiania 1832.
- Rigsraad Otte Krags Dagbogsoptegnelser vedrørende Krigen 1658–59, meddelte ved Gerhard L. Grove og Knud Rockstroh, *Danske Magazin*, 5. Rk. VI, 1909.
- Fr. Krarup, Gabriel Milan, *Personalthistorisk Tidsskrift* 3. Rk. II, 1893.
- Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark II–III*, udg. ved F. J. West og S. Nygård, 1908–1941.
- Den almindelige Landscommission 1661, *Meddelelser fra det norske Rigs-archiv I*, Christiania 1870.
- Harald Langberg, *Danmarks Bygningskultur I*, 1955.
- Henrik Larsen, Vejlbys Sogns Landbohistorie, *Aarbøger udg. af Historisk Samsfund for Aarhus Stift XX*, Aarhus 1927.
- Mogens Lebech, *Christianshavn paa halvvejen*, 1960.
- H. C. Bering Liisberg, *Christian den Fjerde og Guldmedene*, 1929.

- H. D. Lind, *Kong Kristian den fjerde og hans Mænd paa Bremerholm*, 1889.
- Underslæb paa Bremerholm under Korfits Ulfeldts Finansstyrelse, *Historisk Tidsskrift* 6. Rk. V, 1894-95.
 - *Kong Frederik den tredies Sømagt*, Odense 1896.
 - Smaa Bidrag til den københavnske Skibsfarts Historie i Slutningen af det 17. Aarhundrede, *Historiske Meddelelser om København* 2. Rk. IV, 1929-30.
- Axel Linvald, *Bistrup. Byens Gods 1661-1931*, 1932.
- Christian Lunds Relation til Kong Frederik III om David Danells tre Rejser til Grønland 1652-54, meddelt af Louis Bobé, *Danske Magazin* 6. Rk. II, 1916.
- Holger Malling, Vor Frue Kirkes Gravbog, *Personalhistorisk Tidsskrift* 8. Rk. V, 1926.
- Vilhelm Marstrand, Walter, *Personalhistorisk Tidsskrift* 9. Rk. I, 1929.
- Hugo Matthiessen, Otto Smith, Victor Hermansen, *Ribe Bys Historie 1660-1730*, 1929.
- Fr. Meidell, To Pengematadorer i Danmark i det 17. Aarhundrede, *Museum* 1894.
- C. Molbech, Corfitz Ulfeldts Midler og Rigdom, *Historisk Tidsskrift* 1. Rk. III, 1842.
- Breve fra Kristine Munk og Leonora Christina, ved Svend Aakjær, *Danske Magazin* 8. Rk. I, 1958-61.
- Nationalmuseets anden Afdelings Virksomhed 1913-14, *Fra Arkiv og Museum* V, 1912-15.
- A. H. Nielsen, *Personal-historiske Notitser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg*, Aalborg 1879-80.
- O. Nielsen, *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse* III-V, 1881-89.
- Sven A. Nilsson, Reduktion eller kontribution, *Scandia* XXIV, 1958.
- H. K. Schutter, Rolf Fladby og Sølvi Sogner, *Norske Kongebrev 1660-* (u. st.) 1962-.
- Norske Magazin*, udg. af N. Nicolaysen II, Christiania 1868.
- Norske Rigs-Registranter* V-XII, udg. ved O. G. Lundh, J. E. Sars, O. A. Øverland, Y. Nielsen og E. A. Thomle, Christiania 1874-91.
- Eiler Nystrøm, *Biografiske Efterretninger om Peter Munthe Bruns og Ane Munchs Slægt*, 1910.
- Albert Olsen, Steffen Rodes Regnskabsbog over Studehandel 1637-1650, *Historisk Tidsskrift* 9. Rk. I, 1918-20.
- Nogle Synspunkter for dansk merkantilistisk Erhvervspolitik, *Scandia* III, 1930.
- Gunnar Olsen, *Hovedgård og bondegård*, 1957.
- *Træhesten, hundehullet og den spanske kappe*, 1960.

- Henrik Pedersen, Ødegaarde i 1680'erne, *Historisk Tidsskrift* 8. Rk. IV, *Tillægshæfte til Edvard Holm*, 1913.
- Tord Pedersen, *Drammen*, I-II, Drammen 1912-21.
- Anders Petersen, *Kjøge Byes Historie*, 1888.
- Philocosmi Betænkninger over adskillige vigtige politiske Materier*, 1771.
- H. U. Ramsing, *Københavns Ejendomme 1377-1728 I-IV og VIII*, 1943-1962.
- Aa. Rasch, *Niels Ryberg*, Aarhus 1964.
- Meddelelser fra Rentekammerarchivet*, udg. af Joh. Grundtvig, 1871-1872.
- H. C. Roede, Uddrag af Kancelliets Registranter ang. Vielser, Daab og Begravelser 1670-75, *Personalhistorisk Tidsskrift* 6. Rk. V, 1914.
- H. F. Rørdam, Fra Kornerup og Svogerslev, *Kirkehistoriske Samlinger* 3. Rk. V, 1884-86.
- Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regjering I-II*, udg. af P. W. Becker, 1847-57.
- Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie III-V*, Christiania 1835-38.
- William Scharling, *Pengenes synkende Værdi*, 1869.
- Johan Schreiner, Nederland og Norge 1625-50. *Skrifter utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo II Hist.-Filos. Kl.* 1933. No. 3, Oslo 1933.
- Gerh. Schøning, Beretning om det Meldalske eller Løkkens Kobber-Verkes Oprindelse, *Det Trondhiemske Selskabs Skrifter* III, 1765.
- Thyra Sehested, *Hannibal Sehested I-II*, 1886.
- Vedel Simonsen, *Samlinger til Hagenskov Slots, nuværende Frederiksgaves Historie*, Odense 1842.
- *Bidrag til Rugaards Historie*, III, 1844.
- Rigsraad Christen Skeels Dagbog 1649-59, meddelt af T. A. Becker, *Danske Magazin* 3. Rk. IV, 1854.
- S. Birket-Smith, *Leonora Christina, Grevinde Ulfeldts Historie I-II*, 1879-81.
- *Leonora Christina (Ulfeldt) på Maribo Kloster*, 1872.
- Statholderskabets Ekstraktprotokol 1662-1669*, udg. af det norske Rigsarkiv I-IV, Christiania-Oslo 1910-1935.
- Sverre Steen, Tidsrummet 1640 til omkring 1720, *Det norske folks liv og historie gennem tidene V*, Oslo 1930.
- Jørgen Sthyr, Kobberstikkeren Albert Haelwegh, *Kunstmuseets Aarskrift* 1938.
- Arne Sundbo, Af Varde og Hjertings Historie, *Fra Ribe Amt IV-V*, 1918-19.

- Supplikker fra det syttende og attende Aarhundrede, udg. ved G. L. Wad, *Personalhistorisk Tidsskrift* VI, 1885.
- N. Rasmussen Søkilde, *Holstenshus og Nakkebølle*, Odense 1875.
- Th. Thaulow, Hof og Hofliv under Kong Frederik III, *Historiske Meddelelser om København* 2. Rk. IV, 1929–30.
- Albert Thomsen, *Holbæk Købstads Historie*, Holbæk 1936–42.
- Til Belysning af Toldindtægterne under Frederik III, meddelt af J. A. Fridericia, *Danske Magazin* 5. Rk. II, 1889–92.
- J. P. Trap, *Danmark*, femte udgave 1953–.
- Stein Tveite, *Engelsk-norsk trelasthandel 1640–1710*, Bergen–Oslo u. å.
- Nogle Breve til Oplysning af Corfitz Ulfeldts og hans families Historie i Aarene 1662 og 1663, meddelte af J. A. Fridericia, *Danske Samlinger* VI, 1870–71.
- Otto Vaupell, *Rigskansler Grev Griffenfeld I–II*, 1880–82.
- Lauritz Weibull, Efter Roskilde fred, *Historisk Tidsskrift för Skåneland* I, Lund 1903.
- E. C. Werlauff, Efterretninger om italieneren I. F. Borro's Ophold ved det danske Hof, *Samlinger til den danske Medicinal-Historie* udg. af J. D. Herholdt og F. V. Mansa I, 1835.
- Fr. Jürgensen West, Tryggevalde Ladegaard i 1662, *Fra Arkiv og Museum*, I, 1899–1902.
- D. H. Wulff, *Jens Bang*, Ålborg 1885–86.

I

De første år

Om Henrik Müllers herkomst og tidligste år er vi stort set henvist til de efterretninger, magister Michael Henrichsøn Tisdorph, sognepræst ved St. Nicolai kirke i København har bragt i den ligprædiken, han holdt ved Müllers begravelse 1692¹. Det er ikke meget, Danmarks »kosteligste prædikant« har at meddele, men vigtigt.

Henrik Müller var købmandssøn fra Itzehoe i Holsten, hvor han fødtes 16. marts 1609. Han blev i hjemmet til sit 15. år, da han for sit gode nemmes skyld af hertugdømmernes statholder Gert Rantzau kaldtes til at være studiekammerat med dennes fem år yngre søn Christian, for hvem Müller vel i virkeligheden har været en slags huslærer. I 1627 døde Gert Rantzau imidlertid, og sammen med Christian drog Müller til Sorø akademi, hvor de kom i huset hos teologiprofessoren Johan Clüver, der tillige var tysk præst ved akademiet; også han stammede fra Holsten, han var kendt for en udmærket håndbog i verdenshistorien og blev 1630 superintendent i den kongelige del af Ditmarsken².

I Sorø traf Rantzau og Müller en række fornemme jævnaldrende. Der var hertug Frederik, den senere kong Frederik III, de siden så navnkundige adelsmænd Hannibal Sehested, Joachim Gersdorff og Claus Ahlefeldt, Christen Skeel Albertsen og Otte Krag samt brødrene Pogwisch, af hvilke navnlig Otto

1. Mag. Michael Henrichsøns ... *Liig Prædikeners Fierde Deel*, 1705, s. 329–41.

2. Bjørn Kornerups artikel i *Dansk Biografisk Leksikon* V, 1934, s. 355 f.

kom til at spille en rolle³. Hermed var Henrik Müller introduceret i den kreds, i hvilken han skulle færdes i det kommende halve århundrede.

Kun et årstid blev han dog i Sorø. 20. februar 1628 kom han til Tyske Kancellis kontor i København, åbenbart som et led i sin uddannelse. Michael Henrichsøn hævder i hvert fald, at han agtede at fortsætte sine studier på fremmede steder, samt at han blev »insinueret« hos Frantz Rantzau, Christians 10 år ældre fætter, som Christian IV havde udvalgt til svigersøn, og som netop var blevet rigsråd og statholder i København. Med et sådant bekendtskab var det naturligvis ikke vanskeligt for Müller at opnå kgl. »intercessionalia« til general Tilly for at kunne hjælpe enken efter sin »veldæder« Justus Steinius, hvilket dog en heftig sygdom forhindrede.

14. januar 1630 kom han i tjeneste hos Frantz Rantzau, der gjorde brug af ham både i »domestique affaires« og i kongelig majestæts forretninger på »Rådstuen«, så at Müller således påny fik forbindelse med kancellierne. Allerede 5. november 1632 døde Frantz Rantzau, men, fortæller Henrichsøn, gennem sin kansler Christian Friis lod kongen Müller vide, at han ville bruge ham i sit eget kammer som kammerskriver. Denne tjeneste tiltrådte han 17. november 1632 og var da, hvad Henrichsøn med føje fremhæver, kun 23 år gammel. I årlig løn skulle han have 100 kurantdaler, i kostpenge 12 kurantdaler om måneden og dertil en hofklædning. Ved det »store bilager« hørte han til dem — kongens og prinsens kammertjenere, livbarbererne, de kongelige børns dansemester m. fl. — der efter kongens bestemmelse skulle have trøje og buxer af rødt fløjl med opskårne ærmer besat med gult atlask samt kappe af fint rødt klæde; klæderne skulle besættes med een streg og kappen med tre streger guldsnore. I øvrigt skulle han følge kongen på dennes rejser på sin egen bekostning og tjene tro og flittig efter den ed, han havde aflagt.⁴

3. C. O. Bøggild-Andersen i *Til Knud Fabricius*, 1945, s. 128 f.

4. *Kancelliets Brevbøger ...* ved E. Marquard 1630–32, 1932, s. 912, *Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve* udg. ved C. F. Bricka og J. A. Fridericia III, 1878–80, s. 266 ff.

Karrieren var således heldigt begyndt, og 6. juli 1633 »begav han sig i ægteskab« med Sophia Hansdatter, hvis fader Hans Jensen var rådmand i Varberg. I ægteskabet fødtes 7 sønner og 4 døtre; 2 af sønnerne og 1 datter døde som små, medens 3 sønner og 3 døtre overlevede faderen, fortæller Henrichsøn⁵, der videre skildrer, hvorledes kongen brugte Müller i adskillige kommissioner, rejser og forretninger.

Sandt nok. I Christian IV's tjeneste hengik tiden ikke med ørkesløshed. 20. december 1632 ser vi kongen diktere Müller poster til regnskabet: Anno 1632 den 12 Decem: Er kaarl kraakau giiffuen paa Regenskab for ded korn, som for nogen tiid siiden Er sendt hen tiil glyckstad ... 2.000 Riix daler. Vdi samme Aar den 13 Decem: Er den Suenske Rentemeisters tiiner giiffuen paa Regenskab paa ded Iern, som hand udi køben: leffuerid haff, 30 Rosso: och 480 rix daler.

Med En købmand udi helssingør Er udi samme dage handliid om En partii Iern, Som Skriiffueren paa hammermøllen haffuer annamid, och ded laade forarbeide, huer skippund for tii Riix daler, Och Er samme købmand strax giiffuen paa handen ... 30 Rosso: Och ... 280 rix daler.⁶ Denne tilfældigt bevarede lap er vel kun een af de hundreder, som Müller i tidens løb må have modtaget, men den viser meget godt arten af de forretninger han nu kom ind i.

Christian IV har uden tvivl været vel tilfreds med sin unge skriver og gav ham snart betroede hverv. 9. september 1635 fik han således ordre til sammen med slotsskriver, senere borgmester i København Peder Pedersen at undersøge antallet af gårde og huse i Københavns birk⁷. Vi ved også, at han har haft kostbarheder i sin varetægt⁸. Og 1636 fik han ordre til at begive sig »henad Glückstad« for at udbetale penge til nogle

5. Vilh. Marstrands opstilling i *Personalhist. Tidsskr.* 9. Rk. I, s. 17 har flere fejl i detaljerne.

6. *Christian den Fjerdes egenhændige Breve* ... III, s. 63 jfr. s. 75, s. 189 f. og s. 360, samt *Kancelliets Brevbøger* ... ved E. Marquard 1635-36, 1940, s. 153.

7. *Christian den Fjerdes egenhændige Breve* ... III, s. 419.

8. *Ibid.* s. 439.

officerer og for at minde guvernøren om at gøre afregning med nogle fordringshavere. Også i 1637 skulle han forestå udbetalinger i Glückstad til søfolk og soldater, og 14. december s. å. fik han en huskeseddel fra kongen, der giver et fyldigt indtryk af kammerskriverens mangesidede virksomhed og ikke mindre af majestætens kendte tumultuariske foretagsomhed: konfiskerede midler skal anvendes til sold, der skal afregnes med værkbasserne, han skal tage toldsedlerne til sig, tolderen må ikke have lov at drage videre før han har gjort klart for årets indtægt, Müller skal se til, hvor vidt man er kommet med oprensningen af køkkenrenden og tage vare på en række byggearbejder; Müller skal også erfare, hvormeget brændevin der er konfiskeret og eventuelt bestille noget vin, og hvis der er kastanier at bekomme, skal han tage en halv tønne med sig, samt to tønder med gemmeæbler af bedste slags. For det tolvte skal grevinde Sophia Elisabeth indbydes til helligidagene. Fremdeles skal Müller i Flensborg indkøbe 6 lispund engelsk tin »Som vngeferliig koster 24 Riix daler«, så skal han en tur til bogtrykkeren, erfare hvorledes det går med bygningen af skibet »Raphael«, og endelig for det 16. og sidste skal han se til, at Peter Michelsens søn i Itzehoe ikke skiller sig ved det tømmer, han har, før kongens skibsbygmester har set på det⁹.

Videre perspektiver rummede en instrux fra kongen af 7. april 1639 om de forhandlinger, Henrik Müller skulle føre med Christian Pentz om amtet Steinburg og om Christian Rantzaus overtagelse af Rendsborg amt¹⁰. Det samme gælder hans sendelse sidst på året til Flensborg for at erfare priserne på hamp, tovværk, jern og prøjsisk rug, med det resultat, at kongen ikke fandt det fornødent at »Bemøiie dy Lybsker« med at købe hos dem¹¹. For fuldstændighedens skyld kan det tilføjes, at Müller i 1641 skulle deltage i bedømmelsen af en sag mellem kongens trompetere og en af deres kolleger, der blev beskyldt for at have søgt lag med bødlen og rakkeren i København¹².

9. Ibid. IV, s. 66, 156, og 166 f. jfr. 170.

10. *Christian den Fjerdes egenhændige Breve* ... IV, s. 223 f.

11. Ibid. s. 268 f.

12. *Kancelliets Brevbøger* ... v. E. Marquard 1640-41, s. 583.

Belønningen for hele denne virksomhed udeblev ikke. 20. februar 1638 fik han ekspektancebrev på et kannikedømme og et vicarie i Lund¹³. Det følgende år fik han tillagt 30 kurantdaler årlig til en skriver («dreng») plus 6 kurantdaler om måneden til kostpenge at betale af rentemestrene — og altså ikke af kongens egen kasse¹⁴. Og i 1640 hørte han til de lykkelige, som måtte få en læst Rostocker øl årligt sise frit til husbehov¹⁵.

At tjenesten som kongelig kammerskriver var en fortrinlig indføring i adskillige af centralstyrelsens vigtigste problemer, politiske som økonomiske, er uden videre klart. Det varede da heller ikke længe, før Müller begyndte at udnytte sin viden og erfaring på egen hånd. Fra 1634 finder vi ham som leverandør til staten, idet han i tiden august 1634—april 1635 leverede et parti læderspande til en pris af 1.095 rd. Desuden havde han erhvervet et par restsedler — gældsbeviser hvormed f. ex. aftakede soldater betaltes i mangel af rede penge — til et beløb af 1.462 rd. Hovedparten af det således oparbejdede tilgodehavende hos staten blev allerede i april 1634 betalt ham med korn fra Riberhus og Møgeltønder len »ligesom andre købmænd«¹⁶.

Vi kan fastslå, at Henrik Müller fra midten af 1630'erne havde fundet sig en plads i den centrale finansforvaltning, og at han samtidig havde haft sin debut som erhvervsdrivende. Og hermed var hans bane i virkeligheden afstukket.

20. marts 1641, fortæller Michael Henrichsøn, overdrog kongen Henrik Müller toldens administration i København, og 1. maj fratrådte han som kammerskriver¹⁷. Medens Müller

13. Ibid. 1637–39, s. 314 jfr. s. 756, ibid. 1640–41, s. 329 og ibid. 1642–43, s. 649, hvoraf det ses, at sagen i december 1643 tilsyneladende endte med, at Müller fik et kannikedømme i Århus.

14. *Kancelliets Brevbøger ... 1637–39*, s. 968.

15. Ibid. 1640–41, s. 185.

16. Rtk. Afregninger III, 87, *Kancelliets Brevbøger ... 1633–34*, s. 505, Rentemesterregnskabet 1634/35 Indtægt fol. 193 f. — Indkøb på kongens vegne dannede den naturlige overgang mellem Müllers virksomhedsområder, f. ex. havde han 1637 til kongens behov indkøbt 5 pokaler, for hvilke han fik udbetalt 246 rd. H. C. Bering Liisberg, *Christian den Fjerde og Guldsmidene*, 1929, s. 46.

17. Jfr. *Meddelelser fra Rentekammerarchivet ... 1872*, s. 203.

hidtil alene havde været kongens underordnede, blev hans stilling nu mere kompliceret, idet han også trådte i forhold til kongens partnere i regeringen, rigsrådet og især til den i 1637 udnævnte statholder på Københavns slot Corfitz Ulfeldt.

En vigtig side af hans virksomhed lærer vi at kende gennem de endnu bevarede regnskaber, som Müller har aflagt for indtægt og udgift af kontributionstold oppebåret til St. Annæ bygning og af lastepenge til de ny bådsmandsvåninger 1641–46¹⁸. Man ser heraf, at han i denne periode, alene på dette regnskab, havde forvaltningen af over 350.000 rigsdaler¹⁹. Det giver dog en forestilling om hans stillings betydning. Ikke mindre interessant er det at se, hvilke forbindelser han fik på embeds vegne. Hans udbetalinger skete oftest, på Corfitz Ulfeldts ordre, til konsortiet Jonas Heinemark—Jørgen Andersen af Helsingør & borgmester på Christianshavn Jacob Madsen. Dernæst kan nævnes tømmerleverancer fra Rasmus Jensen Hellekande, hvorfor Ulfeldt anviste betalingen hos Müller, således en enkelt anvisning 15. februar 1643 på 17.324 rd., som Hellekande kvitterede for samme dag. Endelig kan fremdrages et bilag, der rækker tilbage til 1639, 19. juni da Hendrich Witzke af Lübeck forpligtede sig til at levere 4.000 musketter, hvad han iflg. Tøjhusets kvittering 29. december s. å. også gjorde. Knap så hurtigt gik det med betalingen. 27. oktober 1642 gav Ulfeldt ordre til at betale Johan Braem de 9.094 rd., som var prisen (efter at 906 rd. var erlagt i form af udslidte bøsser), og 6. januar 1643 kvitterede Braem.

Ganske vist ser man også kansleren virksom i denne forbindelse, men hans rolle synes dog først og fremmest at have været den at fremskaffe de penge, som Müller på Ulfeldts ordre gav

18. RA.s registrant 108 b. jfr. *Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve ... 1558-1660* ... ved V. A. Secher V, 1903, s. 76 f.

19. Maj 1641– maj 1642: 83.697 rd.
 ▶ 1642– ▶ 1643: 158.073 rd.
 ▶ 1643– jan. 1644: 46.893 rd.
 jan. 1644– ▶ 1645: 64.220 rd.

ud²⁰. Og udgiftsposterne har unægtelig størst interesse i denne sammenhæng, thi her møder vi netop hovedmændene i den kreds, som i disse år under Ulfeldts auspici er gennemførte de bekendte svigagtige leverancer til Bremerholm. Disse skal ikke behandles her²¹, men der kan være grund til at fremhæve, at det efter alt at dømme var stillingen som tolder, der gav Müller kontakten med Ulfeldt og dermed optagelse i denne exclusive kreds.

Derimod kan en anden forbindelse, som ligeledes synes at have sin oprindelse i tolderembedet, fortjene omtale. Henrik Müller fik nemlig også i disse år berøring med den store saltimport fra Spanien, som A.B. Berns & Leonhart Marselis i Hamborg foretog, idet en del af betalingerne fra saltskipperne skete til ham. Dette er vistnok den første antydning af kontakt mellem Müller og handelsdynastiet Marselis og mellem dette og Hannibal Sehested, hvis ambassade til Spanien netop dannede forudsætningen for saltimporten, og hvis navn man finder under en kopi af overenskomsten af 6. december 1642 mellem Berns & Marselis og Sehested desangående. Mange år senere har en, desværre unavngiven på denne kopis bagside noteret: Dette papir må uden tvivl være det, som hr. etatsråd Klingenberg så højlig urgerede på at måtte i retten produceres, men dette kan jeg sige for Guds åsyn, at jeg det ikke vidste, den tid dommen faldt, men siden har funden. Sagen var, at det var gået med Berns & Marselis' regnskaber som med så mange andre fra denne tid, at den store revisionskommission havde fundet den ikke uvæsentlige post at anke over, at firmaet skulle have modtaget salt for et beløb af 63.455 rd., der ikke var blevet betalt²². Hvilken rolle Müller har spillet i dette foretagende, er ikke let at sige, men det kan bemærkes, at Ålborgkøbmanden Jens Bang,

20. *Kancelliets Brevbøger ... 1642-43*, s. 138, jfr. *Christian den Fjerdes egenhændige Breve ... V*, s. 376, det ses desværre ikke, hvad den der omtalte ret betydelige sum skulle bruges til.

21. Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten ved det 17. århundredes midte*, 1957, s. 47 ff. med henvisning til tidligere fremkomne afhandlinger.

22. Rtk. Afregninger IX, 8, V.

der også interesserede sig for Spanienshandel, i 1642 var i besiddelse af en obligation på 2.900 rd., som en anden Ålborgkøbmand, Morten Borthus havde udstedt til Henrik Müller²³.

For denne har dog sikkert i disse år kontakten med Hannibal Sehested været den vigtigste. Så meget er vist, at da der under Torstenssonkrigen, 9. maj 1645 blev givet Ove Gedde og Sehested ordre til at gøre deres bedste hos borgerskabet i København for at få leverancer til oprettelse af et proviantmagasin i Varberg, resulterede det aldeles omgående i en kontrakt med Müller²⁴. 13. maj bevidnede Sehested desuden, at han havde handlet med Müller om, at denne skulle levere en skibsladning byg, c. 3.000 tdr. til Christiania for 13 mrk. dansk pr. td. inden førstkommende Martini (11. nov.), og Müller skulle have en bekvem fyrrelast i Christiania eller Drammen som delvis betaling²⁵. Sehested bestilte også sadler hos Müller, han rykkede for dem i juli 1645²⁶. Betalingen gav imidlertid som tidligere skildret²⁷ anledning til nogen misstemning, og Sehested måtte 21. august give ordre til strax at udbetale så meget af Flekkerø toldpenge, som var assigneret dertil, men som var lånt til Marselis, hvilket havde »incommoderet« Henrik Müller og »disgusteret«

23. D. H. Wulff, *Jens Bang*, Ålborg 1885–86, s. 211, jfr. Poul Enemark i *Erhvervs-historisk Arbog* 1954, s. 51.

24. *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV.s Tid* ved Kr. Erslev ... III, 1888–90, s. 105, Rtk. Afregninger III, 87 jfr. Skånske Tegnelser under 4. juni 1645: Iver Krabbe skal sørge for skibene, på det der ikke skal gå større omkostninger på.

25. Rtk. Afregninger III, 87. Det fremgår af antegnelserne, at der blandt leverancerne var Danzigermel. Müllers svigerfader har antagelig kunnet assistere ved leverancerne til Varberg, hvor han som nævnt var rådmand (efter krigen er han åbenbart død som flygtning hos datteren og svigersønnen i København, hvor han 1647 begravedes i familiegravstedet i Nicolai kirke jfr. *Danmarks Kirker ... København ... I*, 1945–58, s. 579 f.).

26. *Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie* IV, Chr.a 1836, s. 496, i Norge har Müllers broder Jørgen indtil sin død 1645 kunnet række en hjælpende hånd jfr. *Saml. t. det norske Folks Spr. og Hist.* III, Chr.a 1835, s. 137 og V, 1838, s. 262; han er antagelig identisk med den J. M., som 11. november 1642 forordnedes til at være toldskriver i Flekkerø og underliggende havne, *Norske Rigsregistrarer* anf. dato.

27. Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten ...* s. 52.

rigens hofmester (hvad Ulfeldt var blevet 1643), Sehested indskærpede, at der ikke måtte disponeres imod rigshofmesters ordre, og at der endelig måtte skaffes penge, da det muligt ikke var Müllers lejlighed at tøve. Da lensmanden fik ordren i marts, havde Müllers skude været der efter pengene. Samme dag skrev Sehested til Ulfeldt og bedyrede sin uskyldighed i dispositionerne. Og 20. september skrev Sehested til Müller, at dennes tjener havde meldt sig i Marstrand for at få toldpengene fra Flekkerø, samt hvad Sehested selv var blevet skyldig, sidst han var i Danmark. Der var nu givet ordre til at ordne dette, og Sehested tilføjede, at han gerne med sin datter ville bo hos Müller i København, hvortil han agtede sig med det første²⁸.

Det behøver ikke at understreges, at Henrik Müller således i løbet af 1640'erne udbyggede sin position ganske betydeligt især gennem det nære samvirke med de to mægtige svigersønner Corfitz Ulfeldt og Hannibal Sehested. De fordele der kunne vinde herved, har han ikke tøvet med at indkassere²⁹. Vi skal i det følgende se, hvorledes han undgik de farer, som hans stilling unægtelig også indebar.

28. *Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie* V, s. 262 f., 266 og 378 f.

29. Vist nok betegnende for Müllers status er det, at en i februar 1645 optagen rulle over skibe tilhørende borgerlige nævner to som ejet af Müller, »Emanuel«, der kunne føre 20 stykker (men dog ingen havde om bord) og »Argus«, der havde 12 stykker og kunne føre 20, fortegnelse i Danske Kancelli B 164, Diverse Breve, Dokumenter og Akter IX, 12.

II Tronskiftet

Farligt var det afgjort, at forholdet mellem kongen og svigersønnerne udviklede sig på uheldig måde. Så tidligt som 8. december 1641 skrev Christian IV bittert til kansler Christen Thomesen Sehested om Ulfeldt og Sehested, »som haffuer y ar lagdt En tønne guld y blød«¹. Og efterhånden som udviklingen såvel politisk som økonomisk antog en katastrofal karakter, kom også Müller og »dy andre dannemend« i søgelyset. 10. april 1645 gav kongen således rentemestrene besked om at kalde Müller for sig med alle de beviser, han havde fra rigshofmesteren på de penge, han havde oppebåret². Nu magtede den gamle konge ikke at sætte nogen virkelig undersøgelse af Ulfeldts embedsførelse igennem, og i hans sidste år skete der derfor ingen ændring i hverken svigersønnernes eller deres medarbejders stilling, men der var unægtelig givet dem et varsel.

For den nye konge måtte Müller først og fremmest stå som den særligt privilegerede statskreditor, der var nært forbundet med den overmægtige svigersønnegruppe. I januar 1647 havde Christen Thomesen Sehested, Christoffer Urne og Hannibal Sehested gjort rede for, hvorledes betalingen af Müllers tilgodehavende for Varbergs forsyning var ordnet: I to år skulle han have 6.000 rd. årligt af Københavns kommissariatold og et lige så stort beløb af Bergen, disse 24.000 rd. skulle falde uden nogen expedition af andre ordre, som før eller senere måtte blive

1. *Kong Christian den Fjerdes egenhændige Breve* ... V, s. 151 f.

2. *Ibid.* VI, s. 33.

udgivet, og hvis tolden fra København ikke kom højt nok, skulle Sehested fra Norge sørge for det manglende, så at Müller fik sin betaling uden al videre søgning og dilation; da hans leverance var gjort til fæstningens fornødenhed og var klareret på Rentekammeret, burde han betales, så at man en anden gang i lige tilfælde kunne have tjeneste og det, der var lovet, kunne holdes og anses³. Det interessante ved denne argumentation er, at den *ikke* skyldes Ulfeldt, der ellers med forkærlighed betjente sig af dette thema. 16. december 1648 skrev han således på Müllers afregning for proviantleverancer i perioden december 1647 – december 1648 til et beløb af 49.307 rd. dels, naturligvis, at den befandtes rigtig »i alle maader«, dels at Müller efter Ulfeldts »persvation« godvilligt havde påtaget sig at fremskaffe varerne og levere dem på stedet på eget eventyr og på egen kredit »for bare penge«, og da betalingen ikke havde kunnet ske som lovet, havde Ulfeldt givet Müller indvisning i Københavns told. Og 17. december 1648 gav Ulfeldt Müllers afregning på 229.707 rd. for leverancer ved tronskiftet en lignende påtegning, hvor han bl. a. skrev, at ingen ville »lade sig finde« på de tider med varerne, med mindre Ulfeldt havde skaffet dem rede penge, og, »considererede« Ulfeldt, hvor ringe kredit ville det ikke give både kongen og kronen, hvis den udlovede betaling ikke blev givet. Videre gjorde Ulfeldt opmærksom på, at leverandøren ikke havde kunnet hjælpe ved egne midler alene »men al sin og sine venners kredit derpå har anvendt og højere udsat end de alle formår«, hvorfor han havde lovet betaling i Bergen, Nedenes og Mandal told⁴. 21. december blev så denne assignation til Müller og Herman Mercker, der havde samarbejdet med ham ved denne leverance, godkendt af kongen, således at 101.946 rd. skulle udredes af Københavns told, 100.000 rd. af Bergen og 129.707 rd. af Mandal og Nedenes, og der blev givet ordre til,

3. *Norske Rigsregistrarer* 1647, 18. januar.

4. Rtk. Afregninger III, 87. Det er tankevækkende, at afregningen *ikke* er underskrevet af Müller og Mercker, og det er ikke mindre interessant at se, at medens Müller skulle have pengene, var Mercker den, der havde sørget for hovedparten (kramvarer for 185.647 rd.) af leverancerne.

at pengene skulle holdes uden for toldkisterne for direkte, efterhånden som de indkom, at blive betalt til Müller⁵.

Ganske som Ulfeldt politisk søgte at binde den nye konge ved en streng håndfæstning, gjorde han sit bedste for ved at båndlægge statsindtægterne at beskære kongens og den øvrige regerings bevægelsesfrihed mest muligt. Det var måske ikke mindst på dette punkt, at han spændte buen for højt.

Samtidig havde kongen fået lejlighed til at erfare, at der også fandtes en fremtrædende erhvervsdrivende ved navn Henrik Müller. Denne fik nemlig 29. juli 1648 privilegier for sit boldhus og værtshus med skatte- og accisefrihed, og et årstid efter, 7. sept. 1649 fik han og hans medinteressenter privilegier på 30 år til fremstilling af småt salt⁶.

Henrik Müller kom ikke til at vente længe på, at nye politiske kræfter gjorde sig gældende indenfor regeringen. 20. december 1650 fik Müller befaling til at gøre rede for 11.000 rd., som han 29. juni 1636 skulle have modtaget fra den holstenske landekiste. Da han ikke reagerede, kom der 28. januar 1651 en ny befaling til strax at erklære sig om disse penge, som han »berettedes« at have modtaget⁷. Müller har antagelig kunnet klare for sig, man hører i hvert fald ikke mere til sagen. Men en uge efter at denne sag var rejst, påbegyndtes en anden, idet det 27. december 1650 pålagdes rentemestrene at undersøge, hvad Müller og Mercker havde leveret af kramvarer siden Christian IV's død⁸. Næppe heller denne sag førte til det af Müllers, eller vel snarere Ulfeldts fjender ønskede resultat, thi 17. januar 1651 fik rentemestrene ordre til at gøre afregning med Müller om hans assignationer i tolden af København, Augdesiden og Bergen⁹.

5. Danske Kancelli B 164, Diverse Breve etc. V, Told og Accise, hvor der ligger en kopi af assignationen.

6. *Kjøbenhavns Diplomatarium* ... udg. af O. Nielsen III, s. 303 f., 317 f. og 405 f. og V, s. 448 og 615.

7. Sjællandske Tegnelser 1650, 20. december, og 1651, 28. januar samtidig med Müller havde også Hans Boisen fået besked på at svare til 7.240 rd., han havde fået sammesteds.

8. *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 340.

9. Sjællandske Tegnelser 1651, 17. januar.

End ikke den store undersøgelse af leverancerne til Bremerholm, hvor man dog mente at have fundet et og andet, som Müller skulle have vanskeligt ved at svare på, bragte ham i vanskeligheder. Sagen blev henlagt. Skønt regeringen synes at have haft en særdeles gunstig lejlighed til at forbedre statsfinanserne, og de kunne visselig trænge dertil, turde man ikke gå videre på det tilvejebragte grundlag.

Årsagerne hertil har, så vidt det skønnes, været både politiske og finansielle. Set fra kongemagtens standpunkt har det således næppe været ønskeligt, at undersøgelsen som et gammeltadeligt foretagende¹⁰ skulle blive alt for vellykket. Dernæst måtte en tilbundsående revision, hvor berettiget den end måtte være, uvægerligt have ødelæggende virkninger for regeringens kreditmuligheder i fremtiden. Det var næppe urigtigt, når Ulfeldt, som vi har set, fremhævede kreditvanskelighederne i 1648, da såvel regeringsforholdene som finanserne var alt andet end stabile, og nogen ændring til det bedre var der ikke sket i den forløbne tid. Fremdeles har det sikkert også været overvejet hvilke muligheder, der var for konkret gevinst hos købmændene, hvis der blev foretaget konfiskation af eventuel uretmæssig gevinst. Resultatet af sådanne overvejelser har naturligvis kun kunnet blive det, at der intet var at hente hos handelsmændene, hvis udbytte af leverancerne efter alt at dømme sædvanligvis gik til handelens fortsættelse.

Uden tvivl har Müller som erhvervsdrivende i stor stil ladet sin del af gevinsten indgå i sine mange foretagender, og det kan ikke have været regeringskredse ubekendt. Her kunne en konfi-

10. Danske Kancelli B 250, Kommissionsakter ang. Revision af adskillige Afregninger ... 1651-53. I den originale relation (fol. 34) forekommer en bemærkning til fortegnelsen over de ejendomme, Müller havde fået udlagt i betaling 1646-50, som er ret betegnende; det understreges her, at vandmøllen, skovparterne og Virum og Jonstrup vang er frit jordegods. Sådanne tendenser hos revisorerne kunne naturligvis ikke vække større sympati hos kongen. For øvrigt kan det bemærkes, at sagen yderligere kompliceredes ved, at Ulfeldt havde placeret en betragtelig del af sin part i udbyttet hos standsfæller, herunder Jørgen Seefeldt, som var medlem af kommissionen jfr. *Hist. Tidsskrift* III, s. 463 f.

skation næppe indbringe store beløb. Ganske vist er det ikke udelukket, at Müller af og til har været solvent for en kort tid. Endnu kortere har sikkert de stunder været, hvor han har disponeret over likvide midler. For Müllers vedkommende må det endvidere stærkt understreges, at sagen ikke nåede så vidt, at han fik lejlighed til at fremkomme med sine modbemærkninger. Det må nemlig efter vort øvrige kendskab til ham anses for højst usandsynligt, at han ikke skulle have kunnet give svar på tiltale. Formodentlig har han været i stand til at fremlægge et helt arkiv af Ulfeldt-order og -attester, og som ikke-ansvarlig har han da formelt stået meget stærkt¹¹.

Ved betragtning af hele denne sag må sluttelig fremhæves, at det offentlige regnskabsvæsen og -revision endnu ved det 17. århundredes midte befandt sig på et ret uudviklet stade¹².

11. Blandt de Ulfeldtske Sager (nr. 38) i Rigsarkivet er endnu bevaret en kontrakt fra 4. februar 1648 mellem Ulfeldt og Müller om levering af 700 skpd. Rigahamp, toværk m. m. og yderligere bestilling på 6000 skpd. hamp à 17 rd. og 30 skpd. hør à 36 rd. i Riga. Forrentningen skulle være 6 %. Dokumentet var skrevet af Müller, forsynet med begges underskrift og med Ulfeldts segl jfr. Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten* . . . s. 53, hvor også den meget formløse kontrakt mellem Ulfeldt, Müller og Mercker i anledning af tronskiftet er omtalt. Rentekammerets afregninger fra denne periode vrimler med Ulfeldt-attester.
12. Jfr. Hans H. Fussing, Stiernholm len 1603–1661 (*Det kgl. danske videnskaber-nes selskab. Hist.-filolog. skrifter* III, 1), 1951, s. 139 ff. og Sune Dalgård i *Festskrift til Astrid Friis*, 1963, s. 65 ff. samt nedenfor s. 182 f. og 215.

III

Generaltoldforvalter

Blandt undersøgelseskommissionens bemærkninger til Müllers tømmerleverancer var også den, at der ingen told var givet, skønt det 18. september 1643 var påbudt at give told af tømmer; dersom noget var indført fra fremmede steder, burde der i henhold til toldrullen af 1629 have været givet hundredepenge, hvilket han som tolder ikke burde have forsømt. Müller havde »uden tvivl« ladet tolden annamme af de skippere, som havde bragt tømmer. Vel var det indenlandske tømmer toldfrit, men toldrullen af 1629 foreskrev, at det skulle angives, hvad man heller ikke »lettelig« kunne tro, at Müller havde efterladt mod sin bestillings ed, der måtte derfor findes andre bøger på toldboden eller hos ham end de indleverede¹.

Da kommissionen fremkom med disse lidt syrlige betragtninger, var Müller imidlertid ikke længere tolder i København. Siden marts² 1651 havde han været generaltoldforvalter over Danmark, og et åbent brev af 14. maj s. å. fastslog, at han havde kommando, inspektion og direktion over alle, der havde at gøre med told og accise, som erlægges i Danmark. Allerede i oktober 1650 var en nyorganisation af toldvæsenet påbegyndt med udnævnelsen af Mikkel Langemack, Henrik Tellemand og

1. Danske Kanc. B 250, Kommissionstakster . . . originale relation fol. 17b–18.

2. Henrichsøn (s. 338) opgiver 21. marts. Müllers instrux af 27. marts, hvorom senere, er kun registreret af V. A. Secher, *Forordninger, Recesser* . . . VI, s. 5 hvorimod toldordinansen og det åbne brev om generaltoldforvalterembedet, alle af 14. maj er trykt ibid s. 7 ff.

Ludvig Lorentz til provincialtoldforvaltere³. Især udnævnelsen af Langemack var påfaldende. En hastig gennemgang af hans data vil vise hvorfor. 1643 var han borger på Christianshavn og gav da til kende, at han agtede sig til Sverige for at forhandle en del »kramwerck« der⁴. 1648, 2. juni træffes han som fuldmægtig for Corfitz Ulfeldt, idet han på dennes vegne fik udbetalt 1.100 rd. for 233¹/₂ tdr. byg og 50 staldøxne og 23. august yderligere 1.051 rd. for 701 tdr. byg. For Niels Olufsen på Møen (hvor Ulfeldt var lensmand) modtog han s. å. 1.484 rd. for 28 skpd. Brandenburger humle. Når dertil føjes, at Langemack for Ulfeldt solgte 1.000 tdr. malt⁵, er det måske ikke så mærkeligt, at han siden som en fremadstræbende handelsmand søgte at frigøre sig fra Ulfeldt. Kun gjorde han det så energisk, at Müller ligefrem fik befaling til ikke at lade Langemack overtage sit embede, før han var blevet rensset for Dinas beskyldning mod ham for at ville myrde Ulfeldt, thi nogen der beskyldtes for sligt, ville kongen ikke have i sin tjeneste. Dette må vel være lykkedes for ham, thi siden finder vi ham i en årrække i embedet, indtil han i 1663 efter et sammenstød med Müller måtte trække sig tilbage. Det interessante ligger såvel i den borgerliges udnævnelse til en ikke uvigtig administrativ post som i den omstændighed, at tilknytningen til Ulfeldt ikke var diskvalificerende. Samme forhold gjorde sig i endnu højere grad gældende ved Müllers udnævnelse.

Hvornår Müller blev inddraget i arbejdet med toldvæsenets omorganisation synes uvist, men at han har taget ledende del deri fremgår med al ønskelig tydelighed af hans endnu bevarede memorial angående generaltoldforvalterens instrux⁶, der vidner om et nært samarbejde mellem statholderen Joachim Gersdorff,

3. Danske Kancelli B 251, Kopibog for ... Henrik Müller, hvor bestallingerne er indført.

4. *Kjøbenhavns Diplomatarium* ... V, s. 261.

5. Rentemesterregnskaber 1. maj 1648–1. oktober 1648 udgift fol. 69 og 71, 1648/49 udgift fol. 50 og 1647/48 udgift fol. 64 b. I øvrigt kan henvises til de af J. A. Fridericia i *Danske Magazin* 5. Rk. II, s. 154 f. givne oplysninger.

6. Tillæg I.

der trådte i Ulfeldts sted som toldvæsenets øverste leder, og Müller.

Den nye ordning trådte i kraft i maj måned 1651. 3. maj blev provincialtoldforvalternes instruxer stadfæstet, og 14. maj kom på een gang ordinansen om ordenen på toldboderne i Danmark, åbent brev om generaltoldforvalterens embede og sidst men ikke mindst ordinansen om toldens forvaltning og administration i Danmark⁷. Bemærkelsesværdig er begrundelsen i det åbne brev om generaltoldforvalterembedet. Med sin betoning af »commerci« og dennes fremme ved »pacta« med andre lande, viser den et erhvervspolitisk og udenrigspolitisk udsyn, der rækker nok så vidt som det, der var bestemmende for Christian IV's eensidige industriprotektionisme i 1620'erne, selv om det naturligvis har været muligt at bygge på de gjorte erfaringer. Interessant er også ordinansens bemærkninger om den mangel på effektivitet, som hidtil havde præget toldforvaltningen, og som havde givet sig udslag i underslæb til skade for kronen (hvad man jo måtte se på med den største alvor) og i langsomhed til besvær for handelen.

Det forholder sig nu så heldigt, at der af hvad man kunne kalde Müllers embedsarkiv, er en protokol bevaret betitlet INSTRUCTIONER, ORDINANZER, OG ALLE OM TOLDEN UD GANGNE REQVISITA BAADE TRØCHTE OC SKREFFEN. ANNO M DC LI. Heri finder man således de tidligere omtalte bestillinger og instruxer. Men interessantest er dog Müllers her indførte embedskorrespondance⁸. Der kan først nævnes et missive fra Gersdorff 29. april 1651 om, at Hans Olufsen, som Müller havde bestilt til tolder og accisemester i Naskov, og som ikke strax havde kunnet tilvejebringe caution,

7. De pågældende aktstykker hos V. A. Secher, *Forordninger, Recesser ...* VI, s. 5 ff.

8. Protokollen findes nu i Danske Kancellis arkiv, B 251, hvor den er registreret som kopibog over ind- og udgående korrespondance, hvori endvidere er indført instruxer, toldordinanser, bestillinger, fortegnelser over toldsteder – fol. 80–158 er anvendt som memorialbog. På dette bind bygger det følgende, når ikke andet anføres.

måtte få 14 dages udsættelse. Der er grund til at understrege statholderens rolle som den ansvarlige, selv når det drejede sig om en så forholdsvis ubetydelig sag som denne. Det synes nemlig, som om forandringerne i toldvæsenet har vakt ængstelse i adelige kredse. I hvert fald fastslog en memorial til toldforvalteren 17. maj 1651, at generaltoldforvalteren indtil videre skulle gøre den anordning på alle toldsteder i riget, at når nogen adelsperson under sin egen hånd angav at have indforskrevet noget fra fremmede steder til sin egen nødtørft, så skulle det herefter som hidtil passere toldfrit, dog skulle det være specificeret, og specificationen skulle kontrolleres. Denne memorial, som i Sjællandske Tegnelser, hvor den forøvrigt ikke er indført på sin rette plads, udtrykkeligt er betegnet som udfærdiget »Efter Hr. Kanslers ordre«⁹, kan næppe opfattes som andet end en påmindelse fra rigsrådsadelen til den borgerlige embedsmand med den lidt parvenuagtige titel.

Ser man imidlertid på Müllers kopibog, virker den klingende titel ikke malplaceret. Der er virkelig en vis, næsten militær myndighed over de skrivelser, som udgik til generaltoldforvalterens underordnede. Tolderen i Middelfart havde spurgt om, hvorledes han skulle forholde sig med de to årlige markeder, hvor der kom adskillige fremmede, hvortil Müller kort svarede, at det kunne han få svar på i sin instrux punkt 6 og 7. Et spørgsmål om hollændernes told besvaredes lige så kort: som landsens indbyggere efter traktaterne. Og på det sidste spørgsmål, om ikke lønnen kunne forbedres, fik tolderens følgende salut: Når med tiden erfares, at toldindkomsten ved tolderens flid er formeret, og stedets beskaffenhed af generaltoldforvalteren er observeret, skal øvrigheden blive informeret om hans flid, og lønnen, efter merite så vidt ske kan, forbedret¹⁰.

På lignende vis fik adskillige toldere deres sag for. Jens Brun på Samsø, der synes at have været en af de bedst funderede, fik udførlig besked 17. august. Johan Walter¹¹ i Kalundborg, der

9. Sjællandske Tegnelser 1651-53 fol. 466 b.

10. Forespørgsel af 30. maj 1651.

11. Denne mand kendes ikke af Marstrand i *Personalhist. Tidsskrift* 9. Rk. I.

på tysk havde stillet en række spørgsmål, blev ikke uden skarp-
hed henvist til toldordinansen og sin instrux. Også Johan Pe-
tersen i Svendborg, der især interesserede sig for at få klarlagt,
om han måtte drive handel, om han måtte tage skriverpenge, og
for hvor stort hans salarium kunne blive, måtte henvises til
instrux og ordinans; og også han fik lektien om lønnens forhold
til tolderens flid og stedets lejlighed.

Tolderen i Århus Christen Sørensen fik en detaljeret for-
holdsordre, bl. a. skulle han sørge for strikte overholdelse af
privilegierne for møllen dér, så at der ikke skete forkort på
accisen. Kort efter havde imidlertid samme Christen Sørensen
stillet Müller en række spørgsmål, der var af en sådan karakter,
at svaret blev en henvisning til ordinansen, på hvilken tolderen
havde gjort sin ed; der behøvedes ingen videre forklaring, han
havde blot at parere ordre »uden sky«.

Sten Christensen, der var tolder i Holbæk, rejste det evinde-
lige spørgsmål om de ulovlige havne og remsede for sit ved-
kommende op: Vejlevig, Langtved, Hagedsted, Orø og »der-
omkring ved Eriksholm«, hvilke var til skade for de Holbæk
borgere — og for kongens interesser, og fik til svar, at det i hen-
hold til den toldrulle, som nu blev publiceret, var toldernes op-
gave at føre tilsyn hermed. Både fra Assens og Svendborg stil-
ledes der spørgsmål om udskibningen af korn og »varer« til
Norge, og da der ikke var bestemte regler, måtte Müller svare,
at det var øvrighedens vilje, at man skulle forholde sig dermed
ligesom med »andre rigens provinser«, at trafikken altså skulle
være fri. Tolderen i Middelfart måtte have at vide, om gejstlige
skulle være fri for accise, og svaret blev, at man ikke kunne nægte
dem frihed, som havde den. Også fra Mikkell Langemack kom,
som det var at vente, spørgsmål af principiel karakter, f. ex. om
benådningsbrev på frihed for skat og tyngede indebar frihed for
accise, hvortil Müller svarede, at accise var een ting, skat og tyngede
noget ganske andet. Langemack anførte også, at Hamborgere og
Lybækkere under påberåbelse af deres privilegier ikke ville give
mere i told end landets egne, men Müller svarede, at det kun
var hollænderne, der havde ligestilling med indbyggerne.

Når Müller 17. marts 1652 modtog et missive om, at Hertugdømmernes indbyggere samt borgerne i Lybæk, Bremen og Hamborg toldmæssigt skulle ligestilles med kongerigets undersåtter¹², kan det derfor meget vel være fremkaldt af hans ønske om retningslinier fra ansvarlig side på dette vigtige punkt, hvilket naturligvis ikke udelukker den opfattelse, at bestemmelsen var et led i kongehusets almindelige nordtyske politik.

Man får et stærkt indtryk af nødvendigheden af Müllers ordnende og regulerende virksomhed, når man ser accisemester Niels Olufsen bede Müller om for sig at andrage om tilladelse til at opkræve de andet steds brugelige skriverpenge. Müller måtte forklare Niels Olufsen, at selv om forordningen af 1650, der forbød sådant, var ophævet, kunne man dog ikke pålægge folk at udgive noget mod deres vilje ...

Ludvig Lorentz havde også adskilligt på hjerte og voldte navnlig besvær med et mildest talt uklart forslag til toldpolitiske forholdsregler mod et svensk kompagni, der interesserede sig for handel med salt og tørfisk. Müller svarede kort, at det gik over hans forstand, og at han ikke vidste noget at gøre, »før derom af kgl. majestæts af Danmarks højvise Rigens råd bliver forordnet«.

Derimod forholdt det sig sikkert noget anderledes med en forespørgsel fra Korsør om, hvorledes tolderen der skulle stille sig til de åbenbart ret ureglementerede tilstande i Skelskør, »hvor de kunne have deres egen vilje med tolden«, inden den nye tolder kom. Müller har næppe været uvidende om rivaliteten mellem de to byer (som han også senere fik lejlighed til at beskæftige sig med) eftersom han blot gav den nidkære i Korsør besked om at tilkendegive, hvad han herefter måtte erfare om uregelmæssigheder.

Da Henrik Müller i september 1652 forelagde en meget udførlig ekstrakt over toldindtægterne i første halvår af 1652,

12. V. A. Secher, *Forordninger, Recesser* ... VI, s. 87 f.

kunne han i sin kommentar med rette understrege sin flid med at tilholde tolderne udarbejdelsen af månedlige ekstrakter¹³. Der er endnu bevaret sådanne for Skåne, Blekinge og Bornholm for 1656, som vidner om stor flid i hvert fald fra provincialtoldforvalternes side. En forespørgsel fra toldereren i Ringkøbing viser imidlertid, at ordren om månedsextrakterne også er nået derhen; det havde bekymret ham, at der for en enkelt lille skude kunne være både 14 og 16 købmænd at opregne, så at det kunne knibe med pladsen i bogen; han fik til trøst at vide, at det i København kunne ske, at een skipper havde gods inde for 50–60 købmænd. Müllers bestræbelser sigtede også mod en forenkling. Tolderen i Holstebro fik den besked, at byfogeden aldeles ikke skulle befatte sig med tolden, og at lensmandens assistance skulle påkaldes om det fandtes påkrævet, hvilket ikke var utænkeligt, da byfogeden hidtil havde oppebåret noget småtold. I samme retning virkede ophævelsen pr. 1. maj 1651 af toldskriverembederne. Ligeledes havde den nye toldrulle bragt alle forpagtninger til ophør, og kun fordi Verner Meier i Ringsted havde fået sin instrux for sent, og fordi det ikke betød stort, indstillede Müller, at han fik en extra frist.

Henrik Müllers arbejde med toldvæsenets reorganisation, som for en væsentlig del foregik på en stor inspektionsrejse landet rundt¹⁴, kan følges endnu i 1652. 24. januar indgav han således en memorial til øverste sekretær i Danske Kancelli, Otte Krag om befordring af designationen på toldernes løn, om hvem der skulle føre de jyske toldregnskaber til Rentekammeret (det er karakteristisk for Müllers forsigtighed, at han sørgede for at have formalia i pinlig orden) og om befalinger angående skibs-

13. Jfr. de af J. A. Fridericia i *Danske Magazin* 5. Rk. II, s. 153 ff. aftrykte ekstrakter. Müller fremhævede selvfølgelig, at første halvår kun var dårligt egnet til statistisk brug, og aktstykket, der findes i Danske Kancelli B 164, V, Told og Accise, har nok så stor administrationshistorisk som økonomisk historisk interesse.

14. 24. august 1651 havde Müller fået rejsepas på embeds vegne, Sjællandske Registerne anf. dato. Rejsen fandt sted i september-oktober, 27. oktober er hans korrespondance atter dateret København.

måling til vinterhavnspenge i København¹⁵. Men da der 26. oktober 1653 udgik befaling til toldofficererne i Norge om at indgive designation over, hvad der månedlig var indkommet i toldkisterne det år, og da Mikkel Langemack, Ludvig Lorentz og Henrik Tellemand fik samme ordre om deres underhavende toldkister¹⁶, var Müller åbenbart ikke mere aktivt i spidsen for det danske toldvæsen. Men formelt var han generaltoldforvalter til 1655, da han tog sin afsked.

Til alt dette kom, at Müller efter de foreliggende vidnesbyrd at dømme har haft hovedparten af arbejdet med toldrullen af 13. august 1651. Denne er allerede af J. A. Fridericia blevet fremhævet på de ældre rullers bekostning som repræsenterende et nok så fremskredent standpunkt, f. ex. måtte den temmelig primitive rulle fra 1643 omgående suppleres¹⁷.

Modernisering og til en vis grad bureaukratisering af toldvæsenet var i det hele karakteristisk for Müllers virksomhed. Men vanskelighederne var overordentlig store. Som det vil være fremgået af det allerede anførte, var således kvaliteten af personalet højst ujævn. Men hertil kom andre faktorer. Adskillige toldere var tillige magistratsmedlemmer, af de i Müllers kopi-bog forekommende var følgende borgmestre: Bonde Jacobsen i Assens, Iver Jensen i Holstebro, Hans Moensen i Korsør, Knud Pedersen i Rønneby og Erik Nielsen i Vordingborg. Naturligvis

15. 18. februar 1652 afgik missive til Müller om, at da der hidtil ikke havde været faste vinterhavnspenge, skulle der tages 4 sk. af indenlandske og 8 sk. af fremmede skibe pr. lst., Sjællandske Tegnelse anf. dato. 6. marts s. å. kom ordinansen om toldernes løn, V. A. Secher, *Forordninger, Recesser* ... VI, s. 86 f., hvor det vilkårligt er udeladt, at ordinansen, som er indført i Sjællandske Registre anf. dato, er rettet til Müller. Hvad Müllers egen løn angik, fik han 26. februar 1652 bevilling til indtil videre at tage de ham tillagte 3.000 rd. om året af Helsingør toldkiste, Sjællandske Registre anf. dato.

16. Sjællandske Tegnelse anf. dato, koncepten hertil synes ikke videre oplysende, og indlæg findes ikke ved sagen.

17. Toldrullerne hos V. A. Secher, *Forordninger, Recesser* ... V, s. 355 ff. og s. 389 ff. samt VI, s. 33 ff., J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste Dage*, 1894, s. 175. Et af Albert Olsen i *Hist. Tidsskr.* 9. Rk. I, s. 268 note 3 omtalt overslag over rigens indtægt 1655 med kommentarer af »rentemester Henrik Müller« er det desværre ikke lykkedes at finde.

betød dette, at en vis standard var sikret, men når en patricier tog sig af toldvæsenet, var det næppe i første række af interesse for kongens rettigheder. Kunne man sige, at denne gruppe af Müllers undergivne måske var for selvstændige, så gjaldt det modsatte andre, hvilket absolut ikke var mindre betænkeligt. Da Müller efter sin inspektionstur var kommet tilbage, sendte han provincial-acciseforvalter Laurits Eskilsen på inspektion til de sjællandske toldsteder, han ikke havde nået selv. Instruxen omtaler, at rentemester Peder Vibe havde rekommanderet sin tidligere tjener, den ovenfor omtalte Sten Christensen i Holbæk, selv fremhævede Müller Jacob Hansen (Hopner), der var toldbetjent i Korsør, og Jacob Christensen i Skelskør »som og af gode mænd dependerer«, som egnede til stillingen som provincialinspektør. Fik de noget for deres umage, ville de utvivlsomt påagte kongens interesser. Jacob Hansen fra Korsør blev den lykkelige. 1. januar 1652 underskrev Müller hans bestalling som provincialinspektør med pligt til nogle gange om året at inspicere toldstederne, efterse bøgerne og indberette til Müller. Heller ikke afhængigheden af »gode mænd« var helt betryggende. Vi er således blevet præsenteret for de to hovedgrupper, hvoraf en egentlig embedsstand efterhånden udviklede sig, de selvstændige for hvem bestillingen var i slægt med borgerligt ombud og de subalterne¹⁸.

Om grunden til Müllers tilbagetræden fra toldvæsenets øverste ledelse skal man sikkert udtale sig varsomt. Lidet sandsynligt er det, at der skulle være nogen forbindelse mellem undersøgelserne af leverancerne til Bremerholm og generaltoldforvalterens tilsyneladende forsvinden. Mere sandsynligt ville det vel være

18. Da Müller havde sin svoger Jens Hansen siddende i det vigtige embede som tolder i Køge, er der anledning til at bemærke, at der desværre næsten intet har kunnet oplyses om deres indbyrdes forhold. Jens Hansen synes at have beklædt posten fra 1647 til 1654, da han døde, han var ejer af en af byens betydeligste ejendomme »Manufakturgården« fra 1651, men 20. februar 1654 gav han Müller skøde på den, Anders Petersen, *Kjøge Byes Historie*, 1888, s. 40, 85 og 258. 28. februar 1652 havde Müller tillagt ham 200 rd. i årlig løn for forvaltningen af told og accise, Sjællandske Registre 1656, 25. januar, med indlæg.

at antage, at han i al stilhed er blevet trængt ud som følge af en adelig reaktion mod den borgerlige opkomlings indtrængen i adelens hævdvundne eneret til de øverste poster i administrationen. Den finansielle side af toldforvaltningen var adelen i hvert fald ikke til sinds at give fra sig. Ude i landet var det lensmændene, som skulle åbne toldkisterne¹⁹, og rigshofmesteren (hvad Gersdorff var blevet 1652) havde fortsat den øverste ledelse. Hvad det kunne indebære, fremgår på interessant måde af et par sager fra 1658. 20. marts 1658 anbefalede Otte Krag sin tjener, der havde arbejdet for ham både på Riberhus og Bøvling skriverstue (og som nu oven i købet var trolovet med hustruens kammerpige) til embedet som tolder i Nyborg, der var blevet ledigt ved Jacob Lerches død, til rigshofmesterens bevågenhed som den der havde afgørelsen²⁰. Og ved udfærdigelsen af Mikkel Langemacks nye bestalling 15. april 1658 blev hans betaling uden videre nedsat fra 5 til 3 %. Da sagen kom op i 1664²¹, erklærede Erik Krag, at bestallingen var blevet udfærdiget efter rigshofmesterens ordre. Langemack havde så bedt Krag tale med Gersdorff, men denne havde svaret, at kongen ville nu ikke anderledes, eftersom Henrik Tellemænd havde tilbudt sig til denne pris og havde ladet sig forlyde med, at Lange-mack bekom for meget. Rigshofmesteren havde lovet at hjælpe. Rigshofmesteren havde åbenbart stadig et ord at sige i disse anliggender.

Men forklaringen på Müllers fra 1655 også officielle tilbage-træden er måske slet ikke politisk. Lad os et øjeblik vende tilbage til hans embedsgerning. Han fik besked om at tilholde alle toldbetjentene i Danmark, at fordre den påbudte told af glas, fordi Henrik Liphart, der havde fået privilegier på glasbrænderi, klagede over, at der skete ham indpas af glasbrændere i Holsten,

19. Missive til Müller, Sjællandske Tegnelser 11. november 1651, at en række lensmænd havde fået befaling til at åbne toldkisterne i deres len. Jfr. *ibid.* 20. og 25. november 1651.

20. Breve til Rigens Hofmester anf. dato.

21. Rtk. Reviderede regnskaber, Københavns toldregnskaber B, Antegnelser og Ekstrakter 1652-73.

Prøjsen og Mecklenborg²². Han sørgede for en udbetalingsordre på 26 rd. og 4 mrk. til Sten Christensen i Holbæk, som i ydmyge vendinger havde bedt om 20–24 rd. Han antog Jacob Bjørnsen som told- og accisemester i Varde med svogeren Jens Nielsen som cautionist. Og han måtte tage stilling til om der kunne ydes moderation i anledning af det uheld, som var overgået 33 oxehoveder franskvin, der var indkøbt af Evert Funck. Og så videre.

Man gætter uvilkårligt på, at trekvart år som generaltoldforvalter har været mere end tilstrækkeligt. Henrik Müller havde andet at tage vare på. Men at han havde vist sig som en særdeles effektiv administrator, og at hans erfaring og kundskaber var blevet udvidet på værdifuld måde, turde være udenfor al tvivl.

22. Sjællandske Tegnelser 1651, 24. september.

4 Rentemester Henrik Müller

IV

Borgerlige erhverv I

Så omfattende Henrik Müllers administrative arbejde end var, stod det utvivlsomt — set fra hans side — langt tilbage i betydning for hans erhvervsvirksomhed. Man bør ikke lade det fyldigere kendskab som kilderne giver os til det første influere på bedømmelsen af det andet, mere fragmentarisk kendte.

En betragtning af Müllers ejendomsbesiddelse i hovedstaden, der er velegnet til at give et indtryk af hans format, kan passende tjene til indledning.

Det tidligste vidnesbyrd om at Müller har haft fast ejendom i København, har vi fra 1640, da han nævnes som ejer af en gård på Østergade. Her havde han i over fyrretyve år sin residens i den senrenæssancebygning, han lod opføre 1641, og som siden blev kendt som Efterslægtens gård. Det turde være karakteristisk for tidsalderen i almindelighed og for Müller i særdeleshed, at den statelige sengotiske gård, som vel i et hundredår havde ligget på stedet, blev jævnet med jorden og dens fint udhugne facadesten anvendt til fundament. At Müllers egen gård henved 300 år senere led en lignende skæbne, er kun en ringe trøst¹.

Fra 1640 har vi også efterretningen om, at Müller var kommet i besiddelse af Nille Baltzers boder i Dybenggade, og at han var i færd med at udstykke dem². Det følgende år købte han af prins

1. H. U. Ramsing, *Københavns Ejendomme 1577-1728* VIII, 1962, s. 29, *Fra Arkiv og Museum* V, s. 502.

2. H. U. Ramsing, *anf. værk* I, 1943, s. 98.

Christians kammerskriver Søren Jensen Hellekande, som uden tvivl var en broder til Müllers forretningsforbindelse Rasmus Jensen Hellekande³, endnu en gård på Østergade, som Søren Hellekande på sin side havde erhvervet fra arvingerne efter Anne Brahe, Steen Maltesen Sehesteds; men allerede 1647 gav Müller hofapoteker Samuel Meyer købebrev på den⁴. I 1646 fik han for 1.300 rd. pant i gården på hjørnet af Østergade og Christen Bernikovsstræde med hosliggende 23 våninger, som tilhørte enken efter mestersvend på Holmen Andreas Bentzvinger og hendes svoger Didrik Dreyer⁵. I 1647 kom et par store erhvervelser, en større grund i den nuværende Slotsholmsgade, hvor Müller opførte sit boldhus, og en grund ved Børsen, hvorpå han byggede »Nybørs«⁶. 1649 havde Müller en plads på Slotsholmen, hvor der 1653 var saltsyderi⁷, og samme år var han også i besiddelse af hjørneejendommen Østergade—Kongens Nytorv⁸, ligesom han overtog en gård på Østergade, der tilhørte Marcus Radebants enke⁹. Den samme år optagne grundtaxt giver følgende overblik over Müllers besiddelser:

2 våninger købt af Jørgen Rosenkrantz	200 rd.
saltsyderiet på Slotsholmen	500 rd.
gård på Købmagergade	650 rd.
gård på Østergade	4.000 rd.
10 våninger i Vognmagergade	3.000 rd.
boder i Grønnegade	500 rd.
mølle ved Vesterport	1.000 rd.

Herpå fulgte 1655 købet af en stor ejendom i Silkegade¹⁰. Allerede ved midten af 1650'erne var Henrik Müller således i

3. Ibid. VIII, s. 29, *Personalhist. Tidsskr.* 10. Rk. II, s. 104 ff.

4. H. U. Ramsing, anf. værk VIII, s. 29.

5. LA. S. Københavns pantebog 1646, 23. februar.

6. H. U. Ramsing, anf. værk II, 1943, s. 70 og 64 f.

7. Ibid. s. 76.

8. Ibid. I, s. 19.

9. Ibid. s. 22, om Marcus Radebant jfr. nedenfor.

10. H. U. Ramsing, anf. værk VIII, s. 33.

besiddelse af adskillige værdifulde københavnske ejendomme. Hans håndfaste optræden som husvært lader formode, at han har vidst at gøre sig sine besiddelser nyttige¹¹.

Af erhvervsvirksomheder i snævrere forstand må nævnes de af Henrik Müller ejede og drevne kobberværker Hjortholm, fra 1648, og Nymølle, fra 1652¹². Disse manufakturer, der hang nøje sammen med Müllers norske interesser, synes at have været ret stort anlagt og savnede ikke regeringens støtte¹³.

Et indlæg fra Henrik Müller dateret Kolding 15. juni 1654 giver et godt indblik i hans ledelse af disse foretagender. Adskillige kedelførere, skrev han, havde begyndt deres handel med ham med messing- og kobbervarer fra Hjortholm, men en del af dem klagede over, at de hindredes heri ved et kgl. mandat af 8. december 1652, som de mente kobbersmedene havde erhvervet ved vrang beretning. Det skulle komme sådanne kostelige værker til største skade og endelig nedlæggelse, erklærede Müller, dersom varerne ikke frit måtte forhandles til borger, bønder eller hvo, som behøvede dem. Han bad derfor om, at edssvorne, bosatte borgere frit måtte have lov at rejse og forhandle varerne og i betaling tage gammelt kobber og sælge dette til møllen, hvilket kom sådanne berømmelige værker til styrkelse og gav anledning til videre at anrette . . .¹⁴. Og 21. juni kom et åbent brev af det ønskede indhold.

11. Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten* . . . s. 56. Derimod synes Müllers interesse for udlån mod pant i fast ejendom meget naturligt for en forretningsmand af hans type temmelig behersket, det kan dog anføres, at han 21. januar 1656 for 1.000 rd. fik pant i Andreas Christoffersen af Trondhjem og Raphael Wadsen studiosus' moders gård og tilliggende våninger, og 28. januar s. å. for 266 rd. pant i grovsmed Anders Knoches gård, L.A.S, København pantebog anf. dato.
12. Jfr. Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten* . . . s. 55 f. hvortil kan føjes, at Müller 1. november 1650 skulle have tiendekobber fra Norge, *Norske Rigsregistrarer* anf. dato.
13. 1652, 23. okt. skulle Axel Urup lade Müller få 4 egetræer til axler o. l. – efter taxering og mod betaling, Sjæll. Tegn. anf. dato, s. å. fik han tilladelse til at indrette stolestader og begravelser i Lyngby kirke til sine fremmede mestre og arbejdere, *ibid.* 1652, 20. februar og Sjællandske Reg. 1652, 15. marts.
14. Indlæg til Sjællandske Reg. 21. juni 1654, V. A. Secher, *Forordninger, Resceser* . . . VI, s. 157 f.

Kobbermanufacturet var ikke Müllers eneste industrielle interesse. Med Christian Friis til Lyngbygård i Skåne kom han i strid om en kontrakt om allun og vitriol¹⁵. Hans saltsyderi er allerede omtalt, og i forbindelse med hans handelsforetagender vil der blive talt om hans sukkerraffinaderi. Endelig kan det nævnes, at Joachim Gersdorff 23. september 1649 fik brev om, at Müller måtte lade mønte rigsdaler af det sølv, han havde fået i betaling af kongen, dog skulle mønterne være så gode som de burde¹⁶.

Den interesse for stordrift som Müller umiskendeligt lagde for dagen, når det gjaldt kobbermanufacturet, var ikke mindre udtalt på andre områder. At han var skibsreder er allerede nævnt. Efterretningerne om hans søfartsinteresser er spredte men interessante. Først må nævnes, at han med $\frac{3}{32}$ deltog i et fornemt partsrederi, hvis øvrige deltagere var rigens hofmester, rigens marsk hr. Anders Bille, rigens admiral Ove Gedde, hr. Hannibal Sehested, hr. Niels Trolle, øverste sekretær i Danske Kancelli Otte Krag, rentemester Peder Vibe, Axel Urup, som 1651—55 var lensmand over Københavns len, Holmens admiral Christoffer Lindenov, admiral Jørgen Bjørnsen og Frans Deninck, der alle var lodtagere med $\frac{1}{16}$ à 200 rd. hver, derimod deltog Henrik Bjelke med $\frac{1}{8}$ 400 rd. og endelig havde skipperen Gillis Lennert $\frac{1}{32}$, 100 rd.¹⁷ Udredningens formål og dato er ikke nærmere bekendt, men det vides, at kaptajnen, som 1648 havde kapituleret med Gabriel Marselis i Amsterdam, 22. juni 1649 fik tilladelse til, når kongen ikke behøvede hans tjeneste, at sejle i Østersøen og andre steder og dog beholde lønnen¹⁸. Udrustningen fandt sikkert sted i 1649, hvilket stemmer med at Müller, da gallioten var blevet solgt til kongen, fordrede 7 års

15. Sjællandske Tegn. 1653, 23. juli m. indl. – Det kulsvideri der 1655 omtales som tilhørende Müller, har formentlig været en del af kobbermanufacturet, *Kjøbenhavns Diplomatarium V*, s. 385.

16. Sjællandske Tegn. anf. dato.

17. Rtk. Afregninger III, 87, bilag i afregning 1649–56.

18. H. D. Lind, *Kong Kristian den Fjerde og hans Mænd paa Bremerholm*, 1889, s. 320.

renter, da han 1656 forlangte godtgørelse for sin og kaptajnens andel plus 200 rd., som han havde til gode hos denne.

Naturligvis deltog Müller også i den fjernhandel, som kom i gang i 1650'erne. I oktober 1653 fik han overladt det engelske skib »Margrete Sara« og opnåede samtidigt privilegier til besejling af de Karaibiske Øer¹⁹, og det følgende år fik han, hvad der rimeligvis må sættes i forbindelse hermed, lov til fra Tøjhuset at låne 12 jernstykker samt kugler og krudt²⁰. Müller synes her at have samarbejdet med den senere rådmand på Christianshavn Peter Lützen, som inden sin afrejse til Vestindien havde givet Müller en obligation på 3.743 rd., som denne ved sin fuldmægtig kgl. herold Hans Ribolt lod tinglæse 18. april 1654²¹.

19. Sjællandske Tegnelser 1653, 26. september og 5. oktober, Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten* . . . s. 58 f. hvortil kan føjes, at et selskab bestående af borgmester på Christianshavn Rasmus Rasmussen, Niels Olufsen, Burchart Luders (ved Niels Olufsen), Jens Lassen, Jørgen Juel (ved Peder Juel), Laurits Christensen, Hans Voigt og Mikkel Mortensen gennemførte en expedition med »Haabet« på 70 lstr. til Vestindien 1654; Danske Kancelli B 162, Henlagte sager under 26. februar 1654 og 17. april 1656, hvoraf fremgår at Mikkel Langemack, på disses vegne havde lånt skibet, der også var af engelsk oprindelse, af kongen og kautioneret derfor. I 1654 havde også en tredje kreds Mads Mortensen, Johan Wilder, Johan Hansen, Hans Hansen, Lamber Ebbesen, Herman Voogt, Jacob Albertsen, Berent Willemsen, Isebrant v. Holtén, Jan Hein og Hans Jensen i Helsingør haft et lille skib med »cargison« til de »Criebese Eylande«, det var kommet hjem i foråret 1655, og man ønskede og fik nu toldfrihed lige med dem af København. Sjællandske Registre 1653, 29. august m. indl. Og 30. december 1656 søgte Hans Nansen, Find Nielsen, Morten Mikkelsen (fader til ovenfor nævnte Mikkel Mortensen), Johan Steinkuhl, Jørgen Hansen Raffn, Severin Post (?), Severin Lauridsen og Mikkel Nansen forlængelse af privilegierne for besejlingen af de Karaibiske øer, indlæg til Sjællandske Registre 1657, 9. januar.
20. Sjællandske Tegnelser 9. og 16. januar 1654, sidstnævnte dag føjedes yderligere 6 kanoner fra »Victorie« til de andre.
21. L.A.S. Christianshavns pantebog anf. dato jfr. 4. april. Hele denne aktivitet, hvortil kan føjes et »Afrikansk« kompagni, Sjællandske Registre 1656, 28. juni, står i et tankevækkende modsætningsforhold til den forknyttede stemning, der slår en i møde fra Købmandskompagniets ansøgning om fritagelse for en ny skat på 3.600 sldr. i november 1654, hvor der henvises til pesten, som havde voldt store udgifter til begravelser og skifter mellem arvinger, mange havde desuden gjort store indkøb af varer, der nu ikke kunne sælges, medens der måtte svares store renter til kreditorerne, og forbindelsen med provinsen var

Også Islandshandelen deltog Müller i. I 1664 bevidnede Johan Steinkuhl, at hans andel i det i 1662 opløste Islandske kompagnis fordring på staten udgjorde 18.393 rd.²² Hermed fulgte adskilligt andet, som når han 1653 anmodede om pas på hamborgeren Hans Fliis' vegne til Vardøhus, S. Nicolai og omliggende steder på fiskerhavnene for skibet »Justitia«²³. I 1652 havde Müller fået privilegier for 15 år til besejling af Grønland, og samtidigt fik han pas for sine skibe »St. Peder« og »St. Jacob« på henholdsvis c. 25 og 70 lstr.²⁴ Også de to følgende år gjordes der expeditioner, udbyttet var vistnok væsentlig narhvaltand, deriblandt det særlig lange »enhjørninghorn«, som blev ophængt i Universitetsmuseet på Frue Plads²⁵. Ikke mindre vigtigt er det i denne sammenhæng at notere, at Henrik Müller desuden synes at have forsøgt sig med hvalfangst på et tidspunkt, da priserne var skyhøje²⁶.

Set i sammenhæng med Henrik Müllers meget omfattende og alsidige forretninger med staten må hans her opregnede foretagender uden tvivl placere ham som sin tidsalders største danske forretningsmand. Og endda er kilderne ikke udtømt hermed. Sammen med Rasmus Jensen Hellekande synes han således også på det private område at have drevet forretninger, i hvert fald søgte de 1647 i fællesskab om befaling til udlæg i Otte Brockenhuus' efterladte gods i Laurits Hammers hus i København; de havde fået det tilkendt på Viborg Landsting, men havde ikke

afbrudt, *Danske Mag.* 5. Rk. III, s. 278 ff. Ganske vist er mismod et obligatorisk tilbehør til alt, hvad der har med skat og tyngde at skaffe, men som andetsteds påvist, se Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten* ... s. 32, taler et og andet for, at klagen var berettiget her. Under disse omstændigheder er foretagsomheden end mere påfaldende som vidnesbyrd om de hjælpeklæder, som disse patricierkredse rådede over.

22. Rtk. Afregninger III, 88.

23. Danske Kancelli B 142, Koncepter og Indlæg til ... Sø- og andre Pas.

24. *Norske Rigsreg.* 1652, 15. april, *Danske Mag.* 6. Rk. II, s. 202 ff.

25. Axel Garboe, *Thomas Bartholin II*, 1950, s. 117 f. – ved en anden lejlighed hjembragtes 4 grønlandere, der forberedtes til dåb i Müllers hus, Caspar Bartholin benyttede lejligheden til at udspørge dem om deres sprog.

26. Sune Dalgård, *Dansk-Norsk hvalfangst 1615–1660*, 1962, s. 233 f.

kunnet få det på Sebberkloster²⁷. Ved Steffen Rodes svigersøn, Morten Plets skifte 1652 viste det sig, at en kvittering underskrevet af klædekammerskriver Baltser Sechmann på 2.000 rd. var pantsat til Müller²⁸. 11. marts 1660 havde han åbenbart gjort sit regnskab med Kai Lykke op, thi denne havde på denne dag givet Müller sin obligation på 2.583 rd.²⁹ Til gengæld finder vi 1661 Müller blandt skyldnerne i boet efter rådmænd i Nakskov Peder Hansens hustru Gunder Thomasdatter for et beløb af 900 sldr³⁰. Så knappe og spredte disse efterretninger end er, giver de dog deres bidrag til karakteristikken af en forretningsmand, som i sin virksomhed kom i berøring med alt og alle.

27. Danske Kancelli B 160, Indlæg til Registre og Tegnelser ... 1647, 4. august.

28. Højesteret, Koncepter og Indlæg 1680-83.

29. Rtk. (216.302) Dokumenter og Akter vedk. Kai Lykkes Bo, I, 2 Fortegnelser over kreditorer.

30. L.A.S. Nakskov skifte- og værgemålsdokumenter 1656-64.

V

Admiralitetsråd

De som troede, at svigersønnernes eller svogrenes fald også betød Henrik Müllers, tog fejl. Ikke fordi Müller afbrød forbindelsen med Ulfeldt-kredsen; det var så langt fra. 21. maj 1655 skrev fru Kirsten Munk til Leonora Christine »... die penge till din søster haffuer jeg sent till Hendrich Møller ...«¹ Men fordi Müllers position simpelt hen var for solid. I marts 1650 havde Christen Skeel i en oversigt over rigets gæld, som han indførte i sin dagbog, særlig nævnt gælden til A. B. Berns, Gabriel Marselis, Henrik Müller, Rasmus Jensen og Jacob Madsen², altså netop tømmerleverandørerne. 8. juli året efter noterede Skeel »Giorde Henrich Møller relation om tollend og huorledis dermed skulle forhollis«³ hvilket, overensstemmende med Müllers eget udsagn i 1655, dårligt kan betyde andet end, at han var ophavsmanden⁴ til den merkantilistiske toldrulle af 13. august 1651, hvorom allerede er talt. Det næste vi hører om Müller er, at han er arresteret, hvorpå han, som vi har set, 24. august fik pas som generaltoldforvalter. Denne tilsyneladende inkonsekvente holdning overfor ham finder vistnok sin forklaring deri, at fængslingen var en disciplinærstraf, der tildeltes ham som kongelig betjent; påviselige følger for Müller synes den ikke at have haft⁵.

1. *Danske Mag.* 8. Rk. I, s. 97.

2. *Ibid.* 3. Rk. IV, s. 27.

3. *Ibid.* s. 122.

4. J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste Dage*, 1894, s. 175.

5. *Ibid.* s. 157, jfr. H. D. Lind i *Hist. Tidsskr.* 6. Rk. V, s. 408.

For Ulfeldts og Müllers modstandere må det have været en ejendommelig oplevelse at være vidne til Müllers videre karriere. Som generaltoldforvalter var der tillagt ham »gang og sæde« i alle forsamlinger næst ældste borgmester i København, og altså foran de øvrige, der naturligvis klagede over, at der således blev gjort forskel. Resultatet blev, hvad klagerne vist ikke havde tilsigtet, at et kongebrev af 23. januar 1652 bestemte, at Müller skulle have gang og sæde foran samtlige borgmestre⁶. Et andet kongebrev af samme dato gav ordre til, at der af Bergen told skulle udbetales Müller penge, så at han kunne tilfredsstille Jochum Beckmann i Hamborg, hos hvem han på kongens vegne havde lånt 25.000 rd. 14. april 1649⁷. Det er ikke udstedelsesdatoen alene, som gør en vis forbindelse mellem de to breve antagelig.

Ikke lang tid derefter kunne svenskeren Magnus Durel berette hjem, at der ved gennemgangen af leverancerne fra Ulfeldts tid især var tale om Müllers regninger⁸, og endnu en rum tid derefter noterede Christen Skeel 26. juli 1653 i sin dagbog, at prisen på det tømmer, Müller havde leveret, foruden tolden, som han havde fri, var 261.631 rd. højere end andres⁹. Skeel undlod enhver kommentar, men det er fristende at tilføje, at Ulfeldt med sine økonomiske transaktioner kan have haft et videre sigte end blot at berige sig selv; han kan tillige have ønsket at sætte regeringen i forlegenhed. Men det er et spørgsmål, om han ikke herved har skadet sine standsfæller i rigsrådet fuldt så meget som kongen.

Et missive til Müller 25. april 1652 om alvorligt at tilholde alle toldere i Danmark, om hver gang toldkisterne åbnes, at levere kommissariatolden til kommissarierne i den pågældende provins, såfremt de ikke ville straffes¹⁰, må således sikkert tages

6. *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 349.

7. *Norske Rigsregistranter* anf. dato jfr. 1651, 11. december og 1652, 6. januar, hvor omgående betaling af Müller indskærpes.

8. P. W. Becker, *Samlinger til Danmarks Historie under Kong Frederik den Tredies Regiering* . . . I, 1847, s. 48.

9. *Danske Mag.* 3. Rk. IV, s. 238.

10. *Sjællandske Tegnelse* anf. dato.

som udtryk for et ønske fra adelig side om skærpet tilsyn med toldindtægterne. Vistnok på denne tid var det, Müller begyndte at trække sig tilbage fra toldvæsenets ledelse, og som tidligere antydet er det ikke udelukket, at det skete som et resultat af bestræbelser fra adelig side på atter at få det fulde herredømme på dette område.

Hvorledes dette nu end forholder sig, så fulgte der ikke herpå nogen forringelse af Müllers position i øvrigt. Som statskreditor havde han fået udlagt Lønborggård i pant. Med vanlig energi tog han fat på arbejdet på at gøre det rentabelt. 14. marts 1653 skrev han i den anledning, at ikke alene var gårdens bygning meget forfalden, så godt som øde, men tilliggendet var for ringe til stedet, hvorfor han bad om kongens tilladelse til for det første at accordere med en del bønder, der havde jord, som lå belejligt, så at de skulle være forpligtede til at tage minde mod vederlag; og for det andet, da det var ham bevilget at lægge en del jorder og gårde til Lønborggård, ville han gerne have de af nabobønderne, hvis jorder måtte vise sig at ligge gunstigt, forpligtet til at mageskifte med sig. Fik han bevilling hertil, kunne Lønborggårds mark og jorder blive skiftet og delt og separeret fra de omliggende bønder. Müller sluttede med at formode, at han fik tilladelsen, da det ville komme kongen og kronen til nytte. Ugedagen derefter kom bevillingen, nøje overensstemmende med ansøgningen¹¹. Stordriftsprincippet fra manufakturernes og handelen skulle åbenbart også bringes i anvendelse i landbruget. Det kom siden til at spille en stor rolle for Henrik Müllers karriere som godsejer. Men i 1650'erne fik han altså, skønt kun panthaver, tilladelse til at foretage ikke uvæsentlige indgreb; endnu et eksempel på, at han som regel fik, hvad han bad om.

I øvrigt karakteriseredes hans stilling ved en befaling 28. marts 1653, om at de ham i den norske told assignerede beløb skulle betales, når toldkisterne åbnedes¹². 13. januar 1654 fik

11. Jyske Registre 1653, 21. marts m. indl. jfr. J. A. Fridericia i *Hist. Tidsskr.* 6. Rk. II, s. 563, der ikke synes at kende Müllers indlæg.

12. *Norske Rigsregistranter* anf. dato.

han en kongelig obligation på 8.052 rd., som ret hurtigt indfries¹³. Men allerede 5. februar s. å. modtog han en ny kgl. obligation denne gang på 7.500 rd., hvoraf de 7.150 rd. allerede 9. maj blev godtgjort af Assens told og de sidste 350 rd. 27. juli af tolderen i Øresund¹⁴.

1655 er et i flere henseender interessant år i Müllers historie. Dette år har vi de første sikre vidnesbyrd om en kontakt med Christoffer Gabel, den opgående stjerne på den politiske himmel. Kronens indkomst af Lolland-Falster, som var tillagt hofstaten, blev 2. januar tilbudt Müller for dette og evt. flere år. Müller gav tilbud, 25. februar sluttedes kontrakten, og 25. september 1656 gjorde Müller rede for oppebørslen af korn og smør, der beregnedes til 11.059 rd.¹⁵ 1. maj 1655 havde Müller indbetalt 3.609 rd. som første termin heraf, 24. juni fulgte andre 3.609 rd. som anden termin, 29. september 609 rd. og endelig 18. november 1655 kvitterede prinsens hofmester Ove Schade for 3.000 rd. af tredje termin¹⁶. Müllers forhold til hofet synes at have været upåklageligt.

Hvorvidt Müller var virksom ved den nye toldrulles redaktion, vides ikke, på visse punkter var den i strid med de i rullen fra 1651 forekommende principper, især i spørgsmålet om indenrigstold. Men beskyttelsen af kobberarbejderne bibehold-

13. Dog ikke så hurtigt som Müller ønskede, af Sjællandske Tegnelse 1655, 8. februar og 25. marts ses det, at da han endnu 8. februar ikke havde fået de 8.052 rd. han forstrakte til Kieler Omslag 1654, og som skulle have været betalt med 6% rente til Martini, skulle Christoffer Gabel lade ham få sin betaling frem for nogen; 25. marts fik Gabel ordre til at lade Müller få yderligere 1.049 rd., som var rente af Københavns og St. Annæ told, der var ham assigneret, af de resterende skatter i Danmark, som var forordnet til næstforleden Kieler Omslag og endnu ikke fremkommet. Hovedparten af summen, der i marts 1656 var voxet til 9.002 rd., når renter og provision kom til, betaltes af Niels Trolle i løbet af 1655-56, Rentemesterregnskab 1655/56 Indtægt fol. 188.

14. Rtk. Afregninger III, 88, 10.

15. Smålandske Tegnelse 1655, 2. og 18. januar, Smålandske Registre 1655, 25. februar, Rentemesterregnskab 1656/57 Indtægt fol. 186 f.

16. Rtk. Afregninger III, 87, kvitteringer fra Johannes Boysen d. y. og Ove Schade, betegnende for manglen på overblik i finansforvaltningen er det, at Müller 27. februar 1655 altså to dage efter kontraktens underskrivelse fik en à conto udbetaling på 20.000 rd., Rentemesterregnskab 1654/55 Udgift fol. 75.

tes¹⁷. Da toldrullen udsendtes 1. september, var Müller imidlertid ikke længere generaltoldforvalter. 15. august havde han skrevet sin afskedsbegæring¹⁸.

Allerede den følgende dag afskedigedes han i nåde men således, at han skulle blive i daglig hoftjeneste og beholde sine hidtidige privilegier¹⁹. Men 1. september 1655 udnævntes han til admiralitetsråd²⁰.

Allerede 9. august 1655 var der på Bremerholm blevet forhandlet om, hvorledes et »Admiralitetz Collegium best anrettis kand«. Man diskuterede, af hvem og hvormange det skulle bestå, når og hvor ofte det skulle samles, hvad dets forretninger skulle være samt hvad myndighed, det skulle have. Det blev anset for gavnligt, at rigshofmesteren, der næsten altid residerede i København, eller rigsadmiralen præsiderede, når han var til stede. Dernæst foresloges følgende, en rentemester, admiralen på Bremerholm, viceadmiralen sammesteds, sr. Poul Klingenberg, der allerede i november 1654 figurerede som admiralitetsråd, samt tre kaptajner og en sekretær. Instruxen af 29. august fulgte indstillingen med den vigtige undtagelse, at også Henrik Müller anførtes som admiralitetsråd, og med den meget betegnende udeladelse, at der ikke som foreslået blev tillagt kollegiet højeste domsmagt i maritime sager, øjensynligt for ikke at beskære rigsrådets beføjelser som øverste domstol²¹.

Admiralitetskollegiet betød som oftere fremhævet en interessant administrativ nydannelse både ved sin kollegiale organisation, ved sit udvidede sagområde, hvorved det blev en for-

17. V. A. Secher, *Forordninger, Recesser* ... VI, s. 46 og 214.

18. Tillæg II.

19. Sjællandske Registre 1655, 16. august hvor afskedsansøgningen ligger som indlæg.

20. Sjællandske Registre 1655, 1. september, en kopi af udnævnelsen findes i Rtk. Afregninger III, 90, der tillagdes Müller en årlig gage på 1.000 rd. Når Heinrichsøn (s. 338) lader ham blive admiralitetsråd 19. august, er det rimeligvis en trykfejl for instruxens 29. august.

21. Sjællandske Registre 1655, 29. august, Kn. Fabricius i *Den danske Central-administration*, 1921, s. 150 ff. hvor Müllers udnævnelse urigtigt henlægges til det følgende år, V. A. Secher, *Forordninger, Recesser* ... VI, s. 192 f.

løber for Kommercekollegiet, og ved sit borgerlige islæt. Kollegiets stilling til Danske Kancelli nåede næppe at blive rigtig klar i denne periode, men det bør dog nævnes, at der 6. september udfærdigedes bestalling for Povl Svendsen som skriver ved Admiralitetet. Han skulle med »alle skrivere, som Søstaten vedkommer, contra bogholder og ellers på Holmen forrette, hvad der befales ham«. Hans sold skulle være 300 rd. årligt²². Om forretningsgangen i den første tid, kan følgende anføres. 17. september 1655 antog kollegiet efter kongelig befaling, som det hedder, tre løjtnanter til at være skibskaptajner. Admiralitets skriver Povl Svendsen sendte derpå en udskrift af kollegiets protokol til Kancelliet, hvor de respektive bestallinger udfærdigedes²³. En anden virkning af Admiralitetskollegiets oprettelse var, at der indrettedes et særligt bind af Rentemesterregnskaberne udelukkende til Søetatens regnskab. Det kom til at omfatte tiden 1. september 1655—1. maj 1656, da man vendte tilbage til den gamle skik kun at anvende eet altomfattende regnskab. Selv et så beskedent fremskridt lykkedes det at få standset i Rentekammeret, først 1663 genoptoges en særlig regnskabsføring for Søetaten.

For den konservative rigsrådskreds må udnævnelsen af Klinenberg og navnlig Müller have været en personlig fornærmelse. Den store undersøgelse af leverandørkredsens forhold havde ikke afficeret Müller det ringeste, ganske vist var han hurtigt forsvundet igen fra toldvæsenets ledelse, men det var måske ikke engang adelens fortjeneste, og i hvert fald var det sket i al kongelig nåde, og efter at han havde vist sig som en fremragende administrator. Men nu blev de to storkøbmande sat til at varetage flådens anliggender²⁴. Herunder leverancerne.

22. Sjællandske Registre 1655, 6. september m. konc. Om Povl Svendsen kan oplyses, at han må være død i begyndelsen af januar 1658, idet hans bo havde stået under forsegling siden 19. januar d. å. Se Søetaten, Over- og Underadmiralitetetsrettens justitsprotokol 1664—65 fol. 32 ff.; han efterlod sig en gæld på 1.610 rd. til Hendrich Poorten i Lybæk, Sjællandske Registre 1660, 19. december, nr. 313.

23. Sjællandske Registre 1655, 18. november m. indl.

24. Det er her interessant at bemærke, at Magnus Durel først 29. december 1655

Forsøg blev gjort påny. 20. august 1656 fik Jørgen Biørnsen ordre til sammen med andre at undersøge Müllers leverancer til Københavns fæstning efter kontrakten med Axel Urup²⁵. Det kunne man have sparet sig.

Nok så effektiv var passiv modstand. Men først efter krigs-udbruddet, 30. november 1657 skred de to borgerlige admiralitetsråder til handling og indgav et udførligt andragende til kongen. De ønskede rigsadmiralens og rentemesterens hyppigere tilstedeværelse, og at ingen så måtte udeblive undtagen på grund af legemlig svaghed eller særlig kongelig befaling. Dernæst ville de vide, hvem der skulle referere for kongen. For det tredje ønskede de klarhed over pengesagerne, og at en renteskriver skulle være forpligtet til på Admiralitetets begæring at give de fornødne oplysninger. Det var også ønskeligt, om personalet på Provianthuset, Bryghuset og Tøjhuset havde pligt til at adlyde Admiralitetet. Også kommandoforholdene ved udsendelse af enkelte skibe, der nu i hvert fald delvis foregik Admiralitetet uafvidende, ville man gerne have inddraget under sig, sådan at de kongelige ordrer herom expederedes af eller i det mindste kommuniceredes Admiralitetet. I sammenhæng hermed spurgtes, hvorledes etatens korrespondance skulle forrettes. Og endelig rejste Müller og Klingenberg for det ottende og sidste det vigtige spørgsmål, om ikke kollegiet »udi tide« skulle skrive til de behørigte steder angående de varer, materialer og pengemidler, som var tillagt flåden af lenene, »at ded til rettere tid maa fremkomme«. Alt dette som de to admiralitetsråder indstillede til majestætens gode betænkende²⁶, er uforkastelige vidnesbyrd om en mangel på effektivitet i centraladministrationen, der vel i første række må forklares ved dennes forældede organisation, men som næppe heller har været uden forbindelse med mangel

indberettede til den svenske regering, at der »nylig« var blevet indrettet et admiralitet, af medlemmerne nævner han ikke Klingenberg og finder det fornødent nærmere at præsentere Müller som en rig købmand, P. W. Becker, *Samlinger* . . . I, s. 90.

25. *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 402.

26. Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1657, 7. december.

på samarbejdsvilje i de gamle kontorer, Kancelliet og Rentekammeret.

I tiden mellem Admiralitetets oprettelse og krigsudbruddet synes Müllers virksomhed ikke at have ændret sig nævneværdigt. 1655 leverede han et stort skib »Neptunus« (180 lstr.) til kongens tjeneste, det blev efter rigshofmesterens befaling i Müllers fravær overtaget ved hans pakhuis, og var med tilbehør taxeret til 8.332 rd.²⁷ 8. juli 1656 fik han en fordring på 105.596 rd. assigneret i Mandal og Nedenes told²⁸; han gjorde også regnskab for tolden i Danmark og Norge til St. Annæ Kastels bygning 1646–56, det drejede sig om forvaltningen af 73.182 rd.²⁹

Men om denne periode gælder det vistnok som allerede nævnt, at den private erhvervsvirksomhed kom i første række. Krigserklæringen til Sverige i 1657 bragte en radikal ændring heri. 6. august 1657 blev der sluttet accord med Müller og Selio og Gabriel Marselis om, at disse på egen bekostning skulle levere 500 ctn. krudt og 30.000 pd. lunter; skulle leverancen »blive« til søs eller blive taget af fjenden, måtte de dog være fri for skade. For hvert 100 pd. krudt var der lovet 28 rd. og for hver 100 pd. lunte 6 rd. Betalingen skulle ske af Bergen kommissariatold³⁰. 2. september fulgte en kontrakt, som Ove Gedde, Christen Skeel, Otte Krag og Peder Reedtz sluttede med Müller, Gabriel og Selio Marselis og nu også Poul Klingenberg, om at levere levnedsmidler; 12.000 tdr. rug, 15.000 tdr. malt, smør, fisk m.m., 3.000 soldaterklædninger (for 19.500 rd.), 6.000 par sko, 4.000 musketter (12.000 rd.), og 1.000 ctn. krudt (28.000 rd.); ialt beløb denne leverance sig til 164.935 rd. Da leverandørerne skulle skaffe varerne på egen risiko, måtte de indføre dem toldfrit, dog måtte forbudet mod udførsel af korn og fedevare observeres. Betalingen skulle assigneres dem i alle kommissariatoldpengene

27. Rtk. Afregninger III, 87, 11.

28. Rentemesterregnskab 1656/57 Indtægt fol. 191, *Norske Rigsregistrarer* 1656, 21. oktober og 1657, 5. juni, fra 29. september 1656 skulle beløbet trække renter (6 %).

29. Rentemesterregnskab 1656/57 Indtægt fol. 186 b f.

30. Sjællandske Registre 1657, 6. august.

i Danmark og Norge, som indkom fra kontraktens dato, så tit og ofte de sendte bud, indtil de var blevet betalt. Kun Bergen told var undtaget, den var, som vi har set, bortlovet til en anden leverance. Müller gik strax i gang med de praktiske arrangementer og anmodede 8. september øverste sekretær i Danske Kancelli Erik Krag om expedition af de nødvendige breve, idet han understregede, at det hastede, og vedlagde koncept til brevet til tolderne i Danmark om udbetalingen af de i kontrakten nævnte toldpenge³¹.

Det har sikkert ikke været de to borgerlige admiralitetsråder ubehageligt at være genstand for »dee goede herrer Rigens Raads indstændige andsøgning«. Imidlertid havde de adelige deltagere i forhandlingerne også *deres* at fortælle. I den »Wenlig Memorial till Rigens Hoffmester«, som Christen Skeel, Otte Krag og Peder Reedtz afgav 4. september, forklarede de, at de havde kontraheret med Müller, Marselierne og Klingenberg om i et halvt år at forsyne armeen, som de satte til 10.000 mand, »endog Warene nogit høyyt ere opschreffne, Saa haffer wi dog effter lang tingning det icke anderledis kunde naait, och crackte raadeligere saaledis med wederheftige kiøbmennd at handle, end Armeen at lade mangle«. De måtte derfor anbefale ratifikation hurtigst muligt, da de ellers ingen anden udvej så til »Armeen at conservere«. Både Marselis, Müller og Klingenberg havde pretentioner, som de havde måttet love at forelægge kongen. Marselis besværede sig over, at den assignation, han havde fået i de norske skatter, ikke var blevet holdt »huor offver hand var heel Altereret, och schriftlig opsagde icke at kunde fournere de treddeffve tusind Rdr. til baadsfolckits afftackning, men wi fortrøstede hannem på Satisfaction, for at holde hannem ved dend forrige Villighed« . . . Klingenberg mente, at der var sket ham forkort på 2.000 plus 800 rd. derved, at Müller havde fået kongebrev på det bjergværk i Norge, som hans hustrus moder og hendes børn havde kongens hånd på »Saa Henrich Møller och hand var hart i ord med hinanden, ock wi med besuering kunde

31. Sjællandske Registre 1657, 16. september med indlæg. Tillæg III.

schille dennem ad ...« Med fortrøstning om at kongen ville afhænde ham Boldhuset og en anden ejendom, turde Müller dog påtage sig atournere flåden eller bistå på anden måde³².

Allerede en månedstid senere måtte rigsrådet påny gå til Henrik Müller. Nu var det Frederiksoddes forsyning det gjaldt. I den anledning afgav Müller 8. oktober en erklæring³³, der er et nyt vidnesbyrd om hans kyndighed og vovemod og ikke mindre om regeringens betrængte stilling. De tre store leverancer, som her har været omtalt, betales som aftalt således, at Müller, Selio og Gabriel Marselis 21. januar 1658 for deres ammunitionsleverance fik indvist 32.673 rd. i Bergens kommissarietold³⁴. De samme tilligemed Klingenberg fik andre 144.710 rd. assigneret i dansk og norsk told, efter at 8.584 rd. var blevet betalt med kobber, messingtråd og jern³⁵. Og endelig ser vi, at Müller for den leverance, han klarede alene, allerede 1. november 1657 fik udbetalt 40.000 rd. ved Gabriel Marselis og 3. november fik Sæbygård udlagt som pant for 80.967 rd., hvorefter han havde et resterende tilgodehavende på 9.061 rd.³⁶

Med indlægget af 30. november havde Müller, som vi så, for første gang gjort sig direkte gældende politisk. Det gjorde han næppe med større begejstring, men nu gik udviklingen i en

32. Indlæg til Sjællandske Tegnelse 1657, 2., 17. og 18. september.

33. Tillæg IV.

34. Rentemesterregnskab 1657/58 Indtægt fol. 109 f.

35. Ibid. 1658/59 Indtægt fol. 61 f.

36. Ibid. Indtægt fol. 59, Sjællandske Registre 1658, 25. maj, da det trak ud med overdragelsen, rykkede Müller, lensmanden undskyldte sig med sygdom og krigens forstyrrelser. I forbindelse med betalingerne fra Holland kan der vel være grund til at nævne, at der 28. december 1657 udgik befaling til de danske admiraler og kaptajner, at Louis og Henrich Trip af Amsterdam frit og uhindret måtte – denne ene gang – passere med 128 jernstykker à 18 pd. og 21 à 12 pd. fra Sverige til Holland, Sjællandske Registre anf. dato. Hvem alle disse kanoner blev brugt imod vides næppe, ej heller er det klart, hvorvidt admiralitetsråderne Müller eller Klingenberg kendte noget til denne sag. Derimod vides det, at Hannibal Sehested på et givet tidspunkt havde kontakt med Piere Trip i Amsterdam, Thyra Sehested, *Hannibal Sehested II*, 1886, s. 365, hvoraf vel følger, at Selio Marselis også havde forbindelse med dette våbenhandlerdynasti.

sådan retning, at det ikke længere var muligt for admiralitetsråden at dække sig bag forgrundsfigurerne.

Da sammenbruddet kom i februar 1658, fik adskillige »patrioter«, som Erik Krag skrev til rigshofmesteren, den tanke, at en tilnærmelse til det gamle Ulfeldtske parti måske kunne være til gavn; dersom Oluf Parsberg kom til Ulfeldt, var han muligvis i stand til at »obtinere« noget godt³⁷. Det blev ikke Parsberg men Henrik Müller, der tog til Tåstrup, hvor han kom til at vexle ord med sin forretningsforbindelse og tidligere foresatte³⁸. Opgaven var selvsagt umulig. Tanken om at kunne opnå noget gennem Ulfeldt var kun et udslag af politisk begrebsforvirring fremkaldt af den herskende panik.

Efter denne lidet gloriøse entre på den politiske arena kunne Müller påny vende sig til sine forretninger. 26. juli 1658 fik han ordnet sit mellemværende med staten ved en assignation i danske og norske toldindtægter på 188.784 rd.³⁹ Dagen før, 25. juli havde Müller overtaget to fordringer på staten. De lød på henholdsvis 10.219 rd. og 3.500 rd. og stammede fra hans gamle kollega, Christian IV's kammertjener Markus Radebant, der var død 1648. Hans hustru, som i et tidligere ægteskab havde været gift med den 1628 afdøde materialskriver ved Bremerholm Klaus Soll⁴⁰, havde videreført forretningerne. Ægteparret havde i tiden 1629–1650 ydet 27.528 rd. i udlæg og leverancer; ved årsskiftet 1657–58 var endnu 10.219 rd. heraf ubetalt, og enken overdrog altså denne fordring samt en obligation af 20. juni 1629 på 3.500

37. Breve til Rigens Hofmester, Erik Krag til Gersdorff 16. februar 1658.

38. J. A. Fridericia, *Adelsvældens sidste Dage* s. 316 og XLIII.

39. Sjællandske Registre anf. dato. jfr. om disse afregninger Aa. Rasch, *Niels Ryberg*, Aarhus 1964, s. 223, hvoraf det synes at fremgå, at fremgangsmåden mellem private i 18. århundrede ikke har været videre forskellig fra den stor-købmændene og staten anvendte i 17. årh., m. h. t. den sammesteds omtalte lette kredittransport i 18. århundrede kan siges, at også her er ligheden med det foregående århundrede til stede.

40. Klaus Soll stammede som Müller fra Itzehoe og havde som denne været i familien Rantzaus tjeneste, se H. D. Lind, *Kong Christian den Fjerde og hans Mænd paa Bremerholm*, s. 348.

rd. til Müller⁴¹. En lignende ikke mindre interessant tendens i retning af koncentration møder man samtidigt hos Müllers kompagnon Selio Marselis, der 31. juli 1658 fik kvittering fra rigshofmester Joachim Gersdorff på at have overtaget to obligationer, en af 10. august 1657 på 10.000 rd. og en af 5. januar 1658 på 5.000 rd., som Gersdorff til kongens tjeneste havde givet Diego Texeira i Hamborg. I henhold til kongebrev 17. juni 1658 skulle Selio Marselis til gengæld have betaling i norsk krongods⁴².

Betød Carl Gustav krigenes første fase en voxende gensidig afhængighed mellem staten og topleverandørerne, blev dette forhold naturligvis end mere udtalt, da krigen genoptoges i august 1658. Påny måtte Müller optræde som politiker. Hans rolle som mellemmand mellem regeringen og Københavns borgerskab samt de lærde er velkendt⁴³, her er der kun grund til at understrege, at hans brev af 10. august til rigshofmesteren om det ønskelige i at give København nye privilegier, var højst karakteristisk for hans position i det hele taget. Henrik Müllers stilling må fra dette tidspunkt vel nærmest betegnes som ikke-ansvarligt medlem af regeringen, og noget lignende synes at have været tilfældet med Selio Marselis. De kom nu i travl virksomhed.

Allerede i februar 1658 var Müller blevet medlem af indkvar-

41. Rtk. Afregninger III, 87, Rentemesterregnskab 1657/58 Indtægt fol. 108, det bør anføres, at Müller muligvis ikke har fået helt så billigt køb, som man vel på forhånd ville tro, i hvert fald var enken i tiden 1649-53 i stand til at anbringe 1.800 sletdr. i forskellige københavnske ejendomme, L.A.S. Københavns pantebog 1649, 5. november, 1650, 27. maj, 1652, 8. november og 1653, 25. april; iflg. grundtaxten 1653 ejede hun da to våninger i Østergade og en gård i Vingårdsstræde.

42. Rtk. Afregninger IX, 77. 29. juni 1658 havde Selio Marselis og konsorter påtaget sig at hente et stort parti rug, som Zaren havde foræret den danske konge, på egen eventyr, fragt og omkostning og mod at levere 4.000 rd. i kongens eget kammer og en del af rugen i Glückstad, 6. juli indbetalte Müller de omtalte 4.000 rd. Afregninger IX, 78.

43. Jfr. Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten* ... s. 65 ff.; i 1657 anførte Jean le Clerque at hans strid med svigerfaderen, den københavnske storkøbmand Albrecht Itzen, var blevet bilagt af rigshofmesteren ved Henrik Müller, Sjællandske Registre 1657, 29. januar, jfr. *Hist. Medd. om København* Årbog 1963, s. 33.

teringskommissionen⁴⁴. 10. august var man kommet i tanker om, at Müller det foregående år i Odense havde lovet godvillig contribution af ejendom og formue samt børnepenge — i 1659, ved vi, var han formynder for hofapoteker Samuel Meyers børn⁴⁵ — og det skulle han nu mindes om⁴⁶. 11. august leverede Müller og Selio Marselis de sjællandske landkommisærer Lave Beck og Otto Pogwisch 7.166 rd.⁴⁷, og 13. august havde de for kongen oprettet og ladet hverve et dragonkompagni⁴⁸.

Fra 15. september har vi en desværre lidet klar svensk udtalelse om en mulig politisk forbindelse mellem Müller og borgmester Ellers i Helsingborg⁴⁹. Derimod var et missive til Müller og Selio Marselis 22. september ikke til at misforstå. Kongen havde af Gersdorff erfaret, at de var villige til at yde forstrækning, og bad dem derfor om at gøre deres bedste til i disse tider af yderste magt »os oc cronen videre at secondere«, hvad de allerede havde ydet i varer eller penge, og hvad de fremover ville forstrække »wille vi eder til nøye betale ud af de første midler, som os enten kand blifve forstragt eller oc til vores oc cronens tarf forordnet oc til veye bragt, med sin tilbørlig rente, oc, indtil betalingen skeer, eder forsickre lade, saasom j det self kand begiere, oc derforuden saadan eders tjeneste med anden kongelig naade oc bevaagenhed mod eder oc eders børn erkiende«⁵⁰.

Nu kom også Müllers embede som admiralitetsråd for alvor til ære og værdighed. 2. november fik han ordre til at forføje sig ud til den hollandske flåde for at føre forhandlinger om at få 6 skibe fra koffardiflåden i dansk tjeneste. Det var hensigten, at de skulle spærre Store Bælt for svenskerne og hjælpe med til at

44. *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 426.

45. Rtk. Afregninger III, 70.

46. *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 456 f.

47. Rtk. Afregninger III, 90.

48. Danske Kancelli B 162, Henlagte Sager 1659, 10. januar, ansøgning om bestalingsbrev for chefen Reinholt Roth.

49. *Historisk Tidsskrift för Skåneland* I, s. 203.

50. *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 502.

overføre brandenburgerne. Om fornødent skulle Müller accordere direkte med skipperne⁵¹.

Efter at Müller 4. november 1658 fik sikret sin anvisning i de norske toldindtægter⁵², fulgte 6. november en anmodning til ham og Selio Marselis om at forstrække 772 rd., som var en måneds sold til de ryttere, som hidtil havde ligget på Amager⁵³. Og 12. januar 1659 fik Müller besked om at betale sin afgift af det Østerdalske kobberværk, 1.000 rd., direkte til prinsen, eventuel krigsskade skulle godtgøres på anden måde⁵⁴. Samme dag fik han og Selio Marselis også ordre til at accordere med de hollandske skippere, der lå for København med korn, om at levere dette på Provianthuset mod senere betaling, de skulle ligeledes forhandle med Joachim Irgens og hollandske skippere om den fragt, de skulle have for at hidføre korn og anden proviant⁵⁵. Vexelvirkningen mellem tjenester og forstrækninger og assignationer fortsatte; 28. februar fik Niels Trolle i Norge befaling om, at Müller og Selio Marselis skulle have deres assignationer frem for andre, og 3. marts fik Müller tilladelse til at regne 18.000 rd. af de hollandske penge til udgift for forskellige leverancer til flåden⁵⁶. Og da han klagede over, at han p. gr. af det fjendtlige indfald ikke kunne nyde Sæbygård og selv på andre steder måtte betale renter, fik han tilladelse til at lægge renten, 6 %, til hovedstolen, indtil godsets indkomst efter tingsvidners bevis kunne nydes⁵⁷.

Henrik Müllers og Selio Marselis' tilknytning til regeringen synes under alt dette nærmest at være blevet styrket. 22. februar 1658 fik de ordre til sammen med Mogens Høg og Otte Krag at forhandle med repræsentanter for Københavns magistrat og borgerskab om byens stabelret og indgive relation derom. Der kan næppe være tvivl om, at de to storleverandører sad i denne kom-

51. Ibid. s. 530.

52. *Norske Rigsregistrarer* anf. dato.

53. *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 533.

54. *Norske Rigsregistrarer* anf. dato.

55. *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 571.

56. *Norske Rigsregistrarer* anf. dato.

57. Sjællandske Registre 1659, 21. februar.

mission som regeringsrepræsentanter⁵⁸. Som sådan må Müller naturligvis også have optrådt, da han sammen med Otte Krag sendtes til kurfyrsten og de allierede i Jylland, da han skulle sørge for Nakskovs proviantering og for flådens forsyning fra Lübeck⁵⁹. Og i april 1660 var det Müller og Selio Marselis, der hentede og betalte det parti rug, som fra russisk side var frigivet til export⁶⁰.

Selv om det ikke er fornødent at understrege den nære sammenhæng mellem Henrik Müllers private forretninger og hans arbejde i statens tjeneste, vil det dog være rimeligt at fremdrage endnu en leverance, som takket være et heldigt tilfælde er vel oplyst for os. I den sag som sidenhen førtes for Kammerretten mellem Müller og Langemack, fremlagdes nemlig bl. a. følgende dokumenter: En attest af 22. juni 1658 fra Johan Hansen og Nicolaus Bercholtz, at færgemanden »opsejler« til København 19 pakker klæde, som 14. april indkom fra England, tilhørende Thimotius Goff af London. En anden attest af 23. juni s. å. hvorved Mogens Nielsen, København erklærede, at 19 pakker dusinklæde var ankommet 14. april, de havde været oplagt i Helsingør på toldboden og tilhørte hans patron Henrik Müller; denne skulle efter kontrakt med Danmarks riges råd lade forfærdige 2.000 soldaterklædninger deraf. Da Müller ikke var hjemme, var der hos rigshofmesteren skaffet tilladelse til at opføre pakkerne, mod at tolden blev erlagt, når Müller kom igen. Og endelig angav Müller selv 14. juli, at det drejede sig om 484 stk. gemen dusinklæde og 356 stk. engelsk bay; da det var accorderet, at han skulle betale kronens told, som igen skulle godtgøres ham ved toldforvalteren af kommissariatetoldens restance (!) bad han tolderen i København om en seddel på, at

58. *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 595.

59. *Danske Mag.* 5. Rk. VI, s. 139 f., Rtk. Afregninger II, 51, Henrichsøn s. 338, *Museum* 1896 I, s. 49, 100 og 106.

60. *Norske Rigsregistranter* 1660, 8. april, Danske Kancelli B 191, Kontraktbog C 1660, 6. april, *Danske Mag.* 5 Rk. IV, s. 326 og VI, s. 150. Allerede 1651 havde Müller været interesseret i kornkøb i Rusland, idet der fra dansk side søgtes om tilladelse for ham til export af 200 lstr. Danske Kancelli Udenlandske Afdeling, *Russiske Acta* fol. 126.

kronens told var klareret med 363 rd. for klædet og 356 rd. for bay⁶¹.

Disse attester er i flere henseender bemærkelsesværdige.

Oplysningen om forbindelsen i London er så meget mere interessant, som der ikke ellers synes at foreligge noget om Müllers handel der. Det er også af vigtighed at konstatere, at Müller gjorde brug af det hjemlige håndværk, hvilket var i overensstemmelse med de merkantilistiske principper, som havde gjort sig gældende i f. ex. toldrullen af 1651, der ikke var Müller uvedkommende. Et mestersalær lagt til handelsavancen var ikke at foragte.

Ved krigens afslutning opgjorde Müller sit tilgodehavende for leverancer og udlæg i tiden 11. august 1658 til 22. april 1660 til 44.000 rd.⁶² Men hvis han havde tænkt sig dette som indledningen til en afvikling af statstjenesten og en tilbagevenden til de private forretninger, tog han fejl.

Det er dog næppe rimeligt, at en mand med Müllers indsigt ikke skulle have forstået, at nu da en streng genopbygningsperiode forestod, var statens og storleverandørernes gensidige afhængighed større end nogensinde. Statstjenesten kom fortsat til at lægge stort beslag på ham.

14. juni 1660 skulle Selio Marselis og Müller afgive erklæring om det norske postvæsen⁶³. Samtidig hermed havde Müller, der stadig var admiralitetsråd⁶⁴, sammen med Jørgen Biørnsen et stort arbejde med at holde regnskab for de skibe der skulle evakuere svenskerne⁶⁵.

61. Rtk. Kammerretten, Dokumenter til Kammerrettens Domme og Stævninger (39.3) Henrik Müller ctr. Mikkell Langemack. 26. april 1660 leverede Müller et lille parti soldaterbeklædning på begæring af kommissarierne Holger Vind og Steen Brahe nemlig 19 soldaterkjoler og buxer à 6 rd., 10 skjorter à 4½ mrk., 12 par islandske strømper à 28 sk. og 23 (!) sko à 1 rd., Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1660, 6. juli.

62. Rentemesterregnskab 1660 Indtægt fol. 43 f.

63. *Norske Rigsregistranter* anf. dato.

64. H. D. Lind, *Kong Frederik den Tredjes Sømagt*, s. 212, mener, at Müller aldrig fik gage som admiralitetsråd.

65. *Vejledende Arkivregistraturer XII, Rentekammeret I* . . . ved Jens Holmgaard udgivet af Rigsarkivet, 1964, s. XXVII; de pågældende regnskaber er kasseret.

VI 1660

Netop sommeren og efteråret 1660 kom for Henrik Müller til at betyde offentlig politisk fremtræden endnu en gang. Selv om der kun foreligger ganske få efterretninger om hans færden i disse dage, er det tydeligt nok, at han spillede en vigtig rolle ved likvideringen af adelsvældens sidste rester. Meget stod der ikke tilbage. På mesterlig vis havde kongemagten i løbet af 1650'erne udmanøvreret sine modstandere. Det var begyndt allerede i 1648 med oprettelsen af det kollegialt organiserede regeringskancelli i Flensborg. 1651 fulgte på een gang svogerpartiets fald og Müllers tilknytning til regeringen som generaltoldforvalter. 1653 sluttede Klingenberg, en anden repræsentant for Ulfeldts leverandørkreds sig hertil som generalpostmester, og i 1655 mødtes de i Admiralitetet. Krigen bragte så Københavns privilegier, der ganske vist ikke var efter kongemagtens smag¹,

1. Det var her af betydning, at kongens stilling til borgerskabet fortsat prægedes af usikkerhed. Københavns borgmestre og rådmænd samt de 32 mænd havde således i foråret 1660 anholdt om kongens »generalbrev« på det krongods, som borgerskabet havde fået i pant. Dernæst ønskede man underretning om, hvorfor det trak ud med fredstraktaten. Og endelig ville man have sat privilegierne i kraft, så at man blev medbestemmende, når der forhandlede om rigets bedste. Kongens (?) mundtlige svar herpå, som vi kender i referat, faldt 6. maj og var for det første punkts vedkommende præget af en ikke uberettiget irritation. Et brev som det ønskede ville overalt give »skadelig eftertanke«, og selve ønsket var udtryk for tvivl om, at kongens og rigsrådets løfter ville blive holdt. Om de to sidste punkter hed det, at borgerstanden ville blive hørt, når noget forefaldt, hvori den burde høres, hvilket ikke hidtil var sket. *Kjøbenhavns Diplomatarium* I, s. 715 ff. Republikanske strømninger i borgerskabet lader sig næppe spore, men forbindelsen med Nederlandene, Hamborg og Lybæk kan

men som på den anden side slog en ny stor breche i den gamle forfatning. Selv om der ikke skulle nogen stor kraftanstrengelse til fuldstændig at sætte den gamle adel ud af spillet, gik man alligevel fra regeringsside forsigtigt til værks og viste i det store og hele mådehold².

Henrik Müllers forberedelser til opgøret er ganske betegnende. 16. juli 1660 havde han — noget senere end flere andre — ytret ønske om at få udlagt krongods som pant for sit tilgodehavende³.

I august fulgte datteren Drudes ægteskab med professor Jacob Finckes søn Thomas⁴, hvorved Müllers kontakt med de velstående professorfamilier publiceredes på næsten demonstrativ vis, umiddelbart før opgøret mellem stænderne skulle finde sted. Til forberedelserne må man sikkert også regne det forlig, som i begyndelsen af september kom i stand mellem Joachim Irgens på den ene side og Müller samt Gabriel og Leonhard Marselis på den anden⁵. Stod disse storkreditorer sammen måtte deres holdning være af ganske afgørende betydning.

På selve stændermødet holdt kreditorerne sig beskedent i bag-

meget vel have vakt ønsker om forfatningsforhold som de der herskende, jfr. vendingen »en fri rigsstad« i Københavns privilegier.

2. Dette indebar naturligvis ikke, at adelen ikke på passende vis blev gjort opmærksom på, hvem der havde magten på sin side jfr. de i *Festskrift til Astrid Friis*, 1963, s. 159 f. trykte befalinger til adelen.
3. Sjællandske Tegnelser 1660, 16. juli.
4. Jfr. *Danske Mag.* 5. Rk. IV, s. 181.
5. Sjællandske Registre 1660, 7. september. Muligvis har Müller været impliceret i en anden sag, der også kunne ligne en forberedelse til »magtovertagelsen«; 4. august fik lensmanden på Alborghus befaling til at indsætte tolderen Jacob Urbansen i den ledige rådmandsstilling, Jyske Tegnelser anf. dato; ganske vist fik en anden posten, hvorfor lensmanden siden måtte stå til regnskab; det, der i denne forbindelse ligger vægt på, er, at Urbansen i 19 år havde tjent i kongelig majestæts »Materialskriverstue«, hvorfra han var blevet afskediget 1651 for at blive tolder i sin fødeby Alborg. Manden har altså gjort tjeneste under materialskriveren på Bremerholm indtil Ulfeldts fald, og han blev tolder i Alborg, just som Henrik Müller var i færd med at reorganisere toldvæsenet, A. H. Nielsen, *Personalthistoriske Notitser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg*, Aalborg 1879-80, s. 107 f., hvor Urbansen dog med urette gøres til materialskriver.

grunden. Kun en enkelt af de få og tarvelige berettende kilder omtaler Henrik Müller i en birolle som budbringer mellem rigshofmesteren og biskop Hans Svane⁶. Men spørgsmålet det drejede sig om, var alt andet end inferiørt. Det var kongens stilling til konsumtionen, og her er det unægtelig tankevækkende, at Müller som udsending fra sin gamle foresatte Gersdorff nærmest står som regeringens repræsentant overfor stænderne. Dette var for så vidt meget naturligt, da det for Müller, lige som for øvrigt for de nyligt privilegerede københavnere, i første række måtte komme an på at hævde de allerede vundne positioner.

Næste gang man møder Henrik Müller i dette efterår, er ligeledes i forbindelse med konsumtionen. I november forhandles der herom i en kommission, der bestod af Joachim Gersdorff, Hannibal Sehested, Hans Schack, Theodor Lente, Henrik Müller, Christoffer Gabel, Poul Klingenberg, Selio Marselis og Joachim Irgens på den ene side og gejstlige og borgerlige stænderdeputerede anført af Hans Svane og Hans Nansen på den anden side⁷. Her finder vi storkreditorerne på regeringsbænken. Og for Müllers vedkommende blev denne placering definitiv.

Som situationen var i Danmark efter fredens komme, var det uundgåeligt, at en væsentlig del af den politiske og administrative magt måtte tilfalde dem, der på den ene eller anden måde disponerede over rede penge eller kredit. Omtrent efter den formel, Christian Martfelt opstillede i 1771: »Hvad gjør høye Renter? De gjør den Rige til en Despot . . .«⁸ Og der kunne dårligt være tale om andre end storkreditorernes kreds, når det gjaldt om at skaffe midler til opretholdelse af de mest elementære statsfunktioner⁹. Det var ikke noget under, at regeringen i september 1660, som vi så, var interesseret i at stifte fred mellem Joachim Irgens og Marselierne samt Müller, og end mindre at netop denne kreds kaldtes til forhandling i november med de

6. *Danske Samlinger* . . . 2. Rk. II, s. 116.

7. Chr. Bruun, *Enevældens Indførelse i Danmark* . . . 1887, s. 44 ff.

8. *Philocosmi Betænkninger over adskillige vigtige Politiske Materier* . . . 1771, s. 111.

9. *Festskrift til Astrid Friis*, 1963, s. 153–71.

ledende politikere. Denne forhandling var, kunne man måske endda sige, med omhu forberedt fra regeringens side gennem en ordre af 6. oktober til toldforvalterne i Danmark og Norge om at være Henrik Müller, Poul Klingenberg og Selio Marselis følगतig med deres indvisninger i kommissariatolden (Bergen alene undtaget) af 16. september 1657, indtil de havde bekommet deres betalinger¹⁰. Hvis Corfitz Ulfeldt har lært denne ordre at kende, må han have smilet aldeles ubeskriveligt, og da ikke mindst hvis han også har fået at vide, at Christoffer Lindenow, der i sin tid havde søgt at gribe ind i Ulfeldts og Müllers forretninger, samme dag havde måttet udstede en obligation til Müller på 100 rd.¹¹

Forhandlingerne mellem storkreditorerne og politikerne må have ført til et for begge parter acceptabelt resultat, idet de førstnævntes tilknytning til regeringen styrkedes. Hermed fulgte ikke alene magt og indflydelse men også ansvar og arbejde i rigt mål. Og ikke mindst fulgte en yderligere anspændelse af krediten.

Allerede 13. november 1660 blev der i henhold til en ordre af 29. oktober accorderet med Joachim Irgens om leverance af krudt m.m. for ialt 22.145 rd.¹² Påtrængende var det naturligvis også at få inddrivelsen af statens indkomster i gang igen, og 24. november blev rigsskatmesteren underrettet om, at Ludvig Lorentz, Johan Rudolf og Ditlev Borchers var antaget til at være konsumtionsforvaltere i Sjælland, Fyen og Nørrejylland, det skulle nu undersøges, hvad nøjagtig kaution de kunne stille, og hvorledes de ville varetage deres hverv¹³. Dette sidste var sikkert et af resultaterne af de ovennævnte forhandlinger; kreditorerne må naturligvis have næret særdeles interesse for statsindkomsternes rigtige fremkomst.

Man har sikkert i Skatkammeret mere end een gang sendt Müller en tanke, og det blev heller ikke herved. 30. november

10. Sjællandske Tegnelser 1660, 6. oktober, nr. 1174.

11. Sjællandske Registre 1682, 21. marts, nr. 76, Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten* ... s. 73.

12. Rtk. Org. kgl. res. nr. 1.

13. Rtk. Expeditionsprotokol nr. 25.

1660 fik skatmesteren ordre til at lade Müller kalde og sammen med rentemestrene forhandle med ham om grev Wrangels præntention, så at den svenske resident kunne få nøjagtigt svar. Dernæst skulle de tale med Müller om det gods, der var pantsat til ham, kunne »efter billig taxt og overslag i hartkorn . . . likvideres imod hans fordring«, og endelig skulle de prøve at »disponere« ham til at være generaldirektør for konsumtionsvæsenet¹⁴.

Müller lod sig »disponere«, men han gjorde det ikke lige med det samme. Ligesom han i hvert fald officielt først sent kom med i reorganisationen af toldvæsenet og heller ikke synes at have deltaget i grundlæggelsen af Admiralitetet, viste han heller ikke her noget initiativ men fulgte den nølerpolitik, der hidtil havde vist sig effektiv. Endnu i december måned optrådte Müller sammen med Selio Marselis (der tillige havde fuldmagt fra sin broder Gabriel), og Poul Klingenberg som rigsskatmester Schestedts og rentemester Gabels kontrapart ved forhandlingsbordet, da de efter kgl. ordre overvejede midlerne til underhold af garnisonen i nogle måneder. Resultatet blev en kontrakt, ført i pennen af Selio Marselis, der ratificeredes af kongen 17. december, efter hvilken konsortiet skulle yde en forstrækning på 30.000 rd. mod betaling af Bergenshus og Augdesidens toldsteder; halvdelen skulle erlægges til Selio Marselis, halvdelen til Müller; samtidig afstod långiverne en række tidligere assignerede toldindtægter »damit wir in wercke sehen lassen, das gleich wie wir vorhin Ihro kgl. Ma: in Inportanten dingen dit handt gangen . . .«¹⁵.

På dette tidspunkt var Müller imidlertid blevet rentemester. 11. december skrev Gustav Duvall hjem til sin regering at det var sket¹⁶, og 16. december approberede kongen Skatkammerets betænkning om Müllers inspektion med det nyoprettede konsumtionsværk og toldens forvaltning¹⁷.

14. Ibid. nr. 37 og Rtk. Kopibog over kgl. miss. anf. dato.

15. Rtk. Expeditionsprot. nr. 93–94 jfr. nr. 105–109, Org. kgl. res. nr. 15.

16. P. W. Becker, *Samlinger* . . . I, 1847, s. 215, Henrichsøn har s. 333 fejlagtigt 11. november.

17. S. Nygård, Fortegnelse over kgl. Resolutioner gennem Rentekammeret 1660–1719 nr. 89.

Henrik Müller ydede som aftalt 15.000 rd. til garnisonen i tiden 31. december 1660 til 19. februar 1661, hvilket dog ikke er meget imponerende, eftersom han 3. december havde oppebåret 16.000 rd. af Bergen told¹⁸. I virkeligheden bestod lånet altså i en udsættelse af betalingen af ældre lån. Men også dette faldt parterne tungt nok. Betalinger søgte man naturligvis så vidt muligt at undgå. Da f. ex. den hollandske resident rykkede for renten af den obligation på 210.000 rd., som kongen havde givet Generalstaterne 26. september 1653, blev Müller kommitteret som dansk forhandler, og det lykkedes at få rentebetalingen udsat til selve obligationens forfaldsdag i juni 1663¹⁹. Men der var udgifter, som var uundgåelige, bl. a. renter og afdrag til Henrik Müller. Ifølge en af ham selv opsat oversigt havde han af Augdesidens told modtaget 60.636 rd. i perioden 31. juli 1658 til 30. januar 1661, da 33.024 rd. heraf var renter, blev afdraget kun 27.612 rd., så at der stadig tilkom Müller 214.814 rd. af denne indvisning²⁰.

Sådanne principper kunne naturligvis ikke følges i længden, og allerede med ordren af 30. november 1660 om forhandlingerne med Müller om betaling med krongods blev det antydnet, hvor der var en udvej. Ideen at betale gæld med jordegods var absolut ikke nogen nyhed, men der er noget som tyder på, at Henrik Müller har haft indflydelse på den form, hvorunder den nu blev sat i værk²¹. Blandt hans afregninger findes nemlig følgende koncept, som hidtil næppe har været påagtet efter for-tjeneste.

Mitt vnderdanigste betenkende, Omb En deel af Cronens goetzis afhendelse. Er lige som Jeg tilforne, Mundtlig saa wel som schrifftlig hans kongl. Ma. Vnderdanigst hafuer berettet, Somb Jeg dog gjerne Sub-

18. Rtk. Afregninger III, 88, 1.

19. Rtk. Org. kgl. res. 1661, 20. august.

20. Rtk. Afregninger III, 88, 10.

21. Carl Christiansen, *Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie ... I*, 1908, s. 443, mener, at det ligger nær at antage, at Hannibal Sehested har fået ideen til den form. godsudlæggene nu fik, men giver aldeles ingen argumenter til støtte for denne påstand.

mitterer, andre deris betenkende, Til høigstbe.te ko. Ma. Egen Naadigste Willie och endelig Decision,

Att Efterdi Gielden vdi begge Riger, er saa offuerflødig stoer, Saa wel til fremmede, som Indlendische, Och Landet der vdimod, iche allene, er øde och ruinerit, och Commercierne vdi ringe Suang Saa at Indkombsten iche Nær kand forslaa, til samme gields forrentelse, Och dend ordinarij daglig Vdgift, som til Hoffstahten, Floden och Militiens fornødenhed, Endelig behøfuis, Forvden Festningernis, Tøighusets, och Magazinernis tilbørlig Indrettelse, och forsiuning, Som dog Endelig will hafuis vdi agt, vdimod videre paakommende fahre, Tillmed Crediten hos fremmede købmend, saawell som Indlendische, Nesten borte, Formedelst den ringe Apparentz, till deris betalning, vdi barschaft, Huorvedoffuer Capitalet af gielden, blifuer staaendis, Medens end och ved dend daglig til voxende Rente, mere forhøiis, Goetzet end och, blifuer dag fra dag, mere øde och Vdørket, Vdaf en deel, som det hafue vdi pandt, formedelst de sielf hafue ringe middel, at forstrecke Almuen, huis dertill kunde behøfuis, Samme Pandt ey heller, wed ko. Ma. Egne Middel, saa snart kand vorde Indløset, Omschiøndt det er langt mere Verdt, end det er Pantsatt for, Och huis dend Aarlig Indkombst, effter Rentterie Taxt, iche kand Indbringe -6 pro Cento, aff Summen som det er Pandtsatt for, dog blifuer beregnit til Capital, vdi fremtiden at betalis af Cronen, med mere, som derhos kunde were at erindre,

Da hafuer Jeg Vnderdanigst, till høigstbemelte ko. Ma. Egen særdelis Tienniste, Och det heele Rigis Welstand, Eraget, at vere bedre, En deel vdaf Cronens mindst beleilig goetz, til Arff och Eige, at afhende, Och der wed, Icke allene, aflegge store Capitaler af gielden, med dend aarlig paaløbende Rente, Mens Endoch, ved saadan afhendelse, strax bekomme stor forstreckning, vdi bare penge, til den daglig Nødwendige Vdgift, Och derforvden, bringe same forderfuit och for armit goetz, vdi langt bedre stand och schik, Till V-lige mere Flor och frembvext, ved atschillig flid och Vindschibelihood, med Manufacturer, och andre paafund, Naar det af Riige och Erfahrne købmend, Rettelig bleff tagen vdi agt, Och de med deris gandsche Familier, saaledis, for store Capitaler, effterhaanden, bleffue forbundne, lige ved Indfødde Vndersaatte, hans ko. Ma. daglig till Ny Vndsetning, med huis Endelig behøfuedis vdi fred, saa welsom feigde.

Formeenis ochsaa, at wed saadanne Riige købmends midler, Endeel vdaff det beleyligste Pantsatte goetz, at kunde Igen Indfries, fra dennem, som det hafuer vdi pandt, for deris fordring, vdi mod anden, vbeileligere Vdleg, at antagis for sit fulde wærdt, Och det øffrige Pandt at følge Cronen,

Huad høigheden Sig belanger, Vdaf samme vdlagde goetz, hafuer aldrig verit min Meening, at der af nogit til Nogen, anderledis schulle afstaais, eller anslaais, End saa som hans ko. Ma. Efter sin Egen

Naad. Villie, til En eller anden, nogit ville Cedere, ved visse Conditioner, Ey heller, at goetzet anderledis, schulle Taxeris och beregnis, End som det efter billighed och rigtig befundne Jordebøgger, allermeest kunde vere værdt, Efter huer stetz Eign och Vilkor, Troer ey heller, att nogit schall befindis, Ved Cammer Collegij Vnderdanigste forretning, vdi mod hans ko. Ma. befalning, att were behandlit, eller Sluttet, Medens vdi alle maader, Med dend vdstede Naadigste Commission, offuerenskomendis, hans ko. Ma. och det heele Rige, til Tieniste och Velstand,

Dog dersomb dette Mit vnderdanigst forslaug, effter Cammer Collegij Enhellig betenkende, iche schulle befindis gaufflig [!], Nogit vdaf Cronens goetz, saaledis at afhendis, Sampt landets bedre dørkelse och fremtarf, ved fremmede och formuende købmends flid och forlaug, Saa och daglig forstrekninger vdi barschafft, iche vorder anseet, Wiidis ingen anden och Nermere middel, til den store gields afleggelse, Rentens forlindring, goetzets forbedring, pantets Indløsning, Och dend daglig Vdgifts fornødenhed, End, att hans ko. Ma. forvden alle Toldene, Toeg sielf de fleste och største Lehne till sig, paa nogle aars tid, och dennem til wisse och Vederheftige folk, Aar efter anden, saaledes forpagtede, som de allermeest kunde Indbringe, Indtill, at tiderne bleffue bedre, Och høigstb.te ko. Ma. kunde kome vdi saadan tilstand, at Beneficere andre, med huis hand til sin Egen ophold och landsens Defension nu saa megit høit behøfuer, Moderendis vdi midlertid, alle sine Vdgifter, effter Indtegten. Med en huers bestallinger och besoldinger, som deris vmag och besuering Naadigst kunde Eragtis at meritere,

Det — uheldigvis anonyme — underdanigste betænkende²² taler sagkyndigt om den økonomiske og finansielle krisetilstand. Det var der imidlertid adskillige, der kunne på daværende tidspunkt. Men til det ikke videre originale forslag om at betale gælden med jordegods føjes ideen om stor forstrækning strax i »bare penge«, sådan som det tidligst praktiseredes, da Poul Klingenberg for A.B. Berns & Leonhard Marselis gik med til at overtage Ørum gods og samtidig betale 30.000 rd. i rede penge²³.

22. Denne findes i to omtrent enslydende eksemplarer i Rtk. Afregninger III, 89, hvor også koncepten til Skatammerets lidt forbeholdne indstilling (Tillæg V) til kongen om yderligere drøftelse af sagen findes. Det bør nævnes, at Fr. Meidell i sin udmærkede lille artikel om Müller og Joachim Irgens i *Museum* 1894 II, s. 87 f. har trykt en senere redaktion af betænkningen, hvoraf det fremgår, at forfatteren, da den blev skrevet, havde »Forretning udi Cammer Collegio«.

23. Carl Christiansen anf. sted s. 443 f.

At forslagsstilleren havde tilknytning til de rige og erfarne købmænd, hvis vindskibelighed prises, siger ikke meget om hans identitet. Derimod ligger der vægt på, at forfatteren efter de indledende ord i sidste hovedafsnit at dømme ikke synes at have været medlem af Kammerkollegiet, da han indgav sit forslag. Som det vil erindres, var Müller ikke endnu udnævnt til rentemester, da forhandlingerne med ham og Marselierne om forstrækning og betaling med krongods indledtes 30. november; og få dage efter fulgte aftalen med Klingenberg, der i princippet stemmer overens med betænkningen. Det kan herefter være rimeligt at antage, at betænkningen er konciperet af Müller som et udtryk for hans og Marseliernes syn på mulighederne for at få den danske stats gæld til dem (og andre) afviklet indenfor en overskuelig fremtid.

Medens Klingenberg således foretrak at få gods med det samme, havde Müller for sit vedkommende ingen hast. 23. januar 1661 kom der en ny ordre til rigsskatmesteren om at forhandle med ham (og tillige med Rasmus Jensen Hellekandes stiftsøn Hans Meulengracht, borgmester Peder Pedersen og borgmester på Christianshavn Hans Sørensen) om udlæg af gods til arv og eje²⁴. 20. juli s. å. var det rentemestrene Sten Hondorf, Mogens Friis og Christoffer Gabel, der fik til opgave at traktere med deres kollega om hans pantegods og fornemme hans mening og forslag²⁵. Det lader sig næppe med bestemthed sige, om Müller har prøvet at trykke prisen, eller hvorledes han ellers har kunnet undslå sig. Det første er ikke usandsynligt, da han, som vi skal se, virkelig var interesseret i godsbesiddelse. Men dertil kom sikkert, at han under den herskende likviditetskrise, der ramte ikke alene Danmark men også de omliggende lande²⁶, har været betænkelig ved at binde sig alt for stærkt til jordegods, der, hvad han meget godt vidste, ikke var rentabelt. At situationen fortsat var højst betænkelig understregedes i et indlæg

24. Rtk. Expeditionsprotokol nr. 230.

25. Ibid. nr. 816.

26. Jfr. *Hist. Medd om Kbh.* Årbog 1964, s. 60 med note 247.

15. august 1661 fra overstatholderen Christian Rantzau, der berettede, at feltherren Hans Schack »nu som tilforn« gav til kende, at garnisonen i København formedelst restance og mangel på levnedsmidler ikke alene løb bort men også begik insolentier, overfald, plyndring, og at værre ting kunne frygtes. Som middel til at skaffe rede penge kunne der accorderes med Joachim Beckmann i Hamborg om udlæg af jordegods mod et anseligt tilskud i rede penge. Indlægget, som ikke er underskrevet, har interesse som et forsøg på at få yderligere lån udefra. Indstillingen, der var underskrevet af Christian Rantzau, Henning Pogwisch, Mogens Friis og Christoffer Gabel, foreslog Dronningborg udlagt for 10.000 rd., hvilket approberedes 20. august²⁷, og 9. september fandt overdragelsen sted²⁸.

Hvem der ved årsskiftet 1660—1661 var vanskeligst stillet, den danske stat eller dens kreditorer kan det være svært at afgøre. Så stort var imidlertid det fælles skibbrud, at parterne i hvert fald for en tid fandt hinanden, således som det kom til udtryk ved krongodsudlæggene, og således som det viste sig ved admiralitetsråderne Poul Klingenberg og Henrik Müllers fortsatte og fra nu af forstærkede tilknytning til regeringen. Poul Klingenberg bl. a. i udenrigstjenesten, Henrik Müller i finansstyrelsen, som rentemester.

27. Rtk. Org. kgl. res. 1661, 20. august.

28. *Kronens Skøder* II, s. 105 f.

VII

Rentemester I

Overgangen til posten som rentemester¹ kom ikke til at betyde nogen stor forandring i Müllers virksomheds karakter omend nok en betragtelig væxt i dens omfang. Forinden vi kommer nærmere ind herpå, vil der dog være anledning til at gøre et par bemærkninger om Rentekammerets forhold i almindelighed.

Først og fremmest bør man være opmærksom på, at det kilde-materiale, vi i dag råder over til belysning af Rentekammerets virksomhed, kun er ufuldkomment bevaret. Selve kammerets arkiv har i tidens løb lidt store tab ved kassation og på anden vis. Men måske endnu vigtigere er det, at vi så godt som fuldstændigt må undvære de enkelte embedsmænds privatarkiver. Hvad de kan have rummet, får man en anelse om ved at se, hvad tilfældigt bevarede stumper som de just omtalte koncepter blandt Müllers afregninger kan give af oplysninger.

I nær sammenhæng hermed står et andet ikke mindre vigtigt moment, som stadig bør haves i erindring. Det er det, man kunne sige privat-forretningsmæssige anstrøg, som var så karakteristisk for den ældre tids finansforvaltning, og som også efter 1660 var fremtrædende. Forpagtningsprincippet, der i mange år var ret yndet², var udtryk herfor. Et par konkrete eksempler kan vise det forretningsmæssige anstrøg, som forholdet mellem

1. Som rentemester krævede Müller en årlig gage på 2.000 rd., medens han som amtmand nøjedes med 575 rd. om året, Rtk. Afregninger III, 89.

2. Jfr. nedenfor s. 169.

staten og dens embedsmænd kunne antage. 1671 søgte således Hans Schack at få refunderet 4.807 rd., som han havde måttet låne i forbindelse med den »Tønderske kommission« hos Bartram Pogwisch, og for hvilke han havde stillet Gram gård i pant³. Omvendt havde kommissarius Severin Lauritsen efterladt sig en gæld til staten på ikke mindre end 4.000 rd., som han ifølge sine regnskaber havde oppebåret i kontribution og prinsessestyr, og der blev derfor givet ordre til at belægge hans andel i Sukkerhuset med arrest⁴.

På finansadministrationens område skal man næppe forestille sig staten som nyskabende. Patricierne synes at have været adelsvælden overlegen på dette punkt⁵. Når Carl Christiansen i sit store værk om statshusholdningen skriver, at Hannibal Sehested havde den fortrinlige tanke at indføre et ordentligt bogholderi⁶, må der gøres den anmærkning, at Rentekammeret var i den heldige situation at kunne overtage Islandske Kompagnis forret-

3. Sjællandske Tegnelser 1671, 28. november, nr. 957.

4. *Ibid.* 23. november nr. 950.

5. Naturligvis vil det private, mindre foretagende til enhver tid have chancen for en høj grad af effektivitet netop p. gr. af sin overskuelighed jfr. Aa. Rasch, *Niels Ryberg*, s. 77 og 92, sml. dog s. 64.

6. I, s. 57. Christiansens skildring af Rentekammerets forhold i 1660'erne må i det hele betragtes med nogen skepsis. Især gælder det den indflydelse, han uden nærmere begrundelse tillægger rigsskatmester Hannibal Sehested (jfr. I, s. 38: »som Ophavsmand til Instruksen maa vi betragte Hannibal Sehested, selv om der kunne være enkelte Punkter i den, som peger hen på Gabel« – en påstand som gentages af Kn. Fabricius og C. O. Bøggild-Andersen jfr. sidstnævnte, *Hannibal Sehested I*, 1946, s. 584) men det gælder også hans opfattelse af 1660 som indledningen til »de finansielle Nydannelsers Æra« (ibid. s. 30) for så vidt forretningsgangen angår, idet aktstykker udgået fra Rentekammeret i adelsvældens tid bærer et umiskendeligt »kollegialt« præg; en attest fra 1643 er således underskrevet af rentemestrene Sten Beck og Melcher Oldeland samt renteskriver Jens Christensen (Danske Kancelli B 160, Indlæg til Registre og Tegnelser ... ad 18. februar 1643) og en kvittering fra 1651 er signeret af rentemestrene Jørgen Rosenkrantz, Oluf Daa og Peder Vibe samt renteskriverne Peder Pedersen, Anders Sørensen og Jens Christensen (Danske Kancelli, Indlæg til Smålandske Registre 1651, 19. juli, nr. 12). Lejlighedsvis har også rigshofmesteren underskrevet sammen med rentemestre og renteskrivere (Danske Kancelli B 126, Koncepter og indlæg til forsikringsbreve ... 1644–1650).

ningsfører storkøbmanden Johan Steinkuhl⁷ som generalbogholder, og at den, som fik ham til Rentekammeret, snarest har været Christoffer Gabel, som i 1655 sammen med Steinkuhl havde repræsenteret det Afrikanske Kompagni⁸. Samme år var der forøvrigt blevet anlagt en særlig hovedbog over kongens kreditorer og debitorer⁹; den for kongens egne regnskaber ansvarlige var som bekendt netop Christoffer Gabel. Ligeledes i 1655 har vi som allerede nævnt forsøget på at reformere Rentemesterregnskabets marinekonto, og fra 1663 kendes hovedbøger for Søetaten; men det kan ikke udelukkes, at sådanne har eksisteret tidligere. Hvad privatfolk angår, er det givet, at storkøbmandene har ført hovedbøger, det vides således, at den københavnske storkøbmand Lorens Kreyer, der døde 1705, havde ført hovedbog siden 1656¹⁰. Interessant er det også i forbindelse med oprettelsen af saltkompagniet 1668 at erfare, at instruxen omfattede tilladelse til »mod kaution at antage Ditmer Burmeister for bogholder til at indrette bøgerne på den italienske købmandsmåde og siden holde dem forsvarligt vedlige tillige med korrespondancen«¹¹.

Som arbejdsområde i Rentekammeret fik Henrik Müller meget naturligt bl. a. toldvæsenet. Bevarede toldregnskaber viser, som også Carl Christiansen har fremhævet¹², hvorledes han gennem revisionsarbejdet fortsatte den reorganisation, han ti år tidligere havde begyndt. Antegnelser til Holbæk toldregnskab for 1663 viser eksempelvis, hvorledes han tog fat. Han ville have en forklaring på udførselen af potaske; denne var efter hans mening produceret af onde mennesker ved nattetide, men disse ville utvivlsomt ophøre med deres ulovlige færd, hvis de ikke

7. *Hist. Medd. om Kbh.* Årbog 1964 s. 46 ff.

8. *Ibid.* s. 50 med note 210, Sjællandske Registre 1655, 3. november m. indl.

9. Danske Kancelli B 214, Kontobog over kgl. maj.s egen debet og credit 1655, 11. december–1660, 11. juni. P. A. Heiberg, som har foretaget denne registrering, har desværre ikke oplyst sine grunde til at placere bogen i Danske Kancellis arkiv, beklageligt er det også, at dens proveniens er ukendt.

10. O. Nielsen, *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse* V, 1889, s. 170.

11. Sjællandske Tegnelser 1684, 21. oktober, nr. 331 m. indl.

12. Anf. værk I, s. 67.

fandt aftagere i byerne. Tolderen måtte indrømme sandheden i disse betragtninger og lovede bod og bedring med skarpere tilsyn. Samme tolder havde også beregnet sig 100 rd. for meget i løn. Der var uden hjemmel opført en udgift på 12 rd. for besegling af toldbøgerne o.s.v. Ganske vist kan man se, at visse regnskaber er blevet dediceret af Hannibal Sehested, men det er vistnok vanskeligt at påvise, at den meget rejsende rigsskatmester nogensinde har grebet ind i Müllers embedsgerning. I de næsten tyve år Henrik Müller var rentemester, beholdt han overtilsynet med toldvæsenet — også det norske¹³. Bevarede toldregnskaber fra Drammen fra 1660'erne og 1670'erne er således revideret af ham; det for 1677 har han forsynet med en antegnelse, der bringer Müllers gamle læremester Christian den Fjerde i erindring: det var ikke Skatkammerets embede, at skaffe tolderens de bevisligheder, han burde have fremlagt ved sine regnskabers udgifter¹⁴. Kunne denne side af Müllers embedsvirksomhed kræve sin mand fuldt ud, som der senere vil blive lejlighed til at konstatere, så gjaldt dette i end højere grad stillingen som leder af hofstatens finanser, hvilket fik sin særlige karakter ved at Müller fortsat, omend i langt mindre omfang end tidligere, var leverandør og financier. Desuden måtte han tage sin del af det almindelige regeringsarbejde. 26. august 1661 fik han således ordre til at bistå de kommissarier, der var udpeget til at indrette en ny matrikel, da de gerne ville erfare hans mening formedelst den »concurrentz«, som han havde med både pantegods og købstadsejendom¹⁵. 7. september s. å. skulle han deltage i overvejelserne af et forslag om uldmanufaktur, som en hollænder havde indgivet¹⁶. Han deltog også i behandlingen af

13. Det må dog bemærkes, at rentemester Sten Hondorf reviderede f. ex. regnskabet fra Ålborg 1661–63. Det var således denne, og ikke Müller, der parafereede den tidligere omtalte tolder Jacob Urbansens benådning for en forseelse, Rtk. rev. regnskaber, hvor den originale resolution af 23. marts 1663 ligger blandt bilagene — men fra 1664 er regnskabet revideret af Müller.

14. RA. Oslo, Drammen toldregnskaber.

15. Rtk. Expeditionsprotokol nr. 872.

16. *Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie* ... ved J. Lindbæk I, 1903–04, s. 27 og 37.

Jonas Trellunds forslag til skibsbyggeriets og handelens forbedring, men blev interessant nok ikke medlem af Statskollegiet, som overvejede disse projekter¹⁷, hvilket synes at være en ny bekræftelse af den iagttagelse, at han i almindelighed ikke var interesseret i at komme frem i første linie. Helt i det skjulte kom han dog ikke til at leve. Det ses således tydeligt af en relation angående matrikuleringen af Trondhjem len 1. august 1661, at man i visse kredse med vågent blik fulgte storkreditorenes færd i Norge; her blev det nemlig hævdet, at den toldfrihed, der var tilstået disse på 6 år betød

for Joachim Irgens	3.942 rd.
Marselis & Berns	3.185 rd.
og for Henrik Müller	20.222 rd.
	tilsammen 27.349 rd.

som således afgik i tolden »efter overslag og ekstrakt«, og dertil borgerskabets tab, som ikke kunne specificeres¹⁸. Videre perspektiver åbner generalløjtnant Jørgen Bjelkes beretning, at kongen »blef indbildet«, at der ikke var midler til at betale oberst Ruse, der netop var i gang med Kastellets opførelse, og at der måtte rejses penge i Bjelkes len, hvorpå Christian Rantzau, Hannibal Sehested, og to rentemestre strax ville gå videre og lade landkommissæren for Norge Nicolaus Povelsen og borgmester Anders Madsen i Tønsberg forpagte dette for en sum, der forekom Bjelke så rimelig, at der efter hans mening ville indkomme alt for lidt. Men rentemester Müller havde advaret dem om, at Bjelke ville underrette kongen, og resultatet blev et nyt arrangement med Bjelke¹⁹. Det er just ikke nogen behagelig atmosfære, der ifølge Bjelke har hersket i Skatkammeret, og det er såre forståeligt, at Müller fortsat har sørget for at være vel underrettet og optræde forsigtigt. Bjelkes beretning har en parallel i den indberetning, som Gustav Duvall 8. marts hjem-

17. *Kjøbenhavns Diplomatarium* VI, s. 372.

18. *Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie* IV, Chr.a 1836, s. 36.

19. *Generallieutenant Jørgen Bjelkes Selvbiografi* udg. af J. A. Fridericia, 1890, s. 172 ff. jfr. nedenfor s. 256.

sendte, og som gik ud på, at »hr. Sehested« skulle have forestillet kongen, hvorledes riget »umuligt« kunne bestå, som det nu gik til. Indtægterne foreslog næppe til at underholde kongens taffel og lønne betjentene — dette må bygge på oplysninger, som Müller beredvilligt har stillet til disposition som hofholdningens rentemester. Flåden og andre nødvendige ting, lader Duvall Sehested fortsætte, tog skade og forfaldt. Men på Sjælland alene lå der nogle tusind mand, nøjedes man med dem, der behøvedes til garnisonerne, kunne de øvrige, af hvilke især officererne tærede, afskediges. Kongen havde ikke noget at frygte fra noget somhelst sted, og bibragtes der ham nogen mistanke, så kom den kun fra de personer, som mere søgte deres egen end kongens eller rigets fordel²⁰. Det var unægtelig rene ord.

Det lader sig ikke nægte, at der er en vis overensstemmelse mellem de to her anførte beretninger, der begge synes at vise, at Müller var at finde på den side, der så kritisk på de store udgifter til landmilitæret. Og rimeligt er det, at han så vel som flådens rentemester Mogens Friis gerne så, at en større del af statens indkomster gik i deres kasser. Embedsiver, »institutions-imperialisme« var næppe den eneste bevæggrund, thi begge rentemestre havde tillige private mellemværender med statskassen. Müller havde sit særdeles anselige tilgodehavende fra krigens tid, og Friis havde til et krav på 10.000 rd. i december 1660 to år senere føjet et tilgodehavende på 6.412 rd., som han overtog fra Laurits Christensen i København; beløbet var blevet assigneret i Bergen, men da der ikke blev betalt noget, skulle renten tilskrives. Det havde Christensen ikke megen fornøjelse af; da hans kreditorer ikke ville lade sig »befredige« med jordegods, blev beløbet påny anvist til betaling i Norge. Det er nærliggende at tro, at Friis har fået denne anvisning på rimelige vilkår²¹. Hertil kom, at den kredit, de store statskreditorer nu ydede, som allerede antydet i virkeligheden for en del blot var en ompostering af deres tilgodehavender forårsaget af transport af stats-

20. P. W. Becker, *Samlinger* ... I, s. 280.

21. Rtk. Afregninger II, 21.

indtægter, som de selv oppebar. En ekstrakt af Rentemesterregnskabet for perioden 1. november 1660—31. december 1661 viser, at der indgik 153.108 rd. i rede penge som betaling for jordegods eller mod assignation. Af dette beløb tegnede Marselierne og Berns i Hamborg (Poul Klingenberg) sig for 77.000 rd. og Henrik Müller sig for 17.248 rd. Men i omtrent samme tidsrum, 16. marts 1661—2. april 1662 havde Marselierne og Müller i fællesskab oppebåret et næsten lige så stort beløb af Bergenshus og Augdesiden told som betaling på deres forskellige fordringer²². Desuden fik Müller 28. januar 1662 en fordring på 16.400 rd. assigneret i fem år og lige så mange terminer hos landkommissærerne i Norge²³. Ikke desto mindre fandt Müller sig foranlediget til i et indlæg 12. maj 1662 til Rantzau, Sehested og Gabel at understrege de tab, han led. »Efterdi ikke andet kan være« ville han imidlertid ikke »imodstå Hans Majestæts vilje, men i Herrens navn være tilfreds« og 3. februar 1663 skildrede han, hvorledes først rigens skatmester, derpå de tre andre rentemestre og endelig Rantzau, skatmesteren og Gabel havde trængt ind på ham for at få ham til at tage jordegods som betaling for sin »i højeste nøds og til fast mer end tredobbelt ordinær rente opbragte forstrækning, der fast al ting fejl slog og Eders Majestæts vexler fra Holland u-betalt gik tilbage«²⁴. Der er ikke grund til at tvivle på, at Müller har måttet betale dyrt for de kontante midler, han skaffede til veje, og når man tager den almindelige økonomiske situation i betragtning og desuden betænker, at statens finansforvaltning endnu knap nok eksisterede, forsvinder det tilsyneladende urimelige i de her anførte forhold. At Müller tog sig betalt, så godt han kunne, for disse tjenesteydelser, var kun, hvad man kunne vente. Et forvaltningsapparat får man for øvrigt heller ikke gratis. — Der skulle imidlertid gå endnu et år, før der blev bragt nogenlunde rede i forholdet mellem Henrik Müller og staten. Mellemtiden var ingenlunde begivenhedsløs.

22. Rtk. Afregninger IX, 58.

23. Rtk. Expeditionsprotokol 1662, 3. febr. nr. 51.

24. Sjællandske Tegnelser 1669, 17. juni, nr. 399 m. indl.

Som nævnt var Müllers leverancer efter 1660 ikke af et format, der tålte sammenligning med, hvad han havde præsteret tidligere, især under krigene. En del af forklaringen herpå er naturligvis den i almindelighed nedsatte økonomiske aktivitet. Men det er ikke hele forklaringen. For at nå frem til den må vi et øjeblik betragte rentemesterens familieforhold.

Henrik Müllers søster Magdalene skal o. 1631 have ægtet Luth Walter, der 1631 blev skovrider i Skanderborg len, og som 1643 flyttede til Københavns len, hvor han gjorde tjeneste de følgende tyve år. Den ældste søn i dette ægteskab Knud Walter blev 1657 materialskriver på Bremerholm²⁵, hvad hans onkel, admiralitetsråden måske ikke var uden indflydelse på, og virkede dér til 1674, da han blev borgmester i Helsingør, hvor han døde 1676. En anden søn, Jacob blev 1657 foged på Ringerike; han drev tømmerhandel, hvilket antagelig har haft betydning for broderen og morbroderen. Den tredje søn, Jørgen kom ligeledes til Norge, hvor han kom i tjeneste hos borgmester Niels Toller i Christiania, 1670 blev han tolder i Arendal men afskedigedes før 22. juli 1676. I ægteskabet var der også datteren Katrine, som o. 1662 ægtede købmanden Frederik Werdelmann²⁶.

Denne forbindelse er rimeligvis kommet i stand gennem Henrik Müllers tidligere omtalte svoger og medleverandør i 1648 Herman Mercker, der ikke siden synes at have spillet nogen større rolle²⁷. At han 22. eller 23. november 1660 udpegedes til accisemester med (sin broder?) storkøbmanden Cort Merckers kaudion²⁸ kunne tyde på, at Müller har haft visse planer med ham, 1662 blev han tolder i Bergen, hvor han døde 1664²⁹. Langt større betydning fik Frederik Werdelmann. 1665 møder

25. Jfr. H. D. Lind, *Kong Frederik den Tredjes Sømagt*, s. 132.

26. Vilh. Marstrand i *Personallist. Tidsskr.* 9. Rk. I, s. 14 ff. – 1659 var Fr. Werdelmann medunderskriver af kræmmersvendekompaniets ansøgning om særlige privilegier; *Danske Magazin* 5. Rk. III, s. 301.

27. Hans forretning synes dog at have haft et særdeles respektabelt omfang at dømme efter den skiftesag, som senere (s. 164) skal omtales.

28. S. Nygård, *Fortegnelse* ... nr. 20.

29. *Norske Magazin* udg. af N. Nicolaysen II, Chr.a 1868, s. 563.

vi ham i den kreds af hoffolk, som med livkirurg Philip Hacquart i spidsen drev rederivirksomhed, idet han var medbefragter af galioten »Der junge Tobias«, som hentede vin, brændevin og svedsker i Bordeaux³⁰. Allerede 8. februar 1661 var Werdelmann så heldig at skulle have anvist 2.000 rd. af de til hofstaten bestemte midler for leveret linned³¹. 3. april 1665 kom kongelig befaling til, at der ved Henrik Müller skulle accorderes med Werdelmann og Peter Dantzig om en leverance på c. 7.300 rd. til »vores itzige Treue« at betale af hofstatens midler 6 måneder efter leveringen³². 26. august blev der sluttet kontrakt med Werdelmann, og den approberedes af kongen, om en vinleverance, som Müller fik ordre til at lade betale af de redeste hofholdningsmidler; derpå sendte Müller ordre til tolderen i København om at lade vinen passere told- og accisefrit³³. Og så videre.

Gennem Frederik Werdelmanns afregninger kan man danne sig følgende billede af hans forretninger med staten. Hans leverancer beløb sig

—1661 til.....	7.000 rd.,	hvoraf var betalt	2.000 rd.
1661—64	48.769 rd.	» » »	30.255 rd.
1664	18.038 rd.	» » »	0 rd.
1665—66	51.691 rd.	» » »	17.300 rd.
1666—68	96.802 rd.	» » »	12.009 rd.
1664 ³⁴	2.999 rd.	» » »	0 rd.
1666 ³⁵	18.045 rd.	» » »	15.000 rd.
1666—67 ³⁶	13.115 rd.	» » »	0 rd.

30. Søetaten, Admiralitetets protokol 1665—75 fol. 1 jfr. K. Carøe i *Personallist. Tidsskr.* 7. Rk. V, s. 155. Af andre private forretninger kan nævnes, at Werdelmann havde et tilgodehavende på 713 rd. hos den 1670 afdøde amtmand i Assens Niels Banner, Sjællandske Registre 1671, 23. september, nr. 332 og Højesterets Dombog 1671 b fol. 271 b ff.

31. Rtk. Kopibog over kgl. miss. anf. dato.

32. Rtk. Kgl. ordrer og befalinger (211.38) anf. dato.

33. Rtk. Kontraktbog E (214.6) fol. 79.

34. Samtlige tal efter Rtk. Afregninger VIII, 210—211.

35. 721 ctn. krudt, der betales af subsidierne ved Poul Klingenberg.

36. Vinleverance i fællesskab med Mathias Fischer af Amsterdam.

1667 ³⁷	37.660 rd.	»	»	»	4.000 rd.
1668—69 ³⁸	20.191 rd.	»	»	»	0 rd.
1668—69	44.708 rd.	»	»	»	27.855 rd.

Selv om ikke ubetydelige betalinger fandt sted, og der senere gennem indvisninger blev afdraget noget, skulle der unægtelig en særdeles solid kredit til at være hofleverandør i de dage. Skal man tale om nepotisme i forholdet mellem rentemesteren og leverandøren, og det synes der at være grund til, må det også forstås således, at leverandøren med sin kredit støttede rentemesterens politiske position.

Frederik Werdelmann, der endog i 1665 havde betalt generalbogholder Johan Steinkuhl 1.200 rd. af hans fordring hos kongen³⁹, havde 12. juli 1669 fået en fordring på 19.796 rd. plus 395 rd. i rente assigneret i norske toldindtægter. Pengene fik han dog ikke, og 10. januar kunne han ikke vente længere og overdrog fordringen til den gottorpske kældermester Hans Daniel Freins⁴⁰. Vel fortsatte Werdelmann forretningerne i de følgende år, men med sin indsats i 1660'erne havde han i det væsentlige udtømt sine kræfter.

Jævnside Werdelmann havde Müller en anden sekundant, købmanden Jens Jensen Vissing. Om denne mand ved vi, at han 1659 efter befaling af sine gode patroner Henrik Müller og Selio Marselis aflagde regnskab for udgifterne til admiral Opdams syge folk, som lå på Christianshavn⁴¹. At han har været Müllers handelstjener, ser vi vel også af, at han endnu 1668 boede til leje i Nybørs i det hus, som i det mindste formelt ejedes af Jørgen Müller, men som denne 1674 solgte til Vissing, der allerede 1677 afhændede det til Claus Byssing⁴².

Jens Jensen Vissing var gennem en årrække leverandør til flåden. 1648—54 leverede han for 3.548 rd. tømmer og proviant

37. og 38. Vinleverancer.

39. Rtk. Afregninger VIII, 210, bilag 82.

40. Rtk. Org. kgl. res. 1672, 30. oktober.

41. Rtk. Afregninger III, 90.

42. *Kjøbenhavns Diplomatarium* II, s. 814, H. U. Ramsing, *Kjøbenhavns Ejen- domme 1377—1728* II, 1943, s. 64.

og fik de 2.216 rd. betalt kontant. Fra 1655 (da Müller kom i Admiralitetet) til 1658 voxede hans tilgodehavende til 13.647 rd.⁴³, og under belejringen var han fortsat i stand til at skaffe kornvarer, desuden overtog han en fordring på 1.679 rd. for tømmer, som Michel Piper havde leveret i september 1658⁴⁴. Vissing havde i februar-april 1660 kredit nok til at lade sit krav på kronen voxe med 4.077 rd., hvortil kom yderligere leverancer i juni s. å., og i december var hans fordringer nået op på 7.085 rd.⁴⁵. Hvilket kan kommenteres med en bemærkning fra en af Müllers afregninger⁴⁶ om, at der er lovet ham betaling for adskillig provision og 15.000 rd. på kongens vegne til Jens Jensen Vissing »for hvis vi med hverandre interesseret er«. I januar 1661 måtte Vissing dog anmode om afregning, da han var i vanskeligheder. Om det skal opfattes som en opmuntring eller en afpresning, er i virkeligheden vanskeligt at sige, men påfølgende 27. februar sluttede rigsskatmesteren kontrakt med ham om en tømmerleverance; afpresning er måske det sandsynligste, da Vissing endnu i 1664 havde 11.000 rd. til gode. I 1666 fulgte Müller Sehesteds eksempel, da en assignation til Johan Steinkuhl skulle anvendes til andet formål, og Steinkuhl hårdelig trængtes af sine kreditorer, bad han »venligen, den dannemand Jens Jensen Vissing« om at udlægge de 1.660 rd., det drejede sig om. Müller havde her den ånds nærværelse, at henvende sig til Vissing (skrivelsen er dateret Skatkammeret 1. december) en uge efter at denne fra Ålborg tolden havde fået henved det halve af summen udbetalt på en assignation⁴⁷.

Ligesom Fr. Werdelmann, der dog kom til med friske kræfter,

43. Rtk. Afregninger VIII, 219, H. D. Lind har, givetvis med urette, identificeret ham med den noget ældre københavnske købmand Jens Jensen, *Hist. Tidsskr.* 6. Rk. V, s. 376.

44. Under krigen havde Piper leveret »en temmelig hob tømmer« og 17. juli 1661 fik Christianshavns magistrat kongebrev om, at han skulle forskånes for proces og eksekution, da han blev anstrengt af sine kreditorer, *Kjøbenhavns Diplomatium* VI, s. 365; Vissing har vel kunnet erhverve fordringen billigt.

45. Rtk. Afregninger VIII, 219.

46. Rtk. Afregninger III, 87.

47. Rtk. Afregninger VIII, 219, Ålborg toldregnskaber ekstrakt 1666–67.

var også Vissing en støtte for Müller i 1660'erne. Skønt hans gamle tilgodehavende i 1664 var blevet bundet ved, at han i betaling havde fået udlagt Århus mølle med noget strøgods⁴⁸ fortsatte han leverancerne⁴⁹, omend på et jævner plan end Werdelmann:

1662—63 brænde for	2.000 rd., betalt s. å.
1663—64 tømmer for	429 rd., ikke betalt
1665—66 korn, kød og flæsk for	11.242 rd., 9.387 rd. assigneret marts 1666
1666 div. udlæg	1.935 rd., ikke betalt
1666—67 havre m. m.	5.747 rd., 2.000 rd. assigneret
1667 havre	3.904 rd., ikke betalt
1667 diverse	2.459 rd., 1.500 rd. betalt i Rentekammeret
1668 kgl. stalde	908 rd., 400 rd. betalt

Til betalingerne må føjes, at han 1666 fik gods udlagt i Århus amt for 5.750 rd.⁵⁰. Pr. 1. januar 1671 var hans nettotilgodehavende 8.211 rd.

De to her omtalte leverandører, hvis forhold frembyder iøjnefaldende lighedspunkter, hører således begge med i billedet af rentemester Müllers virksomhed.

Noget anderledes måtte forholdet mellem Henrik Müller og Selio Marselis naturligtvis stille sig. Samtidig med Müller havde denne skabt sig en position hos svigersønnerne, af hvilke han især stod i forbindelse med Hannibal Sehested⁵¹, og det var især

48. Århus mølle havde Müller 1651 fået i pant af kronen, jfr. Ejler Haugsted i *Aarhus gennem Tiderne* III, 1941, s. 435, *Kronens Skøder* II, s. 197 f.

49. Rtk. Afregninger VIII, 219.

50. *Kronens Skøder* II, s. 242 f. – Vissings tilknytning til København var ikke stærk, i 1660 havde han bedt om en gård, Knebbel i Kalø len som pant for sit tilgodehavende, Afregninger VIII, 219. På den anden side afhændedes strøgodsset til Henrik Müller d.y. 1667, da der ved denne lejlighed tales om J. J. Vissing som forrige amtskriver på Dragsholm, er der formodentlig tale om købmandens søn, der havde samme navn; under alle omstændigheder er den nære tilknytning til Henrik Müller klar, P. Fløe og O. Nielsen, *Historiske Efterretninger om Nr. Horne Herred*, 1875, s. 36.

51. Thyra Sehested, *Hannibal Sehested* II, 1886, s. 28 f: 6 juli 1645 skrev Sehested, at Marselis havde købt og udredet to fregatter og vistnok ville skaffe fire andre samt to galioter, og s. 365 f.: Sehested skyldte ham 8.840 rd.

i Norge, han havde sine interesser. Ganske som det var tilfældet med Müller, betød svigersønnernes fald heller ikke for Selio Marselis nogen afbrydelse i virksomheden. Snart var kontakten med Christoffer Gabel etableret⁵². I årene 1658–60 og også derefter har vi kunnet konstatere et ret nært samarbejde mellem Selio Marselis og Müller, hvilket har været så meget mere betydningfuldt, som Selio Marselis i vigtigere anliggender optrådte som repræsentant for hele dynastiet Marselis⁵³. Alliancen mellem Müller og Marselierne blev ikke af meget længere varighed end den politiske og økonomiske krises mest akutte fase. 17. november 1662 anmodede Müller og Selio Marselis, om at deres tilgodehavende hos kongen på 112.115½ rd. måtte blive delt i to afregninger, en til Müller på 46.345 rd. og en til Gabriel Marselis på 65.770 rd.⁵⁴. Og 30. marts 1663 blev Henrik Müllers »svoger Marsely« begravet i Müllers gravsted i Nicolai kirke⁵⁵. Da Gabriel Marselis det følgende år fik hovedparten af sit tilgodehavende likvideret ved store godsudlæg, og ligesom flere andre af storkreditorerne derefter gled noget i baggrunden,

52. *Kongelige Kammerregnskaber fra Frederik III's og Christian V's Tid* udg. ved Emil Marquard, 1918, s. 3, 8 og 32; 1651, 6. november og 1652, 24. december sluttedes der kontrakt med ham om leverancer til Bremerholm og Tøjhuset, Danske Kancelli B 189, Kontraktbøger A og B; 29. januar 1656 spurgte han, om han måtte indskibe 50–60 skpd. stangjern under trælasttold, hvilket dog afsloges, Danske Kancelli B 159, Extrakt- og Resolutionsprotokol for danske og norske Sager.
53. 1657, 13. maj søgte han for sig og broderen Gabriel pas for fire skibe (150, 150, 50 og 50 lstr.) hvoraf »Norske Løve« på 50 lstr. skulle til Afrika, Danske Kancelli Henlagte Sager.
54. Rtk. Afregninger III, 89, forbindelsen mellem Müller og Marselierne havde ikke alle dage været lige hjertelig, der synes således at have været en vis rivalisering i spørgsmålet om de norske kobberværker; *Det Trondhiemske Selskabs Skrifter* III, 1765, s. 319 og 347 f.: Derimod var de vanskeligheder ei så let at hæve, hvilke blev yppet af Henrik Müller, som en mand, der både den tid stod i stor anseelse og desuden havde han nylig købt Kvikne værk af kongen, hvilket han foregav, at det ville blive til stort indpas, om Løkkens værk skulle få de forlangte privilegier, fornemmelig i henseende til circumferensen og bøndernes førsel og arbejde (o. 1656).
55. *Danmarks Kirker, København I*, 1945–58, s. 580, til det følgende: *Danmarks Adels Aarvog* LII, 1935, II, s. 54 (hvor det fejlagtigt hedder, at Selio Marselis begravedes i Frue Kirke).

blev Müller i de følgende år tilbage som en af de få af denne gruppe, som bevarede sin indflydelse. Og da Constantia Marselis, en datter af Selio, vistnok i 1661 ægtede Henrik Müller d. y., betegnede det således en forbindelse, hvis betydning allerede da har været svindende.

Endnu må det til karakteristik af Müllers position i 1660'erne nævnes, at først 1663 gjorde døden ende på hans forbindelse med Corfitz Ulfeldt. Det er betegnende for Müllers smidighed, at han til det sidste formåede at opretholde denne forbindelse, uden at det kom til at kompromittere ham hos magthaverne. Men det kan være tvivlsomt, om han på sin væg havde hængende hint »stoer Stücker af H. Corfitz Ulfeldt och F. Leonora med Landschab, Een Vlff och Een hund der hoss«, som Karl v. Mander formedelst 130 rd. leverede Ulfeldt 31. januar 1648, og som »Hr. Hendrich Müller bleff foræhrt«⁵⁶, samtidig med at de Judas-skikkelser, Abel Schrøder leverede på sine albertavler, kunne minde beskueren om hr. Corfitz' træk⁵⁷. Selv om Müller ingenlunde var alene om at have haft nær forbindelse med Ulfeldt, og selv om de rette kunne påregne en meget vidtgående tolerance⁵⁸, må det have været en betydelig lettelse for ham at erfare, at den in effigie henrettede også faktisk var død.

Vi kan herefter vende tilbage til Müllers travle virksomhed i Rentekammeret. Han sørgede for papiret til Kollegierne⁵⁹.

56. Corfitz Ulfeldt var på sin side ikke helt tryk ved Müller, som det fremgår af et brev fra ham 15. juni 1663, da han skrev til guldsmeden Carsten Lauridsen i København om at affordre »Henricus« den håndskrift, som Christoffer Gjøe havde givet Ulfeldt »dend er bedre hos eder bevarid end hos ham«, *Danske Samlinger* ... VI, s. 243, jfr. S. Birket Smith, *Leonora Christina (Ulfeldt) på Maribo Kloster*, 1872, s. 133, hvoraf det muligvis kan sluttes, at Müller har haft held til at afsætte et eller flere gældsbreve fra Ebbe Ulfeldt til Corfitz, medens tid var, thi sådanne papirer stod ikke højt, som det fremgår af skiftet efter Jørgen Regelsens enke, Københavns Byfogedregnskaber 1659–60 m. bilag.

57. Chr. Axel Jensen i Louis Bobé, *Bremerholms Kirke og Holmens Menighed gennem tre Aarhundreder*, 1920, s. 83.

58. Hannibal Sehested blev således rigsskatmester trods sin højst problematiske »neutralitet« under krigen jfr. de næppe tilstrækkeligt påagtede begunstigelser til denne fra svensk side 1658–59, *Meddelelser fra Rentekammerarchivet* ... udg. af Joh. Grundtvig 1871, s. 130 ff. jfr. 128.

59. Nygård, Fortegnelse ... nr. 170.

Toldrullen, som kongen approberede til trykning 3. maj 1662, var vistnok konciperet af ham og Herman Gaarman⁶⁰. Han sluttede kontrakter med Frederik Werdelmann, som vi har set, og sørgede for hofstatens vel på en måde, der fik hofmarskallen Christoffer Sehested til at harmes over »Skatkammerets« overgreb⁶¹. Undertiden synes det virkelig også at have været overladt til Müllers eget skøn, hvem, der skulle have sine tilgodehavender hos kronen betalt, som når han 31. december 1663 fik besked på »at gøre sit bedste« for at kammerherre Christian Lindenov kunne få noget af sin besoldning⁶². Frem for alt gik dog kongehusets sikkerhed. Kong Frederik havde selvfølgelig ikke glemt 1658, hverken kapitulationen i februar eller overfaldet i august; det var ikke at vente, at han skulle tage Sehesteds forsikringer om fred og ingen fare højtideligt. Selv hofstatens kasse fik dette at føle. 16. juli 1663 fik Müller således ordre til at betale oberst Ruse 30.390 rd. af hofstatens kasse og lånte midler plus 4.000 rd. til Kronborg, og først 3. oktober fik Otto Pogwisch befaling til »snarest« at tilbagebetale Müller disse penge af de til fæstningerne deputerede midler⁶³. Det må vist indrømmes, at Müller ikke havde hele skylden for de tilstande, hofmarskallen og andre var så utilfredse med.

Hvad man kan mene om Henrik Müller — een ting er indiskutabel, hans kolossale arbejdskraft. Netop i 1660'erne synes hans arbejdsindsats og dermed vel også hans indflydelse at nå

60. Rtk. Org. kgl. res. anf. dato (211.6).

61. Th. Thaulow i *Hist. Medd. om København* 2. Rk. IV, s. 33 ff.

62. Rtk. Expeditionsprotokol anf. dato, nr. 1026.

63. Ibid. nr. 885, jfr. følgende attest fra Frederik Werdelmanns afregninger, der blot er et eksempel blandt adskillige: Eftersomb Ingen penge Middel er her vdi RenteCamerit; Och de kongelige Princerssers Hoffmesterinde Frue Margreta Maria Schwartz Sig beklager høielig at were benødiget, Da wille Fridrich Werdelman vell gjøre, och lade welbemelte frue Hoffmesterinde were følgagtig Krambwahre for femb Hunder Rixdaler, til Afkortning paa hendis resterende besolding, huilche Eder jgien vdi Eders Afregning til betaling her vdi ko. Ma. Rentte Cammer, Imod hendis quitering schall worde gotgiort, Actum Københafn den 17 Augustij A. o. 1664.

Heinrich Müller

et højdepunkt. I 1662 skulle han deltage i forhandlingerne om en handelstraktat med Frankrig sammen med Selio Marselis, Jonas Trelund og Herman Jæger⁶⁴. Det følgende år blev han sammen med Iver Krabbe, Ove Bjelke og Hans Nansen udset til at forhandle med gesandterne fra Lübeck og Bremen⁶⁵. 1664 skulle han sammen med Poul Klingenberg og Simon de Petkum afgive betænkning om et andragende fra Frederiksodde⁶⁶. Hertil kom, at han 1662 blev amtmand over Kalundborg og Samsø samt Løve herred og fra 17. februar 1664 tillige Tuse herred⁶⁷.

Med så mangfoldige gøremål og så vidtspændende interesser som Müller havde, var konflikter trods al forsigtighed naturligvis uundgåelige. Hofmarskallen synes ikke at have vovet sig i åben kamp med rentemesteren, men 1663 havde denne et sammenstød med Mikkel Langemack.

Det var begyndt som en strid mellem Langemack og toldereren i København Johan Esmidt, som var endt med, at sidstnævnte lovede at betale 5.000 rd., halvparten til påske, resten til førstkommende 11. juni, dermed skulle sagen være ophævet, og Esmidts kautionister fortsat indestå for ham⁶⁸. Som vi allerede har set (ovenfor s. 40), havde Langemack smag for den dramatiske effekt. Da Kammerretten nemlig gik videre og drog ham til ansvar for tolderens forseelse, hvilket i juni 1663 resulterede i, at han blev fradømt sit embede og kendt pligtig at svare til den skade, kongelig majestæt havde lidt⁶⁹, protesterede Langemack mod at blive dømt af generalprokurøren og Müller som hans angivere; især anklagede han Müller. Denne svarede med en stæv-

64. Sjællandske Tegnelser 1662, nr. 36.

65. H. K. Schutter, Rolf Fladby og Sølvi Sogner, *Norske Kongebrev*, 1962-, s. 97; når den svenske resident Gustav Lilliecrona 3. august skriver, at Müller og dr. Henrik Ernst er beskikkede til disse forhandlinger, P. W. Becker, *Samlinger* ... II, s. 10 f., er det endnu et eksempel på, hvor varsomt man skal omgås diplomatindberetninger.

66. Sjællandske Tegnelser, 1664, 1. marts, nr. 83 jfr. 13. april, nr. 134.

67. J. Bloch, *Stiftamtmand og Amtmand ... 1660-1848*, 1895, s. 20 f., Henrichsøns dato (16. juli) synes intetsteds at høre hjemme.

68. Rtk., Kammerretten, Protokol I, fol. 10 f.

69. Ibid. fol. 30.

ning, og i sit indlæg af 19. juni gennemgik han og besvarede Langemacks anklager.

At Müller skulle have befalet løsgivelse af 2 tdr. salt og 2 små pakker, der var anholdt og disponeret til konfiskation, besvarede Müller med at hævde, at det ikke skulle kunne bevises, og antydede derhos, at Langemack nogle gange havde forsøgt at få Müllers tjener til at vidne for sig.

Når Müllers svoger Werdelmann en gang på lignende måde skulle have fået 5 pakker, kunne det »klarliggen« ses på det fremlagte dokument, at ordene »aff Betienterne foregiffues« var skrevet med anden pen og blæk, ligesom der var rettet i dag og dato. Der måtte for øvrigt henvises til Fr. Werdelmann, hvem dette egentlig angik. Endelig havde toldbetjentenes edsaflægelse været mod rettens »styl« og sædvane.

Müller vidste ikke af, at Langemack skulle være hans skolemester, og når Langemack påberåbte sig sin forgængers, altså Müllers praxis, erklærede denne skarpt, at han ikke mente at skyldte Langemack regnskab for sine forretninger. Müller ville dog understrege, at han næppe havde været generaltoldforvalter over eet år. Det første halvår havde han anvendt til at indrette »værket«, som lå i største konfusion, det andet halvår var gået med visitering over hele riget. Langemack burde have talt med respekt om Müllers »praxin«, som kongen skriftligt havde rost. Hvis Langemack havde holdt flittig inspektion på hvert toldsted, havde kongen ikke lidt så mange tusinde rigsdalers skade; nu var både regnskaber og penge borte.

Det var også tvivlsomt, tilføjede Müller, om Langemack havde handlet ret i at have tiet så længe, hvis han havde noget at sige Müller på, da han vel i et halvt år havde været Müllers provincialtoldforvalter over Jylland, Fyen og Lolland-Falster med myndighed over toldbetjentene. Det tilkom ikke Müller at svare til penge, thi han havde aldrig oppebåret toldpenge [på embeds vegne forstår sig], men Langemack hensad endnu uklarret »til mange tusind« og havde ikke agtet hverken formaning eller budsending ved renteskrivere og kammerbude, men hånligt afvist dem.

Müller, der åbenbart var kommet godt i gang, fortsatte med at påpege, at Langemack ikke skammede sig ved at laste kongens egne foranstaltninger. Fremdeles syntes Langemack, når han angreb indleveringen af kontrabøger, da enten at anklage hele Rentekammeret eller især nogen blandt de tidligere rentemestre, Müller var jo først blevet rentemester i 1660, men dette måtte Langemack selv offentligt forklare i retten.

Endelig forstod Müller ikke, at Langemack anså ham især for sin angriber, og konkluderede, at Langemack, der burde nære respekt for Müllers person og embede, i stedet havde »beschimpet« ham af et ondt og malitiøst gemyt, og ville have ham straffet efter Christian III's reces 20. og birkerettens 20., medens hans mensvorne vidner skulle straffes efter Christian III's reces 16., og de, der havde fået dem dertil, efter Christian IV's reces 2. pag. 193.

I sit »eenfoldige« svar havde Mikkel Langemack ikke meget at stille op mod denne frygtelige skylle. Han havde brugt gode manerer til sin retfærdige sags defension, det var snarere ham, der havde billig årsag til at klage over angreb. Müller havde hidtil kun ved sin tjeners og procurators løse benægtelser søgt at modbevise Langemacks vidnesbyrd, der ikke beroede på andet end ærlige og lovfaste personer. Han måtte henvise til Jyske lov I, 37. Sagen angik kongens respekt og interesse og ikke hans, Langemacks person, men for sin del så han gerne, at den gode mand [Müller] kunne frikendes, så vidt retten kunne tåle det. 20. juni fremkom så et indlæg fra Langemacks tre vidner der forklarede, at den omtalte dato ikke var rettet ved nogen »urigtig omgang«. Toldsedlen var vrangeligen forandret af Esmidt.

Endelig svarede Esmidt ganske kort afvisende på disse påstande og begærede, at disse ordgydere måtte straffes.

Kammerretten fandt herefter Langemacks klager over Müller ubeføjede, hvorfor Langemack burde gøre skriftlig afbigt, eller lide efter Christian III's reces 20. Kongens prætention forbeholdtes. Vidnerne underkendtes, for siden efter loven at lide tiltale.

Langemack gjorde meget ydmygt afbigt⁷⁰.

70. Rtk. Kammerretten, indlæg i pakken dokumenter til Kammerrettens domme og stævninger, dommen i protokol I fol. 37 b–40.

Alligevel endte sagen for Højesteret, der ved dom 2. september fastslog, at Henrik Müller ikke var overbevist af det, Mikkel Langemack havde anført mod ham for Kammerkollegiet, og at dettes frikendelse skulle stå ved magt. Henrik Müller var en ærlig mand og en tro kongelig tjener⁷¹.

Om Mikkel Langemack er endnu at melde, at en kongelig resolution 11. juni 1672 åbnede adgang for ham til at blive toldskriver »eller lignende«, når en sådan plads blev ledig, men endnu 13. marts følgende år var der ikke blevet noget heraf⁷².

Var Langemack ikke en modstander af et format, som var Müller værdig, har denne affære dog ikke ringe interesse. Den kaster et ikke alt for flatterende lys over kvaliteten af det toldpersonale, Müller havde under sig. Noget som stemmer godt overens med de hidtil gjorte iagttagelser. Og den føjer endnu et vidnesbyrd til de allerede anførte om, hvor omhyggelig Henrik Müller var med at have sin dokumentation i orden.

Næste gang Müller indvikledes i stridigheder, var det langt stærkere kræfter, der var i virksomhed. Fra denne sag har vi bevaret følgende indlæg fra Müllers side:

Stoermegtigste Koning

Allernaadigste Herre

Aff hans Excell. Hr. Rigens Schattmester hafuer jeg wæmodelig oc med smerte maatte fornemme, Att Gener. Major Trampe i daug ofuer Eders Kongel Maytt.s Taefel, udi Eders kongel. Maytt.s egen kongelige, hendis Maytt. Dronningens, oc hans Kongel. Høyheds Prinzens nerwelse, schall hafue udgydet saadanne Ord oc Discurs ofuer mig, som schall antrefte min Ære, Æde oc Charge, Och effterdi ingenlunde will sømme, at Jeg det lader paa mig sidde, beder jeg Allerunderdaanigst Eders kongel. Maytt. wille for alle mine troe thiennester beuise mig dend Naade, hannem at tilholde, at hand schriffblig schall fraa sig gifue de samme Beschylldninger, som hand hafuer tordet vnderstaa sig saa dumdristig ofuer min Persohn ofuer Eders kongel. Maytt.s Taefell at wdgyde, oc hand derhos maa tilholdes at stille eller blifue Borgen till Sagens Ud-drag; Haabes Jeg mig saaledis at forsware oc bewise at Jeg hafuer handlet oc thient Eders Ko. Maytt. som een Erlig Mand, oc det imod alle

71. Højesterets Dombog 1663, sag nr. 181.

72. Nygård, Fortegnelse ... nr. 2283 og 2519.

oc een huer, som ferdig er Erlige Folck i dieris Absentz ilde at paatale, saaledis at defendere, at baade Eders kongel. Maytt. saa oc ald Werden schall see oc kiende forschiehl på Folck. Oc som dette petitum till min Æres frelse beroer udi største Billighed, forseer Jeg mig derudi Eders ko. Maytts. naadigste protection saa with Rett er; Och forblifuer till min Dødedaug

Eders Kongl. Maytt.s Allerunderdaanigste troeschyldigste Thiener

Hinrick Müller⁷³

Hafniæ d. 4.

Septembr.

A.o 1664

Heller ikke admiralitetsråd Jens Lassen, der ligeledes takket være rigsskatmesteren var blevet underrettet om generalens bemærkninger, lod det passere i stilhed. Også om ham gjaldt det, at »Indtet wdi Werden er mig kierere end min Ære« og også han bad, idet han (som det var hans skik) mindede om sine i belejringen gjorde tjenester, om at generalen nu strax skriftligt måtte give fra sig, hvad han havde sagt, så at Lassen »wid Landtzlaugen . . . hannem kunde thilholde sin mig paa sagde Snach, som min Ære touscherer, att bewise, eller tilbørligen att thil Rette stande« etc. etc. Han mindede påny om, at han »aff itt erligt och ferdigt Hierte som en willig och throe Wndersot der Nøden wahr størst mig wdi Eders kongl. Mayt. Thienneste med alle mine Midler och Credit haffuer fordybet«. I stedet for, som han burde, at være bleven vel »ohmlat«, var han blevet ilde eftertalt. Og det skulle ske ham, der »wid dend leffuende Gud« kunne bekræfte, at dersom han kunne være blevet krediteret for ti tønnder guld, eller så meget som den hele stad forstrakte, havde han ikke een gang betænkt sig men påtaget sig det alene. Var det meningen, at ærlige folk, der sådan havde udsat sig i kongens tjeneste, skulle således trakteres og for deres gode hjertelag uskyldig udråbes, skulle appetiten forgå de fleste til at gøre, som han og flere havde gjort.

Oversekretæren i Danske Kancelli forsynede nu begge indlæg

73. Danske Kancelli, Henlagte Sager 1664, 5. september, kun underskriften er egenhændig.

med en påtegning om, at det var kongens vilje, at generalmajoren skriftligt skulle erklære sig om, hvad han havde sagt om »Supplicantens Person, Fordring og Regnskaber«.

Når Hannibal Sehested betroede Müller og Lassen, hvad generalen⁷⁴ havde ytret, var det næppe så meget af omsorg for de to herrers gode navn og rygte, som det var et led i hans allerede berørte kampagne mod landmilitæret. I denne sag synes rigsskatmesteren at have lidt et nederlag, eftersom parterne efter alt at dømme er blevet forligt; i det mindste befinder sagens akter sig nu blandt Danske Kancellis henlagte sager, ligesom de impliceredes stilling ikke synes at være blevet påvirket⁷⁵. Trampe blev i tjenesten til 1666, da en ny kontrovers hidførte hans afsked.

Affærens udgang er sikkert betegnende for den politiske situation i disse år. For kongehusets og regimets opretholdelse måtte militæret og de i statens ledelse optagne finansiers tegne sig som lige uundværlige. Det er rimeligt at antage, at der fra kongemagtens side er blevet sat alvorligt ind for at bilægge stridigheder mellem disse magtfaktorer.

Så fragmentarisk vor viden om forholdene indenfor regeringskredsene i denne første enevoldstid end er — det synes f. ex. umuligt at afgøre hvorledes Müllers forhold til sin gamle bekendte den netop nu så fremtrædende Christian Rantzau udviklede sig — må de her anførte træk dog kunne begrunde den konklusion, at Henrik Müller virkelig havde fået den centrale placering i finansstyrelsen, som efter alt at dømme var hans og hans forbindelsers mål.

Endvidere kan det fastslås, at det politiske liv allerede nu

74. Hans Schacks privatarkiv. Generalmajoren har vistnok været i besiddelse af en udmærket jagttagelsesevne. Herpå tyder det, når han i et brev til Hans Schack 15. juni 1663 fra Randers konstaterede, at der hos bønderne, som gav kontribution, kun var lidt korn, hvorimod der hos skrivere, fogeder og adelige var stort forråd, hvoraf de solgte dyrt nok til soldaterne. Og ved taflet har han åbenbart givet sine jagttagelser vedrørende Müller og Lassen til bedste.

75. Fra det følgende år kan det således nævnes, at Müllers position fremhævedes, ganske vist ikke for det godes skyld, i en diplomatindberetning, C. O. Bøggild-Andersen, *Hannibal Sehested I*, 1946, s. 448.

prægedes af de enkelte politikere og embedsmænd under en ofte personlig magtkamp i modsætning til tidligere tiders kollektivt bestemte statsliv, hvor stænderne stod overfor hverandre og overfor kongemagten.

VIII

Krongodsudlæg

At et sådant sammenstød afvikledes i stilhed, er bemærkelsesværdigt i betragtning af denne tids opsigtsvækkende »affærer«¹. Skønt fristelsen må have været stor, indlod regeringen sig ikke på en voldsom afregning med de to storkreditorer, der netop havde fået udlagt så meget krongods.

For sin del havde Henrik Müller anmodet om betaling af adskillige store poster, hvilket førte til, at Skatkammeret 13. december 1663 fik ordre til at afregne med ham².

I henhold hertil havde de andre rentemestre 5. marts 1664 opgjort hans fordring til 225.052 rd. og værdien af det gods, han siden 1658–60 havde haft i pant, til 179.220 rd. Til spørgsmålet om udlæg til ejendom, hvor Dragsholm havde været på tale, havde Müller erklæret, at han ikke uden største skade kunne gå over 40 rd. pr. td. htk., at han med hensyn til penge- og smørlandgilden ville tabe over 64.000 rd. af kapitalen, og at han i kontribution måtte betale det dobbelte af indkomsten i penge og en trediedel mere end hele indkomsten af smørlandgilden. Han ville gerne lade 20.000 rd. falde, om godset blev indløst inden år og dag. Hermed var den tone anslået, som blev karakteristisk for Müllers andragender i den kommende snes år, det vil sige, så længe han overhovedet besad gods.

Da godset repræsenterede en stor kapital, ønskede Müller ade-

1. Jfr. Johan Jørgensen i *Hist. Medd. om København*, Arbog 1963–1964 passim.
2. Rtk. Expeditionsprotokol anf. dato, nr. 992, og for det følgende, Rtk. Afregninger, III, 88.

lige friheder for det, ligesom han ville være fri for reluition og have tilladelse til at dele det i så mange avlsgårde, som han agtede fornødent, for at godset enten kunne deles mellem hans børn eller afhændes til en og anden af hans kreditorer, som ellers ikke ville tage det eller låne penge på det.

Desuden var der i Müllers beregning medtaget 42.100 rd. for simpel rente af det gods, der var pantsat til ham 1651, fordi han ikke havde fået fulde 6 % i rente deraf.

Rentemestrene turde ikke »slutte« på disse poster men forventede kongens befaling, denne kom 7. april, og gik ud på, at Dragsholm skulle udlægges for 50 rd. pr. td. htk., uden forskel om det var ved magt eller øde. Hvis det ikke kunne »oplade« fordringen, skulle der tillægges så meget af Sæbygård pantegods som ejendom til samme pris, som var fornødent. De øvrige begæringer blev afslået, rente af godset fra 1651 kunne ikke passere, og med reluitionen skulle forholdes som tilforn befalet. Derimod blev det som en kongelig nåde tilstået, at godset måtte deles i så mange dele, som han agtede fornøden. Herved blev Müller som bemærket af Gunnar Olsen³, sidestillet med København og de adelige, der havde afstået gods i Skåne, fremfor de øvrige kreditorer.

Visse enkeltheder ved den store opgørelse er iøjnefaldende. Pantebrevene på Sæbygård og det øvrige gods stammede alle fra tiden 19. juni 1658 til 27. juli 1660. Og de største poster i fordringen på de 225.000 rd. udgjordes af restsummerne på de to kongelige obligationer af 26. juli 1658 og 28. oktober s. å. I virkeligheden var det således kun en ringe del af Müllers samlede krav på 404.000 rd., der hidrørte fra hans virksomhed i statens tjeneste efter 1660. Vigtigst var 14.000 rd., som resterede på en assignation af 12. februar 1662, og hans tilgodehavende besolding 6.900 rd. At Müller efter 1660 ikke længere har haft hverken evne eller vilje til at yde staten store forstrækninger over længere tid, er således uomtvisteligt.

14. juni 1664 fik Henrik Müller da skøde på Dragsholm for

3. Gunnar Olsen, *Hovedgård og bondegård* s. 66 f.

312.359 rd., Sæbygård for 186.038 rd., gods i Ringsted amt for 26.538 rd., Lønborg bispegård for 25.578 rd. og noget strøgods for 9.481 rd. Det drejede sig om ialt 11.199 tdr. htk.⁴ Han måtte nyde godset med samme friheder, som var bevilget Københavns indbyggere, og han måtte inddele det i avlsgårde, dog uden at det måtte være til hinder for militærudskrivningen, men tilbagekøbsretten blev forbeholdt kongen. Mest betød det dog, at prisen blev 50 rd. pr. td. htk. uden hensyn til kvaliteten. Derved nåede man det kolossale beløb af 559.996¹/₂ rd. Men så var også inddraget nogle panteskøder, som Müller havde fået i 1651, og som han åbenbart ikke havde tænkt sig, at der skulle røres ved, det betød 67.384 rd. og dertil udlæg til statens kreditorer på ikke mindre end 83.366 rd. Det har næppe været med større begejstring, Müller her har måttet følge den vistnok af ham selv udtænkte fremgangsmåde, at forbinde krongodsudlæg med yderligere forstrækning. 24.000 rd. af denne extraforstrækning skulle gå til at betale rigsskatmesterens gæld først og fremmest til Emanuel Texeira med 14.375 rd. 10.000 rd. gik til Christoffer Gabel. Mange slags mellemværender blev afgjort her. Elsebeth sal. Severin Terkelsens havde således 17. januar 1660 anmodet Gabel om af en kongelig omslagsobligation, »welche Ehr von mir in Handen hat«, at betale Müller 250 rd. i husleje til påske, og 14. juni 1664 kunne Müller kvittere for pengene plus 60 rd. i rente. Her ser man i det små den almindelige gældslikvidering og -sanering ved omposteringer fungere således, at ikke så meget som een skilling kom til udbetaling; den gensidige afhængighed mellem den offentlige og den private økonomi illustreres samtidigt⁵. Desuden kan fremdrages gagebetaling til den 10. april 1664 afdøde renteskriver Mogens Nielsen, som siden 1661 kun i december 1663—april 1664 havde fået 180 rd. a conto af sin løn, der var fastsat til 350 rd. om året og således skulle være 964 rd. På lignende måde indgik en række andre lønudbetalinger, således til dr. Simon Pauli, mag. Nicolaus Boye, renteskriver

4. Jfr. *Kronens Skøder* II, s. 166–75.

5. En af Jacob Petersen 20. juni 1664 attesteret afskrift i Rtk. Afregninger III, 88.

Laurits Andersen, dr. Thomas Fincke (Müllers svigersøn) og Luth Walter (hans svoger).

Et par fordringer, som Müller havde overtaget efter borgmester Hans Nikkelsen Lund i København, der var død 1654, bør også nævnes. Den ene var i 1626 erhvervet af borgmesterens fader Niels Hansen, der var skriver på Nykøbing slot; 1646 afløstes den af en kgl. obligation på 1.000 rd. til sønnen, og nu i 1664 indfriedes den ved udlæg af krongods til Henrik Müller. Den anden fordring hidrørte fra 13. august 1648 og var en af Hans Numsen og Corfitz Ulfeldt udstedt attest til Hans Nikkelsen for en leverance af egetømmer. Der var lejlighedsvis betalt renter og afdrag på dette tilgodehavende. Müller fik gods for resten, efter at den ene af attestens underskrivere året forinden var blevet henrettet in effigie.

Endelig skal anføres en post på 6.221 rd. til Joh. Feiga på Arnold Beltgens vegne. Til grund lå en kgl. obligation af 16. februar 1660 på 4.966 rd., som Beltgen og Philip Verporten 14. oktober 1663 havde befuldmægtiget Feiga til at kvittere for. 11. juni 1664 havde Feiga ladet denne kommission gå videre til Müller, der takket være en fornem herres indskriden til fordel for Feiga, havde afkøbt denne den måske ellers temmelig tvivlsomme fordring. Hvem den fornemme herre var, erfares af et lidet indholdsrigt brev blandt Müllers afregninger (Tillæg VI), hvori Christoffer Gabel taler Feigas sag.

Opgøret i 1664 er som en skifteforretning. Müller er da ikke at ligne ved en hovedarving, men ved en storkreditor, der har samlet fordringer og går på accord med skifteforvalterne, in casu rigsskatmesteren og Gabel.

Carl Christiansen har ment at burde kalde krongodsudlæggen »genial«, og som foran (s. 78) berørt har han, uden dokumentation, hævdet, at »æren« for at have sat disse i værk må tillægges Hannibal Sehested⁶. Det sidste er som anført såre tvivlsomt, og om det første må det siges, at tanken om krongodsudlæg havde spøgt så længe, og at det så øjensynligt for alle, som ikke

6. Carl Christiansen, *Bidrag ... I*, s. 58 og 443.

var aldeles umyndige, var den eneste vej fremad, at det er vanskeligt at erkende det »geniale« i regeringens handlemåde⁷. Som også Christiansen bemærker, var det såre beskedent, hvad der vandtes i rede penge derved⁸. Hovedfordelen set fra statens side var, at man slap for at afdrage og forrente den uhyre gæld. Men det foregik rigtignok på en sådan måde, at »Sporene fra Jordegodsudlægningen virkede afskrækkende«; den skæbne, som overgik Marselierne, de Lima og andre udenlandske kreditorer, fristede ikke til efterfølgelse⁹. Vi er hermed nået frem til spørgsmålet, om ikke krongodsudlæggene gjorde deres til at forhale genopbygningen ved at virke afskrækkende på fremmed kapital. En kendsgerning er det i hvert fald, at det herefter ikke i lange tider var muligt for staten at opnå lån af betydning i udlandet¹⁰. Også på dette punkt er det oplysende at følge Henrik Müllers videre skæbne.

7. Jfr. *Festskrift til Astrid Friis*, 1963, s. 161.

8. Carl Christiansen, *Bidrag* ... I, s. 460.

9. *Ibid.* II, s. 950 f.

10. *Ibid.* I, s. 461 ff. II, s. 817 ff. At den hårde skattepolitik havde en væsentlig andel heri, er ganske rigtigt, men en forudsætning for denne var netop domænernes afhændelse, jfr. J. A. Fridericia i *Danmarks Riges Historie* IV, s. 478 f. Det bør også anføres, at en sådan radikal omlægning af statens indkomst måtte kræve en tilsvarende omlægning af forvaltningsapparatet, og hvor vanskeligt det kunne falde, har betragtningen af Müllers ledelse af toldvæsenet kunnet give et begreb om. Det er her af interesse at drage en sammenligning med den i Sverige førte debat. Medens Axel Oxenstierna og rådsaristokratiet var tilhængere af told og accise, der gav rede penge, og stemte for domænernes afhændelse, da godserne brugtes bedre af private end af det offentlige, så gik de andre stænder og efterhånden også en del af adelen ind for domæneindtægterne, Sv. A. Nilsson i *Scandia* XXIV, s. 72, – når den danske regering, omend tøvende, slog ind på det svenske højaristokratis linie, kan det skyldes krav fra storkreditorernes side, disse var jo, som vi har set, aktive ved årsskiftet 1660–61, og der er intet som helst i vejen for, at de på daværende tidspunkt var interesserede i at erhverve jordejendom i den tro, at de derved gjorde en god forretning, jfr. hertil den af Fridericia gjorte iagttagelse, ovenfor anf. sted, at betingelserne for krongodsudlæggene strammedes 1661–1664.

IX Godsejer

Allerede i april 1664 var Henrik Müller blevet amtmand over Dragsholm amt, der omfattede Odsherred med Sejerø, hvorimod han opgav Kalundborg amt. Sæbygård amt, som han havde haft siden 1657 bevarede han naturligvis¹. Müller var nu øverste civile myndighed på stedet.

Om forholdene på godset fortjener det at nævnes, at et kongebrev 24. september 1656 havde befaleet den daværende lensmand på Dragsholm at undlade at holde ting uden fornødenhed af hensyn til *pesten*, som grasserede i hans len². Senere erfares, at skoven på lenet var blevet ødelagt i krigen³. Hvad befolkningen angår, da havde menige sognemænd i Odsherred, Dragsholm birk 18. september 1663, altså et lille årstid før Müllers komme, indgivet en supplik til rentemestrene, hvori de klagede over skriveren på Dragsholm, som efter eget tykke pålagde skat og korn, fordrede restance, skønt de ikke skyldte, og som aldrig ville give rigtig kvittering »deraf kan eragtes, hvad hans intention monne være«. De klagede også over, at de blev truet af skriveren især under misvæxten; fattigfolk klagede over, intet at have at fortære så at de måtte æde mask og boghvedeavner. Alligevel havde han ikke villet ænse sådan stor jammer men truet

1. J. Bloch, *Stiftamtmand og Amtmand* . . . s. 20 f.

2. V. A. Secher, *Forordninger, Recesser* . . . VI, s. 296.

3. *Ibid.* s. 441.

og sagt, at dersom de fortærede sligt iår, skulle de fortære det, som værre var, ad åre, »dog Gud være lovet det gik dog bedre«⁴.

Hvis de almindelige konjunkturer, hvorunder Henrik Müller blev storgodsejer, var kritiske — 1661-63 indtraf 16 godskonkurrer i Hertugdømmerne⁵ — var der åbenbart ikke megen opmuntring at hente i de lokale forhold. Navnlig måtte den i visse kredse herskende oppositionelle indstilling forekomme betænkelig.

Imidlertid tog Müller fat med vanlig energi. Allerede 2. september 1664 havde han en memorial færdig, hvori han fremsætter en lang række ønsker. Dragsholm havde hidtil været betjent af en birke- og en herredsfoged men kunne »lettelig« klares af een. Han ville også gerne have birkeret til godset i Løve herred, derved kunne bønderne spare rejser, man slap for udgift til en herredsfoged, og kontributionerne ville indbringes »des rigtigere«. Dernæst bad han om begunstigelser for Hjortholm mølle og Virum by; de svenske havde »over 30 m. rd.s importantz af møllens forråd og ellers frataget«. Han kunne tænke sig Lyngby, Farum og Værløse kongetiender tillige med kirkens tiender. Men så ville han også indrette en skole til værkets folks børns gudelige optugtelse og underholde en skolemester dertil. Da Lønborggård var så meget højere betalt, formodede han, at birket fulgte med og ligeledes patronatsretten til kirken der. Ellers tilkom det kongen at lønne birkefogeden, hvad Müller hidtil havde gjort »og kirken hvis tårn er færdig at nedfalde med stor bekostning at reparere og underholde«.

Og allerede nu fulgte som afslutning det tema, som Müller

4. Rtk. Diverse dokumenter vedr. København, købstæder og amter ... 1660-79 (215.13), en bemærkning om tingsvidner åbner unægtelig visse kildekritiske perspektiver, idet den formentlig må opfattes som en beskyldning for bestikkelighed i smag med Jeppe på Bjergets bekendte ord om ridedogedens forhold til sin saligheds ed, når man stikker ham en daler.

5. Cit. Volkmar von Arnim, *Krisen und Konjunkturen der Landwirtschaft in Schleswig-Holstein vom 16. bis zum 18. Jahrhundert* (Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins Band 35, Neumünster 1957) s. 55 efter en af Louis Bobé foretaget opregning.

i de følgende tyve år atter og atter skulle tage op i sin næsten uafbrudte serie af suppliker.

Tienderne til Dragsholm var tilregnet for 50 rd. pr. td., skønt de ellers kun plejede at regnes for helften, og dermed i henseende til andre »prospererit« hans majestæt i dette udlæg over 80.000 rd. og der foruden alt øde og forarmet gods af Dragsholm, Sæbygård og Ringsted uden mindste afslag. Han bad derfor om, at godset måtte regnes til 40 rd. pr. td. htk., ondt og godt, med birkeret til hvert sted, kongens patronatsrettigheder, og at de øvrige konge- og kirketiender måtte følge godset, efterhånden som de blev vakante . . .⁶

Var Henrik Müller således ikke tilfreds med konditionerne, så var stemningen blandt bønderne på hans gods heller ikke den bedste. Allerede i 1664 gik det løs i Odsherred. I januar 1665 stævnedes Müller ved sin ridefoged over Dragsholm amt Morten Boesen herredsfogeden i Odsherred Jens Michelsen i Nygård ved Sjællandsfar landsting for hans dom af 10. december 1664 mellem Boesen og en del bønder, hvorved han havde frifundet bønderne for den største del af de ægt- og de arbejdspenge, som de havde været afkrævet imod frihed for ydelserne in natura. Dette var efter Müllers mening mod kongens skøde og egnet til at opmuntre bønderne til mutvillighed og opsætsighed mod deres øvrighed. Bønderne havde kun kunnet henvise til et kongebrev, som var ældre end skødet, og egentlig havde herredsfogeden forbrudt sit embede. På sin side kunne Müller derimod påberåbe sig skødet, Christian III's reces' 42., to kongebreve af 28. september og 7. december 1664 og ikke mindst fremhævede han den ulempe, som sådan ubillig dom kunne forårsage mellem den gemene og øvrigheden.

Niels Sørensen af Ellinge i Højby sogn svarede på egne og medfølgeres vegne og fremlagde herredstingsdommen samt et tingsvidne af 6. september 1662 om, at kongebrevet om arbejdspengenes nedsættelse var læst på Odsherreds ting, og endelig et skriftligt indlæg, hvori man fralagde sig at ville volde trætte

6. Rtk. Diverse dokumenter vedr. København, købstæder og amter . . . 1660-79.

eller uenighed, anklagede ridefogeden for efter egen vilje og opdigt at have gjort en taxt i disse 6 sogne og ikke taget kongens brev i agt, og sluttede med den kendte remse, at betalingen af kongens skat og husbonds landgilde var afhængig af den behandling bønderne fik.

Landstingsdommen gav Müller medhold i, at kongebrevet om arbejdspengene af 4. juli 1662 alene lød på nærværende år, hvad der var før Müllers tid. Herredsfogedens dom blev derfor omstødt. Og det måtte stå Müller frit for som husbond at pålægge sine ejendomstjenere efter egen vilje. Morten Boesen skulle af herredsfogeden have 6 rd. til kost og tæring.

Denne dom læstes 18. februar 1665 på Odsherreds ting. Men hermed slog bønderne sig ikke til tåls. En månedstid senere drog tre dristige mænd til hovedstaden med en supplik til kongen, hvori de påny rejste deres sag. I København fik de en håndfast modtagelse; de blev sat i Blåtårn, hvor de sad en ugestid på vand og brød, hvorefter de blev sendt hjem med den besked, at hans majestæt ville lade det forblive ved det givne skøde, og at de havde at svare til rentemester Müller som deres rette husbond.

Selv nu gav bønderne ikke op, men kom 20. april igen med en bønsskrivelse, hvori de rigtignok ikke var i stand til at fremføre noget som helst nyt⁷.

Nu blev Müller afkrævet en erklæring, og 29. april 1665 gav han svar på tiltale. Han forstod ikke dristigheden hos supplikanterne med deres anhang, rådgivere og trættekære skrivere. Kongebrevet havde aldeles ingen konsekvens, og han kunne ikke undvære pengene, der var en af de bedste indkomster, som skulle hjælpe ham til at forrente de store kapitaler, han underdanigst havde antaget godset for. Den falskeligt kalkulerede taxt i supplikationen »monterede« ikke nær til den sum, som deres fortrædelige skriver havde opsat, da så stor en del af godset var øde. Dernæst måtte Müller gøre opmærksom på, at han omgikkes så varlig og læmpelig med disse fortrædne bønder, fordi han betænkte, at hans skade blev størst, om godset blev helt øde. For

7. Bøndernes her omtalte indlæg er gengivet i Tillæg VII, de findes som de øvrige akter i sagen som indlæg til Sjællandske Tegnelser 1665, 3. maj, nr. 181.

8 Rentemester Henrik Müller

det tredie var det på kongens befaling når de tre bønder var kommet i Blåtårn for at lære respekt for kongens hånd og segl »huilcket dog i disse oprørische gemytter lidet hafuer effectueret i det een udaf samme 3 arresterede Bønder icke det anderledis hafuer achtet end at hand sig trodtzeligen hafuer understaaed, at igienkomme, oc opkaste sig som een andfører for denne heele Bande, huilcket dersom det ey wed hoy kongl. medføde omsorg blef alfuorligen straffet, war med Tiden at befryckte, at hwercken jeg, nogen Iordrott, eller Fuldmechtige kunde sicker verre iblandt slige oprørsche mennischer, oc endeligen torde udi almindelige sammenrottinger andet ont machinere«. Endelig, erklærede Müller, syntes bønderne at indbilde sig, at han ikke som husbond havde noget over dem at sige — som sådan havde han, tværtimod at forfølge dem efter lovens strengthed, assisteret dem med bæster og sædekorn.

Müller mente nu aldeles at have gendrevet bønderne, af hvilke den store mængde efter hans skøn var forført af nogle få, og derfor burde hjemvises til deres plov, hvorimod anførerne burde straffes. Resultatet blev, at der 3. maj udgik ordre til Henrik Bjelke om at lade de af Müller som hovedmænd angivne slutte i jern på Holmen og tilbageholde de øvrige, indtil de havde tilkendegivet, hvem der havde indgivet dem sådan trodsighed.

Samtidig hermed havde præsten i Fårevejle Christen Nielsen klaget over den forringelse overdragelsen af Dragsholm til Henrik Müller havde betydet for hans kald. Et deputat hans forgængere havde nydt i 16 lensmænds tid, blev ham nu nægtet. Hr. Christen, som havde orden i sagerne, vedlagde en udskrift af lensregnskabet 1591—92 til dokumentation⁸. Det var således ikke alene bønderne, der havde fået at mærke, at der var kommet nyt herskab på Dragsholm.

Henrik Müller var imidlertid også husbond andre steder, og endnu tidligere end fra Odsherred har vi efterretninger fra en anden kant. 21. september 1664 indberettede Müller til Kancel-

8. Indlæg til Sjællandske Tegnelse 1665, 21. april, nr. 167.

liet, at han havde fået tilskødet Sæbygård med gods således, at han måtte gøre sig det til nytte og opdele det i avlsgårde. Han havde udset to steder, det ene var Bøstrup, det andet Reersø. Men Reersø-bønderne havde teet sig ganske obstinat og ulydig. De havde ikke villet gøre arbejde som andre bønder, og de havde opløjet og borthugget den herlige skov. På kongens vegne havde Müller villet tilholde dem at indløkke levningerne og opelske unge træer, men de havde ikke villet præstere lydighed, og havde endog prøvet på at få sagen for Højesteret. Müller ville holde sig til sit skøde og vedlagde koncept til kongebrev om, at de gamle frihedsbreve, bønderne påberåbte sig, ikke gjaldt længere, da de ikke var blevet konfirmeret under den souveræne arveregering. Ganske vist nøjedes Kancelliet med at henvise til skødet, men befalingen til bønderne om at vise hørighed og lydighed og at afstå fra stævning til Højesteret blev eftertrykkelig nok⁹.

Alligevel måtte Müller 15. marts erhverve landstingsdom på, at de skulle efterkomme de kongelige befalinger. Han lod dem så tilsige, at de skulle pløje og afholde sig fra den ulovlige skovhugst. Ifølge Müller agtede de hverken det ene eller andet, men overfaldt Müllers folk med hug og slag, som tingsvidnet 18. maj 1665 viste. Nye domme, ved Højesteret 1665 og ved landstinget igen 1666, havde ikke hjulpet. Fra 1667 foreligger et indlæg fra Reersø-folkene, hvori de hævdede, at Müllers ridefoged og ladefoged og nogle af hans ryttere ville bortføre dem og deres fattige middel og formue til øde steder, hvor de ingenlunde kunne ernære sig, nogle af dem blev kastet i fængsel, og de andre blev truet med det samme og end værre, skønt de havde fremvist de gamle friheder og benådninger. De bad om at måtte besidde landet som af Arild. »Men dersom bemeldte ridefogeds forehavende skulle sig gelinge / det Gud nådelig afvende / da kommer mange til at gå og bede om brød.« I modsætning til standsfællerne i Odsherred var Reersø-folkene så forsigtige, at de nøjedes med at underskrive sig som bønder og tjenere på Reersø.

9. Sjællandske Tegnelser 1664, 28. september, nr. 147 med indlæg.

Også om dette dokument havde kongen forlangt rentemestrens udførlige erklæring, som fulgte 20. april. Heri henviste Müller til skødet, dommene ved hjemting og landsting og til at han havde kongens tilladelse til at lade bønderne forsætte til andre steder på Sæbygård gods og i stedet oprette en avlsgård, således at de sammenrottede kunne adskilles, og han blive dem kvit. Fremdeles erklærede han, at kongen havde ladet en del af dem revse i Blåtårn, hvorefter de havde lovet lydighed. Dernæst var de påny blevet dømt ved hjemting og landsting på deres fæste for trodsig opsætsighed, hvilket de havde agtet lige så ringe, og oversekretær Erik Krag havde fået ordre til at afkræve dem de gamle frihedsbreve og tilholde dem den hørighed, de skyldte Müller som deres husbond. De havde, sluttede Müller, begået crimen læsæ maiestatis in summo gradu, men han ville allerunderdanigst bede, at straffen formedelst deres uforstand måtte »mittigeris« dem og ikke falde for hårdt¹⁰.

Henrik Bjelke fik nu besked om, at nogle af Henrik Müllers bønder fra Reersø, som var i byen, stillede sig uvilligt mod en Højesteretsdom¹¹, hvorfor de indtil videre skulle arbejde på Holmen.

Reersø-folkene var åbenbart ikke lette at styre. Ved tronskiftet 1670 kom de igen, stædigt klamrende sig til deres gamle benådninger, som de nu søgte at få konfirmeret. Indlægget sendtes som sædvanligt til Müller, for at han kunne erklære sig. Og han resumerede sagen, som han havde gjort det før. Alt hvad han indtil nu havde opnået, synes at have været tre personers forflyttelse i henhold til landstingsdom af 12. september 1666. Noget bittert fortsatte Müller, at bønderne af natur var indstillet på at fly alt arbejde, endog for sig selv, og derhos opsætsige og oprørske, hvortil der heller ikke fattedes dem »instiga-

10. Sagens akter ligger som indlæg til Sjællandske Tegnelser 1667, 22. april, nr. 226 jfr. *ibid.* 1664, 7. december, nr. 559.

11. Den tidligere omtalte dom af 1665 havde ganske vist fastslået, at bønderne havde forset sig højilgen, Højesterets Dombog 1665 sag nr. 134, men af kongelig mildhed var de sluppet denne gang jfr. Danske Kancelli, Henlagte sager 1665, 11. juli.

tores«, der idelig tilskyndede dem, så at de ved sådan galskab var gerådet i så stor armod, at Müller med største møje måtte inddrive kongelig majestæts skatter, medens pligt og landskyld til Müller selv stod tilbage så nær på 13. år. Han skulle ikke bede om straf over dem, thi deres armod var dem straf mere end alt for meget. Men dersom de og især deres anstifter ikke een gang for alle alvorligt og ved kongelig myndighed således blev sat til rette, at det kunne være andre opsætsige til afsky, kunne anden ulæmpe og vidtløftighed komme over det hele land.

Hertil føjede Müller en »Deduction«, som viste, at Reersø 16 bønder efter skødet skulle yde afgifter i smør og rede penge, som kapitaliseret svarede til 114 tdr. htk. hvilket til prisen 50 rd. pr. td. gav 5.700 rd., efter »Renteritaxten« var de 2.225 rd. heraf dækket og resten skulle så bestå i herligheden, ægt og arbejde. Men, mente Müller, skulle de gamle frihedsbreve komme i betragtning, ville kapitalen kun blive 417 rd.¹²

Jævnside denne sag, som ikke synes at have hidført nogen ændring i forholdene¹³, havde også folk under Dragsholm rørt på sig. 6. juli 1670 havde otte mænd af Fårevejle sogn erklæret, at de af Müller fik pålagt fuldkommen ægt og arbejde, ligesom de andre »bedste bønder«, hvad hverken de eller deres formænd før havde ydet, men i stedet på grund af afstanden givet mere i landgilde, og de anråbte nu kongen, om at tilstanden som den var, før rentemester Müller fik dem at råde for, måtte genindføres. Desuden bad de om at måtte nyde noget af skovene, som i forrige tider.

Også om dette, af en skriver udfærdigede dokument, måtte Müller erklære sig. Han gjorde det kort ved uden videre at indrømme, at det var vist nok, at de var mere tynget end før,

12. Sjællandske Tegnelser 1670, 9. september, nr. 690, Rtk. Org. kgl. resolutioner 1670, 24. oktober. Ved sagen ligger en vistnok hidtil upåagtet afskrift af vidissen fra 1514 af frihedsbrevet af 1454, der yderligere understreger bøndernes flittige brug af dette aktstykke, som de fleste af beboerne formodentlig har kunnet udenad jfr. *Repertorium Dipl. Regni Danici* ... 2. Rk. ved William Christensen I, 1928, nr. 325.

13. Jfr. Gunnar Olsen, *Hovedgård og bondegård*, 1957, s. 209.

men det havde han selv for lang tid siden gjort opmærksom på i et indlæg, som var gået til Statskollegiet. Fik han godtgørelse, var han rede til afslag. Heller ikke med hensyn til skovene stillede han sig afvisende. I overensstemmelse hermed indstillede Rentekammeret til kongen, at taxten blev nedsat mod erstatning til Müller. Men resultatet blev, at kongen afviste en ændring af det bestående¹⁴.

Til disse vidnesbyrd om hvorledes Müller stræbte efter at gøre sig sit gods så nyttigt som muligt, slutter sig andre, der ligeledes viser hans ønske om effektivitet. I 1663 havde han søgt om, at bønderne på det ham pantsatte gods i Løve herred, der var blevet underlagt Antvorskov birk, måtte søge deres herreds ting påny. I pantebrevet hed det, at hverken amtmand, skriver, foged eller andre »sig noget med samme mig nådigst pantsatte bønder måtte befatte«. Men bønderne besværedes med kald og varsel for gammel restance og andet til Antvorskov, og blev dømt, ikke alene Müller til ikke ringe præjuditz, men også bønderne til ruin. Desuden fremhævede Müller meget human den lange vej, og navnlig den omstændighed, at fuldmægtigen ikke altid kunne møde, så at de handlede med de fattige folk efter deres egen behagelige vilje. I dette tilfælde fik Müller ikke *sin* behagelige vilje; hans intentioner kunne ikke misforstås¹⁵.

Den interesse for fæsternes ægt og arbejde som i 1666 havde ført tre af bønderne fra Dragsholm helt til Højesteret for der at blive belært om, at de skyldte Henrik Müller ægt og arbejde som andre fæstebønder, og at de skulle være ham hørig og lydige¹⁶, møder os også glimtvis fra det jyske gods. Her hedder det, at der om Müller som ejer af Tyrrestrup kun haves een erindring, hvilken findes i Skanderborg tingbøger, hvor det siges, at år 1669, 16. april stævnedes Palle Pedersen, forvalter på Stensballegård, på rentemester Henrik Müllers vegne alle velbemeldte hr. rentemesterens tjenere til Tyrrestrup¹⁷.

14. Rtk. Org. kgl. res. 1670, 28. oktober.

15. Danske Kancelli, Henlagte sager, 1663, 7. december.

16. Højesterets Dombog, 1666, sag nr. 47.

17. *Samlinger til jydsk Historie og Topografi IV*, s. 56.

Vi erfarer også, hvad der ikke kan forbavse, at Müller ikke var den, der godvilligt gav slip på noget, det være sig nok så lidet. I 1672 førte han en sag mod Ringsted skole, der repræsenteredes af Laurits Olufsen Coccius, rector 1666—73¹⁸, og bag hvem man skimter biskop Wandal, om en boelsjord i Valsøllille, som skyldte 18 skilling årligt. Jorden havde siden 1645 stået i kongens jordebog og var senere skødet til Müller, som da også sejrrikt hævdede sin besiddelse af den¹⁹.

Til afslutning af karakteristikken af Müller som godsejer bør anføres endnu et par sager. 1676 dømte Højesteret, at da Laurits Sørensen i Krenkerup i Løve herred var født på Müllers gods, var han dennes vornede^{19a}. Det følgende år førte Müller en lignende sag mod Laurits Fredriksen, skoflikker i København, hvor han 1668 havde fået borgerskab. Rådstueretten havde anerkendt ham som fri, men Højesteret fandt, at han var Müllers rette vornede²⁰. 28. juni s. å. udgik imidlertid ordre om, at dommen skulle »indeholdes« og ikke gives beskrevet før end efter videre ordre²¹.

Denne håndfaste godsstyrelse kan give anledning til at minde om, at ikke alt var idyl under adelsvælden. Også Gunde Rosenkrantz var tilhænger af Bremerholms jern for hovedmændene i modstand mod ægt og arbejde²², fra Møen og Stiernholm len høres ligeledes om afstraffelse af oprørske og ulydige bønder²³.

Ser man på Müllers ligestillede, de andre statskreditorer, som betaltes med jordegods, finder man principper bragt i anvendelse, der ikke adskilte sig meget fra de Müllerske. En mand

18. Jfr. F. E. Hundrup i *Indbydelsesskrift til de offentlige Examina i Roskilde Kathedralskole 1870* s. 28.

19. Højesterets Dombog 1672 fol. 220 ff.

19a. Højesterets Dombog 1676 fol. 236 b ff.

20. Ibid. 1677 fol. 244 b ff.

21. Sjællandske Tegnelser anf. dato, nr. 147. Ordren er vel et udslag af den balancepolitik, regeringen måtte føre under de bestandige stridigheder mellem land- og byinteresser.

22. J. A. Fridericia i *Hist. Tidsskr.* 5. Rk. V, s. 625.

23. *Danske Magazin* 5. Rk. II, s. 372, Hans H. Fussing, *Stiernholm len 1603—1661*, 1951, s. 49, jfr. samme i *Jyske Samlinger* Ny Rk. III, s. 26 og C. O. Bøggild-Andersen i *Schultz Danmarkshistorie ... III*, 1942, s. 147.

som Jens Lassen var ikke den, der fandt sig i restancer²⁴. Vinskænk Christian Fischer, der i 1664 havde fået udlagt Silkeborg, kom omgående i klammeri med selvejerne i Hids herred²⁵. Joachim Irgens havde et overmåde slet forhold til bønderne på Vestervig gods²⁶. Men det var dog vist rigsskatmester Sehesteds svigersøn grev Vilh. Fr. Wedel forbeholdt at flotte sig med en egen skarpretter²⁷. Også mellem Marselierne og bønderne kom det til sammenstød²⁸, fra Norge meldtes om fuldstændig arbejdsnedlæggelse²⁹, og det kan her erindres, at fiskalinstruxen, der i 1655 i al skikkelighed havde drejet sig om tilsyn med overholdelsen af forordningen om bryllupper og begravelser, i 1663 for Norges vedkommende talte om afværgelse af oprør og forrædderi³⁰.

Selv om en af de yderlig få afbildninger, vi nu besidder af de så berygtede træheste tankevækkende nok er at finde på et billede af det af Henrik Müller ejede Lejregård³¹, og selvom hverken han eller hans standsfæller havde anfægtelser i retning af humanitet, skal man ikke uden videre benægte, at Clausholms ejer Hans Friis' klagende bønder virkelig fik en upartisk behandling, da Mogens Friis, Henrik Müller og dr. Scavenius 10. maj 1665 fik befaling til at forhøre deres klagemål og give en upartisk relation³². I forholdet til herskabet kom de dårlige konjunkturer nemlig til en vis grad bønderne til gode. Side om side med vidnesbyrdene om godsejernes meget bestemte holdning findes andre, der viser, hvorledes fæsterne måtte undsættes.

Som forordningen 12. februar 1661 meget rigtigt konstate-

24. Sjællandske Tegnelser 1664, 26. oktober, nr. 505.

25. Hans Knudsen i *Festskrift til Kristian Erslev*, 1927, s. 379 f.

26. Gunnar Olsen, *Træhesten, hundehullet og den spanske kappe*, 1960, s. 116.

27. Hans Knudsen (G. L. Wad) i *Dansk biografisk Leksikon* XXV, 1943, s. 238, Vedel Simonsen, Rugaard III, 1844, s. 153.

28. Henrik Larsen i *Aarbøger ... for Aarhus Stift* XX, 1927, s. 167, også her drejede det sig om ægt og arbejde.

29. Tord Pedersen, *Drammen* II, Drammen 1921, s. 6 f.

30. *Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv ...* II, 1856–1860, s. 169, V. A. Secher, *Forordninger, Recesser ...* VI, s. 266 f.

31. Jfr. Harald Langberg, *Danmarks Bygningskultur* I, 1955, s. 238 f.

32. Sjællandske Tegnelser 1665, 10. maj, nr. 326, indlæg findes ikke.

rede, bonden behøver ulige større hjælp end nogen tid tilforn. Allerede ved forordningen 24. juli 1660 var kronen gået i spidsen med at eftergive landgilde- og tienderestancer fra krigens tid, hvortil kom en række specielle beskærmelsesbreve og moratorier. Jørgen Reedtz på Tryggevælde havde på linie hermed under misvæksten 1661–62 uddelt sædekorn og kautioneret i købstæderne for bønderne³³. Christian Rantzau havde efter 1660 måttet give nye fæstere indtil fire års landgilddefrihed³⁴. Og Müller selv hævdede som anført også at have hjulpet sine bønder. Fra en lidt senere tid har vi eksempler på dispositioner af lignende art. 29. august 1667 skrev Müller på embeds vegne, at da bønderne i Bjørnkær skov havde opsagt deres gårde formedelst den store misvæxt dette år og anden tyngte og besværing, som tilkom dem at udrede, havde han konfereret med Christoffer Gabel, der havde bedt ham skrive, at der skulle handles med bønderne, så de blev ved gårdene og gjorde deres arbejde. Eventuelt kunne landgilden eftergives helt eller delvis³⁵. Og 15. januar 1676 skrev Enevold Parsberg til rentemester Henrik v. Støcken om skånsel for kontributioner og andet med den argumentation, at til at indrette øde og forarmet gods behøvedes store penge³⁶.

Jordegodsets forrentning må i disse år have været overordentlig ringe. Gang på gang lyder klager fra handelsfolk, som hos deres debitorer »kun« har kunnet få jordegods i betaling³⁷. Et begreb om jordpriserne får man måske ved at se, at Jørgen Parsberg til Vognstrup 11. juni 1668 gav borgmester Christoffer Hansen en obligation på 1.000 rd. med pant i 37 tdr. htk. i Tuse hrd. med den klausul at kreditor i givet fald ikke var forpligtet til at tage pantet for mere end 25 rd. pr. td.³⁸

33. V. A. Secher, *Forordninger, Recesser ...* VI, s. 434, Fr. Jürgensen West i *Fra Arkiv og Museum* I, s. 345.

34. Hans H. Fussing i *Jyske Samlinger* 5. Rk. II, s. 26 f.

35. Rtk. Hofetatens kasses kontor, Missivebog anf. dato.

36. Rtk. Diverse breve, dok. og akter vedk. partikulære personer 1660–79.

37. Sjællandske Registre 1669, nr. 179, Danske Kancelli, Henlagte sager 1666, 10. maj og 1670, 15. september.

38. *Ibid.* 1670, 6. juni.

Under vilkår som de her antydede skulle man tro, at Henrik Müller i rigt mål måtte have fået sin trang til at besidde jord tilfredsstillet ved de vældige udlæg af krongods. Ganske vist havde han måttet tage dette til tvangskurs, men han havde selv taget initiativ. Grunden hertil kan have været, at han har ment, at skulle han have noget ud af sin fordring på staten, måtte det ske på denne måde; og som rentemester var han i en gunstigere position end de fleste, når det gjaldt at skønne i sådanne anliggender. Müllers forhold til jordejendom har imidlertid været af mere positiv karakter end som så, og der er ingen anledning til at tro, at han har betragtet godserne alene som en handelsvare. Hans huseren med bønderne og indretningen af avlsgårdene viser tværtimod, at han har betragtet sig som driftsleder, og hertil kom, at landbruget supplerede hans øvrige erhvervsdrift. Når Müller sidst på året bidrog til at rejse sagen om godsudlæg, kan det derfor have indgået i hans overvejelser, ligesom det vel gjorde det for Poul Klingenberges vedkommende i 1660–61, at bunden nu måtte være ved at være nået for landbruget, og at godserhvervelse just nu trods tvangskurs m.m. kunne blive en god forretning i det lange løb. Kløge og kyndige forretningsfolk ville jo, som det blev fremhævet i indstillingen om de første udlæg, uden tvivl langt bedre end det hidtil var sket, kunne bestyre dette gods, så det gav udbytte.

Henrik Müller havde da også for sit vedkommende været engageret i godsdrift i adskillige år. I 1650'erne havde han, som vi har set, kunnet disponere over anselige mængder pantegods. Efter 1660 tog han fat på erhvervelsen af gods fra private. 1661 var han strax på færde og synes da at have gjort et lejlighedskøb ved at erhverve Stensballegård fra Christoffer Pax' enke Hilleborg Bille³⁹, hvis pengesager næppe har været i den bedste forfatning. Besiddelsen blev i hvert fald ikke uden komplikationer for den nye ejer, som 8. oktober 1664 fik tilhold om at erlægge nogle Hilleborg Bille tilkommende penge til hendes kreditor, den københavnske borger Rasmus Clemmensen⁴⁰. Og 26. juni

39. Jfr. J. P. Trap, *Danmark*, femte udgave, Skanderborg amt, 1964, s. 710.

40. Sjællandske Tegnelser anf. dato, nr. 470.

1666 indkom til Danske Kancelli en skrivelse fra hr. Jens Olufsen Warde, sognepræst til Hammel og Voldby i Århus stift, der androg, hvorledes hans hustru på hans vegne sammen med andre af Hilleborg Billes kreditorer havde givet møde i København 1. april 1662 med en fordring på 620 rd. Til gældens forsikring havde han fået bl. a. Müllers »kontrakt« om Stensballegård, hvorved han havde forpligtet sig til at betale på fruens vegne. Men præsten havde intet fået, og pengene tilkom for største parten fattige, faderløse børn; nu blev han selv dagligen krævet og bad derfor bønligt om pengene. Præsten benyttede lejligheden til at tilføje et hjertesuk over en anden af kendingene fra disse år. Sognene, skrev han, som efter en gammel jordebog var på 23½ gård tilsammen, var for en stor del øde og forarmede, af annexgården i Lyngby i Sparup sogn var intet nydt i 10 år og mere, men Christian Fischer, som nu nød højhed og herlighed af den og brugte dens tilliggende ved sin fuldmægtig, oppebar, hvad der kunne bekommes, hvorfor præsten ydmygt bad om at måtte nyde den ham tillagte landgilde.

Hr. Jens har næppe fået noget ud af dette forsøg på at komme til rette med de to jordrotter, thi brevet ligger den dag i dag blandt Kancelliets henlagte sager⁴¹. Også Rasmus Clemmensen havde åbenbart vanskeligheder ved at få sine penge, men ham var det ikke så let at ignorere. Han kunne henvise til, at Hilleborg Bille havde været under hans »virkelige indmanings efterfølging«, da hun solgte til Müller. Derfor fandt Statskollegiet, at Højesteret måtte dømme parterne imellem⁴², og her blev resultatet, at fordringen på Hilleborg Bille påny anerkendtes, medens Müller skulle søges ved sit værning⁴³. Om det har hjulpet Clemmensen, kan være tvivlsomt nok, når man ser, at Müller så sent som 1672 sluttede forlig med en anden af kreditorerne, Søren Christensen i Horsens, som 18. februar 1660

41. Danske Kancelli, Henlagte sager 1666, 26. juni, en anden gejstlig kreditor havde Hilleborg Bille i hr. Christian Frederiksen i Asminderup, hvem hun 1655 skyldte 600 rd., LA.S. Sjællandske Landstings pantebog 1655, 11 .december.

42. J. Lindbæk, *Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie* ... I, s. 302 f.

43. Højesterets Dombog 1668, sag nr. 128.

havde fået en obligation af Hilleborg Bille på 382 rd. og siden fået udlæg herfor, dette pant fik Müller nu tilbage til ejendommen for 630 rd.⁴⁴

Et større opgør havde Müller (og ærkebiskop Svane) med Københavns magistrat; da dette er skildret andetsteds skal det her blot understreges, at Müller, hvis udbytte blev skøde på 87 gårde, 37 huse, 8 møller og noget skov⁴⁵, viste sig som den stærkeste. 1664 købte han endvidere af Axel Juel til Volstrup Gundetved (Selchausdal) og Katstrup i Løve herred⁴⁶; Bisgård, som af kronen var udlagt til Jacob Isak og Samuel de Lima, blev han ligeledes ejer af⁴⁷.

Det vil vistnok ikke være muligt at nå frem til et blot nogenlunde sikkert tal for Müllers godsbesiddelse⁴⁸. Men hovedsagelig på grundlag af Gunnar Olsens undersøgelser kan man dog opstille følgende liste over de af ham ejede hovedgårde: Dragsholm, Sæbygård, Skjoldnæsholm, Kornerupgård, Ågård, Bøstrup, Skullerupholm, Drøsselholm, Ellingegård, Anneberggård, Lejregård, Gundetved og Katstrup på Sjælland og Lønborggård, Stensballegård, Væreholm, Tyrrestrup samt Bisgård i Jylland. Adskillige af dem havde han selv samlet og i henhold til bevillingen oprettet som hovedgårde. Det gjaldt f. ex. Bøstrup og Skjoldnæsholm. Nogle overlod han til familiemedlemmer. Henrik Müller d. y. fik således 1664 skøde på Lønborggård, der da var sat til 35 tdr. htk.⁴⁹ Skullerupholm gik til Johan Fincke og Lejregård til Thomas Fincke⁵⁰.

44. Ibid. 1672 fol. 672 b ff.

45. Axel Linvald, *Bistrup, Byens Gods 1661–1931*, 1932, s. 16–22.

46. J. P. Trap, *Danmark*, femte udgave, Holbæk amt, 1954, s. 465.

47. Ibid. Skanderborg amt, 1964, s. 725.

48. At Müller skulle have ejet Øllingsøgård på Lolland, som det anføres i begge udgaver af *Dansk Biografisk Leksikon* må bero på en misforståelse jfr. J. P. Trap, *Danmark*, femte udgave, Maribo amt, 1955, s. 731. Om vanskelighederne ved at beregne omfanget af Müllers besiddelser kan man få en forestilling ved at betænke de konsekvenser, der må drages af de vakkende hartkornsangivelser jfr. noten i *Kronens Skøder* III, 1941, s. 47, jfr. også flg. note.

49. Palle Fløe og O. Nielsen, *Historiske Efterretninger om Nørre-Horne Herred*, 1875, s. 35, 1682 var hartkornet 62,58.

50. Gunnar Olsen, *Hovedgård og bondegård*, s. 105 med redegørelse for Müllers avlsgårde.

Hele denne imponerende godsmasse søgte Müller, så længe han kunne, at komplettere, og 1673 lykkedes det ham at erhverve en række birke- og patronatsrettigheder, hvorom der senere skal blive talt. Her skal blot anføres et enkelt eksempel på disse bestræbelser. 13. august 1677 udstedte Müller et brev til sognepræsteembedet i Vallekilde, om at der skulle ydes dette erstatning for den indkomst, som gik tabt ved at Vindekilde jorde lagdes under Dragsholms ladegårds avling⁵¹.

Müllers forhold til jordegodset var således ikke blot betinget af hans stilling til staten, men tillige af at godsdriften indgik som et integrerende led i hele hans erhvervsvirksomhed⁵².

Hvor meget godsdriften har betydet i denne større sammenhæng, er det vanskeligt at fastslå. Men det er naturligvis givet, at udbyttet i naturalier i vid udstrækning er indgået direkte i hans øvrige forretninger, først og fremmest som levnedsmiddelforsyning til hans minearbejdere i Norge og til fiskerne i hans handelsområde på Island. Dertil leverancer til hoffet (som rigtig nok ikke omtales i smigrende vendinger⁵³) og sikkert også deltagelse i selve hovedstadens forsyning, sådan som man får antydning gennem en kontrovers mellem Müller og Københavns slagterlav, der i 1681 endte for Højesteret⁵⁴.

Imidlertid klagede Müller, som allerede nævnt fra første færd over de ham udlagte godser. 20. januar 1666 indgav han påny sine »gravamina«, hvori han mindede om, at hans assignationer på danske og norske toldsteder forlængst kunne have været betalt — mod en anelig sum rede penge til de »Mutenerede« sol-

51. Ibid. s. 323, inddragningerne synes påbegyndt 1641.

52. Naturligvis forhandlede Müller selv sine godsers produkter. 1672 finder man i Åbenrå toldregnskab, Rtk. reviderede regnskaber, Åbenrå amtsregnskab, at han dette år udførte 205 øxne. Det har vel også drejet sig om export af landbrugsvarer, da amtskriveren 1663 krævede to visitere afhørt om, hvad tid skipper Peder Madsen af Flensborg, som indtog sin ladning for Kalundborg for rentemester Henrik Müller, bortsejlede, og fik at vide, at det skete 30. april, L.A.S. Kalundborg rådstueprotokol under 2. juni 1663.

53. Th. Taulow i *Hist. Medd. om København* 2. Rk. IV, s. 33 ff.

54. Slagterlavet ville have Jep Jensen i Løve til at handle uden for staden med et parti lam, som han på egne og andres vegne ville føre til axeltorv for at få midler til at betale skatter med, Højesterets Dombog — august 1681 fol. 983 b ff.

daters betaling havde han fået visse toldindtægter i pant — og han understregede, at de 428.837 rd., han under krigen havde forstrakt, skyldte han bort. Påny hævdede han, at prisen for det udlagte gods var for høj; således havde kongen aldrig beregnet mere af Sæbygård gods end 3.000 rd., hvilket svarede til en kapital af 50.000 rd., men godset var udlagt ham for 186.038 rd., så at der var 136.038 rd. i hans disfavør.

Helt galt var det med Dragsholm, hvoraf kongen efter Müllers mening ikke skulle have beregnet sig mere end 4.000 rd., svarende til 66.680 rd.s kapital, så at der var regnet ikke mindre end 245.679 rd. i hans disfavør. Det var således med tørre tal påvist, at rentemesteren havde »betalt« 381.717 rd. for meget for disse to godser⁵⁵. Fra regeringens side var iveren efter at behandle denne sag såre behersket, og som skik og brug er i den slags tilfælde, lod man den hvile. Det gjorde Müller ikke. 1667 klagede han igen⁵⁶, og da heller ikke det førte til noget resultat, lod han atter høre fra sig 1668, da han anførte, at han måtte betale »ofver 14 à 15 pro cento Jøde-Rente och Vexelpenge« og i sin rykkerskrivelse til oversekretær Erik Krag hævdede at »min Ære oc velfærd saa at sige henger udi en støcke traad«. Først året efter, da Müller havde indgivet endnu et par ansøgninger, fremkom 13. december 1669 en betænkning fra Statskollegiet, der havde fået befaling til at udtale sig om Müllers mange klager.

Statskollegiet fandt i overensstemmelse med en kommissionsforretning, at det udlagte jordegods var blevet beregnet 825 tdr. htk. for højt. Kollegiet måtte også bøje sig for de kongelige breve fra september 1658 og december 1660, som Müller påberåbte sig, og som unægtelig var vanskelige at bortforklare. Men især måtte man indrømme, at Müller med mange troværdige omstændigheder kunne berette, hvorledes han af Hannibal Sehested og samtlige rentemestre var blevet animeret til at

55. J. Lindbæk, *Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie I*, s. 346 ff, indlægget fra 1666 findes ved Sjællandske Tegnelser 1669, 17. juni, nr. 399.

56. Jfr. S. Nygård, Fortegnelse over kongelige Resolutioner nr. 829.

tage godset til 50 rd. pr. td. htk.; hans begæring om afslag til 40 rd. måtte vel bero på kongens afgørelse, men mellem linierne læser man, at kollegiet fandt den rimelig. Kollegieherrernes forsigtighed er forståelig, thi selv i deres redaktion kom fordringen på dette punkt til at lyde på 98.870 rd.⁵⁷

Sagen kom ikke til ende i Frederik III's tid. Først i 1673 kom det til en afgørelse mellem staten og Müller. Den vil der senere blive anledning til at vende tilbage til. Derimod gengives her (Tillæg VIII) nogle opstillinger, som Müller indgav i forbindelse dermed og som kan tjene som erstatning for godsregnskaber⁵⁸.

Når Müller på dette grundlag opgjorde det rentetab, han led ved at have kapitalerne placeret i godset, har det formentlig været vanskeligt at finde holdepunkter for en imødegåelse. Med en rente på 6 % drejede det sig for Sæbygårds vedkommende, når hensyn toges til formindskelsen i htk., om følgende beløb:

1660		14.602 rd.	} — i disse fire år skulle renten have været 14.780 rd. årligt —
1661		13.240 rd.	
1662		10.036 rd.	
1663		9.829 rd.	

1664		7.449 rd.	} — i disse fire år skulle renten have været 10.857 rd. årligt —
1665		8.875 rd.	
1666		8.763 rd.	
1667		9.644 rd.	

1668		7.964 rd.	} — i disse to år skulle renten have været 9.510 rd.
1669		8.229 rd.	

1670		7.940 rd.	} — renten skulle have været 9.459 rd.

1660—70 skulle renteudbyttet have været 131.031 rd., men da

57. J. Lindbæk, *Aktstykker og Oplysninger* ... I, s. 366 ff.

58. Rtk. 212.45—76, Koncepter og indlæg til skødebøgerne 1673, 30. september.

indtægten kun opførtes med 24.453 rd., gik Müller således glip af ikke mindre end 106.578 rd.⁵⁹

Hvad Dragsholm angik, var billedet lige så mørkt:

1664 var tabet	9.766 rd.	} — den årlige renteindtægt skulle i disse fire år have været 18.372 rd.
1665	10.573 rd.	
1666	10.167 rd.	
1667	9.711 rd.	
1668	10.921 rd.	} — i disse tre år skulle renten have været 16.845 rd.
1669	11.992 rd.	
1670	12.292 rd.	

Renteudbyttet, som 1664—70 skulle have været 124.025 rd., udgjorde i virkeligheden kun 48.601 rd., og tabet blev således her 75.424 rd.

Endelig stillede forholdene sig således for Tyrrestrups vedkommende, at tabet

1668 udgjorde	772 rd.
1669	799 rd.
1670	956 rd.

medens en årlig forrentning til 6 % ville have indbragt 1.234 rd., og det samlede tab blev 2.529 rd.

Taget under eet skulle godserne have indbragt Müller 258.760 rd., men da den reelle indkomst kun havde været 74.230 rd., måtte han notere et tab på 184.530 rd.

Selv om disse opgørelser ikke fuldstændigt giver udtryk for det udbytte, Müller havde af sine godser, turde det dog være uden for al tvivl, at han havde ret i hovedsagen, at beregningen

59. En del af forklaringen på det særlig store tab på Sæbygård er naturligvis, at fogeden der, Carsten Hansen Atke ikke varetog Müllers interesser, 1682 krævede han 5.147 rd. hos Atke, som denne skulle være skyldig på sit forpagtningsregnskab, Højesterets Stævnebog 1682 nr. 124; det er unægtelig også påfaldende, at Atke 1674 var i stand til at købe Nørager af Mette Grubbe og hendes svoger Sten Hondorf, Trap, *Danmark*, 5. udg., Holbæk amt, 1954, s. 466.

havde været for høj og udbyttet for ringe⁶⁰. Selv om man forudsætter, at Müllers godser har svaret sig endog betydeligt bedre, end han har villet indrømme, synes der dog at have været langt igen til et udbytte, der stod i et rimeligt forhold til investeringen. Hvis Müller og hans lige i 1660–61 mente, at de nu kunne ride med konjunkturerne, er de blevet grundigt skuffede. Men de konjunkturer, der gjorde statsbankerotten mere fuldstændig, end det måske var forudset, har derved været af betydning, muligvis af stor betydning, for landets sociale udvikling. Når man nemlig betænker, at det selv ikke for en mand af Müllers format og position trods alle anstrengelser lykkedes at fastholde og videregive til efterkommerne det store godscomplex, han var blevet ejer af, må man tillægge konjunkturerne hovedskylden herfor. Men herfra føres man unægtelig let videre til at betragte Müllers skæbne som noget typisk. Med andre ord, sandsynligvis må konjunkturerne opfattes som den egentlige hindring for fremvæksten af en magnatklasse af kapitalistisk tilsnit i tiden efter 1658–60.

60. Det kan til sammenligning nævnes, at Gabriel Marselis 13. december 1671 rykkede for et tilgodehavende hos staten på 29.216 rd. stammende fra et udlæg til prinsens rejse og 24. december 1662 assigneret i Drammen, men kontramanderet og ikke betalt, Sjællandske Tegnelser 1672, 9. januar, nr. 35 med indlæg, hvilket førte til, at han 16. januar blev anmodet om som ejendom at overtage det ham pantsatte gods i Norge og Danmark. Marselis erklærede her til, at han selv skyldte de penge bort, for hvilke godserne var givet i pant. Der var lovet ham 6 % i udbytte, men han ville af sine bøger bevise, at han ikke fik meget mere end 5 % af det norske, og af Møen, som han havde i pant, fik han ikke 2 %. Hvis han blev indløst, var han villig til at afskrive 20–25.000 rd. på kapitalen, Sjællandske Tegnelser 1672, 15. maj, hvorved indlægget, dateret Elswout 14. maj 1672, ligger i dårlig tysk oversættelse.

9 Rentemester Henrik Müller

X

Borgerlige erhverv II

Som udgangspunkt for skildringen af Henrik Müllers deltagelse i det ikke-agrariske erhvervsliv, vil det være praktisk at vende tilbage til besiddelserne i København. Ifølge den 1661 optagne grundtaxt besad han da: 3 gårde taxeret til 4.500 rd., Nybørs til 7.000 rd., Boldhuset til 2.500 rd., en mølle til 500 rd., 5 huse til 975 rd., 29 lejevåninger til 2.400 rd., en plads til 250 rd., hvilket tilsammen gav 18.125 rd. af en taxationssum, der for hele byen androg 554.492 rd.¹ Men dette var også kulminationen af hans ejendomsophobning i hovedstaden. Boldhuset lod han i 1664 gå tilbage til kronen i forbindelse med den store opgørelse. Familien fik også her en part, Henrik Müller d. y. således de 10 våninger, som faderen havde opført på hjørnet af Møntergade og Pilestræde, ved skøde af 2. november 1668. Materialskriver Knud Walter fik 25. maj 1669 skøde på den ene gård på Østergade. Thomas Fincke overtog en gang i 1660'erne eller 70'erne ejendommen i Silkegade. Og Nybørs udstykkede han i 1670'erne til sine sønner og svigersønner, Jørgen Müller fik eet hus, Johan Fincke, Henrik Müller d. y., Thomas Fincke, Frantz Müller, Caspar Bartholin og Christian Müller ligeledes

1. *Kjøbenhavns Diplomatarium* I, s. 727 ff. jfr. Chr. Axel Jensen og M. Mackeprang i *Fra Arkiv og Museum* II, s. 136-159. I *Formuesforhold i Danmark 1660-1700*, 1941, s. 34 gør Carl Christiansen opmærksom på, at over halvdelen af taxationsverdien af Müllers ejendomme, 10.500 rd., var at finde på Slots-
holmen, hvilket dog ikke behøver at være resultatet af en bestemt plan.

hver et af husene, hvilket måske også var Müllers tanke med opførelsen af dette mærkelige og interessante kompleks².

Nok så interessante er naturligvis ejendomshandlerne med udenforstående. Norges statholder Niels Trolle havde 1637–61 en gård på Østergade, som 1664 og 1668 var i Müllers besiddelse (og som i 1672 ejedes af Johan Fincke)³, og da Müller på denne tid ikke samlede på hovedstadsejendomme som sådan, har baggrunden vel været en eller anden forretning. Ellers er det salgene, der er bemærkelsesværdige. 1664 solgte Müller saltsyderiet på Slotsholmen til sin kollega i Islandshandelen, borgmester Peder Pedersen⁴. Ligeledes i 1664, da der naturligvis i særlig grad var brug for Müllers hjælpkilder, afhændede han for sin plejesøn, hofapoteker Samuel Meiers søn, Henning (Meyercrone) den gård på Østergade, som Samuel Meier i sin tid havde købt af ham⁵. Og en gang mellem 1661 og 1664 overgik hjørneejendommen Østergade—Kongens Nytorv til Müllers underordnede, renteskriver Peder Jensen. For fuldstændigheds skyld kan det tilføjes, at en hofembedsmand, sølvpop Claus Lorentz engang før 1680 var blevet ejer af Müllers gamle boder i Gammel Mønt⁶.

Müllers andel i hovedstadens privatejendomme, der dog på sin højde var c. $\frac{1}{30}$, forekommer ikke meget betydningsfuld i sammenligning med de 12, måske 13 tusinde tdr. hartkorn, han i det mindste nominelt rådede over i jordegods. Men man skal ikke deraf lade sig forlede til den slutning, at byerhvervenes plads i hans erhvervsvirksomhed var tilsvarende beskeden i forhold til landbruget.

2. H. U. Ramsing, *Københavns Ejendomme 1377–1728* II, s. 70, VIII, s. 54, I, s. 22, VIII, s. 33 og II, s. 64 f.

3. H. U. Ramsing anf. værk VIII, s. 29 f.

4. *Ibid.* II, s. 76.

5. *Ibid.* VIII, s. 29.

6. *Ibid.* I, s. 19 og VIII, s. 57. — På Christianshavn nævnes 1675 rentemester Müllers indhegnede plads på hjørnet mellem Strandgade og S. Annægade samt rentemester Müllers 5 våninger i Kongensgade, hvortil er at bemærke, at Müller ikke nødvendigvis har været ejer af disse ejendomme just i 1675, Mogens Lebech, *Christianshavn paa halvvejen* ... 1960, s. 37.

Noget talmæssigt bevis for denne påstands rigtighed er det ganske vist ikke muligt at give, men de spredte og tilfældige efterretninger, der dog er tilstede i ikke ringe mængde, lader ane omridsene af en meget omfattende og betydelig aktivitet inden for handel, skibsfart og minedrift, hvorimod de industrielle interesser synes at være gledet noget i baggrunden.

Islandshandelen, som Müller havde deltaget i allerede i 1650-erne, havde fortsat hans interesse. Så såre freden var blevet genoprettet, søgte han og borgmester Christoffer Hansen i sommeren 1660 om pas for skibet »Der junge Tobias« af Hamborg, hvori de var interesseret, og som skulle til Island. Deres anmodning synes dog ikke at være blevet imødekommet⁷. Sine principper tro holdt Müller sig diskret i baggrunden, da den store strid 1661–62 stod mellem Jonas Trelund og det gamle Islandske Kompagni om, hvem der skulle have handelsretten på øen⁸. Men da det ny kompagni 31. juli 1662 fik sine privilegier⁹, var Müller, hvad der heller ikke kan forbavse, blandt hovedparticipanterne. Som en ikke-ligeberettiget partner til Müller anføres i privilegierne den københavnske handelsmand, senere borgmester (1676–77) Hans Pedersen Bladt. Han var gift med Marthe Hansdatter fra Varberg — en søster til Müllers hustru. Han havde fra 1640'erne handlet med prøjsiske varer, humle og rug¹⁰. Han viste interesse for handel på Rusland¹¹ og synes at have samvirket med borgmester på Christianshavn Rasmus Rasmussen, Mikkel Langemack o. fl. om Vestindienfart¹². Hvorvidt han

7. Danske Kancelli, Henlagte sager 1660, 29. juni–6. juli.

8. *Historiske Medd. om København*, Årbog 1963, s. 24 ff.

9. *Kjøbenhavns Diplomatarium* III, s. 561 ff.

10. Om Bladt findes fyldige personalhistoriske efterretninger hos Oluf Nielsen, *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse* V, 1889, s. 428 ff. Rtk. Afregninger VIII, 11; 1649 sendte han prøjsisk humle fra København til Køge, Brudstykker af Københavns toldregnskaber under 4. jan. 1649.

11. 12. juni 1653 ansøgte Hans Kellinghusen om pas til Rusland for »Haabet« tilhørende Hans Sørensen, Bladt og andre borgere, Danske Kancelli B 142, Koncepter og indlæg til sø- og andre pas.

12. 1654, 1. maj havde han fået pant i Jens Nielsens part i skuden »Fortuna« samt gods og formue for 126 rd. L.A.S. Københavns pantebog anf. dato, »Fortuna« havde sejlet på Vestindien, Danske Kancelli, Henlagte sager, jfr. ovenfor s. 000. 1656 fik Bladt toldfrihed for tobak fra Vestindien, *Kjøbenhavns Diplomatarium* V, s. 3.

her har handlet i forståelse med sin svoger vides ikke, men samarbejdet sidenhen lader denne ikke uinteressante mulighed stå åben.

I 1660 stillede Bladt med en fordring på 5.000 rd. væsentligst hidrørende fra leverancer s. å. af Ålborg sild, tørfisk, lax, kød, humle, norsk brændevod, båndstager m.m.¹³ Hans islandske interesser gav sig tilkende da han 30. april 1658 fik privilegier på laxefiskeri og anden fiskefangst under Island og fri handel sammesteds mod en årlig afgift på 100 rd.¹⁴

Bladt var ikke nogen ringe mand og blandt Müllers secundanter formodentlig den betydeligste (omend i konkurrence med Fr. Werdelmann). Svogrene synes at have holdt sammen, og i de følgende år var Bladt ikke alene Müllers fælle i Islandshandelen men også, som leverandør og kreditgiver, en af regimets støtter. Som Werdelmann havde fået tildelt hofetaten, var Bladts område især det maritime.

I sommeren 1664 blev også Bladts mellemværende med staten taget under behandling. Hans fordring var nu takket være påløbne renter og en leverance af islandsk fisk løbet op til 7.941 rd. Men i mellemtiden var der sket det bemærkelsesværdige, at han havde fået et afdrag i rede penge ved Christoffer Gabel på ikke mindre end 3.277 rd.¹⁵ 1667 fik han efter kgl. befaling udbetalt for korn og proviant 2.000 rd. 17. april og 7.000 rd. 20. maj efter at han 7. februar som rest af betalingen for et parti tørfisk havde fået 3.500 rd.¹⁶ S. å. leverede han desuden varer efter Christoffer Gabels ordre:

1. ærter, rug, islandsk tørfisk, smør,
humle leveret 19. august 1667 7.920 rd.
2. hollandsk og prøjsisk humle leveret
i 1667 3.680 rd.
3. omkostninger 128 rd. ialt 11.729 rd.

13. Rentemesterregnskab 1660 Indtægt fol. 59 jfr. Danske Kancelli B 191, Kontraktbog C og om tidligere leverancer ibid. B under 1652, 20. september, 20. og 28. december (72 skpd. Danzig humle à 26 rd.).

14. *Norske Rigsregistranter* anf. dato.

15. Rtk. Afregninger VIII, 11.

16. Rentemesterregnskab 1667 Søetaten, Udgift konto nr. 7.

hvoraf 9.000 rd. betaltes på Rentekammeret 23. april og 20. maj 1667 og 700 rd. af Gabel assigneredes ham hos Marselis 11. maj, så at restfordringen indskrænkede sig til 2.029 rd.¹⁷

Også de følgende år gjorde han leverancer efter Gabels ordre bl. a. rug fra Königsberg og humle¹⁸, hvilket viser, at hans gamle trafik på Østersøen fortsatte, formodentlig, ligesom vi skal se det for Müllers vedkommende, som komplement til Islandstrafikken¹⁹.

Samarbejdet mellem Christoffer Gabel og Islandske Kompagni som disse forretninger var udtryk for, var sikkert også baggrunden for kompagniets sag mod Hans Christoffersen og skipper Torben Pedersen for at have drevet uberettiget handel på Færøerne, Gabels særlige interesseområde²⁰.

Hvad Müllers egen handel på Island angår, kan det anføres, at han 14. juli 1664 fik pas for sit skib »S. Sophia« på 25 lstr. til adskillige steder i Øster- og Vestersøen²¹. Næste år fik han ligeledes pas til Øster- og Vestersøen, men denne gang for det store skib »Den forgyldte Fisk«, der var på 100 lstr. med Mads Madsen d. æ. af København som skipper, og yderligere for galioten »Constantia« på 22 lstr. med Peder Madsen af København som skipper²². 1666 solgte Müller »Den forgyldte Fisk« til staten, men 1668 befragtede han det, da det skulle til Island, så at det skulle indtage 600 skpd. fisk for ham for en fragt af 2 rd. pr. skpd.²³

At Müller bevarede et solidt tag i Islandshandelen har vi et vidnesbyrd om fra 1673, da en ekstrakt af Københavns toldregnskaber viser, at de islandske partcipanter havde afsendt varer, hvoraf accisen og konsumtionen udgjorde 2.250 rd. Müllers andel var 603 rd. altså over en fjerdedel, og kun admiral Cort

17. Rentemesterregnskab 1668 Søetaten, Indtægt fol. 29.

18. Rtk. Afregninger VIII, 11.

19. Her må også nævnes Bladts forbindelse med England, hvor han i hvert fald 1673 havde hentet klæde, *Hist. Medd. om København*, Arbobog 1961, s. 63.

20. Højesterets Dombog 1662, sag nr. 181.

21. Sjællandske Registre anf. dato.

22. Ibid. 1665, 29. marts.

23. Sjællandske Tegnelser 1668, 6. maj nr. 379.

Adeler overgik ham med 645 rd., medens Hans Nansen d. y. med 373 rd. indtog en ret beskeden tredieplads²⁴. Det kan i denne forbindelse nævnes, at der 3. april 1667 udgik en af Müller parafret ordre til Henrik Bjelke, at kongen havde bevilget Müller 8 jernplader, der lå på Bremerholm²⁵, medens oberst Marquard Rodsten ved Tøjhuset fik besked på af Müllers skipper Otto Axelsen at modtage 4 jernstykker, som skød 6 pd.s kugler og ligeledes jernkugler, og i stedet lade ham få andre, mindre stykker²⁶.

Også den vestindiske handel dyrkede Müller fortsat. 1672 androg Müller, borgmester Christoffer Hansen og rådmænd Hans Nielsen i Alborg, at der ingen rigtighed var gjort mellem dem med flere participanter og Erik Nielsen Smids enke angående en rejse, Erik Nielsen skulle have gjort til Vestindien med deres skib²⁷. For Müllers vedkommende mundede dette ud i en sag ved Højesteret mod Jean Flaman om et parti sukker som med »Endragt« var bragt fra St. Christopher i Vestindien 1666, og som Müller havde tilhandlet sig. Flaman søgte sin betaling, men Müller hævdede at have betalt kaptajnen c. 1.900 rd. med varer. Ingen af parterne synes at have stået særlig stærkt, thi sagen forligtes ved, at Müller lovede at betale Flaman 600 rd. med regres til Erik Vestindienfarers enke²⁸.

24. Jfr. *Historiske Medd. om København*, Arbob 1964, s. 13, når Müller 1682 figurerede blandt debitorerne i Ditmer Bøfkes bo med en obligation til samtlige præsident Hans Nansens arvinger på 1.850 rd., hvoraf der tilkom Bøfke 528 rd. ($\frac{2}{7}$), hænger det vel sammen med Islandshandelen, L.A.S. Hofretten, Kommissarieskifte efter Ditmer Bøfke begyndt 3. jan. 1682; det var også Islandshandelen, som bragte Müller i konflikt med magistraten i Glykstad, hvad der gav anledning til meget skrivi, men næppe nævneværdige resultater, J. Lindbæk, *Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie ... II*, 1910, s. 528–33.

25. Rtk., Expeditionsprot. anf. dato, nr. 3083.

26. Sjællandske Tegnelser 1667, 6. juli, nr. 418.

27. *Kjøbenhavns Diplomatarium VI*, s. 586 f. Interessant er Hans Niensens delta-gelse, ligesom Müller var han industridrivende og spillede en ikke ringe rolle i 1670'erne og 80'erne se f. ex. *Kjøbenhavns Diplomatarium VI*, s. 640 og VII, s. 1, 31, 57 og 159 ff, 168, 417 og 605.

28. Højesterets Dombog 1672 fol. 42, J. O. Bro Jørgensen oplyser i *Vore gamle Tropekolonier II*, 1953, s. 8–11, at »Eendragt« nåede Danmark i slutningen af august 1666 med en ret anseelig ladning tobak, sukker og træ under kommando af højbådsmand Holger Frederiksen.

I Vestindisk Kompagnis indtegningsbog opførtes Müller 10. april 1671 med et indskud på 2.000 sldr., Thomas Fincke med 1.000 sldr. og Hans Pedersen Bladt med 1.000 sldr. Men da der 24. februar 1674 påny blev indbudt til tegning, erklærede Müller, at han ville indskyde sin part i skibet »Spes«, som var 800 rd. og runde dette beløb op til 1.000 rd. i god dansk brændevin. Han handlede her på linie med sin kollega grev Mogens Friis, som tilbød 500 sldr. kontant og andre 500 sldr. i proviant. Og ligesom der noteredes ved Friis' tilbud, at hans højgrevelige excellence ikke ville bekvemme sig til at sælge til sådanne priser, som Kompagniet kunne få hos andre, hvorfor han havde annulleret det ene 500 sldr. — således føjedes der til Müllers post den bemærkning, at »Spes« ikke blev inkorporeret i Kompagniet, så at også kompletteringen bortfaldt. Der behøver ikke i dette ligge noget modsætningsforhold mellem Müller og de ledende i Vestindisk Kompagni, Jens Juel og Peder Pedersen Lerche, selv om Müller ikke sjældent gik sine egne veje. Snarere bør man være opmærksom på en noget flovere stemning i 1674, der kom til udtryk ved, at indskuddene generelt lå en del lavere end i 1671²⁹.

Vestindien betød mere for Müller, end disse isolerede tilfælde i og for sig giver grund til at slutte. 1662 fik han nemlig, med nye og vidtgående privilegier, ledelsen af det sukkerraffinaderi, som 1655 var grundlagt af den kreds, der med Jens Lassen i spidsen havde interesseret sig for den vestindiske handel. Dette foretagende synes nærmest at have haft karakter af monopol, og det trivedes i hvert fald så godt, at Müller søgte og fik konfirmation på benådningerne i 1672³⁰.

I den ostindiske handel synes Müller derimod ikke at have taget direkte del. Men gennem Thomas og Johan Fincke, der begge sad i direktionen for Ostindisk Kompagni sammen med

29. Vestindisk-Guineisk Kompagni, Dokumenter vedkommende aktiekapitalens tilvejebringelse og indbetaling, jfr. *Hist. Medd. om København*, Årbog 1964, s. 39 ff.

30. Aksel E. Christensen i *Industriens Historie i Danmark* udg. af Axel Nielsen I, 1943 s. 94 f., Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten* ... s. 58 f., *Kjøbenhavns Diplomatarium* III, s. 567 f. og VI, s. 588.

Cort Adeler, Klingenberg og Peder Pedersen Lerche, havde han gode muligheder for kontakt med dette foretagende, som i det mindste i begyndelsen af 1670'erne havde en ikke ringe omsætning³¹.

I 1670'erne nævnes Müller som reder af følgende skibe: »Patientia« på 22 lstr., »Prins Frederik« 140 lstr., »S. Jørgen« 60 lstr. og »Den forgyldte Sol« på 60 lstr.³² Desuden ved vi, at han 12. april 1671 fandt anledning til at klage over, at han forleden år havde været udsat for »stor forfordeling« fra to hollandske skipperes side imod certepartiet, hvorfor han anmodede om befaling til Admiralitetet om at stævne dem til søret³³. Da Islandske Kompagni skulle have mistet en del skibe ved ulykker og kaperi, blev det 31. marts 1674 tilladt dette år at befragte 7—8 skibe i Holsten og Slesvig³⁴; også Müller har vel benyttet sig af denne tilladelse, der må have medført nogen lettelse på fragtmarkedet. 1679 fik han i det mindste alene en lignende tilladelse til på fremmede steder at fragte skibe — dog ikke engelske — til Islandsfarten³⁵.

Allerede på dette grundlag og under indtryk af de spredte oplysninger, som dukker op³⁶, må det være berettiget at fastslå,

31. Chr. Bruun, *Curt Sivertsen Adelaer*, 1871, s. 495 f. Om handelen kan fra ekstrakterne af Københavns toldregnskaber nytårsdag 1670 — årsdagen 1671 anføres, at skibet »Færø« indkom med bl. a. flg. ostindiske varer: catun 3.398 stk., peber 169.692 pd., og fra den tilsvarende ekstrakt for 1673 at »Fortuna« indkom med catun 8.647 stk., salpeter 31.100 pd., peber 337.400 pd., catungarn 1.026 pd., kvadratsten 1.022 stk., store dito 21 stk., puddersukker 41.800 pd., kandi sukker 4.400 pd. og indigo 3.900 pd. jfr. Knud Fabricius, *Griffensfeld*, 1910, s. 170 f.

32. H. D. Lind i *Hist. Medd. om København* 2. Rk. IV, s. 482.

33. Sjællandske Tegnelser 22. april 1671, nr. 384.

34. Sjællandske Registre anf. dato, nr. 94, i 1672 havde en engelsk kaper taget et af Müllers skibe ved Norge, Johs. Elgvin, *En By i Kamp, Stavanger Bys Historie*, Stavanger 1956, s. 160.

35. Sjællandske Registre 1679, 18. marts, nr. 79.

36. 1668 var Müller blandt Niels Langes kreditorer, som fik udlagt gods i Skive amt, Sjællandske Tegnelser 1668, 18. februar, nr. 126, senere på året fik han anerkendt sine krav på Jochum Fr. Pentz efter dennes forældre, Højesterets Dombog 1668, sag nr. 168 og Danske Kancelli, Henlagte Sager 1668, 31. juli, og samme år havde han også fået landstingsdom over Kirstine Norman for hendes moders gæld, Danske Kancelli, Henlagte Sager 1668, 12. september. 1672 havde

at Müller i dansk erhvervsliv, måske med reservation for industriens vedkommende, holdt sin førende stilling fra før krigen. Men monarkiets erhvervsliv var ikke dansk alene. Det er tankevækkende, at det blev Marseliernes (og forøvrigt også Müllers) gamle kending fra Norge, Hannibal Sehested, som i det mindste formelt fik ledelsen af finanserne; foruden hans kontakt med Marselierne, har hans kendskab til det i 1660'erne statsfinansielt set så vigtige rige, kongen besad i nord, sikkert været af vigtighed ved hans udnævnelse til rigsskatmester. Og ligesom Müller i sin embedsgerning stadig, som vi vil få at se, havde mange norske »sager« således var der også i hans private forretninger et kraftigt norsk islæt.

Nu har en heldig skæbne maget det så, at vi på nært hold kan følge samspillet mellem Henrik Müllers danske, islandske og norske foretagender, som det tog sig ud fra en subalterns stude, idet hans handelstjener Lave Jensens kopibog, der spænder over det meste af 1670'erne er bevaret³⁷.

Lave Jensen var født i Glud sogn ved Horsens Fjord 19. maj 1640 som søn af fæstegårdmand Jens Pedersen. I 1669, da han for længst var kommet hjemmefra, skrev han hjem og fik af sognepresten at vide, at han var født om dagen mellem 12 og 1. Man tager næppe fejl ved at tro, at Lave Jensen skulle bruge denne efterretning til at få stillet sit horoskop, thi præsten sluttede med at ønske ham lykke på Islandsrejsen; inden slig farefuld færd var der al grund til at beskikke sig.

Vi kan ikke se, om Lave Jensen kom til Island den gang, men

Müller et tilgodehavende på 158 sldr. i rådmand Oluf Sandersens bo i Køge, LA.S. Køge skifteprotokol 1670-73 fol. 118 ff., endelig kan det nævnes, at Müller 1667 for gæld fik tildelt 689 rd. af den bekendte generaladjutant Mikkel Skovs fordring på kronen, Rtk. Afregninger VIII, 29 og Sjællandske Tegnelser 1667, 3. juli, nr. 401.

37. Kopibogen findes i det Kongelige Biblioteks håndskriftsamling under signaturen Kall 141, fol. og er lidet heldigt registreret som Henrik Møllers Kopibog over hans indgaaede Breve 1671-78, se C. Behrend, *Katalog over det Kgl. Biblioteks Haandskrifter vedr. dansk Personalhistorie*, 1925, s. 87. Kopibogen, der, som det følgende vil vise, rummer Lave Jensens udgående korrespondance, er med ganske enkelte afvigelser ført kronologisk og vil i det følgende kun blive citeret ved datoangivelse. Som tillæg IX bringes et typisk brev in extenso.

af de følgende breve kan det skønnes, at han allerede da havde været i Müllers tjeneste en rum tid. At han i ikke mindre end 15 år (c. 1663—78) synes at have været fast hos rentemesteren vidner om, at han har været ordentlig og påpasselig; det samme gør hans kopibog.

I november 1671 var Lave Jensen i Stockholm for at afsætte en skibsladning islandsk fisk for Müller. Flere købmænd havde talt om at købe og betale strax med kobber eller jern, men »mssr. Reenstierner« — brødrene Jacob og Abraham Momma, adlet Reenstierna, bjergværksejere og storhandelsmænd — og hr. Sneider — måske den Christoffer Schneider i Helsingør, som var brdr. Reenstiernas korrespondent³⁸ — spåede intet godt, da de hørte, at fisken i København stod i 10 rd. pr. skpd., så at den i Stockholm ikke kunne sælges under 13 rd. da tolden måtte regnes til 2 rd. Betænelighederne viste sig at være vel begrundede, fisken, som Lave Jensen ikke havde kunnet sælge i Danzig, hvor købmændene ikke havde villet byde mere end 8 rd. (24 polske gylden) pr. skpd., var heller ikke i Stockholm let at få afsat. Først 3. april det følgende år kunne han skrive til Müller, at der nu var solgt 199 skpd. — af Reenstierna, og oplagt 120 skpd. — hos Reenstierna. Penge så Müller imidlertid ikke noget til, og 1681, ti år efter skibets ankomst til Stockholm, kom det til proces ved den svenske højesteret. At Müller ikke var blevet betalt, indrømmedes åbent fra Reenstiernas side gennem følgende regnskab³⁹:

Henrik Müller

kredit	debit		
Islandsk fisk 199	32 jernpotter ..	107 daler	
skpd. solgt til	told m. m.	2.907	—
forskellige pri-	Lave Jensen ...	873	—
ser, 60—54 da-	forstrakt	270	—
ler kobber-	skipperen	297	—

38. RA. Stockholm, Momma Reenstierna E 2600.

39. Ibid.

mønt pr. skpd. 11.422 daler	ialt (med andre	
119 skpd. à 60	småposter)	4.665 —
daler	7.176 —	saldo
		13.934 —
ialt	18.599 —	

Om Müller nogen sinde har fået disse penge, kan være tvivlsomt nok — for ikke at tale om de 10.482 daler han forlangte i rente og procesomkostninger, thi Reenstierna erklærede, at der var tale om fordring for varer, som ikke var forskrevet, og som tildels måtte oplægges og sælges på kredit.

Lave Jensen forblev dog i Müllers tjeneste. At han skulle have kunnet stå sig overfor Reenstierna, vel Sveriges største handelshus, der på den venligste måde havde overtaget fisken og undladt at betale, var ikke at vente, og det har Müller åbenbart erkendt: I sommeren 1672 finder vi Lave på Island, hvor han handlede for Müller.

1673 fik Lave Jensen til opgave at bjerge kobber fra et skib, der var forlist⁴⁰ i nærheden af Bergen. Det var ikke nogen let sag. Vicekanslerens fuldmægtig Peder Hansen var lidet velvillig, men toldforvalteren Hans Christoffersen Hjort gjorde dog sit bedste. Assurandørerne i Hamborg havde spioner ude, og i Bergen var alle »i ond mening« med hensyn til assuranzen. Dykkeren Jacob Vinskænk ville først have en trediedel af kobberet for sit arbejde, dernæst forlangte han 5.000 rd., men ved amtmand J. F. Vinds hjælp nåede man dog ned til 3.500 rd. Også den

40. Om dette forlis kan i øvrigt oplyses, at dykkeren Jacob Vinskænk under krigen havde været kaperkaptajn, Sjællandske Registre 1662, 7. juli, nr. 123; 21. december 1672 havde Johan Fr. Marschalch fået befaling til at sørge for bjærgningen af det skib som med kongens og Müllers kobber var forlist på vej til Hamborg, Norske Tegnelser anf. dato, nr. 47, Müller havde således ligesom tegnet en extra forsikring ved at sørge for at få sit kobber transporteret sammen med kongens.

Bjærgningen er også skildret af Corfitz Braem, der på sin rejse i Norge i juli 1673 kom til Kilstrømmen. Han fortæller, at dykkeren var klædt i læder fra top til tå og hejstes ned i en blyklokke, hvorfra han kunne signalere med et tov, når han ville op eller flyttes, og når han kom op, udgik hans ånde af klokken som en tyk tåge — han havde hidtil fisket 500 kobberplader, *Norske Magasin* ... udg. af N. Nicolaysen II, 1868, s. 468.

norske kansler, stiftamtmand Ove Bjelke viste sig venlig. I juli var 1.000 kobberplader »in salvo«. Vinskænk havde desuden lovet at fremskaffe en karl, der ville vise, hvor den galiot lå, som Müller havde mistet 8 år tidligere med 400 skpd. kobber og 6.000 rd. 20. august var bjergningen af det første skib så vidt, at Lave Jensen kunne meddele Emmanuel Texeira, at Müller nu havde udsendt ham for at bjerge skibet med de 400 skpd. kobber, og at Jens Rasmussen var afgået med 253 skpd. consigneret Texeira, hvem han bad modtage det ved ankomsten. Texeira må have rykket for kobberet, thi 22. sept. skrev Lave Jensen, at Jens Rasmussen var sejlet forlængst, og at en anden ladning med skipper Jacob Peitersen af Bergen ligeledes var afsendt. Desuden tænkte han på at sende en skipper til Hamborg med et mindre parti kobber og 20 tdr. tran. Texeira fik også, skrev Lave Jensen 9. okt. til Müller, tilsendt kopier af breve og regnskaber.

Medens redningsarbejdet stod på, holdt Lave Jensen stadig Müller underrettet om bjergværkernes trivsel; provianten til sølvbjerget var dyr, det kobber, som Vinskænk havde fået, var blevet ham afkøbt o.s.v. På Hans Pedersen Bladts vegne forhandlede han med Helvich Zirchs om afsætning af humle, Zirchs var en af de rigeste og fornemste handelsmænd i Bergen, en oprigtig og ærlig dannemand, og han havde ved sin saligheds ed lovet at gøre sit bedste — forøvrigt, hed det i brevet til Bladt, var der god tid med korn og andre varer, som indførtes fra adskillige pladser. Hollænderne gjorde temmelig dyr tid på fede og udgående varer, så at een vog (36 pd.) fisk allerede var på 1 rd. (21. okt.).

I april 1674 drog Lave Jensen atter på langfart. 8. april meddelte han Müller, at Anders Torsen af København med sin skude »Patientia« sejlede for ham fra København til Holmens havn i Island, det nuværende Reykjavik, som Müller og Bladt havde eneretten til at besejle. 14. juni kunne Lave Jensen skrive til Simon Foch i Hamborg, at Torsen ville sejle til Glückstad med 218 skpd. islandsk fisk⁴¹. I september var Torsen og Lave

41. Om Simon Foch: *The Scandinavian Economic History Review* Vol. XI, 1963, s. 93. Müller havde også forbindelse med Foch på embeds vegne.

Jensen kommet til Glykstad, hvorfra sidstnævnte 29. skrev til Müller, at de snart havde losset. En udflugt til Hamborg blev imidlertid nødvendig. »Den norske dont« var nemlig endnu ikke »kommet til endskab«, der måtte forhandles med assurandørerne, og oktober synes at være gået med disse forhandlinger, hvori både Foch og Texeira vistnok tog del.

14. maj det følgende år kunne Lave Jensen fra Holmen berette til Henrik Müller, at det stod vel til på Island. Huse og varer var i behold, skuden var losset og atter ladet, og det meste var forhandlet til Islændingene. Der var skrevet til Simon Foch om ladningen, og rentemester ville vel selv skrive til Glykstad; det drejede sig om 24 lstr. = 120 skpd. gammel fisk og 19 lstr. = 101 skpd. ny fisk. Det havde været et temmelig godt fiskeår, og skipper Anders Torsen skulle derfor snarest mulig komme igen efter endnu en ladning klipfisk, tørfisk, tran og uldent gods, eller hvad der bedst kunne sælges i København. Der var smukt roligt for lurendrejere, og de på Strømfjorden var ikke kommet endnu. Det var et godt græsår, men i Vopnefjord og Husevig havde der været nød, her havde folk spist tang. Selv havde Lave Jensen nu kun fisk at spise, thi på udrejsen var han blevet angrebet af en kaper fra Brest på 30 stykker og 200 mand, personlig havde Lave derved mistet en tønne brændevin og en tønne skonrogger, og kaperen havde sat fem udplyndrede Hollændere ombord, som de havde måttet føde på. Da Simon Foch ikke havde fået besked om returfragt for Anders Torsen, ville Lave Jensen have følgende varer bestilt i Hamborg: 2 skpd. jern, 60 tdr. mel, 12 tdr. fransk og 12 tdr. spansk salt samt tobak, brændevin, lærred, proviant m. m. hos Simon Foch.

30. januar 1677 møder vi Lave Jensen på rejse for »Det danske octroyerede ostindiske compagnis høy och vell edle direktører . . . da jeg udi ditto Compagnis tjeneste devotion var«. Sinket af is og snestorm var han 6. februar nået til Viborg og 9. februar til Ålborg, hvorfra han berettede om compagniets skib »Oldenborg«s forlis, efter hvilket kun præsten og trommeslageren skulle være i live. Særskilt skrev han samme dag til Henrik Müller, at borgmester Jens Finsen i Skive havde fået de medbragte breve

og var blevet formanet til regnskab, men han havde klaget over, at bønderne var øde og ikke kunne betale. — Kobberskatten havde bønderne allerede betalt. Lignende besked fik også Johan Fincke samme dag med den tilføjelse, at Jens Finsen havde bedt om dilation med de penge, han skyldte amtmand Ths. Fincke, og at bispen i Viborg havde fortalt, at det kun var slet med Finsen.

Det følgende år gik turen til Norge endnu en gang. »Gud være æret som dette sølvværk nu så rundelig velsigner, Gud lade det fremdeles continuere,« skrev han 23. februar 1678 fra Kongsberg til Henrik Müller. Det sidste vi hører til Lave Jensen er, at han tilbragte foråret 1678 med at lede Indset kobberværk.

De følgende breve giver et indtryk af besværlighederne ved driften. I en rapport til Müller 23. marts 1678 hedder det således, at der arbejdedes flittigt, men med stor livsfare i det nedfaldne værk, hvor arbejderne bekom kostelig, skøn malm. Dersom de også kunne bekomme halvparten af deres gage for marts i penge, havde de lovet igen at stræbe. De beklagede sig over proviantens dyrhed; de selv, som skulle gøre stort arbejde og med allerstørste livsfare hente malmen, og deres hustruer og børn måtte hungre og drikke vand og lide megen elendighed . . . Altså bad Lave Jensen om penge til folkene, for at de kunne komme til føde og klæder igen. I det foregående år og i indeværende var der ialt kommet 2.353¹/₂ tdr. malm. 31. maj bad han Müller om assignationer, og samme dag skrev han til David Gorisen, at han tog til Trondhjem for at tale med »die Grandes« der på stedet om vexlers remittering; desuden ville han gerne vide, hvor meget han kunne trække på Gorisen selv »thi Gud ved, her at være foruden contant er et Mellancholisch wesen«. Allerede 4. april havde han bedt Wilthagen om kredit på 500 rd.; og 7. april havde han skrevet til Gorisen, at han havde haft en expres i Trondhjem om vexler på 1.200 eller 1.500 rd., men ingen havde villet gå videre end 14 dage à tre uger. Til maj ville executionssoldater komme fra Trondhjem efter 600 rd. skat af det øde og ruinerede bøndergods.

Det er et meget anskueligt billede, Lave Jensen i sine breve

har tegnet af de dele af de Müllerske virksomheder, han fik kendskab til. Man får tillige et godt begreb om vilkårene. De lange afstande, den sendrægtige postgang. Den evige væren-på-vagt overfor konkurrenter og kompagnoner. Konjunkturerne, de politiske som de økonomiske, der kun kan betegnes som barske.

Men ganske som det var tilfældet ved vurderingen af Henrik Müllers rolle i det politiske liv, må man også når det drejer sig om at klarlægge hans placering i handel og industri nøjes med antydninger og spredte efterretninger. Selv om det ikke talmæssigt lader sig begrunde, må det dog anses for givet, at Müllers indsats også på dette felt fortsat har været særdeles betydelig. Gennem vort forholdsvis gode kendskab til udbyttet, eller rettere mangelen af et sådant, af hans godsdrift, tør vi måske indirekte slutte, at handelen og vel også minedriften (hvorom senere) og måske tillige industrien til en vis grad har kunnet skaffe det kontante tilskud, som trods al selvforsyning og kredit dog måtte til.

XI

Bjergværksejer — Kobber

De norske interesser, som Lave Jensens breve i så høj grad handler om, var af gammel dato hos Müller. 1654 havde han fået overdraget det Østerdalske kobbeværk¹, og 1656 fik han for 9 år halv toldfrihed for dette værk². 1656 fik han også det hverv, at overføre 6.500 rd. fra Christiania til København³, og i det hele taget møder man ham ofte i forbindelse med norske anliggender i disse år⁴. 1658 nævnte han selv Østerdalske kobbeværk, Øresundske værk, kobbeværket i Trondhjem len og et jernværk sammesteds som sine ejendomme, og ikke nok hermed søgte han 1659 det Barboske jernværk udlagt i betaling⁵. Müllers metoder synes ikke at have vundet den lokale befolknings bifald. Skeens borgere, berettede den almindelige Landskommission 1661, fandt hans privilegier præjudicerlige og mod deres egne privilegier stridige, og det fremhævedes ikke uden skarphed, at »... den meste og bedste fureskov, som til master, spirer og bjelker tjenlig og mest til bjelker udhugges samt til

1. *Norske Rigsregistrarer* 1654, 19. juni jfr. 21. juni, 11. oktober og 24 november s. å. (bønderne skal hjælpe med kørsel af malmen).
2. *Ibid* 1656, 14. og 20. marts.
3. *Ibid.* 1656, 10. september.
4. *Ibid.* 1657, 2. marts (pas for Müllers tjenere), 15. juni (toldfrihed mod afgift af Østerdalske værk) og 24. juli (ordre til Peder Vibe om at levere kobber fra Rørås til Müller og Marselierne) jfr. 28. august. Müller optrådte også på det Hasselske jernværks participanters vegne ved en leverance til Bremerholm, Rentemesterregnskab 1655/56 Indtægt fol. 194 (jern og kakkelovne for 7.441 rd.).
5. Jfr. Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten ...* s. 55, *Norske Rigsregistrarer* 1658, 29. juni og 19. juli.

Arendal udføres, er Henrik Müller nådigst privilegeret«⁶. 1662 kom en ansøgning fra Henrik Müller d. y. om frigivelse af en af faderens tjenerne, hvilket blev bevilget mod løfte om betaling af fortæringen⁷. Fra samme år kan nævnes et af de for Müller så karakteristiske eksempler på lysvågen opmærksomhed overfor erhvervsmuligheder, idet han kunne fremvise en »Müttingzeddel« på en ertzgang under en gård i Merdal præstekald, den var overdraget ham og interessenter, og de fik nu kongelig konfirmation på udnyttelsen, uanset at det ikke var den, til hvem sedlen var udstedt, men dennes moder, åbenbart en enke, der havde afhændet den⁸. Müller var fortsat kraftigt engageret i Norge. Og det var naturligvis en lettelse, at kongens nåde ikke manglede. Da Henrik Müller d. y. i 1662 skulle til Trondhjem, vel i forbindelse med den omtalte sag, fik han således pas dertil med fri skydsfærd og flodning⁹. Men tydeligst kom det til udtryk 1666, da kongen, efter at have erfaret at det Indsetske kobberværk aftog fra dag til dag, af kongelig nåde havde bevilget værket ti års frihed for tiende og told og de 1.000 rd. i afgift, som Müller hidtil havde skullet betale. Denne bevilling som Christoffer Gabel havde paraferet, overlevede tronskiftet og fik konfirmation 1670¹⁰. Müller fortsatte den i 1650'erne begyndte kurs. 1668 erhvervede han til ejendom kongens part af korn- og småtienden af Gulddals fogderi i Trondhjem amt, der skulle kunne forrente 9.018³/₄ rd. med 5 ‰¹¹.

6. *Meddelelser fra det norske Rigsarchiv I*, Christiania 1870, s. 143 og 145 jfr. s. 150, Niels Jensen Friis, Guds ords tjener til Kvikne og Indset fandt 1666 at måtte henlede øvrighedens opmærksomhed på, at den bondegård Indset nu på nogen tid var blevet brugt af Müllers fuldmægtig, og at denne ikke ville give tiende som ellers under foregivende, at gården skulle være rentemesterens residens. Og øvrigheden tvivlede ikke på, at der, hvis dette var rentemesterens bestemmelse, ville blive givet præsten rekompensation, *Statholderskabets Extraktprotokol* . . . udgivet af det norske Rigsarkiv III, Oslo 1931, s. 27.

7. *Ibid.* I, Christiania 1910, s. 7, Henrik Müller d. y. hævdede, at fængslingen skyldtes en anden tjener Jørgen Brandts ulovlige og mest af privat had anstillede klagemål.

8. *Norske Registre 1662*, 7. februar, nr. 10.

9. *Rtk. Expeditionsprotokol 1662*, 6. januar, nr. 6.

10. *Ibid.* 1666, nr. 2497 og 1670 nr. 209.

11. *Rtk.* 212.36, *Extrakt over udlagt gods i Danmark og Norge fol.* 533.

Det er ikke lykkedes at finde tegn på, at Müller efter 1660 i større stil har været impliceret i norsk trælasthandel¹², hvilket dog på ingen måde er nogen garanti for, at han ikke også nu var aktiv på det område, hvor han tidligere havde spillet så stor en rolle. Derimod var Müller ligesom Joachim Irgens og Marseljerne stærkt interesseret i det norske kobber. Vi kender fra disse sidstes afregninger¹³ størrelsen af de kobbermængder, som i tiden 1657–71 blev leveret dem i betaling fra staten:

1657		56 skpd.	1665		549 skpd.
1658		442 —	1666		531 —
1659		452 —	1667		571 —
1660		288 —	1668		630 —
1661		330 —	1669		747 —
1662		305 —	1670		756 —
1663		360 —	1671		576 —
1664		519 —			

Det drejede sig altså i disse 15 år om 7.112 skpd. til en indkøbspris af ca. 60 rd. pr. skpd. men dertil kom tienden og tolden¹⁴, så kobberet kom til at stå aftagerne i 508.887 rd.

12. Abenbart har heller ikke Stein Tveite, *Engelsk-norsk trælasthandel 1640–1710*, Bergen-Oslo u. å., fundet noget af betydning om Müller eller hans kreds. Det bør dog anføres, at Müller 1663 for 220 rd. erhvervede Lunde i Fjære, hvortil der hørte en sav, to kverne, laxefiskeri og husmandspladser, og at han 1664 skal have drevet bjælkebrug i Froland, hvor han ved sin fuldmægtig Niels Trane købte krongods; Jens A. R. Gjerløv, *Salget av kronens gods i Nedenes 1662–96*, særtr. af *Aust-Agder-Arv* 1960, Arendal 1961, s. 10 f. og 21. Desuden blev der 1667 nedsat en kommission til at behandle sagen mellem Müller og hans tidligere tjener Hans Jensen Holst angående misligheder i tjenesten ved lastebreg på Agdesiden; H. K. Schutter, Rolf Fladby og Sølvi Sogner, *Norske Kongebrev 1667 u. d.* (s. 255).

13. Rtk. Afregninger IX, 8, LII.

14. Nemlig 423.832 rd. + 42.383 rd. + 42.672 rd. idet tolden udgjorde 6 rd. pr. skpd. Sverre Steen opgiver i *Det norske Folks Liv og Historie* V, Oslo 1930, s. 15, at den samlede norske kobberproduktion 1630–70 lå mellem 300 og 2.000 skpd. årlig, og at værdien henholdsvis kan anslås til 20.000 og 110.000 rd., hvilke højst nødtørftige tal, som ikke tager prissvingninger i betragtning, får Eli F. Heckscher til at skønne, at den maximale norske produktion, som værende på størrelse med den ungarske, »var ej att förakta», *Scandia* XI, s. 227.

Egentlige produktionstal kendes fra det af Joachim Irgens ejede Rørås:

1652		574	skpd.
1653		806	—
1654		660	—
1655		690	—
1656		680	—
1657		826	—
1658		1.000	—
1659		700	—
1660		750	—
1661		1.000	—
1662		750	—
1663		1.000	—
1664		600	—
1665		1.000	—
1666		600	—
1667		500	—
1668		650	—
1669		900	—
1670		1.876	—
1671		1.200	—
1672		1.000	—
1673		900	—
1674		1.000	—
1675		1.000	—
1676		800	—
1677		900	—
1678		618	—
1679		98	—
1680		600	—
1681		800	—
1682		790	—
1683		332	—
1684		712	—

Fra og med 1671 kendes også tal fra det af Müller ejede Løkken:

	630	skpd.
	748	—
	521	—
	673	—
	813	—
	760	—
	893	—
	757	—
	452	—
	741	—
	696	—
	599	—
	428	—
	539	—

1685		830	—		474	—
1686					631	—
1687					458	—
1688					409	—
1689					310	—
1690					426	— ¹⁵

Når Marselierne, Irgens og Müller interesserede sig for det norske kobber og gjorde det i en sådan grad, at de som berettet (s. 74) kom i indbyrdes strid, kan man uden vanskelighed forestille sig denne vares betydning. Hermed stemmer det også særdeles vel, at f. ex. en fransk indberetning 1671 finder anledning til at nævne, at den årlige produktion udgjorde c. 2.000 skpd., og at minerne delvis tilhørte »sieur Muller« og to købmænd fra Amsterdam. Kobberet blev solgt der og i Hamborg; og Müller, der førte forhandlingerne, har naturligvis søgt at spille franskmændene ud mod sine traditionelle kunder¹⁶, dog uden held. Det er også værd at nævne et af anklagepunkterne mod Griffenfeld i denne sammenhæng. Her hed det »I synderlighed er causa spes et animus lucrandi och concurerer her de effter hans egen Bekjendelse af Suerrig tilsagde och endnu iche empfangede 200 skpd. Kaabber«¹⁷.

15. Tallene for Rørås findes i P. Hjorts og P. S. Krag's *Efterretninger om Røros kobberværk og prestegjeld* udgivne med tillæg af John Aas, Røros 1903, s. 309 f. Tallene for Løkken findes i Christian Ludv. Stemann, *Samlinger ang. de norske Bjærgværker I 1649–1786*, ms. i Rigsarkivets håndskriftsamling, her angives det også, at Østerdalske værk i 1650 med en produktion på 497 skpd. kobber til en beregnet pris af 65 rd.pr. skpd. – 32.335 rd. – krævedes et »Zubuss« på c. 7.200 rd. 1661, 5. april indleverede Selio Marselis et register over indtægt af 160 skpd. kobber fra Gudbrandsdalen 1658–61 til en pris af 50 rd. pr. skpd. altså 8.000 rd., hvorfor han i kongens eget kammer havde erlagt dette beløb, Rtk. 213.12, Registerbog, Borgerlig Stand; lægges tiende og told til Marselis' pris bliver resultatet c. 61 rd., og tages fragt og assurance i betragtning, forekommer den af Stemann anslåede pris at bygge på realiteter.
16. *Danske Magazin* 6. Rk. II, s. 110, det oplystes i den forbindelse, at det norske kobber var een rd. billigere end det svenske pr. skpd.
17. Otto Vaupell, *Rigskansler Grev Griffenfeld II*, 1882, s. 150.

Baggrunden for alt dette var, at kobberet i 1660'erne¹⁸ og vistnok også i begyndelsen af 1670'erne var efterspurgt, som vi allerede har set af Lave Jensens brev fra Stockholm 27. januar 1672. Der findes også et brev fra G. Schrøder dateret Hamborg 6. november 1671¹⁹, hvori han skrev, at kobberpriserne dér var steget 25 %, fordi hollænderne opkøbte alt til brændevinskedler. Når Müller 1668 opgav kobberværket i Hjortholm²⁰, kan det således også skyldes, at exporten sluttede alt råmateriale, fordi den gav rede penge, hvorimod salget af de færdige produkter på hjemmemarkedet naturligvis i hovedsagen måtte ske på kredit.

Hvor stor fortjeneste Müller (og de andre producenter) beregnede sig, lader der sig næppe sige noget bestemt om. Man tager dog ikke fejl ved at gå ud fra, at en meget stor risiko-præmie har indgået i beregningerne, foruden den egentlige forsikringspræmie. Forliset, som Lave Jensen var med til at rydde op efter, var langtfra nogen enestående modgang. 1665 erfarer man, at Müllers tjener ved Østerdalske værk Jørgen Brandt var død efterladende sig en gæld til sin patron på 8.447 rd.²¹ 1673 styrtede hovedgruben, Guds Gaves Grube ved Kvikneværket sammen; kobberprisens højde havde vel fristet for stærkt til rovdrift²². Og vanskeligheder af en helt anden art viste sig i 1675, da Müller havde fået opbragt en kobberladning af en Dunkerquer, som havde ført den til Ostende, så residenten i Bruxelles Chr. v. Lente måtte sættes i bevægelse for at tale Müllers sag hos statholderen i de spanske Nederlande²³.

18. Kristof Glamann i *The Scandinavian Economic History Review* I, 1953, s. 56, uden i øvrigt at tage stilling til den bekendte diskussion om det japanske kobber kan der her være grund til at understrege Hamborgs rolle som kobbermarked i 1660'erne og 1670'erne.

19. Rtk. 215.25 Diverse Breve, Dokumenter og Akter vedk. partikulære Personer 1660-79.

20. Kronens Skøder II, s. 273.

21. Danske Kancelli, Henlagte Sager 1665, 15. juli.

22. Christian Ludv. Stemann, Samlinger ang. de norske Bjærgværker I.

23. 20. juli 1675 takkede Müller Lente for hans anbefaling af sagen til statholderen, Chr. v. Lentes privatarkiv A I, 4, T.K.U.A. Spanske Nederlande 21, Forskellige Akter og Dokumenter ... 1675-79, 1681.

Man forstår, at et forbud mod at udføre kobber fra Norge måtte være Müller højst ubehageligt, efter at han således havde indrettet sig på export. Og da et sådant virkelig kom, reagerede han med et længere, og som vanligt såre veltalende klagesuk. Han kunne ikke »forbigå«, at han havde været nødt til, da hans i rede penge givne assignationer var blevet kontramanderet, årlig på fremmede steder at »negocere« store kapitaler på vaxlers rente til både Indsets og Løkkens drift og til ærens redning for sig og sine, hvorfor han ganske havde måttet pantsætte Dragsholm gods, hvilken kontrakt havde fået kongelig konfirmation. Det var nu ved den tid, hvor Müller ventede en termin af samme kreditors forskud, uden hvilket han ikke vidste middel til at fortsætte værkerne og maintainere æren, men betingelsen var, at han måtte fortsætte værkerne uden hindring og udskibe kobber efter behag. Hvad kunne det gavne kongen, om han på een gang ganske uforskyldt skulle ruineres?

Müller måtte minde om, at Indset var regnet for 110.000 rd. i betaling. Noget af renten og af indskuddets rente måtte han med største møje og besvær tilarbejde men på een gang at erlange kapitalen — dertil så han ingen forhåbning.

Af Løkkens værk havde kongen haft en indkomst på 82.000 rd. i tiende og told til forleden nytår. Med tiden kunne vel videre mineraler eftertrages til kongens indkomsts forbedring, såfremt man var sikker på, at ingen hindring eller indpas skete i det, som var kapituleret. Müller bad derfor om et åbent brev til værkerne, om at kobberet fremdeles måtte udskibes. »Och som Jeg nu saa mange gange hafuer molesterit Eders kongl. May.tt med mine Allerunderdanigste weemodige Supplicationer«, håbde han, at det måtte behage kongen at befale, at dog engang måtte ske likvidation i hans retmæssige tilkrav, så at han ikke med sorg, suk og græmmelse skulle gå til grunde, men ved kongens hjælp blive i stand til at svare enhver af kreditorerne lige og ret og omsider »føre mine gamble graa haar med ære udi min graff«²⁴.

24. Danske Kancelli, Henlagte Sager 1672, 5. marts.

Det var ikke nogen overdrivelse, når Müller fremstillede sine kobberværkers drift som noget samfundsvigtigt. Fra en retssag flere år senere mellem ham og Michel Pedersen Karmark om regnskabet for Indset værk, ved vi, at indtægten for året 1672 i kontant, proviant og varer samt restance hos værkets bønder udgjorde 62.276 rd. hvorimod udgifterne opførtes til 52.036 rd., således at der var et overskud på 10.240 rd.²⁵ Selv om man naturligvis skal være varsom med at drage slutninger på grundlag af tallene for eet år, må det dog fremhæves, at denne anselige omsætning for eet af værkerne passer meget godt ind i det billede, man ad anden vej danner sig af Müllers norske virksomhed. Det er således betegnende, at Løkken værks ejere i 1671 og 1673 angives at have været Müller med $\frac{5}{8}$ og desuden statholder Gabel og Johan Marselis²⁶. Om statholder Gabels andel har været en »friaktie« stammende fra hans magtperiode i 1660'erne vides næppe, men udelukket er det ikke²⁷.

De Norske værkers sammenhæng med Müllers øvrige foretagender er allerede antydnet for industriens vedkommende. At der også var en nøje forbindelse med de danske godser, kan ikke overraske. Et år, 1673, kan vi i enkeltheder følge, hvorledes Müller har deltaget i Norges forsyning med levnedsmidler, idet der iblandt dokumenterne til kommissionsakten angående overtoldinspektør i Strømsø Albrecht Schumachers bo²⁸ findes en opgørelse over dennes udlæg til nogle skippere, der havde sejlet for Müller; 6. maj fragt til Peder Pedersen Trøge 226 rd., 26. maj

25. Højesterets Dombog 1680-81, III fol. 1, 22. marts 1673 havde Müller kvitteret, sagen drejede sig i øvrigt om en af Karmark 9. maj 1679 udstedt obligation på 1.708 rd. som han dømtes til at betale, dog med regres til Müller.

26. Jens Kraft, *Topographisk-Statistisk Beskrivelse over Kongeriget Norge V*, Christiania 1832, s. 500, hvor det også angives, at »det frie udbytte« 1657-85 var 250.000 rd., men at dette synes fremkommet ved rovdrift, Krafts oplysninger gælder tilstanden 1671, om forholdene i 1673 henvises til Christian Ludv. Stemann, *Samlinger ang. de norske Bjærgværker I*.

27. Den anden store kobberværksejer, Joachim Irgens udgav, uvist når, en obligation på 3.000 rd. til statholder Gabel, Sjællandske Tegnelser 1677, 17. august, nr. 191 (uden indlæg).

28. Rigsarkivet Oslo, Commissions-Act ang. Obertoldinspectør Alb. Schumachers Stervbo 1686 II, Documenter, hvorpå det flg. bygger.

Hans Olufsens skude 54 rd. og 3. juni Jens Frandtzens skude med 603 tdr. malt 100 rd. Desuden havde skipper Anders Madsen losset sin skude, hvori der var ister, saltet kød og andet tøndegods, men datoen nævnes ikke og Schumachers repræsentant vidste ikke, om der var betalt noget(!) Af bilagene til denne opgørelse fremgår yderligere følgende. 9. maj 1673 skrev Müller fra København en instrux for Hans Olufsen af Halland, hvori det hed, at han i Drammen til Daniel Knofs ordre skulle udlevere 450 tdr. rug, som han undervejs skulle lade kaste og forskyde. Fragten, 12 sk. pr. td. ville blive betalt af Schumacher. 24. maj atteredes det skipperen i Strømsø, at de 438 tdr. han havde inde, var modtaget. 23. marts havde Peder Pedersen Trøge fået sin instrux. Medens Hans Olufsen blot skulle sætte over fra København til Norge, præsenteres vi her for nok så store krav til skipperen. Han skulle nemlig strax herfra (København, hvor Müller daterede sin »Memorial«) sejle til Børgense og levere borgmester Hans Jørgensen²⁹ en skrivelse og derpå indlade 500 tdr. rug, 500 tdr. malt og 500 tdr. byg, som Jørgensen havde ordre på, ved rigtig københavnsk brændt tøndemål. Kunne der ikke blive plads til alt, måtte der tilbageholdes af byggen. Hvad tolden angik, var der tilskrevet borgmesteren. Skipperen havde så uden forsømmelse at rejse til Drammen i Norge, angive sig hos sr. Daniel Knofs fuldmægtig og tilstille ham hosfølgende ordre om strax at lade losningen foregå, hvorpå skipperen med kvittering på at dette var sket, skulle anmelde sig hos overtoldinspektør mons. Albrecht Schumacher og af denne modtage fragten, een sletmark af hver tønne, der udmåles . . . 6. maj atteredes så i Strømsø, at Peder Pedersen Trøge havde hidført 500 tdr. rug, 470 tdr. malt og 350 tdr. byg. Det næste dokument er dateret København 22. maj, og er et brev fra P. Falck til Alb. Schumacher. Falcks patron Henrik Müller havde skrevet 9. maj med Hans Olufsen og bedt om at få fragten betalt, som hr. rentemester strax igen ville ordinere

29. Denne mand har Müller sikkert kendt fra krigsleverancerne 1657–60 og vel også fra stændermødet 1660 se *Hist. Medd. om København* Årbog 1964 s. 20 ff.

Alb. Schumacher, eller efter hans ordre afklarere i Skatkammet. Med skipper Christoffer Lauridtzen af Tønsberg afsendtes nu påny 500 tdr. rug, hvoraf der ligeledes var betinget 12 sk. pr. tdr. i fragt, og 120 sider flæsk. Fremgangsmåden skulle være den samme som tidligere, og af kvitteringerne 31. maj—4. juni kan man se, at programmet er blevet overholdt.

Den sidste og mest interessante af attesterne udstedtes 9. juni af Henrik Müllers fuldmægtig og forvalter på Stensballegård, Fale Pedersen der erkendte at have accorderet med Jens Frandtzen, borger og indvåner i Horsens, om at denne i sin skude strax skulle indtage 130 tdr. malt »for« Stensballegård og 510 tdr. malt »for« Kalundborg og ved første gode vind begive sig til Drammen. En måned senere, 8. juli, kvitterede Frandtzen for de 100 rd., der var aftalt som fragt, og som var betalt ham af Alb. Schumacher i Strømsø.

XII

Bjergværksejer — Sølv

Embedsgerning, gods- og minedrift forenedes således på intim måde med handelsvirksomhed i denne vidtløftige affære, hvis leder aldrig blev træt af at fremhæve, hvor dårligt hans foretagender svarede sig, og det med samme ihærdighed hvad enten det drejede sig om de danske godser eller de norske miner eller forretningerne med den dansk-norske stat.

Så omfattende alt dette end var, og så højt Müller end klagede, så forøgedes besiddelserne i Norge ikke desto mindre, da han i 1673 som betaling for sine krav på staten fik udlagt Kongsberg sølvværk¹.

»Dristigt var Müllers Foretagende, at antage Sølvværket for 80.000 Rdlr.,« skrev Kongsbergs sidste direktør Morten Thrane Brünnich i sit værk om sølvværket 1826². Varslerne hvorunder Müller tiltrådte besiddelsen var heller ikke opmuntrende. Hans Holst, Elsebeth Gaarmans sal. Johan Reinholdtsens, samt Peder Hansen og dennes svigersøn Anders Ibsen, havde gjort forstrækning til værket med henholdsvis 9.583 rd., 4.583 rd. og for de to sidstes vedkommende »hen til« 12.000 rd. Da de nu daglig søgtes af deres kreditorer, og ikke vidste noget råd, anmodede de 1. september Gyldenløve om intercession; thi rentemester Müllers fuldmægtig hans velædelhed Fincke havde ikke ladet

1. S. Nygård, Fortegnelse over kgl. Resolutioner ... nr. 2562, senere på året fulgte skøde på gods i Trondhjem og Stavanger amter for 39.620 rd. *ibid.* nr. 2665a, jfr. Rtk. Expeditionsprotokol 1673, 30. juni, nr. 715 og 8. august nr. 748.
2. M. Thr. Brünnich, *Kongsberg Sølvbergværk i Norge* ... 1826, s. 191.

sig bekvemme til nogen betaling. Gyldenløve kunne anbefale, men vidste rigtignok ikke, hvorledes der var aftalt mellem kongen og Müller . . .³

Med Kongsberg fulgte 30. juni 1673 en benådning til Müller, at måtte oppebære leilending og odelsskatterne af Numedal og Sandsvær amter efter de senest udgangne skattebreve samt de uvisse indtægter, som ansloges til 1.003 rd., hvilken sum årlig skulle erlægges på Aggershus⁴. Vi møder således på norsk grund den fra Danmark så velkendte »patriarkalisme«.

Altså gik Müller i gang. Han holdt kun de gruber i drift, hvori noget var at vinde — værket byggedes alene på rov for Müllers regning, skriver Brünnich strengt⁵. Noget andet mente naturligvis den nye ejer. Det var ikke hans skik at forholde sig tavs, og 25. august 1674 lod han høre fra sig. Efter at have takket for skødet på jordegodset og bjergværket, forklarede han, hvorledes værket — mod alle menneskelige tanker — var forefundet i en elendig tilstand. Alt hvad han havde kunnet tilvejebringe for at holde de fattige, mest af hunger forkomne bjergfolk nogenlunde ved brødet og værket fra total ruin, havde frugtet så lidet, at han, efter klare regnskaber, i de første 6 måneder havde tilsat 11.283 rd. og i det følgende halvår 11.524 rd.; og mere var at befrygte, efter at den kostbare smeltehytte ved en ulykkelig ildebrand var lagt i aske. Müller turde ikke andrage, hvorledes man andetsteds »over al verden« hjælp i slige tilfælde med Zubus; et almindeligt pålæg, forklarede Müller belærende, som hele riger og lande plejede at contribuere til fattige bjergfolk. Han ville heller ikke tale om, at kongen skulle miste sine regalier i møntprofitten eller tienden og sølvkøbet. Men *det* måtte han bede om, at det tilvejebragte sølv måtte betales efter »marketsgang« og med kontant efter tidernes forandring og priskuranten i Hamborg og Amsterdam, hvor Müller dog måtte låne til værkets fortsættelse. Pengenes værdi, fortsatte han, var meget for-

3. Sjællandske Tegnelser 1673, indlæg til 27. okt., nr. 567.

4. Rtk. Expeditionsprotokol 1673, 30. juni, nr. 717.

5. Brünnich, *Kongsberg* . . . s. 192.

andret, siden værket et halvt århundrede tidligere var blevet optaget; 1 rd. eller 2 lod sølv var få år forinden blevet sat op fra 4 til 6 mrk. Tilmed var Müller selv forpligtet til at levere sølvet udregnet og afkortet til 16 lødigt, uanset det ikke kunne udbrændes finere end 15 eller deromkring, og speciedaleren kun holdt 14 lødig⁶. Han var villig til at tage betaling af mønten i småpenge, som skulle bruges til folkene, så at kongen kunne få desto større mønte-profit, da »granatie-kobber« daglig blev udbragt og ellers henlå uden nytte, og der i det ganske Norge daglig klagedes over stor mangel på småpenge. Der var muligvis kobber eller anden ertz i omegnen af sølvværket, og man kunne opmuntre til efterforskning deraf for at holde nogle tusind sjæle ved brødet, for at de ikke skulle forkomme eller forløbe. Man burde med friheder kunne lokke andre til at participere, når Müller ikke alene kunne tilvejebringe så mange midler. Han bad derfor om tiende- og toldfrihed til alle tider for sådanne kobber- og andre forekomster, medens han henstillede til kongen, hvormange år, der måtte forundes ham tiendefrihed for sølvet. Endelig kunne Müller ønske sig herligheden med leding over sit norske gods, og forklaring af de visse og uvisse indtægter som arbejdspenge, sigt og sagefald samt jura patronatus⁷.

Denne lange ønskeseddel resulterede 30. marts 1675 i en kongelig resolution, hvorved prisen for hver mrk. fint sølv fastsattes til 9 rd. i tre år. Blev der i omegnen truffet kobber eller andet mineral, og det skulle slå fejl med sølvværket, skulle der forundes ham 6 års tiende- og toldfrihed fra det tidspunkt, da gruberne og hytterne var i fuld gang. Fra næstkommende nytårsdag måtte han endvidere i tre år nyde tiendefrihed af sølvværket. Patronatsrettighederne fik han derimod ikke, men det blev fastslået, at de, som ikke efterkom hans tilsigelse om at yde skyds til sølvværket mod sædvanlig betaling, skulle bøde fuld ulydighedsbøde. Dog skulle Rentekammeret se til, at buen ikke spændtes for højt for den fattige almue. Det var en kendt sag at forhold

6. Jfr. William Scharling, *Pengenes synkende Værdi* . . 1869, s. 37 ff.

7. Indlæg til Sjællandske Tegnelse 1675, 13. februar, nr. 57 og 58.

dene mellem bjergværksejere og deres undergivne ofte var vanskelige — Louis de Geer havde en gang fået en sten i øjet, da han traf sammen med arbejderne ved en af sine kobberminer⁸. Endelig skulle sølvværket som tidligere være prima instantia, hvad bjergfolkene angik, dog ikke i kriminelle sager, hvorimod der fra værkets ledelses side kunne idømmes bøder. Og det blev pålagt Rentekammeret en anden gang at erindre kongen om, hvordan bjergfolkene kunne få deres løn⁹.

I det væsentlige havde Müller således opnået, hvad han ville, og dermed konsolideret sin stilling i Norge. Alt afhang dog naturligvis af, om det lykkedes at få værket til at give tilstrækkeligt udbytte; og vi er her så heldige at have en opgørelse over den årlige produktion 1673—1681.

1673 var udbyttet (7 mdr.) ..	1.618	mrk.
1674	4.240	—
1675	3.992	—
1676	3.407	—
1677	2.610	—
1678	5.391	—
1679	7.421	—
1680	7.436	—
1681	5.809	—

Til og med 1681 var der således under Müllers ledelse produceret 41.924 mrk. Hans forretninger havde unægtelig fået en betragtelig udvidelse. Bruger man de anførte 9 rd. pr. mrk. kan udbyttet omsættes således i penge.

1673	14.562	rd.	1678	48.519	rd.
1674	38.160	rd.	1679	66.789	rd.

8. *Louis de Geers brev och affärshandlingar 1614–1652* utg. av Kungl. Samfundet för Utgifvande af Handskrifter rörande Skandinaviens Historia genom E. W. Dahlgren (Historiska Handlingar del 29) Stockholm 1934, s. 380.

9. S. Nygård, Fortegnelse over kgl. Resolutioner, nr. 2925, Rtk. Expeditionsprotokol 1675, 10. august, nr. 980 og 981.

1675		35.928 rd.	1680		66.924 rd.
1676		30.663 rd.	1681		52.281 rd. ¹⁰
1677		23.490 rd.			

Udtrykt i rd. var udbyttet således ialt 377.316 rd.

Disse tal, som også Brünnich har kendt¹¹, er på een gang dokumentation for hans ovenfor anførte karakteristik af Müllers dispositioner som dristige og spekulationsprægede, og et vidnesbyrd om den nu 64–65 åriges kraft og energi. Men trods alle anstrelser blev værket ikke nogen succes. 22. oktober 1678 skrev han, at det nu var på femte år, han havde »slebet mig igiennem med Sølvværket«, og det med den allerstørste skade. På vixelrente havde han optaget 40.000 rd., og derudover havde han hvert år tilsat nogle 1.000 rd., værket kunne ikke lønne sig. St. Samuels grube, der siden 1673 havde kostet 9.600 rd. havde givet 103 mrk. sølv svarende til 932 rd., og gruben måtte lukkes en tid. Det var ikke muligt at skaffe penge til værkets fortsættelse og så mange tusind sjæles underhold. Dertil kom, at han ingen indkomst fik af sit jordegods på grund af skatterne, ødegodset og en continuelig misvæxt i over 4 år. Og endelig hævdede Müller, at Mønten skyldte ham 5.328 rd., som han gerne ville have gennem den norske told, hvorpå han sluttede med sin traditionelle anmodning om lettelser¹².

Brünnich opgiver, at et forsøg 1677 på at få medinteressenter strandede; det følgende år rettede værket sig noget. 1679–81 var David Gorisen forvalter, han gjorde sig navnlig bemærket ved at

10. Indlæg til Sjællandske Tegnelse 1682, 28. marts, nr. 101.

11. M. Thr. Brünnich, *Kongsberg* ... s. 302 opgiver udbyttet således:

1623–45		98.723 mrk.,	i gennemsnit	4.292
1646–60		96.234	- - -	6.415
1661–73		86.636	- - -	6.664
1674–83		48.795	- - -	4.879
1684–1703		106.671	- - -	5.333

12. Rtk. 215.21, Diverse Akter og Dokumenter vedk. partikulære Personer 1660–79 litr. M. – Allerede 9. april 1677 havde Gyldenløve fået befaling til at erklære sig om en memorial fra Müller om møntvæsenet og Kongsberg, og 8. maj s. å. var fulgt forskellige begunstigelser, S. Nygård, Fortegnelse over kgl. Resolutioner ... nr. 3354 og 3359.

aflægge rigtigt regnskab. Efterfølgeren Erik Valeur udarbejdede et regulativ, hvorefter $\frac{3}{4}$ af arbejdernes fortjeneste skulle gives dem i proviant¹³. Disse oplysninger karakteriserer hver på sin vis vanskelighederne ved driften af dette Müllers sidste store foretagende, vanskeligheder som det ikke lykkedes at overvinde.

Nøje svarende hertil er den skildring af tilstandene ved Indset kobberværk, som Lave Jensen gav i sine breve til Müller. Ganske vist, »en part af det som af adskillige personer her fra tilskrives er ikke altsammen Euangelium« som Lave Jensen skrev 20. april. Men krigsfolkene skulle nu marchere og have sedler af bønderne i betaling; kom de igen ligesom i fjor med deres exekution, ville det ikke blive nemt at komme af med dem uden penge¹⁴. Bønderne på Müllers norske gods måtte bære deres part af besværlighederne.

De forestillinger om Henrik Müllers format som forretningsmand og administrator, der vækkes ved betragtningen af hans virksomhed i Danmark, bekræftes til fulde af de foreliggende oplysninger om hans minedrift.

Af det daværende dansk-norske monarkis ikke alt for talrige hjælpemidler var de norske miner blandt de værdifuldeste, og at Müller med iver deltog i deres udnyttelse, var nærmest en selvfølge. Her blev der brug for al hans forretningsevne og organisationstalent, thi vanskelighederne var store. Således kunne Müller ikke selv komme til stede — han har næppe brudt sig om at forlade sit embede i residensstaden alt for længe ad gangen. Dertil kom, at de betroede folk langtfra altid kunne eller ville gøre deres arbejde tilfredsstillende. Sidst men ikke mindst må det fremhæves, at netop når det gjaldt minedriften synes Müllers vindskibelighed at være blevet drevet meget vidt i form af rovdrift på værkerne

13. M. Thr. Brünnich, *Kongsberg* . . . s. 193.

14. Lave Jensen til Müller 20. og 28. april 1678, det sidste man hører er, at Lave Jensen 5. og 12. maj s. å. holdt Müller underrettet om driften, herunder besværlighederne med folkene og skrev om fremskaffelse af en del varer (textiler, tobak, blår, hollandsk sæbe, islandske strømper og vadmel) fra Trondhjem eller Hamborg. Det kan også anføres, at Lave Jensen i sit brev af 28. april anmodede om inden 1. eller 14. juni at få 2.000 rd. til driften, helst i kurant, da en del af folkene vægrede sig ved at give de 4 sk. opgæld for specierne.

og udnyttelse af arbejderne. Denne kortsynethed skyldtes for en del, at minernes udbytte dannede basis for Müllers kredit, som det fremgår af relationerne med Texeira, men den skyldtes uden tvivl også en mangel på sagkundskab, som forretningskyndighed og indflydelse ikke i længden kunne opveje. Selv rige og erfarne købmænd kunne komme til kort.

XIII Kredit

Henrik Müllers kreditbehov var med alt dette naturligvis ubegrænset. Det lagde han heller ikke skjul på. I 1669 skrev han f. ex. i et af sine mange indlæg, at han på kongens vegne »dagligen maa forrente med meere end 12, 16 ia till 20 procento wexels Rente, till stoere Summer paa tønner Guld, oc dog af Godtzet icke weed at legge mig 2 procento till goede«¹.

Een eller rettere to af de store udenlandske kreditorer kender vi fra en tinglyst, af kongen konfirmeret kontrakt af 29.—30. april 1667 mellem Henrik Müller og Sr. Juan Nunes Henricques af Amsterdam »durch den Edlen undt vesten Herrn Emmanuel Texeira in Hamburg residierend«, hvorved Henricques lånte Müller 80.000 rd. at udbetale i Hamborg med 10.000 rd. ved udgangen af april, 20.000 rd. i juni, 10.000 rd. i august og de resterende 40.000 rd. i december. Da Müller inden årets udgang i henhold til en kontrakt med Texeira året før skulle betale 27.200 rd. med rente »so Hr. Texeira erklært gemeldten Hr. Juan Henricques zustendig«, var det blevet aftalt, at det som ikke kunne betales med kobber, skulle tilbageholdes af den sidste, 40.000 rd. store rate af lånet. Dernæst transporterede Henricques til Müller følgende assignationer i Bergen told, som efter Texeiras bekendelse tilkom ham:

1667		15.000 rd.
1668		14.280 rd.
1669		13.560 rd.
1670		14.840 rd.,

1. Sjællandske Tegnelser 1669, 17. juni, nr. 399, indlægget.

hvilke 57.680 rd. Müller tog på sin risiko. Endelig føjedes hertil Hannibal Sehesteds gamle gæld til Texeira på 14.375 rd., som Müller i 1664 havde overtaget mod betaling i krongods, men åbenbart endnu ikke fået bragt ud af verden.

Hermed var Müllers gæld til Henricques 152.055 rd. Om betalingen blev aftalen, at der i 1667 skulle erlægges 12.000 rd. og i hvert af de følgende fem år 28.000 rd. således at det første afdrag eventuelt kunne afkortes i lånets sidste rate. Renten fastsattes til 6 % og dertil omkostning og skade. Müller ville betale med kobber til Henricques selv i Amsterdam, Simon Nunes Henricques og Simon Soares i Hamborg eller ordre. Som sikkerhed stillede Müller »alle meine itzige und künfftige Haab undt Güter« således Dragsholm på $6.266\frac{2}{3}$ tdr. htk. Kautionister var sønnen Frantz og svigersønnen Thomas Fincke².

Det fremgår ganske tydeligt af dette aktstykke, at Müllers position først og fremmest byggede på hans kobberminer³ og hans placering i finansadministrationens top. Samtidig danner overenskomsten vistnok baggrunden for de vexelforretninger⁴, som Müller anførte i sin ovenfor nævnte klage over de rentetab, han led. Disse tal giver naturligvis intet grundlag for videregående beregninger. Men oplysninger om en omsætning med eller over Hamborg på 21.800 daler i løbet af september-november 1668 har stor interesse, fordi vi her på et nyt felt har fået bekræftet det tidligere vundne indtryk af omfanget af Müllers forretninger.

Foruden forbindelserne i Hamborg og Amsterdam havde Müller også til stadighed kontakt i Danzig, der synes at have været et vigtigt afsætningssted for Islandsfisken, men at dette har haft no-

2. L.A.S. Sjællands Landstings pantebog 1663-69 fol. 187 ff.

3. Et andet eksempel på interessen for det norske kobber møder man ligeledes i slutningen af 1660'erne, Texeira lånte 18.000 rd. til Joachim Irgens, *ibid.* fol. 59b jfr. Sjællandske Tegnelser 1676, 12. juni, nr. 252 og L.A.S. Christianshavns pantebog under 1672, 23. juli. Lånet skete vistnok på den betingelse, at Irgens leverede 500 skpd. kobber til sin kreditor hvert år, L.A.S. Sjællands Landstings pantebog 1663-69 fol. 239, Irgens stillede da sine kreditorer i udsigt, at hans kobberproduktion var 1.100 à 1.500 skpd. om året.

4. Tillæg X.

gen betydning for hans kreditmuligheder, er næppe sandsynligt, i hvert fald er der intet påtruffet, der peger i den retning.

Nok så meget som den udenlandske betød vel ret beset den indenlandske kredit. Hver for sig var de enkelte poster ikke særlig store målt med udlandets alen, men de var talrige. Sammen med Cort Mercker og Johan Adolph Ernst var han som samfrænde og formynder med til at forvalte skiftet efter sin svigerinde Herman Merckers hustru Cathrine Hansdatter 2. maj 1662, og disses sønner Hans og Jørgen Mercker rejste siden krav overfor Müller i den anledning. Hertil føjede de krav på del i boet efter deres morbrødre Henrik Hansen Varberrig, der havde været gift med Markus Radebants enke, og Jens Hansen, der havde været tolder i Køge. Sagen endte for Højesteret, der fandt at Müller burde betale Hans og Jørgen 2.534 rd. med samme jordegods, som han havde fået udlagt i betaling for Merckers fordring, og 1.750 rd. i rede penge efter Henrik Hansen⁵. Da dommen faldt i december 1680, havde Müller således haft disse midler til rådighed i henved 20 år.

En lignende opgørelse havde Müller allerede tidligere haft med hofapoteker Samuel Meiers søn, den som diplomat kendte Henning Meyerchrone. 1666 havde Müller gjort »likvidation« og givet Meyerchrone en obligation på hans fædrene og mødrene arv på 6.000 rd. uopsigelig i 6 år, og 11. december det følgende år endnu en obligation på 600 rd. på admiral Henrik Bjelkes vegne. Da ni år var omme, satte Meyerchrone sig i bevægelse for at få sine penge, hvilket førte ham til Højesteret, der 1675 dømte Müller til at betale i henhold til papirerne — hvad også Landstinget havde gjort — uden hensyntagen til Müllers veltalende påberåbelse af mangeårig møje med Meyerchrones optugtelse, og uden at ænse Dragsholm birkefoged, der interessant nok havde set noget anderledes på sagen⁶.

Omfattende kredit havde Müller også nydt hos Morten Mikelsen, der 1640–55 havde været proviantskriver på Bremerholm

5. Højesterets Dombog 1680–81, III, fol. 165 ff.

6. Højesterets Dombog 1675 fol. 460b ff.

og derefter indtil sin død 1665 (13. februar) rådmand i København. 11. juni 1665 udstedte Müller en obligation på 9.000 rd. til Kirsten salig Morten Mikkelsens. Forlovere var Caspar Bartholin og Thomas Fincke. 1666 skulle alene renten erlægges, men 1667 skulle 4.500 rd. afdrages, og 1668 skulle resten betales. Renten skulle være 6%, den betaltes ganske rigtigt 1666, men afdraget 11. juni 1667 blev kun 1.000 rd., og siden blev i en årrække kun renterne betalt⁷.

Ligesom Morten Mikkelsens kreditydelse sikkert må føres tilbage til forretningsforbindelse i snævrere betydning, således må Müllers kontakt med den københavnske storkøbmand og bankier Albrecht Itzen betragtes som noget nærmest selvfølgeligt. Det eneste positive, der synes at foreligge herom, er en ytring, som Itzen lod falde under sin konflikt med dronning Sophie Amalie i sommeren 1662, da han ved terminstiden erklærede at hans penge allerede var remitteret, »hand hafde sluttet med Møller och andre«. Ytringen kan ikke misforstås, og den er i al sin knaphed vigtig, fordi den antyder, at Müller kunne disponere over anselige hjemlige ressourcer⁸. Derimod vides praktisk talt intet om Müllers forhold til en anden af de sikkert yderligt få københavnske købmænd, der drev bankiervirksomhed i disse år, rådmand Ditmer Bøfke⁹. Og det er ligeledes ganske usikkert, hvor meget der skal lægges i en enkelt notits blandt feltherren Hans Schacks regnskabssager, hvor det af en opgørelse mellem Schack og huset Bilderbeck i Hamborg hedder, at 600 rd. »står« hos Müller¹⁰.

Desuden havde Müller naturligvis visse lån i sine ejendomme.

7. Om Morten Mikkelsen: Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten*, s. 22, 24, 31, 59 f. og 62–66, Rtk. Afregninger III, 92.

8. Jfr. dog også ovenfor s. 68 note 43, om Itzen kan henvises til *Hist. Medd. om København*, Arbog 1963, s. 27–45 specielt s. 41, til det der anførte bør føjes et gælds-brev fra Ulrik Seefeldt på 4.000 rd. »som er af de penge Itzen på vexel fra København til Heidelberg haver forskaffet« dateret 11. juni 1662, København, som pant blev sat Kyø gård, som Itzen senere overtog, afskrift i Langebeks Diplomatarium, Rigsarkivet.

9. Jfr. *Hist. Medd. om København*, Arbog 1961, s. 50.

10. Hans Schacks privatarkiv, Diverse regnskabssager.

Beheftelsen af Dragsholm er omtalt. Allerede før, 21. februar 1665, havde han givet kongelig kommissarius Christen Andersen forsikring i landgods i Dragsholm amt for 7.000 rd., »hvilket er indtaget i Henrik Müllers assignationer og accord aftalt om betaling i 7 terminer frem til 1671, så at der erlægges ialt 8.680 rd.«¹¹.

Da Müller købte Gundetved og Katterup af Axel Juel fulgte en obligation på 2.500 rd. til Carsten Hansen Atke med, den anerkendtes af Müller 11. juni 1664¹². Samme dag havde Müller givet Anna sal. dr. Jacob Mathisens en obligation på 1.350 rd. til sædvanlig rente og at betale efter to års forløb; renten blev betalt, men selve lånet blev, som man kunne vente, stående, og forøgedes endda 11. juni 1669 med yderligere 1.000 rd., der skulle tilbagebetales på årsdagen 1670, hvilket (naturligvis) heller ikke skete¹³. Desværre har vi ingen muligheder for at afgøre, hvor mange af den slags tidsbestemte lån, Müller har haft løbende. Det har måske været en almindelig fremgangsmåde, i hvert fald lånte Müller 11. juni 1675 2.270 rd. eller rettere, han udstedte en obligation på dette beløb til økonomus på det kongelige Kommunitet i København Wilhelm Mule, dennes broder Jens Schult og to søstre Elisabeth og Christine Mule. Efter fem års forløb skulle der årligt afdrages 400 rd. i rede penge »och ingen anden Vahre«¹⁴. Samtidig fik Jørgen Landorph i Odense to obligationer på 1.000 og 605 rd., Broder Landorph fik en på 500 rd., Henning Landorph en på 500 rd., en fjerde broder en på 700 rd. og svogeren mester Lorentz Edinger på sin hustrus vegne en på 378 rd.¹⁵ Også disse obligationer var afdragsfri i 5 år undtagen den første på 1.000 rd. der skulle betales ud med 500 rd. 11. juni og 500 rd. 11. december 1676.

11. LA.S. Sjællands Landstings pantebog anf. dato, fol. 121.

12. Højesterets Dombog -august 1681 fol. 795, Axel Juel havde skyldt Atke pengene siden 1656.

13. Rtk. Afregninger III, 92, Anna Jacob Mathisens var søster til Caspar Bartholin.

14. Ibid.

15. Ibid., Lorentz Edinger havde 1674 ægtet Barbara Landorph, datter af stiftsriver Hans Brodersen Landorph og Mette Villumsdatter jfr. *Personalhist. Tidsskr.* 9 Rk. III, s. 49.

Føjer man hertil, at også Københavns fattigvæsen¹⁶ og Lyngby kirke var blandt Müllers kreditorer — sidstnævnte for et beløb af 273 rd. 2 mrk. og 4 sk., hvilket var kirkens beholdning ved regnskabets slutning 1668—69¹⁷, samt at Thomas og Joh. Fincke i begyndelsen af 1670'erne disponerede over 1.000 rd. af Universitetets midler¹⁸, må det vist medgives, at alle midler, som tid og lejlighed bød, var taget i anvendelse.

Denne virkelig brede kredit svarer på det økonomiske område til den meget omhyggelige sikring på det politiske plan, som Müller altid sørgede for. Den tredie af de hovedfronter, på hvilke han med så stort talent og i så forbavsende lang tid med held forsvarede sin position, var den administrative. Vi skal se, at der i hans senere år akkurat som tidligere var den nøjeste forbindelse mellem alle tre sider af Müllers virksomhed.

16. *Personalhist. Tidsskr.* 8. Rk. V, s. 288.

17. *Kronens Skøder* II, s. 598.

18. Universitetets arkiv, Rectoratsregnskaber, Ths. Bartholins regnskab 1671—72, jfr. H. U. Ramsing, *Københavns Ejendomme*, VIII, s. 29.

XIV Rentemester II

Ganske som tidligere deltog Müller i det almindelige regeringsarbejde. 11. august 1665 fik han befaling til i forening med Hannibal Sehested, Gabel og Poul Klingenberg at afgive erklæring om salthandelen¹; og året efter deltog han sammen med Hans Schack og Gabel i behandlingen af Gyldenløves store forslag om Norge².

Müllers særlige område var bestyrelsen af de til hoffet henlagte midler især af toldindtægter. Vi kan i enkeltheder følge hans virksomhed i årene 1665–68 og 1670–79 gennem de fem bind omhyggeligt førte Missivebøger, som er bevaret³. Det første bind indledes med den af Müller fastsatte orden for toldstedernes indbetalinger til Skatkammeret 27. juni 1663. Den egentlige korrespondance indledes med et brev 7. januar 1665 til Daniel Knof, toldforvalter over det Søndenfjeldske. Heri oplyste Müller, at han havde forhandlet med skatmesteren om indførsel af svensk jern til Norge; hvis spørgsmålet blev forelagt kongen ville denne sikkert blive fortørnet, thi den hidtidige praxis stred mod toldrullen af 1662, som burde [!] overholdes. Hvad der i januar betegnedes som ønskeligt, blev i februar til en alvorlig henstilling til Knof om med hensyn til tolden på svensk stangjern til markeder at holde sig til toldrullens klare bogstaver.

1. Sjællandske Tegnelser anf. dato nr. 386.

2. *Meddelelser fra det norske Rigsarchiv* I, Christiania 1870, s. 332 ff. især s. 350 ff.

3. Rtk. 212.103–107, Missivebøger, til disse, der er kronologisk ført, henvises i det følgende kun ved dato.

Også bortforpagtningen af maltaccisen kom Müller til at beskæftige sig med. 1665 førte han forhandlinger med borgmester Niels Nielsen, til hvem han 7. oktober skrev, at han kunne få den for et billigt bud, men at dette skulle falde strax, for at ikke en anden skulle gå højere, Müller syntes »at hvad han mindre end over 200 rd. årligt erbyder, ville falde for ringe«. Niels Nielsen kunne give sin mening til kende, så kunne der forhandles.

For Nykøbing Sjællands vedkommende havde borgmester og råd givet et tilbud, hvorpå svaret 17. december lød, at 100 rd. måtte være det ringeste bud. Heller ikke borgmester Claus Poulsens tilbud om at forpagte maltaccisen af Ringsted for 50 rd. årligt var Müller tilfreds med. For at man kunne være uden mistanke, skrev han 5. december 1665 til borgmesteren, »eragtes på hans majestæts vegne at den ikke under 100 rd. kan forundes«⁴.

Blandt de mange småsager kan nævnes et missive 28. marts til tolderen i Assens, at Frederik Werdelmann skulle rejse i kongens ærinde og derfor have så meget på sin assignation, som kunne afstedkommes. Eller et af 31. marts til amtskriveren på Riberhus signeret af Müller og Sten Hondorf i fællesskab; Christoffer Gabel, der havde assignation i Ribe told, havde givet tilkende, hvorledes amtskriveren forholdt tolderen nøglen til toldkisten, da han ingen ordre havde fået. Sligt kunne naturligvis på ingen måde gå an, og amtskriveren fik een gang for alle »notificeret«, at en ordre fra kongen eller rentemestrene om betaling, der produceredes af tolderen, skulle efterkommes. Fra 3. juli kan anføres en anden lille sag af interesse, nemlig et

4. 1658 var maltaccisen af Lolland-Falster forpagtet af Margrete sal. Henrik Biskops for følgende afgifter:

Nykøbing	140 rd.
Saxkøbing	50 rd.
Nakskov	150 rd.
Stubbekøbing	85 rd.
Nysted	130 rd.

– ialt 555 rd. årligt, hvorfor der skulle leveres tysk øl. Danske Kancelli B 191, Kontraktbog C under 23. juni 1658.

missive fra Müller og Mogens Friis til Ebbe Gyldenstjerne, stiftamtmand i Viborg, at såfremt visitøren i Viborg var så forsømmelig, som toldereren angav, måtte man anmode amtmanden om at forordne en anden dygtig i hans sted, og underrette Rentekammeret. Værre synes det at have været i Varde, thi 28. februar havde Müller og Hondorf måttet skrive til borgmester og råd, at visitøren der havde lidt overlast af sin forgænger, og at magistraten skulle sørge for, at tjenesten kunne forrettes i fred. Og når, som vi ser af et missive af 6. september, en visitør fik rådmandskab og postmesters bestilling og lod toldvæsenet administrere ved sine drenge, kunne det ikke tolereres.

Et missive fra 5. juni 1665 giver et indblik i den side af Müllers virksomhed, som vendte mod allerhøjeste sted. Ved Frederiksborg arbejdede en del »murmesterfolk«. Hans majestæt havde hidtil lønnet disse folk af sit eget kammer, men Müller havde lovet kongen, at de ikke mere skulle falde ham til molest⁵. Til gengæld for sådanne lettelser for kongens eget kammer, kunne hofetatens kasse regne med støtte fra højeste sted, som det f. ex. kom til udtryk i en ordre 21. december 1664 til Sten Hondorf om strax af den indkomne prinsessestyr at levere Müller 10.500 rd., som han skulle bruge på kongens vegne, og derfor tage hans obligation på, at han ville refundere beløbet af det kommende år — ordren var paraferet af Müller⁶. Der foreligger også en ordre af 4. februar 1665 til Hondorf om at levere Müller 6.000 rd. til hofstaten mod refusion i toldpengene til førstkomende 1. juli⁷. En befaling til Müller af 22. maj 1666, da der skulle afregnes med prins Christians kammerherre Morten Skinke, at opstille anordning om hvorledes betalingen kunne ske⁸, fortjener at nævnes i denne sammenhæng, fordi den synes at tyde på, at rentemesteren inden for de givne rammer var temmelig frit stillet fra kongens side, således at den egenmægtighed,

5. Jfr. miss. 17. og 28. juni, der synes at have været tale om ret omfattende arbejder hovedsagelig på slottets udenværker.

6. Rtk. Expeditionsprotokol anf. dato nr. 1774.

7. Ibid. anf. dato nr. 1884.

8. Rtk. 211.38, Kongelige Ordre og Befalinger anf. dato.

som Christoffer Sehested klagede over, måske ikke har eksisteret formelt.

Inden vi vender tilbage til Müllers breve, skal dog endnu anføres en opstilling fra hans afregninger, der giver et konkret eksempel på hans funktion som kongehusets forretningsfører.

Henrik Müllers fortegnelse over de forstrækninger han har gjort på dronningens vegne i februar 1664 indeholder følgende poster:

9/19 til la[!] Maires enke i Amsterdam	7.072 rd.
16. dronningens eget kammer kontant	6.196 rd.
27. betalt i Hamborg til Jacob Prennicke og Jacob Eggebrecht	9.300 rd.
ialt	22.568 rd.
l'agio, provision og vixelomkostninger	
4 % efter kgl. maj.s eget brev	902 rd.
rente 6 % medio febr. til 29. juli	620 rd.
i Skatkammeret forstrakt	1.448 rd.
Summa	25.540 rd.
Herimod modtaget 29. juli af de Søndenfjeldske toldpenge	15.540 rd.
af de Nordenfjeldske	10.000 rd.
Summa	25.540 rd. ⁹

Et eksempel på Müllers grundige kendskab til lokale forhold har vi i et brev af 5. november 1665 til kammerherre Hugo Lützwow, der sad som amtmand på Antvorskov og behøvede penge; »for Guds åsyn« måtte Müller bekende, at han var kommet i en sådan »Labyrinth« ved stadige forskud, at han ikke kunne hjælpe. Men der var folk i Slagelse, trøstede rentemesteren, borgmester Jørgen Mikkelsen, fattigforstanderen og andre, som nok på kort tid kunne skaffe de ønskede 1.000 rd.

De fleste og interessanteste oplysninger giver som regel, hvad der ikke kan overraske, brevene til Knof. 14. oktober 1665 skrev

Müller således, at Marcus Gjøe, der året før var kommet til Paris som resident, havde bedt om assistance af hensyn til kongens respekt; mons. Marcellius ville nemlig ikke give forskud, og nu måtte Müller opfordre til yderste flid for at stille Marselis tilfreds, så at han kunne assistere. Forinden, 31. januar s. å. havde Müller rejst en lignende sag, da han gjorde opmærksom på, at der tilkom skatmesteren 6.869 rd., som var at udrede af den norske told. 18. november berørte Müller påny sagen, skatmesteren var nu rejst og havde rekommanderet ham sin sag i højeste måde og tillige beklaget, at toldforvalteren gjorde ophold, og at »een og anden først skulle betales«. 3.000 rd., som skulle have været betalt til Mortensdag, var endnu ikke kommet. Advarende sluttede Müller med at fortælle, at en streng kongelig befaling var opsat til Knof »som Eder ej var til det bedste«: Müller havde afværget den, for at Knof ikke skulle geråde i ulykke, men nu måtte han rigtignok gøre sig umage . . . 20. januar 1666 måtte Müller igen opfordre til at få skatmesterens sager bragt i orden, så at hans kredit ikke skulle lide skade og spot, medens han var i udlandet i kongens tjeneste. 10. februar klagede Müller over, at skatmesterens fuldmægtige plagede ham; og ligesom for at give Knof anledning til eftertanke, føjede han til, at Gabel havde begæret forklaring på indtægter og udgifter ved tolden, hvorfor ekstrakterne ville være at fremsende, de burde være kommet for længst. 10. marts måtte der atter rykkes for pengene til skatmesteren, endda det frengik af de nu omsider ankomne ekstrakter, at der var mere end 7.000 rd. til disposition. Ugen efter erfarer man af et nyt brev (17. marts 1666), at der hos kongen var blevet truffet den aftale i Gyldenløves og Gabels nærværelse, at såfremt tolderne ikke gjorde, hvad der blev dem befalet, skulle de strax uden nogen undskyldning fra-træde og tiltales af fiskalen.

Således får man i disse breve stillet teori og praxis op mod hinanden. Når Sehested stadigvæk ikke fik sine penge, lå der næppe andet »politisk« deri, end at hans autoritet og indflydelse på daværende tidspunkt har været beskeden. Om »sabotage« fra andre regeringsmedlemmers side kan man sikkert ikke

tale, da det er tvivlsomt, om deres indflydelse strakte så vidt. Vanskelighederne ved at få ordrene fra København respekteret af de lokale embedsmænd har i hvert fald været betydelige. Hvad Müller angik, måtte de femten år tidligere gjorte erfaringer have fået ham til at se realistisk på mulighederne for at afskaffe »misbrug« inden for toldvæsenet fra dag til dag ved hjælp af reskripter — 28. april skrev han således til Knof, at da ekstrakterne for marts endnu ikke var indgået, havde han s. d. skrevet til hver enkelt tolder desangående. Vanskeligheden var ikke at afskedige uduelige embedsmænd men at vogte sig for, at der ikke kom endnu ringere i stedet.

Altså måtte der stadig rykkes for pengene til Sehested. Et brev herom af 7. april blev hastigt efterfulgt af et andet, hvori Knof fik at vide, at skatmesteren 8. april havde skrevet til Müller med klager over helbredet og anmodning om assignationerne. Det samme havde han også »bevægeligen« tilskrevet Gabel, så at Müller frygtede, at om nogen kunne overbevises om at være årsag til pengenes tilbageholdelse, ville ulykke følge deraf. Hvis Knof havde angivet, hos hvilke toldere restancen fandtes, kunne man angive det hos kongen til de skyldiges afstraffelse. Müller havde selv haft vanskeligheder for den sags skyld. Endelig 12. maj kunne Müller udtrykke sin tilfredshed med at have modtaget ekstrakterne, og med at Sehesteds assignation var betalt.

Da der omsider var faldet ro over denne sag, dukkede andre op, som også krævede megen omhu. 13. oktober 1666 skrev Müller til Knof, at Enevold Parsberg havde anmodet om en ordre fra kongen på c. 3.000 rd. til tømmer til hendes majestæt. Müller havde i den anledning allerede to gange været hos kongen, der ikke havde villet vide af en sådan udgift; hvad udgangen på dette blev, synes ikke til at oplyse, men det interessanteste ligger unægtelig også i det eksempel, vi her får på, hvilke ligevægtsøvelser hofstatens rentemester til tider måtte foretage. Især gjaldt det naturligvis om at være sikker på kongens vilje, når det drejede sig om vigtigere spørgsmål. 11. november 1665 skrev Müller således til Knof, at han havde talt med kongen og hans excellence hr. statholderen om den hollandske told, og at kon-

gen havde resolveret, at de hollandske skibe, som kom på havnene, skulle klarere tolden med rede penge, da kongen trængte til penge formedelst daglige udgifter.

17. november 1666 skrev Müller til Knof om en ikke mindre interessant sag; Müller havde erkyndiget sig om de 4.000 rd., som statholderen havde rekvireret af Drammen told, og det havde da vist sig, at kongen havde udstedt en geheim ordre derom. Det ville være at notere i månedsextrakterne, når betalingen skete. Knof skulle i øvrigt nedsende, hvad han havde af penge og kun beholde, det der var bestemt for residenterne; godtfolk, som i den anledning kom til at vente, måtte fortrøstes med gode ord indtil førstkommende år. Slige uformodentlige ordrer, sluttede Müller øjensynlig noget fortrædiget, kunne let konfundere bøgerne, så Knof skulle have et vågent øje med toldforvaltningen. Müllers irritation blev selvfølgelig ikke mindre, da han fra Holland fik brev om, at Knof havde røbet den ordre, han havde fået om de 4.000 rd., og hvad der på kongens vegne var meddelt ham fra Skatkammeret. I den anledning fik han i et brev fra Müller 13. marts 1667 nogle ord med på vejen.

Undertiden synes Müller selv at have afgjort, hvilke fordringshavere, der skulle have deres penge. 9. marts 1667 skrev han således til Knof, at han havde lovet overkammerherre Fr. v. Vittinghof o. 600 rd. af dennes gage inden fire uger, og bad Knof gøre sig flid dermed. Vidtgående har denne dispositionsret ikke været. 27. april s. å. skrev Müller til Knof, samtidig med at han fremsendte en ny kongelig ordre med specifikation af toldindtægternes anvendelse; assignationerne var ikke kontramanderede, men skulle blive beordrede, eftersom midlerne kunne strække til. Hvis statholder Gabel begærede at få betalt til sig selv, hvad Frederik Winterberg havde fået assigneret, og som var forfaldent, kunne det ikke vægres. Hvad der var ordineret statholder Gyldenløve, skulle også »lempes« efter kongens befaling, eller også skulle Knof med næste post sende kopi af den ordre, der var givet på betalingen. Hvad endelig angik en vis ordre på 16.000 rd., da var den udfærdiget i Müllers fraværelse og holdt secret for ham, følgelig ønskede han ikke at kende den, men

Knof gjorde vel i »eenfoldigen« at rette sig efter den; og han burde også gøre op hvad han havde tilgode. 4. maj videregav Müller yderligere en kongelig beslutning om, at der af indeværende års Søndenfjeldske toldindtægter skulle reserveres 91.300 rd. til de daglige udgifter ved hoffet — og, hed det i et brev fra 27. juli s. å., når kongen havde fået disse penge, så kunne hendes majestæt få reserveret, hvad derefter måtte indkomme. Der var accorderet med Werdelmann om at levere vin, og der var tilsagt ham 4.000 rd. strax, hvilke penge Knof skulle betale af de allerførste toldmidler til Werdelmans korrespondent i Amsterdam hr. Ludvig v. Westerhof ved at vexler fra denne til dette beløb blev honoreret; en fuldkommen assignation ville følge med næste post.

Allerede 25. maj blev det nødvendigt at indskærpe, at det behagede kongen at blive betalt efter den secrete ordre og specification, Knof senest havde fået tilsendt. De følgende, fra Skatkammeret kommende, på kgl. ordre funderede anvisninger skulle efterhånden betales af de først indkomne midler. Når toldforvalteren »simpliciter« rettede sig herefter, skete kongens vilje. Forøvrigt kunne toldforvalteren se, hvad nød og trang man her var stedt i. Hofskomagerens assignation ville være at tage i agt, for at krediten kunne vedligeholdes. Der skulle ordineres hans majestæts sekretær Peter Schumacher det ham assignerede beløb af de midler, der måtte være indkommet til Frederiksstad, »eftersom hans kongelige majestæt selv ham det gerne forunder«. Som man ser heraf, og som det yderligere fremgår af et brev fra Müller, var hans majestæts sekretær en faktor, man måtte regne med. Det var Müller selvfølgelig klar over; derfor indeholdt hans brev meget naturligt en understregning af den flid og nidkærhed, hvormed han varetog sit embede, og derfor markerede han med finesse sit kendskab til Schumachers indflydelse¹⁰.

Om pengemanglen havde Claus Sohn 11. januar 1667 skrevet til Müller, at han, som allerede mundtligt berettet, aldeles ingen kredit vidste at gøre. Saltpengene udeblev ganske, og han

måtte have hjælp til hofspisningen for at kunne reddes af den store vidtløftighed, han var kommet i, og som han anslog til over 8.000 rd. 15. januar fulgte så et missive fra Müller, Friis og Hondorf til tolderne i Kolding, Ribe, Ringkøbing, Varde, Ålborg, Assens og Middelfart, at assignationerne indtil videre ikke måtte betales; hvad der måtte restere på sådanne, ville blive ordnet på anden vis. Det er også her interessant at se, hvorledes rentemestrenes korrespondance fint registrerede hver enkelt brevmodtagers position; da det nemlig nu blev nødvendigt at minde saltkompagniets leder admiral Cort Adeler om, at kompagniet endnu ikke havde svaret sidste termin af afgiften, skete det ved et yderst høfligt missive fra Müller, Friis og Hondorf af 16. januar 1667, hvori de meddelte, at det var kongens alvorlige befaling, at det manglende af sidste termin af saltpengene skulle bruges til hofspisningen . . . de håbede ikke, at admiralen tog dem det ilde op, at de venlig erindrede og advarede . . .

Under disse forhold skrev Müller 19. januar til Herman Gaarman, at der efter kongelig ordre var assigneret Morten Skinkel 2.910 rd. af Bergen told for penge, som Skinkel havde forskudt. Denne assignation ville Müller have anbefalet i bedste måde enten med vixel på Hamborg eller Amsterdam eller »parat« i Bergen. Ligeledes skulle de penge, som hofmarskallen Christoffer Sehested fik, så snart Jørgen Bjelkes første termin var betalt, strax efter marskallens assignation erlægges i Trondhjem til Müllers fuldmægtig Bendix Mese¹¹.

Klagen over pengeforlegenhed illustreres af en ordre fra Müller 29. maj 1667 til toldereren i Helsingør, at kammerbudet skulle have alle pengene i toldkisten, blot med undtagelse af det, der var ordineret Lorents Bacher i samme måned, idet der ingen penge var i Skatammeret. Og 1. juni gik påny bud fra Müller til Helsingør, denne gang efter 200 rd.; derefter kunne Lorents Bacher få sine penge.

11. Både Claus Sohn og Bendix Mese hørte som fætre til dronningens fortrolige, legatstifteren Abel Catrine, til den kreds af hoffunktionærer og embedsmænd, hvis mest fremtrædende skikkelse var Abel Catrines husbond Hans Hansen Osten, der var dronningens inspektør over Lolland og Falster jfr. *Hist. Medd. om København*, Årbog 1963 s. 49 ff.

Et brev fra Müller til Knof 15. juni vidner om de vanskeligheder, det voldte, at dronningens assignation ikke var medtaget i den specifikation, kongen havde udstedt om betalingerne. Nu var majestæterne bortrejst, men så såre de kom hjem, ville Müller tale med kongen, Gabel og Hans Hansen. Der indkom så ringe told overalt, at man snart ikke vidste at rede eller hjælpe sig igennem, og Knof måtte trøste enhver med tålmodighed. 29. kunne Müller underrette Knof om, at Gabel havde givet det råd, at Knof gjorde vel i at rette sig efter kongens befaling. Andre fordringshavere skulle Knof fortælle, at der intet var indkommet, at tiderne var dårlige o.s.v.

Residenten i Stockholm Jens Juel, der ikke havde fået sin betaling fra toldforvalteren, fik 5. august 1668 at vide, at hollænderne havde tilbageholdt særlig store summer af tolden, hvilket præjudicerede dem, der havde assignationer. Ellers havde Müller ikke erfaret andet, end at hendes majestæt og hans kongelige højhed havde fået lige så lidt som andre. Müller håbede, at alting ville komme til nogen rigtighed inden årets slutning. Dagen derpå skrev Müller så til Knof, at Frederik Werdelmann skulle have sit tilgodehavende på 46.775 rd. af den Søndenfjeldske told til visse terminer efter aftale med Gabel, og hvis Werdelmann trak vlexer på Knof, skulle denne honorere og acceptere disse.

Et par oversigter over de Søndenfjeldske toldindtægter 1667 og 1668, som ligeledes findes i de her citerede missivebøger, viser for 1. januar—1. november 1667 en indtægt på 132.467 rd., hvorfra gik 27.737 rd., som hollænderne havde »indeholdt«¹², 2.600 rd. til dronningens deputat, c. 85.000 rd. til assignationer, og 3.717 rd. til betjentenes løn, så at der til Skatkammerets disposition blev c. 13.000 rd. tilbage. Denne oversigt havde Müller bygget på ekstrakterne af toldregnskaberne og meddelt Knof 30. november i forbindelse med forhandlingerne med Hans Hansen om dronningens assignationer.

12. Jfr. om denne afbetaling af Danmarks gæld til Nederlandene L. Laursen, *Danmark-Norges Traktater 1523–1750* V, 1920, s. 121 ff. og VI, 1923, s. 63 ff.

En lignende opgørelse for tiden 1. januar—1. oktober 1668 viser en indtægt på 255.999 rd., hvorfra gik 66.000 rd., der var erlagt i Holland, til toldforvalter og toldere 13.000 rd., og til assignationer 90.000 rd. (alt i afrundede tal), hvorefter der blev 40.000 rd. til kongens eget kammer og 1.000 rd. til Skatkammeret, der yderligere skulle have 6.000 rd., kongens kammer skulle yderligere have 19.000 rd. og Fr. Werdelmann 7.000 rd., herefter var der, når forskellige småposter var betalt, godt 5.000 rd. igen til de nødtørftigste assignationer. Hvorledes der disponeredes over de kostelige toldindtægter, erfares af følgende opgørelse fra 1667.

Af Bergen told fik

Fr. Werdelmann	31.797 rd.
Texeira	15.450 rd.
Morten Skinkel	2.910 rd.
Jens Nielsen af København for Claus Sohn	2.500 rd.
Jens Jensen Vissing for havre	2.299 rd.
hofslagter Niels Olufsen	1.000 rd.
Desuden udbetaltes i gage og pension:	
admiral Cort Adeler	7.200 rd.
Henrik Müller, gage for eet år	2.000 rd.
admiral de Ruijter	800 rd.
renteskriver Laurits Andersen á conto	400 rd.
toldofficianterne	3.677 rd.

Endvidere var 1.000 rd. gået tabt under transporten til hans kongelige højhed, og med hensyn til Vissings betaling blev det bemærket, at den skulle reguleres under hensyn til toldernes løn.

Af Normør told fik

Hans Knudsen Leegaard i København	262 rd.
foruden 1.737 rd. af forrige års told	
Henrik Müller d. y. for papir m. v.	3.095 rd.

Af Trondhjem told fik

Jochum Fridebolt, glaskræmmer	2.569 rd.
Morten Skinkel	4.651 rd.

rigsdrostens arvinger ved Bendix Mese	5.189 rd.
Henrik Müller d. y.	2.879 rd.
Johan Wadtsen (á conto)	3.715 rd.
toldforvalter og toldere	1.300 rd. ¹³

De secrete ordrer uanset, synes Müller i disse år i ret vid udstrækning at have kunnet disponere over anvendelsen af de norske toldindtægter. Det har næppe været hans fejl, at Frederik Werdelmanns regnskab kom til at udvise så stort et tilgodehavende hos staten, som tilfældet blev. Hvorvidt de »secrete« ordrer i alle tilfælde har været Müller uvelkomne, turde forøvrigt være et spørgsmål. Ligesom Müller i vigtigere sager sørgede for at have dækning hos sine kolleger, f. ex. ved at vigtigere missiver blev underskrevet i fællesskab med Hondorf og/eller Mogens Friis, og ved at forhandle med skatmester Sehested, statholder Gabel eller kongen selv, således søgte han at underbygge sin autoritet overfor sine undergivne ved at true med skatmesteren, Gabel eller i alvorlige tilfælde med kongen.

Den side af toldforvaltningen, vi i det foregående har stiftet bekendtskab med, har uden tvivl for Müller stået som den vigtigste. Men for at han overhovedet kunne få midler at disponere over, måtte administrationen være effektiv. Allerede i 1650'erne havde han prøvet at udrette noget i så henseende, men uden større held. Nu derimod havde han langt bedre muligheder for at gennemføre sine ideer, og det arbejde Müller i disse år gjorde for af intet, eller så godt som intet, at opbygge et forvaltningsapparat var, set i større perspektiv, af nok så stor betydning, som de dispositioner, der var afgørende for, om Teixeira eller Fr. Werdelmann skulle have deres betaling førend andre.

Også til administrationshistorien er missivebøgerne fra Müllers kontor meget oplysende — så vidt de rækker. 30. august 1666 befalede Müller, da en del toldregnskaber henlå, og andre ikke i rette tid var indleveret og klareret, renteskriver Claus Jørgensen at tage sig af alle de norske og sjællandske toldregnskaber

13. Rtk. 212.104, Missivebøger 1667–68 fol. 140 ff.

samt kongens vinskænks regnskab og køkkenskrivers regnskab og i rette tid affordre ugesedler og anden »rigtighed«, desuden skulle han tage sig af Københavns amtsregnskaber fra nytårsdag 1665. Disse regnskaber skulle han efterregne og klarere, og antegnelserne skulle anbringes på behørigt sted til decision. Eventuel efterladenhed skulle anmeldes til renteskriver Laurits Andersen, der havde befaling til at skrive derom og ved tilbørlige midler lade regnskaberne affordre. En tilsvarende ordre fik Peder Madsen med hensyn til Fyen og Lolland-Falster og Laurits Andersen for de jyske toldregnskabers vedkommende.

Müller deltog også selv i revisionsarbejdet. Mikkel Lange-macks regnskab for København 1657–61 var således revideret af ham og Hondorf og decideret af Sehested¹⁴. Müller reviderede også A. B. Berns' arvingers regnskaber for de hollandske subsidier 1667–70¹⁵, og Joachim Irgens' afregninger 1659–75 blev beregnet af Claus Jørgensen og revideret af Müller¹⁶.

Da Claus Jørgensen formedelst revisionen af de norske toldregnskaber ikke kunne overkomme også de sjællandske, foreskrev Müller 15. januar 1668 renteskriver Thomas Eggebrecht at tage sig af alle de ukvitterede sjællandske regnskaber; også han skulle give Laurits Andersen meddelelse om de forsømmelige. Renteskriver Søren Jensen fik samtidig ordre til at overtage en række mindre jyske toldregnskaber fra Laurits Andersen. Denne fik også til opgave at holde rigtighed over kongens indtægter, og 28. april bestemte Müller, at alle kvittancer for toldens indkomst, acciseforpagtningen samt toldregnskaber skulle forelægges Laurits Andersen, før de afsendtes fra Skattekammeret, for at der kunne ekstraheres deraf, og notater gøres »på visse steder«. Restanceskriver Anders Sørensen fik samtidig ordre til at tage iagt, at ingen kvittance blev udstedt, før den var blevet ekstraheret af Laurits Andersen.

14. Rtk. reviderede regnskaber, Antegnelser, ekstrakter m. v. til Københavns toldregnskaber 1652–73, ligeledes Holbæk 1663 f. Kalundborg 1661 ff. og Ålborg 1672–77 samt RA. Oslo, Drammen toldregnskab 1666–78.

15. T.K.U.A. Gesandtskabsregnskaber nr. 17.

16. Rtk. Afregninger VIII, 93.

Det kan også nævnes, at Müller og Hondorf 16. juli s. å., efter renteskriver Laurits Justsens død nogen tid forinden (22. april), befalede renteskriverne Søren Jensen og Thomas Eggebrecht at overtage hans sager og overlevere afregningsbøgerne, og hvad der vedkom disse, til hofkammererer Lorentz Tuxen, medens de selv skulle afslutte de uklarede regnskaber.

Müllers ledelse af sit område indenfor centralstyret har naturligtvis i almindelighed været præget af den daglige kontakt. Dertil kom, at der mellem rentemesteren og hans undergivne også var visse pecuniære relationer, om hvilke vi erfarer i et brev fra Müller til Knof 28. oktober 1668, da følgende havde fået bevilget udbetalt på deres resterende sold:

renteskriver Jens Sørensen	607 rd.
— Peder Jensen	1.600 rd.
— Jørgen Karstensen	815 rd.
— Anders Sørensen	872 rd.
— Jørgen Henrich	98 rd.
— Laurits Justsens enke	297 rd.

Endelig blev der også anvist Albert Haelwegh 606 rd.; det er selvfølgelig som kongelig kunstner, den kendte kobberstikker optræder i dette selskab.

Uden betydning for det daglige arbejde kan det ikke have været, at administrationens leder havde indflydelse på personalets lønvilkår.

Det faldt også i Müllers lod at kundgøre, 21. oktober 1666, at det var kongens befaling, påny tilkendegivet af Gabel, at til »i morgen hel tidlig« skulle specifikation være færdig og indleveret over alle og enhver af kongelig majestæts betjente indensom udenlands, hoffet, Skatkammeret, Kancellierne og ellers med angivelse af enhvers pension, besolding og kostpenge og enhvers kontingent deraf udi prinsessestyren. 1674 fik Müller og Winterfeldt ordre til at sammenkalde de kongelige betjente af hofrullen og statsreglementet, som ikke besad 500 tdr. htk., og foreholde dem kobberskattens vigtighed, samt på »føjeligste

måde disponere dem« til uden taxering at udgive et vist kvantum »nogenledes proportionerligt« med enhvers formue — og ellers at taxere dem¹⁷.

Den vanskeligste del af Müllers arbejde med ledelsen af toldforvaltningen var dog ubetinget at få de lokale toldsteder til at fungere tilfredsstillende. Som tidligere omtalt var reformforsøgene i 1650'erne ikke rigtig lykkedes, og krigen betød naturligvis, at desorganisationen voxede.

Da svenskerne kom til Ribe, arresterede de tolderen og forlangte toldpengene udleveret, »som faldt da hel besværligt for denne stads fattige indvånere, hos hvilke en stor del af samme told resterede«¹⁸. Det vil altså sige, at tolderen gav byens handlende kredit, og at hans regnskabsføring må have været derefter. Tilfældet har næppe været enestående. Tolderen i Korsør Marquor Kohlman havde 1661 trods adskillig advarsel ikke klareret sit regnskab, men søgte hemmeligt at skikke sit gods bort til fremmede steder og siden at undvige; han blev imidlertid arresteret af lensmanden på Antvorskov, som fik besked om ikke at løslade tolderen, før denne havde klaret for sig, eventuelt skulle boet realiseres. Men nogen tid efter viste det sig, at Knud Twed i Korsør ville indestå for Kohlman, i det mindste blev der truffet den ordning, at Kohlmans restance skulle afskrives på Tweds fordring på staten, medens Kohlman skulle løslades mod at forsikre Twed¹⁹. Arrangementer af denne art tyder på et godt forhold mellem toldere og borgerskab — lidt *for* godt efter regeringens opfattelse.

Strax i november 1660 blev der taget fat på toldvæsenets reorganisation. 19. udgik reskript til Mikkell Langemack om at have god indseende med udførsel og underslæb mellem Fåborg og Svendborg. 13. december fulgte et lignende angående Middelfart, Kolding, Vejle og Bogense med hensyn til trafik til Fre-

17. Rtk. Expeditionsprotokol anf. dato, nr. 903, tilsvarende ordre fik de andre etater og magistraten i København.

18. Ribe rådstues dombog cit. P. Adler, *Ribe By under Krigen 1657-1660*, Ribe 1838, s. 96 f.

19. Rtk. Kopibog over kgl. missiver under 1661, 4. og 23. juni

dericia. Allerede 1. januar 1660 var der udnævnt en ny tolder i Ribe, karakteristisk nok en hoftjenestemand, Maturin Dupont, der 1632 var blevet enspænder, 1638 kvartermester og 1644 fourer²⁰. Dupont medbragte yderligere den kvalifikation til embedet, at hans tilgodehavende hos staten ved udnævnelsen var assigneret netop i Ribe told; selv om der siden blev truffet en anden ordning, blev Dupont, der skænkede domkirken to alterstager med tysk inskription, en nidkær tolder²¹. Det måtte Baltzer Jacobsen af Haderslev bekende, thi han måtte have Højesterets dom for at få sit gods eller dets værd, 300 rd. plus rente, fordi Dupont med sine interesserede ikke havde været berettiget til at konfiskere det²². Efter Müllers missivebog at dømmе hørte Dupont, der stadig synes at have haft kontakt med det økonomiske liv i hovedstaden²³, til hans bedste folk²⁴.

Af brevene i samme missivebog fremgår det ellers klart nok, hvor vanskeligt det var at få de enkelte poster besat med egnede folk. 5. marts 1667 måtte Müller skrive til toldereren i Fredericia, at en skipper fra Sønderborg havde klaget over at være blevet aftvunget 50 rd. i november 1665; da pengene ikke sås at være ført til regnskab, og da hertug Ernst Günther havde skrevet til kongen derom, havde toldereren strax at forklare sig. Gunstige var forholdene åbenbart heller ikke i Ålborg. 9. marts 1667 skrev Müller til toldererne dér, at da den ene visitør skulle være død, og den anden, som efter sigende hverken kunne læse eller skrive, en tid lang havde ligget i proces, ville Müller ikke ansætte nogen i stedet for disse, eftersom der foruden byens to toldere fandtes en kontrollør, en overinspektør for stiftet samt dennes visitør —

20. A. Sundbo i *Fra Ribe Amt* IV, s. 605 jfr. *Kjøbenhavns Diplomatarium* III, s. 371, 499 og 506.

21. S. Nygård, Fortegnelse over kgl. Resolutioner ... nr. 194, *Norske Rigsregistranter* 1660, 11. februar, Hugo Matthiessen, Otto Smith og Victor Hermansen, *Ribe Bys Historie 1660-1730*, 1929, s. 188 f., 281 og 337.

22. Højesterets Dombog 1666 sag nr. 274.

23. 1. august 1670 fik han således pant i kommissær Severin Lauritsens to gårde i Højbrostræde, L.A.S. Københavns pantebog anf. dato.

24. Breve 24. og 31. marts samt 2. juni 1666; 20. marts 1671 blev der tillagt Dupont 100 rd. om året for lang tjeneste, S. Nygård, Fortegnelse ... nr. 1135.

forøvrigt havde de at erklære sig om broen ved Hals, der til de trafikerendes skade ikke blev holdt vedlige.

Tolderen i Horsens, Christoffer Pedersen havde i misforstået tjenstiver givet en af Mogens Friis' fuldmægtige den besked, at han fra Müller havde ordre til at betale Jens Jensen [Vissing] først; »hvilket falder mig noget fremmed for« erklærede Müller, og skrev til toldereren 2. juli 1667 om så vidt gørligt at lade Friis få, hvad der var ham assigneret, Müller ville selv påtage sig at skaffe det manglende.

Hensynet til Mogens Friis springer så meget mere i øjnene, som Müller 28. januar 1668 skrev til toldereren i Århus, at Jens Jensen Vissing nu ikke længere ville give dilation med de 500 rd., som han 12. februar 1667 havde fået assigneret for en havreleverance, og som var lovet kontant strax, så at pengene nu ville være at betale med det allerførste, da Vissing selv stod i forskud. 15. februar fik Mads Povlsen i Randers den samme besked, her drejede det sig om 322 rd.

Hvad toldereren i Præstø angik, havde skovrideren i Svendstrup amt og navnlig hans ærværdighed ærkebispens klaget over at skovriderens sold, 80 rd., ikke var betalt. Fremdeles kunne det ses af regnskaberne, at hans majestæt i nogle år ikke havde nydt een daler, men Müller formodede på kongens vegne, at tolden ikke altid var for toldereren alene, men at der også burde tilkomme kongen noget, og opfordrede til snarlig betaling samt indsendelse af månedsextrakterne for juni og juli — Müller skrev 31. august 1666. Godt stod det heller ikke til i Hjørring, hvor Mikkel Madsen Vendelbo, der tillige var byfoged, skulle være tilbage for nogle år med tolden, accisen, konsumtionen og regnskabet for det trykte papir. Men da Mikkel Madsen, letsindigt nok, havde vovet sig til hovedstaden, skrev Müller 3. september 1666 til generalprokurøren dr. Peder Scavenius om at tilbageholde ham, indtil der var gjort rede og regnskab. Der var også den lidet heldige affære i Nakskov, hvor en hollandsk kedelfører havde ladet sig finde med 24 messingkedler, som han og consorter rejste rundt for at sælge og samtidig opkøbe gammelt kobber til export. Dette var gået for sig en tid med tolderens billigelse,

men en skønne dag blev kedelføreren grebet uden at være i besiddelse af toldseddel og dømt i Nysted; og Müller skrev til toldereren i Nakskov, at man ikke kunne komme uden om at tilkendegive hans majestæt sligt, så at sådant kunne gives fiskalen i hænde²⁵.

Af den lange række af småsager kan også fremhæves den stadige strid mellem Korsør, Skelskør og Slagelse, i hvilken toldererne spillede en vigtig rolle²⁶. Vigtigere i denne forbindelse er dog en sag fra Ålborg, hvor toldererne 15. december 1666 havde fået besked om, at rådmand Hans Nielsen skulle skaffe havre til kongens heste, og at 1.000 rd. derfor ufejlbar skulle betales ham. Pensioner og deslige kunne komme bagefter. Påfølgende 29. januar måtte Müller imidlertid påpege, at skønt der var over 600 rd. i behold hos toldererne, havde Hans Nielsen kun modtaget 150 rd. Ganske vist var Hans Nielsen senere Müllers forretningsforbindelse²⁷. Men det er bemærkelsesværdigt, at Müller ved en anden lejlighed fandt det fornødent personligt at instruere Ålborg-tolderne om, at Joachim Irgens, der havde 934 rd. og Hans Nielsen, der havde 839 rd. til gode på deres assignationer, var blevet henvist til andre toldsteder, hvorfor de gamle assignationer skulle indsendes og kasseres²⁸. Det krævede stadig arbejde at få tolderne til at gøre deres pligt. Også toldereren i Middelfart måtte have en påmindelse, da det af en skrivelse fra visitøren blev klart, at der var udført 180 øxne, for hvilke der ikke var gjort rede²⁹. Endnu i 1672 voldte det vanskeligheder at få jyske toldere til at levere deres regnskaber, som de skulle³⁰.

Skønt der således ikke kan være tvivl om, at mangelen på kvalificeret administrationspersonale har været særdeles følelig, synes besættelsen af de forskellige embeder ikke at have hørt til de særlig store problemer, så vidt man kan skønne af Müllers

25. Brev 14. november 1668.

26. Breve 7. og 10. juli samt 15. november 1665.

27. Jfr. ovenfor s. 135.

28. Brev 15. juni 1667.

29. Brev 23. marts 1667.

30. Brev 26. januar 1672.

missivebøger. 16. november 1667 fik borgmester Laurits Jørgensen i Nyborg den besked, at hvis den, han anbefalede til inspektørposten, var dygtig og bekendt med toldvæsenet, kunne han lade ham rejse over for at aflægge ed, til trods for at Müller selv havde en mand, han gerne ville have befordret. »Befordring« var også en kongelig resolution om, at en af dronningens lakajer, der havde tilsat helbredet i tjenesten, skulle have en visitørplads. Da feltherren samtidig havde rekommanderet en anden, blev resultatet det ægte bureaukratiske kompromis, at de begge blev ansat, dog naturligvis således, at den af majestæten indstillede skulle være den anden overordnet³¹.

I finansstyrelsen bevarede Müller sin centrale stilling urokket 1660'erne igennem. Under de fortsatte alvorlige finansielle vanskeligheder havde han en vistnok forholdsvis udstrakt dispositionsfrihed over anseelige kontante beløb. Det har selvfølgelig givet magt og vakt misundelse. En genklang heraf finder vi i Esaias Pufendorfs skildring af regeringskredsen 1665, hvor det bl. a. hedder, at statsstyrelsen i almindelighed prægedes af »confusion«, og at man levede »som i et absolut dominat, af rov, og den, der har lært grebene bedst, gør gode forretninger, Henrik Müller, Joachim Örtzen [Irgens] og nogle andre drager de mest profitable handeler til sig og har fine monopolfortjenester på salt, sukker, sæbe og deslige. Den jævne mand klager og knurrer og borgerne i København ser, men for sent, ikke uden anger, hvad de i sin tid har gjort«³².

Naturligvis nød Müllers egne og hans forbindelsers forretninger godt af hans position. Det er umiskendeligt og skal ikke understreges yderligere. Der er derimod al grund til at fremhæve Henrik Müllers indsats for at gøre administrationen mere effektiv; det er sandt nok, at han gjorde dette arbejde i egen interesse, men just derved var han med til at grundlægge et forvaltningsapparat, som efterfølgerne kunne bygge videre på.

31. Brev 18. november 1665. Det kan også nævnes, at en kontrollør blev »bestilt« ved toldstedet i Bergen på Gyldenløves foranledning; brev 24. juli 1668.

32. Jfr. *Historiske Meddelelser om København*, Arbog 1964 s. 74 f.

XV

Christian V's tid

I 1669 knyttedes en række medlemmer af den gamle adel til regeringen¹. For Henrik Müller var betydningen heraf vist først og fremmest den, at han aflastedes noget, ved at en af disse nye mænd, Holger Vind blev viceskatmester. Vind synes at have passet fortræffeligt i embedet, for så vidt som han i tidsrummet marts—december 1669 kunne forstrække 8.941 rd.² Det bør heller ikke forbigås, at skatmesteren i 1673 havde fællesskab med borgere i København og Køge ved udredningen af galioten »Køge«, til hvis skipper de erhvervede pas, og at han 1665 havde et tilgodehavende på 8.000 rd. hos Jens Lassen til Dalum³.

1. A. D. Jørgensen, *Peter Schumacher Griffenfeld I*, 1893, s. 188 ff. opfatter valget af disse otte geheimeråder som et kompromis mellem kongen og Gabel. Så bestemt kan man næppe udtale sig, selv om det naturligvis er givet, at de udnævnte hverken hørte til kongens eller Gabels modstandere. Imidlertid kan man også se udnævnelserne som et udtryk for et ønske om at udvide regeringens basis (for at bruge et anakronistisk udtryk) under den herskende finansnød og vanskelighederne for landbruget. Det er meget muligt, at den næppe alt for betydelige Niels Banner kom med som kongens favorit, men man må rigtignok med Vedel Simonsen, *Sanlinger til Hagenskov Slots Historie*, Odense 1842, s. 76, tilføje, at kongens gave til ham af Hagenskov gods 1667 var en nådesbevisning, der i påfaldende grad havde karakter af en finansoperation fra majestætens side, da godsets værdi i handel og vandel på daværende tidspunkt rimeligvis har været såre ringe, samtidig med at den nye ejer havde at svare til skatterne. Skatteopkrævningen kunne meget vel begrunde et ønske om at forlene godsejerstanden med større prestige.
2. Rtk. Rentemesterregnskab 1669, ekstrakt.
3. Sjællandske Registre 5. marts 1673, nr. 57, L.A.S., Sjællands Landstings pantebog 1663—69 fol. 142 ff. — 1664 havde Vind en fordring på ikke mindre end 22.300 rd. hos Henrik Bjelke og Henrik Lindenov hidrørende fra afviklingen af Otte Christoffer Ulfeldts forældres gæld *ibid.* fol. 67.

Som nævnt eksisterer der ingen missivebog fra Müllers kontor 1669–70, hvad der beklageligvis betyder, at vi er afskåret fra at følge arbejdet i tiden omkring Vinds udnævnelse og tronskiftet. Først 13. juni 1670 begynder det næste bevarede bind. Her finder man skrivelserne undertegnet af Vind og Müller snart jævnsides snart enkeltvis, og indtrykket er nærmest, at de har ledet forretningerne i fællesskab. Kontorets betydning og indflydelse var afgjort på retur, og Müller har sikkert ikke haft noget imod, at Vind lettede ham for en del af arbejdet og ansvaret.

Der expederedes naturligvis stadig sager af samme art som i Frederik III's tid. 18. juni måtte Knof rykkes for den assignation, Claus Byssing havde fået 23. september forrige år, og hvorom han stadig plagede kongen. 25. juni rekvirerede Müller bl. a. 1.000 rd. som tilkom ham selv, medens Vind annullerede en ordre til toldereren i Trondhjem om at betale Joachim Irgens 4.091 rd. på regnskab af det, der var assigneret rigens drosts arvinger, for såvidt det ikke var udbetalt, og 12. juli gav Vind toldereren i Holbæk ordre til at være Müller følgagtig med 10 lstr. norsk kalk af det, der var i forvaring for kongen, hvorimod Müller skulle lade lige så meget levere. En ren expeditionssag som en skrivelse 6. august til toldereren i Trondhjem, om at statholderen grev Ahlefeldt havde fået tilladelse til at fortolde det korn, han sendte til Norge, efter den gamle sats, var underskrevet af både Vind og Müller. Vind alene gav derimod toldereren i Bergen ordre til at betale Frederik Werdelmann ikke blot af hele juni men også af hele juli måneds indkomst, og da heller ikke dette forsløges føjedes siden august, september og oktober til⁴.

En fornøjelig lille sag expederedes af Vind 9. august, da han skrev til toldereren i Assens, at Jens Rasmussen af Flensborg, der var blevet anholdt med noget sølvtøj, hvormed han rejste rundt på markeder og brugte i lykkespil, godt kunne slippe, da han blot ville til Flensborg. Men der måtte en kongelig resolution til. Müller havde for sin del bl. a. korrespondancen med toldererne i Holbæk og Ålborg om Fr. Pøpping, Hans Nielsen, Peder Pedersen Lerche og Hans Nansen d. y. og deres saltimport⁵.

4. Breve 30. juli og 10. september 1670.

5. Breve 9. og 22. november 1670.

I fællesskab skrev de 22. april 1671 til Knof, at man hårdt savnede de penge, han skulle komme med, og oplyste til hans orientering, at der skulle være 40.231 rd. i behold ved toldstederne. At det var alvor, måtte Knof dog have begrebet af det brev, Müller sendte 28. april, hvori han tilrådede Knof at se til, hvorledes kongens penge kunne blive erlagt, han frygtede ellers at skulle blive »for svag til at mentinere Eders administration«.

Allerede 6. august 1670 havde Müller føjet en personlig efterskrift til sit og Vinds missive til Knof om opgørelsen af regnskabet m. m., og her havde han skrevet: ». . . hvad han ellers melder om hans løn og hans embedes opsigelse, det er en tandere materie, og tåler ikke disse tider at have i tanke; det skal nok blive hos mig, mens jeg råder ham som en ven, at han lader sig nøje med det, som kongen haver gjort både imod ham mig og højere folk; tiden kunne alting adressere mens opsætsighed gør ikke godt til nogen ting. Dette skrives af hans ven.« Hvad kongen havde gjort Müller, skal man næppe spørge efter; der turde her være tale om en retorisk vending. Det centrale i disse linier er naturligvis formaningen til at forholde sig rolig⁶. Sagen var, at Knof, som hidtil havde været lønnet med sportler på 3 %, på foranledning af Gyldenløve havde fået stillet i udsigt, at toldforvalteren som led i en »rationalisering«, der væsentligst synes at have haft til formål at skaffe forslagsstilleren kontrol med det norske toldvæsen, skulle sættes på fast løn. Knof bad, om det måtte blive ved det gamle, men resultatet blev, at han fik sin afsked fra nytår 1671 og erstattedes af Albert Schumacher, der også trængte Knof ud af »bierhvervene« som kommissionær for fremmede⁷.

Tolderen i Bergen havde endnu ikke rigtig opfattet de nye signaler. 18. februar 1671 måtte Vind og Müller skrive til ham, at udbetalingen af 1.500 rd. til Frederik Werdelmann i måneden forud ikke have været beordret, thi siden årsskiftet havde alle indkomne midler skullet forblive urørt i toldkisterne, og

6. Fremdraget af A. D. Jørgensen, *Peter Schumacher Griffensfeld I*, s. 291, jfr. 339 f. A. D. J. tager vistnok Müllers ord for bogstaveligt.

7. Jfr. Tord Pedersen, *Drammen II*, Drammen 1921, s. 156 f.

tolderen måtte ikke af egen myndighed udbetale penge, hvorfor han nu selv havde at svare til beløbet. Ganske vist var den nye konges salving et så betydningsfuldt anliggende, at Johan Wadtzens enke fik tilladelse til at trække på toldindtægterne indtil de 3.000 rd., som hun ufejlbar skulle have til 11. juni, for konfektur⁸. Men 10. marts gav Müller Alb. Schumacher underretning om, at Admiralitetet 10. februar af Skatkammeret havde fået assigneret 69.802 rd. i Christianssand, Arendal, Laurvigen m. fl. toldsteder. Jens Jensen Vissing og Frederik Werdelmann kom også til at mærke en forandring.

1. januar 1671 udgjorde Vissings fordring 8.375 rd., hvoraf 5.795 rd. var resterne af en assignation på 7.500 rd. fra 18. november 1668 og 2.624 rd. var transporterede fordringer⁹. 1672 fik han udlagt en grund i Sølvgade i København i betaling¹⁰, men i november s. å. klagede han over sin store gæld og bad om betaling i det, der måtte tilfalde kongen af en boslod i Jylland, næst efter renteskriver Hans Thomasen, hvilket bifaldtes¹¹. Jens Jensen Vissing hørte åbenbart til dem, der gled i baggrunden efter tronskiftet¹².

Det synes at være gået Fr. Werdelmann ligeså. Ifølge hans afregninger udgjorde hans leverancer 1671 kun det relativt beskedne beløb af 3.743 rd. 1672—73 havde han endnu nogle småleverancer således for 714 rd. rødt fløjls og taft til omhænget i Slotskirken, rødt bordklæde til Højesteret, klæde til det kongelige råds stol i Slotskirken og klæde til dronningens barselsseng¹³. 1673 søgte han at blive konsumtionsforvalter i København med den begrundelse, at han havde påtaget sig stor gæld ved sine leve-

8. Missive fra Vind og Müller 1671, 18. april.

9. Rtk. Afregninger VIII, 219.

10. *Kjøbenhavns Diplomatarium* VI, s. 593.

11. Sjællandske Tegnelser 1672, 21. november nr. 751 m. indl. og Rtk. Org. kgl. res. 1672, 21. december.

12. Jens Jensen Vissing solgte dog 28. oktober 1677 søetaten 330 tdr. saltet oxekød á 4½ rd., 140 tdr. smør á 15 rd. og 100 skpd. flæsk á 13 rd. 2 mrk., Søetaten. Generalkommissariatets kontraktbog under anf. dato.

13. Rentemesterregnskab 1672—73 s. 111, 165, 181 og 225.

rancer og sad som enkemand med fire små børn¹⁴. Årene gik imidlertid. 1687 udbetalte zahlmester Ole Hansen 500 rd. til Frederik Werdelmanns begravelse; i de følgende år blev der udlagt krongods for 114.000 rd. til arvingerne, og ved Christian V's død skyldte staten 73.000 rd. for de leverancer, Werdelmann havde gjort i 1660'erne og omkring tronskiftet¹⁵.

Fra den skæbne, der overgik Frederik Werdelmann i hans egenskab af statsleverandør, kan man på ingen måde drage videregående slutninger med hensyn til Müllers position under den nye konge, til hvem han 10. februar 1670 aflagde ed¹⁶. Sandt nok var Gyldenløves fremtrængen i Norge, hvor han forpagtede trælast- og tjæretienden ved Laurvigen og Drammen af Admiralitetet¹⁷, næppe Müller behagelig. Og marinebudgettet, der i Frederik III's tid havde været holdt nede, bl. a. til gunst for Müllers hofholdningskasse, voxede påny¹⁸.

Men 4. maj 1671 blev Henrik Müller d. y. tilligemed Peder Pedersen Lerche og Hans Nansen d. y. introduceret i Admiralitetet¹⁹. Müller selv fik 19. marts 1672 privilegierne for sukkerkompagniet konfirmeret²⁰. Og 6. september 1670 var der udfærdiget et reskript til Rentekammeret, paraferet af P. Schumacher, med befaling om, at der strax skulle udfærdiges skøde til Müller på ungefær 69 tdr. htk., som han ønskede til ejendom. Betalingen skulle afkortes i hans fordring. 26. august havde Müller anmodet om at få 40 tdr. htk. i Valsøllille, 3 i Frenved, 8 i Sanderrød (alle fra Roskilde kapitel), 12 i Elling og 4 i Vallekilde (fra Dragsholm amt)²¹. Dette blev indledningen til et nyt afsnit

14. Sjællandske Tegnelser 1673, 31. oktober, nr. 578 og Rtk. org. kgl. res. 1673, 6. november.

15. Rtk. Afregninger VIII, 211.

16. Henrichsøn s. 338.

17. Kontrakt 13. december 1670, Norske Registre 1671, 10. januar nr. 2.

18. Jfr. H. D. Lind, *Kong Frederik den Tredjes Sømagt*, Odense 1896. s. 313.

19. Søetaten, Admiralitetets protokol 1665-75 fol. 59 b.

20. *Kjøbenhavns Diplomatarium* VI, s. 588.

21. Sjællandske Tegnelser 1670, 6. september nr. 674 og 671 med indlæg, det originale missive findes i Rtk. Koncepter og indlæg til skødebogen 1673, 30. september.

i Müllers forhold til regeringen. Medens der i realiteten intet var kommet ud af Müllers efterhånden rutinemæssige klager i Frederik III's tid, faldt der nu omsider en kongelig resolution. 25. april 1673 opgjorde Rentekammeret på kongens befaling, at et krav på 820 tdr. htk., som skulle svare til den af Müller lidte skade, plus simpel rente fra den tid godset blev udlagt, androg 63.151 rd. Og at et afslag på 10 rd. af 10.386 tdr. htk., ligeledes med simpel rente siden overdragelsen beløb sig til 159.946 rd. Grundlaget for Rentekammerets forestilling var, at kommissarier efter kongelig befaling 27. marts 1667 havde gransket godset og 25. maj 1669 erklæret, at der burde ske restitution for de 820 tdr. Derpå havde Statskollegiet efter kongens ordre erklæret, at Müller og hans arvinger skulle holdes skadesløs for de kongelige løfter; han havde haft jordegods i pant for 21 rd. pr. td. og assignation i de bedste toldsteder i Danmark og Norge, og han havde bevist med Sæbygård, at det var beregnet ham 105.071 rd. højere, end det var til brugeligt pant. Også løftet fra Gabel og Sehested om skadesløshedsbrev måtte tages i betragtning.

På sin side udviklede Müller nu sine ønsker som følger. Han ville for det første lade sig korte »ungefær« 35.641 rd. for noget forhen bevilget gods (vel det netop omtalte i Valsøllille m. m.). Dernæst var han villig til at tage sølvværket med inventar som betaling til taxationsværdien 40.550 rd. Og endelig indstillede han »i kongens nåde, om han med de overblevne tiender i Norge, som i kapital kunne bedrage 86.500 rd. af kongelig nåde måtte anses, eller hvormeget kongen ville ham forunde . . .«

Til disse punkter lød Christian V's resolution: »Aff Naade og icke som en forderings rettighed er Jeg til frids med den 1 og 2 post, og der med skal disse hans pretentioner were op-hewett. 3 post kan intet scke, mens h: Corfitz Trolle og min hoffpredickant sckal haffue deris aarlige saa wel besoldinger som benaadinger udi disse tiender«²².

22. Dette og det følgende bygger på Rtk. Indlæg og koncepter til skødebogen 30. september 1673.

Med hensyn til sølvværket havde Müller yderligere at bemærke, at han ønskede skøde for sig, sine arvinger og interessenter. Dette blev naturligvis fundet billigt. For det andet erklærede Müller, at han ville svare kongen tiende og sølvkøb, men da værket skulle være ganske »undblotet«, begærede han til årets udgang, at disse ydelser måtte forblive ved værket; men så snart møntskriverens regnskaber var indkommet, så at beløbet kunne ses, ville han uden ophold betale, og gøre således hvert år. Hertil svarede kongen, at han var tilfreds. For det tredje ønskede Müller toldfrihed for victualier og materialer til værket, eventuelt for at forebygge underslæb ved en årlig godtgørelse f. ex. 1.000 rd., som fastsat 20. oktober 1663. Også dette gik kongen ind på og befalede Rentekammeret, at fastsætte et årligt kvantum, som de agtede billigt. Det fjerde og sidste punkt på *denne* ønskeseddel var en begæring om, at Nummedal og Sandsverds bønder som hidtil skulle yde arbejde mod visse penge. Müller tilbød i den forbindelse at svare til skatterne for dem samt »det uvisse« efter de sidste 3 års regnskaber. I Rentekammeret anså man dette for det for bønderne lideligste, og heri var kongen enig.

Til dette føjede Müller en anden serie ønsker. Han ville gerne have relutionsfrihed for det udlagte jordegods samt patronatsrettigheder og birkeret for sig og sine efterkommere. Hertil bemærkede Rentekammeret, at dette ville afhænge af kongens nåde, thi en række tiender var tillagt skoler og hospitaler, og kirkernes tiender skulle det være svært nok at få til at slå til, så at kirkerne kunne vedligeholdes. Kongen ønskede derpå en redegørelse for hvilke og hvor mange hovedgårde, hvortil Müller begærede disse herligheder. Dernæst forment Müller, at de udgivne kontributioner af de ovenfor nævnte 820 tdr. htk. herefter måtte komme ham til gode, men han ville dog være tilfreds, hvis blot matriklen blev rettet herefter. Dette billigede kongen, som rimeligt var, men det skete rigtignok med den karakteristiske tilføjelse: når blot der ikke hermed sker underslæb. Som tredje punkt på denne supplerende ønskeseddel fremhævede Müller den skade, han havde haft ved i 18 år at drive det Ind-

setske kobberværk. Han kunne ikke tilarbejde sig renten af kapitalen og indskud, men måtte anse kapitalen for tabt og bad derfor om forlængelse af tiende- og toldfriheden for ikke at skulle skride til nedlæggelse. Hvad Løkkens værk angik, erklærede han, at kongen i 16 år havde haft en indtægt af over 91.029 rd., og at han fremdeles var villig til at udrede tiende og told — hvilket turde betyde, at dette værk betalte sig. Til dette punkt bemærkede Rentekammeret, at da hvert skippund kobber i gennemsnit havde kostet ham 67½ rd. ved værket, måtte man indstille, at han beholdt friheden, hvilket kongen erklærede sig tilfreds med. For det fjerde og sidste begærede Müller kvittering for Kalundborg amt, hvorpå der var gjort antegnelser til et beløb af 3.040 rd. for hans bestyrelse. Det havde været øde, og han havde assisteret bønderne »til nogle 1.000 rd.«, hvoraf han intet havde fået igen, eftersom amtet, som var blevet ham forpagtet på 6 år, 4 år før forpagtningens udløb var blevet udlagt. Fra Rentekammerets side indskrænkede man sig til at henskyde sagen til kongens nåde. Majestæten var tilfreds.

Müller nøjedes ikke med at opstille sine ønsker, han kunne også give anvisning på, hvorledes de kunne imødekommes. I sit indlæg proponerede han følgende:

1. Penge af Trondhjem told, 6.000 rd. årlig i 4 år.
2. 5 af de norske tiender.
3. Noget strøgods i Trondhjem og Stavanger amter.
4. Sølvværket for sådan kapital, som det med billighed kunne taxeres — tienden og møntrettigheden forbeholdt kongen.
5. Resten i form af nogle patronatsrettigheder.

Resultatet af hele denne opgørelse blev, at Müller som allerede anført overtog Kongsberg sølvværk for 80.000 rd. samt gods i Trondhjem og Stavanger amter for 39.620 rd. og dertil en række birke- og patronatsrettigheder²³ knyttet til hans godser i

23. Blandt Danske Kancellis henlagte sager, under 1668, 25. juni, findes et indlæg fra sognepresten Mads Jørgensen stilet til »Velædle gunstige H. Patron Hendrick Müller« hvori præsten af denne begærer »for Guds schyld och sin egen alle bekiendt medfødde Fromhed« for kongen at foredrage hans ansøgning om hjælp af kirkerne i stiftet. En kasseret koncept til bevilling ligger ved sagen. Først 1673 fik Müller patronatsretten til Jystrup. Også uden patronatsret var proprietæren »patron«.

Danmark. Værdien af de herhen hørende konge- og kirketiender var beregnet til 56.544 rd.²⁴ Der kan næppe herske tvivl om, at denne udgang på sagen var en betydelig sejr for Henrik Müller.

Hertil kom, at det 31. marts 1674 bevilgedes Müller for god og tro tjeneste, at det gods, han havde erhvervet fra kongen, måtte være fri for reuition, og at han måtte gøre sig det så nyttigt som andre af kongens adel i Danmark og Norge²⁵.

Det følgende år androg Müller om jordegods i Jylland, som var udlagt to kirker i Ringsted amt efter Jørgen Seefeld, i magesifte og tillige jus patronatus til bemeldte kirker plus kirketienden mod vederlag i jordegods, afkortning i hans fordring eller eventuelt kobber (hvis pris på verdensmarkedet vistnok nu var lidt på retur)²⁶. Selv om ansøgningen blev resultatløs, er den dog et vidnesbyrd om, at Müllers selvsikre jongleren med sine krav på staten fortsatte ganske uanfægtet af de forandringer, tronskiftet havde medført. Det havde ikke manglet på opfordringer til kongen om at skride ind på områder, hvor også Müller var interesseret. »Fyrstelig Tankering«, som stammede fra 1670 eller begyndelsen af 1671, kritiserede således de 4 participanter i Islandske kompagni og hævdede, at der skete kronen forkort på »vsigelige store capitaler« formedelst udlæg og betaling til leverandørerne, og krævede revision²⁷.

Den fortsatte finanskrisen og de ikke alt for heldige almindelige konjunkturer i Frederik III's sidste år skærpede naturligvis kritikken mod de ansvarlige, især i finansforvaltningen. Der kan i denne forbindelse være anledning til at fremdrage en ansøgning, der har særlig interesse, fordi den kom fra en mand, der synes at have stået på god fod med kong Frederik, rigsråd, fra 1671 geheimeråd Henrik Rantzau.

24. september 1670 anførte han, at han 1661 til 1664 havde fået sin pension, men for de sidste 6 år havde han den til gode,

24. *Kronens Skøder* II, s. 398–404.

25. Rtk. Expeditionsprotokol anf. dato, nr. 855, gengivelsen i *Kronens Skøder* II, s. 416 er forkortet i utilladelig grad.

26. *Sjællandske Tegnelser* 1675, 29. juli, nr. 277.

27. *Danske Magazin* 4. Rk. IV, s. 278 f.

dog således at de 3 frøkenskatter skulle kortes deri. Men han havde årlig rigtig betalt både frøkenskat og kontribution af sine gårde og godser, og det beløb sig, foruden frøkenskat, korn- og madskat af det holstenske gods, til over 23.000 rd. siden krigen. Da han nu havde sat sig i gæld, begærede han assignation på sit tilgodehavende samt fornyelse af sit bestallingsbrev. Og Rantzau vedlagde en erklæring om, at hans fyrstlige durchlautighed var blevet Didrich Klöcher og Steffen Kinchel i Flensborg en sum penge skyldig, og at han på disses opbud havde måttet tage sig betalt i denne omslagsobligation for, hvad købmændene skyldte ham i kapital og rente: 4.697 rd. Han ville nu afstå disse obligationer, hvis kongen ville give ham jus til to eller tre af »hans« kirker, hvilket kun lidet kunne bedrage sig, da tienderne var pantsat²⁸.

Når forholdene stillede sig således for en holstensk magnat ved afslutningen af den periode, der kan karakteriseres som et, i det mindste tilsyneladende, holstenervælde, Rantzau'ernes, Ahlefeldternes, Gabels, Joachim Irgens' og Henrik Müllers tid, behøver man ikke at spørge efter, hvorledes oppositionelt sindede så på sagerne.

Christoffer Gabels tilbagetræden har naturligvis til en vis grad kunnet imødekomme kritikerne. I sommeren 1673 gik også Mogens Friis af som rentemester og benådedes med etats- og justitsrådsværdighed; der blev givet ordre til revision af hans regnskaber og, tilføjedes det ildevarslende, fandtes noget tvivlsomt skulle der indgives relation²⁹.

Derimod fortsatte Henrik Müller tilsyneladende uanfægtet sin virksomhed³⁰. Hans forhold til de nye magthavere, som fulgte

28. Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1670, 13. december, nr. 1062.

29. Sjællandske Tegnelser 1673, 16. juni nr. 310 med indlæg.

30. Ganske vist gjorde Jørgen Bjelke opmærksom på, at Müller ikke havde ladet udarbejde nogen matrikel for Kalundborg amt, som Bjelke overtog efter ham, og heller ikke ved overleveringen givet underretning herom, hvilket var til besvær for efterfølgeren. Carl Christiansen, *Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie I*, s. 100, har fremdraget sagen men ikke været opmærksom på den personlige bråd i antegnelsen jfr. overfor s. 87.

efter Gabel, var udmærket. Det ser man af den allerede skildrede afgørelse af hans mellemværende med staten, og det ses af den obligation på 4.000 rd. som Müller 11. februar 1674 udstedte til Griffenfeld med Henrik Müller d. y. til Lønborggård og svigersønnen Thomas Fincke til Lejregård som kautionister. Under processen mod Griffenfeld blev det forståeligt nok fra anklagerens side fremhævet, at sådanne store gaver næppe var gjort for ingenting. Det benægtede Griffenfeld heller ikke men forklarede, at Müller ville vise sin taknemmelighed for den umage, Griffenfeld havde haft i forbindelse med rentemesterens og hans børns patenter; han vidste ikke, hvad bogstav det stred imod³¹.

Man vil sikkert ikke tage meget fejl ved til Griffenfelds forklaring at føje, at Müllers taknemmelighed også har omfattet den heldige løsning af mellemværendet med staten. Men forøvrigt nobiliteredes ganske rigtigt både Henrik Müller selv og svigersønnerne Caspar Bartholin (posthumt), Johan og Thomas Fincke. Det skete ganske vist først 1. maj 1674, men Müller har vel haft så stor tillid til rigskanslerens gode vilje, at han har ladet belønningen falde nogle måneder forud³².

Men det vigtigste vidnesbyrd om, at Müller stadig havde sin position i behold har vi vel i den kendsgerning, at det var hans søn Frantz, der som kongelig kommissarius i Amsterdam under skånske krig havde fået betroet forvaltningen af de nederlandske subsidier³³.

31. Otto Vaupell, *Rigskansler Grev Griffenfeld II*, 1882, s. 144 og 124.

32. Albert Fabritius, *Danmarks Riges Adel*, 1946, s. 49, A. D. Jørgensen, *Peter Schumacher Griffenfeld II*, 1894, s. 397.

33. Fr. Krarup oplyser i *Personalthist. Tidsskr.* 3. Rk. II, s. 114, at Milan, som 1670 prøvede at få denne post, ikke nåede sit mål.

XVI

Frantz Müller

Henrik Müller havde kaldt en af sine sønner Jørgen efter broderen i Norge, men ellers lod han dem få de kendte Rantzau-navne: Henrik, Christian og Frantz; hvorimod han smukt holdt sig fra navnet Corfitz, der dog var blevet brugt af Goddert Braem¹. Den ældste, Henrik Müller d. y. som 1656 studerede i Padua², gik som vi har set, faderen til hånd med papirleverancer o.s.v. og blev godsejer og amtmand i det jyske, han havde vistnok 1661 ægtet Selio Marselis' datter Constance, og synes ikke at have haft nogen særlig fremtrædende plads hverken i administrationen eller erhvervslivet. Christian havde 1668 ægtet enken Regine Sofie Schønbach, som imidlertid døde året efter; 1671 blev han gift med Margrethe Thomasdatter Bartholin, en datter af den berømte professor og datterdatter af borgmester Christoffer Hansen³. Heller ikke om Christian Müller, der 1688—1718 var amtmand på Island — altså efter at faderens handel var ophørt — vides meget; det samme gælder vistnok også Jørgen Müller, der blev amtmand i Norge. Størst interesse knytter der sig ubetinget til Frantz Müller.

Om denne vides, at han engang tør 1670 havde ægtet Ingeborg Margrethe Mekkelborg, datter af Hans Mathisen Mekkelborg og Margrethe Rosenmejer. 1670 optrådte han som dansk resi-

1. Vilh. Marstrand nævner også en søn Hans, der skal være død som lille, *Personalthist. Tidsskr.* 9. Rk. I, s. 17, om Corfitz Braem jfr. Sune Dalgård i *Hist. Tidsskr.* 11. Rk. IV, s. 342.

2. *Personalthist. Tidsskr.* 9. Rk. I, s. 107.

3. *Ibid.* s. 17 jfr. I. A. Fridericia i *Dansk biografisk Lexikon* XV, 1901, s. 435.

dent i Amsterdam⁴. Her optog han forbindelse med faderens korrespondenter Johan og Gerard Feiga⁵, og har naturligvis også selv varetaget familiens interesser. Således kautionerede han for et bodmerilån på 500 gylden, som skipperen på »Spes« optog⁶; »Spes« havde Müller som nævnt part i 1674.

Frantz Müllers fornemste opgave i Amsterdam bestod dog i forvaltningen af de subsidier, der ydedes den danske stat fra spansk og hollandsk side. Vi kender Frantz Müllers regnskaber for disse penge 23. august 1674 - 2. juli 1677⁷.

Debitsiden så således ud:

1. Militiens regnskab, spanske subsidier.....	317.500 fl.
hollandske subsidier	272.873 fl.
via Klingenberg hollandske subsidier	125.454 fl.
via Meyercron staternes obligationer	422.442 fl.
Ialt til militien	1.138.270 fl.
2. Søetatens regnskab, hollandske subsidier	93.295 fl.
spanske subsidier	100.000 fl.
via Meyercron hollandske subsidier	328.656 fl.
via Klingenberg hollandske subsidier	45.798 fl.
senere indkommet til militien	50.000 fl.
og til søetaten	84.265 fl.
	til sammen 134.265 fl.
til udgift for admiral Tromp	9.350 fl.
i behold af militiens indkomst	44.246 fl.
Ialt til Søetaten	755.612 fl.

4. *Aarsberetninger fra det kongelige Geheimearchiv VI*, 1876-82, s. 73. Fr. Müller synes at være blevet udsendt i anledning af et mellemværende om ssvohlhandelen, næppe uden forbindelse med faderens islandske interesser. Det er mærkeligt, at Carl Christiansen i sit store værk om statshusholdningen kun i forbigående (I, s. 440) finder anledning til at nævne Fr. Müllers virksomhed og end ikke synes at være klar over, at han var rentemesterens søn. Jfr. *Personalthist. Tidsskr.* 5. Rk. IV, s. 228 f.

5. Tillæg XII.

6. Højesterets Dombog 1675 fol. 195, om »Spes« ovenfor s. 136.

7. Dette og det følgende bygger, hvor intet andet anføres, på de to store pakker Rtk. 2215.366-67, Kommissionen af 1681, 6. december til at efterse forrige kommissarius i Amsterdam Frantz Müllers regnskaber for modtagne og udgivne spanske og hollandske subsidiepenge, dens relation med bilag.

Summa summarum blev herefter 1.893.882 fl.

Nok så interessant er naturligvis kreditsiden, af hvis brogede mangfoldighed følgende større poster kan fremhæves:

1. Militien: Trasseret efter v. Støckens ordre	38.852 fl.
remitteret efter v. Støckens ordre til	
Texeira i Hamborg	125.000 fl.
efter v. Støckens ordre til Johan Beckmann i	
Hamborg 268.318 fl. plus banco og vewel lagie 9.580	
	277.899 fl.
Just Høeg for sin provision af subsidier	17.921 fl.
— for ekvipage og husleje	61.695 fl.
Klingenberg til subsistence i Holland og	
det bremeriske gesandtskab	25.445 fl.
hvervepenge til 10 landkaptajner	30.000 fl.
general Bauditz' gage	7.500 fl.
Meyercron ekvipage og subsistence	40.000 fl.
Marcus Giøe subsistence	13.382 fl.
klæde, bay, strømper, sko indkøbt af	
Klingenberg	15.771 fl.
rødt og blåt klæde sendt til Norge	39.746 fl.
kårder og gehæng	26.776 fl.
strømper og sko	17.629 fl.
sadler	11.613 fl.
piker	5.247 fl.
karabiner og pistoler	8.920 fl.
krudt til København	21.892 fl.
gult og blåt bay	20.186 fl.
salpeter og svovl	16.992 fl.
lunter	2.742 fl.
flintbøsser	2.102 fl.
kurstab 20 % på staternes obligationer	6.270 fl.
krudt	15.000 fl.
Texeira i Hamborg for kobber	26.065 fl.
overført til søetaten	178.511 fl.
	militien ialt 1.086.377 fl.

2. Søetaten: Jernstykker, musketter, pistoler	135.606 fl.
sejldug m. m.	73.418 fl.
krudt	52.349 fl.
lunter	8.592 fl.
3. Mat Convoyers med tilbehør	34.392 fl.
victualier	13.024 fl.
som Søetatens deputerede har trasseret at betale i Holland	41.888 fl.
forsendt i species	51.000 fl.
remitteret pr. vixel	12.500 fl.
vixel lagie	2.710 fl.
	ialt 108.098 fl.
efter v. Støckens ordre tid efter anden til Johan Beckmann i Hamborg remitteret og trasseret	61.724 fl.
banco lagie	2.542 fl.
	ialt 64.267 fl.
Steffen Lindeman til matrosers hvervning	135.727 fl.
penningmesteren ved Admiralitetet i Amsterdam til do.	15.750 fl.
efter Klingenberg's ordre til Johan og Gerhart Feiga for tovværk og krudt	44.680 fl.
Steffen Lindeman for krudt, købt af Albert Heins' enke og Ditmer Buhrmeister	10.000 fl.
Tromp til hans ekvipage	25.000 fl.
Mons. Trip for jernstykker	20.770 fl.
Jean Nunes Henriques for forskudte penge	4.000 fl.

Tilsammen beløb udgifterne sig til 1.890.364 fl., således at der var 3.518 fl. i behold.

Det var særdeles betydelige summer, Frantz Müller havde mellem hænderne; og selvom han naturligvis måtte rette sig efter ordrerne fra København, synes han i ret vid udstrækning at have kunnet disponere selvstændigt, eller måske snarere efter faderens anvisninger. Således er det i det mindste fristende at betragte forekomsten af navnene Henriques, Texeira og Feiga. Med hensyn til den førstnævnte kan henvises til den som Tillæg XIII gen-

givne opgørelse, der utvetydigt viser en meget nær forbindelse med denne Henrik Müllers hovedkreditor. I øvrigt skal der til disse poster kun gøres den bemærkning, at det kobber, for hvilket Texeira betaltes med 26.000 fl., meget vel kan have været af norsk oprindelse.

Var forretningerne store og fortjenesten ligeså under den herskende krigskonjunktur, så var de derved forbundne risici det ikke mindre. 15. december 1676 sendte Frantz Müller en relation hjem, hvori han forklarede, at han nødtes til atter at klage og bede om nåde. Dag for dag overgik der ham domme, og han havde ikke kunnet nyde dilation i de 6 uger, det ville vare, før subsidierne nåede frem. Han turde ikke vise sig i Amsterdam og havde ikke vidst bedre end for en kort tid at retirere sig. Påfølgende 9. januar svarede fra København, at han derfra ville blive secunderet med 14.000 rd., og at 26.000 rd. stod beredt ved Bergen toldsted. Disse penge måtte kun anvendes til de i 1675-76 antagne søfolk og til betaling af skibet »Neptunus«, som af en hollandsk kaptajn var erobret fra svenskerne, med 13.000 rd. Det var resolveret, at der skulle hverves 1.500 matroser i Holland, 30.000 rd. påtænkte stillet til rådighed, og han skulle strax forhandle med to hollandske kaptajner herom.

Imidlertid. I februar trak Frantz Müller de omtalte 26.000 rd. på tolddirektøren i Bergen, Hans Christoffersen Hiort. Vexlerne endosseredes af Henricques' arvinger til Henrik Winchel i Bergen, men tolddirektøren erklærede, at han ingen ordre havde fået og ikke kunne acceptere. Og 27. februar 1677 fik Frantz Müller ordre til strax at begive sig til København og medtage de dokumenter, der var nødvendige til hans regnskabers forklaring, idet han dog først skulle konferere med den derværende oldenborgske rentemester v. Ötgen.

En følge heraf blev, at Frantz Müller gav Henriques' arvinger i Amsterdam en obligation på 42.600 fl., som han havde lovet at betale inden en måned efter sin ankomst til København, men som på grund af kongens fravær i lejren ikke havde kunnet efterkommes. Som pant stillede han effekter og midler, der var efterladt i Holland. Renten var $\frac{1}{2}$ % om måneden, opsigelsesfristen

14 dage. Da denne obligation undertegnedes i København 3. juli 1677 havde Frantz Müller allerede betrukket lånevejen her.

Ialt lånte han fra 11. juni 1675 til 11. juni 1687 57.683 rd. hvoraf 34.213 rd. tilbagebetaltes indenfor samme tidsrum (Tillæg XIV).

Dette opbud af hjemlig kredit kan formentlig kun betyde, at man i kredse, der stod Müller nær, ikke har anset sønnens tilbagekaldelse for et tegn på unåde. Rivalen Milans forsøg på i indberetninger til enkedronningen at intrigere mod Leo Ulfeldt, til hvem Frantz havde haft et venligt forhold i Nederlandene, synes ikke at have ført til noget resultat⁸.

På den anden side kan det vanskeligt hævdes, at Frantz Müller var i nåde. 9. august 1680 skrev han, at han havde tilbragt over to år med idelig solliciteringer og demonstrationer på Skatkammeret uden at få endelighed i regnskaberne. Al formue havde han anvendt, selv anslog han det til 36.000 rd., og havde yderligere en gæld på ca. 70.000 rd., hvilket altsammen var kommet kongens tjeneste til gode. Han anstrengtes hårdt af kreditorerne. 6. december 1681 udgik omsider befaling til Ulrik Fr. Gyldenløve, Michael Vibe og Peter Brandt om at efterse Frantz Müllers regnskaber og bevisligheder og erklære sig om dem. Frantz Müller havde opgjort sit tilgodehavende til 89.702 rd.

Da kommissionen 11. april 1688 var nået til vejs ende med gennemgangen, var den kommet til det resultat, at fordringen i virkeligheden måtte sættes til 11.577 rd. Ikke mindre end fire poster i Frantz Müllers fordring afvistes fuldstændig. Først og fremmest en række udgifter og omkostninger i Holland på tilsammen 27.432 rd., hvorom det simpelt hen hed, at de ikke kunne approberes. Dernæst afvistes et krav på 3.567 rd. for en diamantring, som kongen skulle have fået 24. september 1672, fordi der ikke fremlagdes nogen ordre. For det tredje afvistes blankt den Rentekammerafregning på 3.184 rd. af 14. november 1659, som han havde fremlagt på hustruens vegne, og som når renterne blev skrevet til pr. 11. september 1687 ud-

8. S. Birket Smith, *Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie* II, 1881, s. 273.

gjorde 8.502 rd. Her var begrundelsen den, at dette krav ikke angik regnskaberne. Endelig havde Frantz Müller forlangt 10.684 rd. i rente af varer og penge remitteret til kongens tjeneste, som formedelst subsidiernes udeblivelse ikke strax havde kunnet betales. Men hertil svarede kommissionen tørt, at man ikke så, at han nogen tid havde været i forskud.

Så interessante og oplysende regnskaberne mange enkeltheder i og for sig er (f. ex.: drikkepenge til stadshusets betjente i Amsterdam og ved Banco 2.445 rd.), må det her anførte være tilstrækkeligt til at karakterisere den forandring, der mellem 1677 og 1688 skete i Frantz Müllers position.

I 1704 døde Frantz Müller. Enken, der takkede for hjælp til hans hæderlige begravelse, sad tilbage i slet og arm tilstand. Boets midler slog ikke til til at dække den store gæld. Og nu vidste hun intet råd. De midler hun havde efter sine forældre, havde den sal. mand consumeret i kongens tjeneste i Holland, og de penge der 1692 var blevet ham anvist, havde han ikke fået, hvorfor hun måtte bede om årlige nådepenge. Herpå resolverede kongen 22. januar 1704, at enken kunne få en årlig pension på 300 rd., hvorimod den af Frantz Müller hidtil gjorde prætentation ganske og aldeles ophørte.

XVII

Afvikling — Private

Således ordnedes forholdet mellem Frantz Müller og staten i al stilfærdighed. Vi har hermed fulgt den sidste af Henrik Müllers sekundanters skæbne. Afslutningen på rentemesterens egen virksomhed var da forlængst stundet til. Han havde med vanlig smidighed forstået at tilpasse sig de nye forhold under Christian V. Han synes at have stået sig godt med Griffenfeld, dog uden at binde sig så stærkt til denne, at han var kompromitteret, da katastrofen kom. Derimod er der tegn på, at det ikke lykkedes Müller at få et godt forhold til Ulrik Frederik Gyldenløve. Muligvis har deres interesser kollideret i Norge; i hvert fald var Gyldenløve med til at underkende Frantz Müllers fordringer. Noget sikkert kan dog næppe siges.

Det er umiskendeligt, at Müllers stilling trods al umage forringedes i løbet af 1670'erne. Hans ligefrem spage svar 1679 på en anmodning om at yde forstærkning giver uden tvivl udtryk for de faktiske forhold. (Tillæg XV).

Forholdet til Texeira prægedes af en vis stramning. 16. september 1673 var Müller og Texeira kommet overens om, at Dragsholm fortsat og indtil 1680 skulle tjene som pant. Men 1. juli 1676 skete der den tilføjelse, at Müller også stillede Sæbygård som pant, for at Texeira formedelst disse vanskelige tider kunne være yderligere forsikret¹. Herpå fulgte så Frantz Müllers tilbagekaldelse, samtidig med at efterretningerne fra de norske miner lød lidet opmuntrende.

1. L.A.S. Sjællands Landstings pantebog 1669-84 fol. 91 og 149.

Henrik Müllers danske godser synes fortsat at have været en dødvægt. Konjunkturerne var lidet gunstige. Under en retssag mellem Wigant Mickelbecker og Didrik Fuiren 1679 angående en obligation på 4.762 rd., som Fuiren havde udstedt til staten, og som var anvendt til betaling af en leverance fra Mickelbecker, havde Fuiren tilbudt betaling i godt velbesat jordegods. Men hermed ville Mickelbecker åbenbart ikke nøjes og fik Højesteretsdom for, at Fuiren burde betale i rede penge, kunne han på grund af tidernes vanskelighed ikke det, måtte han gøre fornøjelig forsikring². Samtidig lød høje klager fra de gamle storkreditorer. 1677-78 sendte Leonhard Marselis' enke på Dueholm den ene supplik efter den anden, hvori hun beskrev vanskelighederne med det udlagte gods og klagede over de tunge skatter³. Det samme fremførte Jens Lassen, hvis bønder ikke kunne betale deres skatter, og som derfor truedes med execution⁴. Joachim Irgens enke Cornelia Bicker v. Westervig lå i strid med sin tidligere foged om restancer⁵. Det er velkendt, hvorledes de Lima'rne kom i vanskeligheder⁶. Og at behandlingen af Frantz Müller på ingen måde var noget enestående, måtte Corfitz Braems enke Ide Margrethe Heister i Helsingør sande, da hun mod at udlevere til kassation fire afregninger på 1.080 $\frac{3}{4}$ rd. fik eftergivet en fordring på 140 sletdaler, som kongen havde på hendes første mand, byfoged Martinus Owe⁷.

Det interessanteste vidnesbyrd om de vanskelige forhold, og tillige om den forretningsdygtighed, der kunne præge finansstyrelsen, er dog sikkert v. Støckens erhvervelse af holstenske obligationer og pantebreve 1675. For knap 70.000 rd. fik han papirer til en pålydende værdi af 132.394 rd.⁸ Når obligationskur-

2. Højesterets Dombog 1679 II, 301b ff.

3. Rtk. 215.17, Diverse dokumenter og akter vedk. partikulære personer, Aletta Camer.

4. Ibid. Jens Lassen.

5. Højesterets Dombog 1678 fol. 578b ff.

6. Jfr. Sjællandske Tegnelse 1682, 19. september, nr. 288.

7. S. Nygård, Fortegnelse ... nr. 4851.

8. A. D. Jørgensen, *Peter Schumacher Griffenfeld II*, 1894, s. 141.

sen i Holsten ikke kom højere end knap 53, har den snarest været endnu lavere i Danmark.

Henrik Müller dannede ingen undtagelse. Opgørelser over restancerne og forstrækningen med sædekorn 1682⁹ på Skjoldnæsholm gods viser det tydeligt. Og om godset ved Dragsholm og Sæbygård er det blevet sagt, at her træffer man i 1680'erne i det hele de mest afrakkede strøg i hele landet¹⁰. Ikke anderledes med det jyske gods; thi 1687 klagede Johan Fincke og Frantz Müller over det jordegods, de og deres søskende havde måttet overtage i Skanderborg amt for deres forløfter for Henrik Müller; de må have kunnet begrunde deres klager vel, da en kongelig resolution 16. juni 1690 efterlod dem restancerne af godset, når Frantz Müller lod sig korte 2.000 rd. i sin i øvrigt uerholdelige fordring, mod regres hos sine medarvinger¹¹.

Desværre savner vi enhver mulighed for blot antydningssvis at få et indtryk af Müllers handelsvirksomhed i disse år. Og hermed er mulighederne for at belyse den følgende udvikling unægtelig temmelig stærkt forringet.

Derimod siger afviklingens tempo noget væsentligt om karakteren af de Müllerske foretagender. Afvikling er netop ordet. Det vil være naturligt at opfatte hjemkaldelsen af Frantz Müller i 1677, hvad hensigten dermed end kan have været, som indledningen til denne proces, der krævede sine 6 à 7 år for at fuldbyrdes.

Således havde Müller opbygget sin position, at kreditorerne ligesom tøvede med at gøre deres krav gældende i håb om, at stillingen endnu en gang kunne rettes op, og i vel forståelig ængstelse for, at alt skulle tabes. Den omfattende kredit, Frantz Müller kunne glæde sig over efter sin tilbagekaldelse, er meget betegn-

9. Tillæg XVI.

10. Henrik Pedersen i *Hist. Tidsskr.* 8. Rk. IV, Tillægshfte til Edvard Holm s. 201. Hertil kan føjes, at kongen 14. april 1688 billigede, at en stor del forarmet af »Marseli samt gejstlig og andet nu sammenbragt gods«, der ville koste for meget at bringe i stand, så det kunne holde ryttere, måtte sælges, da det som belejligt ønskedes af en del proprietærer, Rtk. 2211.9 Deliberationsprotokol 27. august 1687–29. december 1688 fol. 227.

11. *Ibid.* fol. 331.

de. Og at en kreditor som Texeira tog sig i vare for at skubbe til den hældende vogn, var en given sag. I efteråret 1678 søgte P. Falck (vel den samme som vi nogle år forinden har mødt i Müllers tjeneste¹²) på Texeiras vegne om, at landsdommer Holger Parsberg og Frantz Müller som kommissarier måtte gøre ham udlæg for den anselige fordring, Texeira havde efter Joachim Irgens¹³. Den slags forretninger var ikke tillokkende, og Texeira har næppe søgt dem.

Endnu 11. december 1680 havde Henning Meyercrone måttet tage en obligation på 2.500 rd. fra Müller, efter 11. juni s. å. at have taget en på 1.000 rd. fra Frantz Müller¹⁴. 1681 tog Universitetet mod pant i Müllers gård på Østergade¹⁵.

Og 1. januar 1682 havde Johan Marselis og søn fået en obligation på 6.000 rd. mod betaling i det dette år udbragte kobber fra Løkken værk, 120 skpd., som Marselis skulle lade sælge i Holland og derpå levere Müller den overskydende del af provenuet¹⁶. Men da var der, som man også aner af konditionerne, kommet skred i opgørelsen mellem Henrik Müller og hans kreditorer.

Striden med Herman Merckers sønner var 13. februar 1680 af Højesteret blevet afgjort således, at Müller skulle svare dem rede penge og jordegods¹⁷. Datteren Drude Müller måtte som enke efter amtmand Thomas Fincke, der var død 1677, svare til de kautioner, som hendes mand havde indgået for Henrik Müller. 24. november 1682 udpegedes på anmodning af professor Holger Jacobæus kommissarier, der skulle udlægge ham fast ejendom for 2.835 rd., som han havde krav på efter sin moder Anna dr. Jacob Mathisens. For de 1.969 rd. indførtes han i fru Drudes ibo-

12. Ovenfor s. 153.

13. Sjællandske Tegnelser 1678, 23. oktober, nr. 112 m. indlæg.

14. Rtk. 222.833, Diverse indenlandske fordringer på kronen.

15. H. U. Ramsing, *Københavns Ejendomme 1377-1728* VIII, s. 29.

16. M. Thr. Brünnich, *Kongsberg Sølvbergværk* s. 193 f.

17. Karakteristisk nok ville hverken Hofrettens eller byfogedens betjente eksekverer dommen, da Müller ikke hørte under deres jurisdiktion, men denne erklærede, at byfogeden vel »føjeligst« kunne forrette det fornødne, Sjællandske Tegnelser 1681, 29. marts, nr. 80 med indlæg. Tidligere stadier i sagen, *ibid.* 1679, 13. september, nr. 115 med indlæg.

ende gård i Silkegade, men på hendes anmodning havde professor Jacobæus for 900 rd. transporteret indførslen på landgodset i Tokkerup (Allerslev sogn, Voldborg herred) således, at Don Anthonio Lopez Svasso, baron d'Avernas residerende i Haag ved sin fuldmægtig Sr. David Abendana Mendez efter ordre fra Don Diego Texeira de Mattos kunne lade den indløse¹⁸.

Herpå fulgte 28. november befaling til at gøre Vilhelm Mule, assessor i Højesteret og hans fætter kancellisekretær Jørgen Landorph og søskende udlæg for de domme, de havde erhvervet ved Hofretten og Højesteret over fru Drude Müller, fru Anna Cathrine Müller, afgangne Caspar Bartholins og Johan Fincke til Skullerupholm som forlovere for Henrik Müller. Det drejede sig om 7.730 rd., når omkostningerne blev medregnet (3.841 rd. til Mule og 3.889 rd. til Landorph). 8. december 1682 var forretningen afsluttet, men også her fulgte en transport, idet Mule og Landorph 22. august 1683 erklærede, at bemeldte sum var dem betalt af Anthonio Lopez, baron d'Avernas med vexler, som Diego Texeira havde udgivet på sin fader Emanuel Texeira i Hamborg, en transport som billigedes af fru Drude Müller og Johan Fincke s. d.¹⁹

1682 blev året, hvori Müllers hjemlige kredit definitivt brød sammen. Oversekretær Erik Krag's enke Vibeke Rosenkrantz og køkkeninspektør Edvard Kruse fik Højesteretsdomme over fru Drude Müller²⁰. 5. december skrev Albert Gyldensparre og Hans Nansen, at de på egne og myndlinges vegne efter pur obligation og Hofretsdom havde en anelig sum at fordre hos Henrik Müller, sønnen af samme navn og fru Drude²¹. Christian Müller blev stævnet af assessor Peder Hiort²². Johan Jürgen fik indførsel hos Johan Fincke i dennes gård og to boder ved Kongens Nytorv i København formedelst 4.373 rd.²³ Henning Meyer-

18. Rtk. Afregninger III, 92, hvori kopier af akterne.

19. Rtk. Afregninger III, 92.

20. Højesterets Stævnebog 1682 nr. 226 og 258.

21. Sjællandske Tegnelser 1682, 30. december, nr. 395 med indlæg og Højesterets Stævnebog 1682 nr. 302: stævning af Frantz Müller og Johan Fincke.

22. Højesterets Stævnebog 1682 nr. 312.

23. Højesterets Stævnebog 1682 nr. 327.

crone fik af Hofretten tildømt 3.985 rd.²⁴. Kancelliråd Caspar Schøller havde med sin hustru, en datter af rådmand Morten Mikkelsen²⁵, en temmelig stor fordring, der skulle udlægges hos kautionisterne, de to døtre Anna Catrine og Drude; og på samme måde havde assessor Bertel Jensen en obligation på 1.500 rd., her var kautionisterne Frantz Müller og Johan Fincke²⁶.

Intet under at Erasmus Bartholin 28. december 1682 anførte, at Henrik Müller som morfader til broderen Caspar Bartholins børn var disses fødte værge, men at han siden 11. juni 1682 — åbenbart den præcise dato for kredittens sammenbrud — idelig søgtes, hvorfor han burde tilholdes at gøre rigtighed både for børnenes fædrearv og for 4.207 rd. rede penge, som tilfaldt dem efter deres farmoder og dertil løsøre for 116 rd.²⁷ Allerede 19. september 1682 blev det befalet, at da kreditorerne holdt sig til Henrik Müllers børn som kautionister (faderen ville de åbenbart ikke så gerne i lag med), skulle børnene have udlæg for deres kaution i faderens ikke-pantsatte gods, der skulle deles blandt dem, og derpå skulle kreditorerne forsikres²⁸.

På samme måde gik det i 1683. 10. marts blev der givet ordre til at gøre Magdalene Albrecht Heintz og Johanne Ditmer Burmeisters, som havde en temmelig sum til gode, indførsel i Henrik Müllers ejendom på Sjælland²⁹. 7. august skulle Kirsten Jørgen Hansens af København have udlæg i hans ejendele — så vidt andre ikke var berettiget³⁰. Det samme gjaldt rådmand i Kalundborg Jens Nielsen Bitsholt³¹, og Magdalene Rode dr. Thomas Bartholins, som 20. oktober 1683 havde fået Højesteretsdom³². Jævnside hermed løb stridigheder mellem Müller og forskellige,

24. Rtk. 222.833, Diverse indenlandske fordringer på kronen.

25. Om denne se Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten* s. 62 ff.

26. Sjællandske Tegnelser 1682, 2. december, nr. 364 og 5. december nr. 374, Schøller var svoger til Bertel Jensen, jfr. Rtk. 2212.164–94 Koncepter og indlæg til skøder, under 1688, 28. januar.

27. Sjællandske Tegnelser 1683, 13. januar, nr. 6 med indlæg, resultatet blev en befaling om udlæg.

28. Ibid. 1682, 19. september, nr. 286 jfr. 5. december nr. 375.

29. Sjællandske Tegnelser 1683, 10. marts, nr. 92.

30. Ibid. 7. august, nr. 288.

31. Ibid. 18. august, nr. 306.

32. Ibid. 3. november, nr. 371.

bl. a. tidligere undergivne. Den tidligere berider ved Dragsholm Caspar Goltz fik således tilladelse til at beholde det korn og løssøre til en værdi af 205 rd., som han havde fået udlagt for sin resterende løn³³. Der var tvistigheder med rådmænd Claus Sohu om nogle regnskaber, antagelig vedrørende hofholdningen³⁴. Også David v. Cöln var i strid med Müller³⁵. Og Povl Svendsen, der skulle opkræve den svenske restance i Køge, fik nu omsider dom for, at Müller skulle betale, og at der skulle gøres udlæg³⁶.

Opgøret med Carsten Hansen Atke stod på i årevis. 1680 havde Müller ønsket dom i striden om regnskaberne 1660-66. Det følgende år krævede Atke ved Højesteret Müller for dennes obligation på 2.000 rd., hvorpå Müller 1682 rejste modkrav på 5.147 rd. 8. januar 1684 synes sagen omsider afsluttet med en befaling om, at der skulle gøres Atke udlæg, efter at han havde erhvervet to Højesteretsdomme og kommissariers likvidation og dog ikke havde kunnet få penge hos Müller³⁷.

Endelig hører vi, at Müller 1682 havde rejst krav overfor sin tidligere fuldmægtig Baltzer Barth³⁸. Som det skal erfares, var Müller stadig mand for at bide fra sig.

Alene de her angivne beløb, som Müller og hans kautionister skulle stå til regnskab for, udgjorde 25.000 rd. Forbløffende er det at se, at »borgmester« i København Jørgen Nielsen så sent som 1685 kunne få udlagt Værholm³⁹. Og endda har hidtil kun de små gældsposter været nævnt.

33. S. Nygård, Fortegnelse ... nr. 4700.

34. Sjællandske Tegnelser 1683, 1. december, nr. 407.

35. Ibid. 1684, 19. januar, nr. 22.

36. Ibid. 22. januar, nr. 25.

37. Sjællandske Tegnelser 1680, 16. august, nr. 178 med indlæg og 1684, 8. januar, nr. 8-10, Højesterets Dombog - august 1681 - fol. 795, Stævnebog 1682 nr. 124.

38. Norske Registre 1682, 8. april og 4. juli jfr. 1680, 30. oktober.

39. Trap, *Danmark* 5. udg. Skanderborg amt s. 712, Jørgen Nielsen er antagelig identisk med den borgmester J. N., der 1661 skænkede 75 rd. til Holmens kirkes altertavle, Louis Bobé, *Bremerholms Kirke og Holmens Menighed*, 1920, s. 59, og med den borgmester J. N., der med sin hustru Karen før 1689 ejede en ejendom i Kongensgade, H. U. Ramsing, *Københavns Ejendomme 1377-1728 VIII*, s. 29; en J. N., borger i København, var blandt Kai Lykkes kreditorer, N. Rasmussen Søskilde, *Holstenshus og Nakkebølle*, Odense 1875, s. 309 jfr. *Samlinger til Fyens Historie og Topographie X*, s. 351 og 353.

Juni termin 1682 blev også afslutningen på den mangeårige forretningsforbindelse med Texeira.

19. september fik Holger Parsberg og Andreas Engberg befaling til at gøre Texeira indførsel, da han ønskede at tiltræde sit pant Dragsholm og Sæbygård, dog skulle alle patronats- og birkerettighederne undtages, idet kongen selvfølgelig ikke kunne lade en orthodox jøde sidde inde med sådanne beføjelser⁴⁰. Hermed var sagen dog på ingen måde afsluttet. 16. januar 1683 udnævntes Ulrik Frederik Gyldenløve og Peter Brandt til sammen med to af Müller 13. februar udpegede kommissarier Jens Juel og Rasmus Vinding at gennemgå parternes mellemværende fra deres første penge- og kobberhandel og indtil dato⁴¹. Man anmærker, at hans høje excellence ikke var blandt de af Müller udpegede deltagere i disse drøftelser.

Imidlertid fik Texeira tilladelse til for Højesteret at indstævne sager mod Johan Fincke og Frantz Müller samt Henrik Müller selv⁴². Texeira var nemlig ikke tilfreds med Holger Parsbergs og Andreas Engbergs indførselsforretning, og det lykkedes ham virkelig at få denne omstødt — kommissarierne fik hver en bøde på et halvhundrede rigsdaler til Kvæsthuset — og med hensyn til den af Müllers børn påståede nye likvidering blev det fastslået, at det burde forblive ved den sidste af Texeira og Müller underskrevne beregning 12. juli 1681.

Hvad Johan Fincke og Frantz Müller angik, stadfæstedes Hofretsdommen, at for to af Johan Fincke og Frantz Müller på Henrik Müllers vegne udstedte veksler, skulle udstederne betale den ene og Texeira have sin ret til Müller. Dette havde Texeira begribeligvis ikke villet besvære sig over, men havde villet have forsikring for den veksler, som forfaldt i marts⁴³. Og herpå fulgte da også 21. april 1683 en ny befaling om at gøre udlæg for Texeira hos Müller efter Højesteretsdom⁴⁴.

40. Sjællandske Tegnelser 1682, 19. september, nr. 287.

41. Ibid. 1683, 16. januar, nr. 7 og 10. marts, nr. 88 med indlæg.

42. Ibid. 1683, 10. februar, nr. 35.

43. Højesterets Stævnebog 1682 nr. 320 og 321, begge 28. februar 1683.

44. Sjællandske Tegnelser anf. dato, nr. 155.

Som vi allerede tidligere har set, gjorde Texeira sig store anstrengelser for at redde sit tilgodehavende. I Norge kom det til et større sammenstød med Müllers andre forbindelser deriblandt en gammel kending »kobberværksdirektør« Lave Jensen, hvor Peder Nielsen Kaasbøll, stiftamtsskriver i Trondhjem gik af med sejren og anerkendtes som første prioritetshaver i Løkkens værk⁴⁵. Hvorvidt de i Danmark udlagte godser tilfredsstillede kreditor, er et stort spørgsmål. Det skal ikke undersøges her.

45. Højesterets Dombog 1683 I, 161b ff. jfr. Eiler Nystrøm, *Biografiske Efterretninger om Peter Munthe Bruns og Ane Munchs Slægt*, 1910, s. 94 ff.

XVIII

Afvikling — Staten

Det altafgørende for Müller var dog naturligvis forholdet til hans ældste og største forretningsforbindelse den danske stat.

Allerede Holger Vinds indtræden i Skattekammerkollegiet havde åbnet muligheder for en beskæring af Müllers indflydelse, og under Christian V gjorde Griffenfeld Danske Kancelli til den dominerende faktor i centraladministrationen. »Pennen styrer sværdet« bør sikkert have den ikke uvigtige tilføjelse: »og pengene«¹. Øjeblikkeligt havde dette næppe større virkninger for Müllers faktiske indflydelse, tværtimod synes der som nævnt at have hersket et godt forhold mellem ham og den almægtige minister. Vel overlevede Müller storhedens fald, men vi har set, at Frantz Müller ikke kunne blive på sin post i Nederlandene. Og det revisionsarbejde, der havde stået på siden Corfitz Ulfeldts dage, tog nu i disse år et for Henrik Müller, og flere andre, temmelig ubehageligt opsving.

Imidlertid forordnedes Henrik Müller 6. december 1679 til etatsråd², og 17. december deltog han i Skattekammerkollegiets »afskedskollegium«. 70 år gammel og efter et halvt hundrede år i kongens tjeneste var han nu privatmand. Han var gået med mánér, men sikkert ikke frivilligt, thi uden embede blev det naturligvis yderligere vanskeligt at hævde sig.

De til stadighed førte, endeløse forhandlinger mellem Henrik

1. Carl Christiansen, *Bidrag til dansk Statshusholdnings Historie I*, 1908, s. 106-116.

2. Heinrichsøn s. 338, Carl Christiansen, *anf. værk II*, 1922, s. 21-23 jfr. 120 f.

Müller og finansstyrelsen, som vi lejlighedsvis har søgt at følge, kom nu ind i en ny, hektisk fase, der kulminerede 18. april 1682 med et reskript til Otto Krabbe og Andreas Engberg, at Henrik Müller var tilfunden at lægge fra sig 43.355 rd., hvoraf dog den halve part var blevet ham efterladt. Til dækning skulle de udlægge det tidligere krongods i Antvorskov, Ringsted og Roskilde amter. Dersom Skjoldnæsholm var derimellem måtte dette gods' bygning og »melioration« udlægges for 4.000 rd., og det bøndergods, hvoraf gården var blevet indrettet, for 40 rd. pr. td. htk. (91 tdr. htk.); birke- og patronatsret, der var blevet ham særdeles forundt, skulle følge uden refusion³.

Hermed var det afgjort, hvilken linie regeringen ville følge i Müllers sag, og hans private kreditorer fik, som vi har set, travlt med at drage konsekvenserne heraf.

Men i forholdet mellem Müller og staten var der endnu såre meget at bringe i orden, før der kunne sluttes af. 13. januar skrev Kammerkollegiet til Müller og spurgte, hvorledes han ville betale de 40-50.000 rd., han skyldte kongen⁴. 8. august hører vi, at amtskriveren i Kalundborg Jørgen Hansen havde klaget over ikke at kunne komme til rigtig afregning med de resterende skatter af Dragsholm og Sæbygård amter. Han fik da ordre til strax at opsætte en rigtig restans, så at hr. etatsråden (hvem man åbenbart ikke havde større lyst til at diskutere med) ikke skulle have årsag til at besvære sig over videre ophold. Så snart han havde fået brevet, skulle han derfor komme ind med sine bøger og regnskaber, så at alt kunne gøres rigtigt på kammeret⁵. Meget oplysende om lokalforvaltningens standard⁶.

6. september fulgte et nyt brev til Jørgen Hansen om at tage til København med sine regnskaber, da der nu var aftalt et møde med Müllers foged⁷. Og dagen efter udgik ordre til Otto Krabbe

3. Rtk. 2212.4 Expeditionsprotokol 1682, 18. april, nr. 168.

4. Rtk. 2213.83, Kammerkollegiets expeditionsprotokol nr. 237.

5. Rtk. 2243.44, Sjællands stifts ordres- og missivebog fol. 179.

6. Jørgen Hansen dømtes siden for utroskab i henseende til Müllers og Christian Müllers restancer, S. Nygård, Fortegnelse ... nr. 7570.

7. Ibid. fol. 196.

og Andreas Engberg om for 21.677 rd. at gøre udlæg i Skjoldnæsholm m. m. og om godsets overdragelse til Gyldenløve⁸.

Samtidig var et andet vigtigt aktiv gledet Müller af hænde. 13. november s. å. oplyses det, at hans part af Islandshandelen dette år blev besørget af et konsortium, der med 1.100 rd.s afgift havde været højstbydende⁹. Men medens Rentekammeret stred med opgørelser og beregninger over Müllers mangeartede virksomhed i statens tjeneste, tog de private kreditorer fat, og 12. december 1682 måtte man skrive til Hofretten, at Müller var hans majestæt en temmelig summa skyldig, hvorfor retten anmodedes om ikke at bevilge nogen af hans kreditorer indførsel i hans gods efter denne dag og indtil påske. I Rentekammeret har der været en levende følelse af det mindre heldige i denne fremgangsmåde, thi det hedder videre i skrivelsen, der ligelydende afgik til samtlige landsdommere i Danmark og Norge, »vi må blive excuseret, at vi ei i tide ved alle retter hvor hr. etatsrådets forum falder, at have givet lovligen til kende . . .« Endda forslog dette ikke. 7. april 1683 måtte man bede om forlængelse af fristen for Müllers »tergiversations« skyld¹⁰.

Under alt dette var Müller ikke den, der forholdt sig tavs. 6. marts 1682 protesterede han således heftigt mod Rentekammerets bestemmelse om, at han foruden at betale fuld tiende af Kongsberg sølvværk skulle nøjes med 8 rd. for hver mrk. 16 lødig fin sølv, hvilket var ham til allerstørste skade, da prisen intetsteds lå under 9¹/₄ rd. Han opregnede derpå udbyttet (gengivet ovenfor s. 158) »i huad oc misundelige Mennescher, der sig på andres pung søger at insinuere« kunne foregive. Han sluttede med at fremhæve, at han ikke længere kunne tåle sådan kontinuerlig skade, og forsikrede, at ikke noget menneske ville indlade sig på participering, så længe der ikke var kongelig forsikring på benådningerne eller overskud, men kun lutter skade at opvise¹¹.

8. Rtk. Expeditionsprotokol 1682, 7. september, nr. 186.

9. Rtk. Kammerkollegiets expeditionsprotokol anf. dato, nr. 306.

10. Ibid. anf. dato, nr. 274, 302-303.

11. Sjællandske Tegnelse 1682, 28. marts nr. 101 med indlæg, resultatet blev en befaling til Holger Vind, Michael Vibe, Peter Brandt, Peder Scavenius og Christian Stochflet om at undersøge sagen.

17. april 1683 havde Otto Krabbe og biskop Hans Bagger fået ordre til strax ved syn at lade annamme de kirker i Sjællands stift, med hvilke Müller havde været benådet, og antage sig deres forsvar og direktion lige som ved kongens andre kirker. 26. maj var Müller på pletten med sin protest og hævdede sin og børnes ret ifølge skødet. Men her blev Müller bragt til tavshed ved en forsikring om, at han ved at udløse Texeira af pantet, hvortil patronatsrettighederne var knyttet, skulle få sine kirker tilbage¹².

I et nyt indlæg, af 2. juni 1683, kommenterede Müller den kopi, Claus Jørgensen forleden pinseaften havde sendt af antegnelserne til Jacob Povlsen Riis' tienderegnskab med en beregning, hvorefter det blev pålagt Müller at svare til 46.584 rd., som Claus Jørgensen havde udregnet af nogle poster som kaldtes kapitaler med dobbelt renter samt renter og rentes rente »der jeg dog af alt saadant huerken daler eller skilling med ret eller billighed skyldig bliver at svare«. Det var også mærkeligt, at han tre højtidfester efter hinanden juleaften, påskeaften og nu pinseaften havde måttet lade sig ængste. Han havde 26. april erklæret sig om alle posterne, såvidt han kunne i en fremmed sag, om en andens gerning, og han havde håbet, at hans uskyldighed var blevet taget i betragtning. Claus Jørgensen havde derpå forleden 18. maj i rentemesterens navn ved Christian kammerbud igen ladet affordre de originale antegnelser. Og pinseaften kom så kopien af de gode herrers decision og Jørgensens skarpe beregning, hvori Müller dog ikke fandt det ringeste ord om sin erklæring, hvorimod det var anført, at han ikke havde svaret, til trods for at han efter Claus Jørgensens anvisning havde overleveret sine bemærkninger til rentemesteren selv ved sin tjener Morten Klementsens¹³.

Derpå fulgte en imødegåelse punkt for punkt. Bl. a. hævdede han, at Skjoldnæsholm, som af Rentekammeret var sat til 46.956 rd., burde regnes for 56.575 rd., idet han medtog restancerne hos bønderne 3.559 rd. og 18 gadehuse, med hvilke han havde for-

12. Ibid. 1683, 17. april, nr. 152 og 16. juni, nr. 220 med indlæg.

13. Rtk. Afregninger III, 92.

bedret godset, og hvoraf der var en årlig indkomst på 288 rd. foruden ugedagsarbejdet. Og hertil føjede han som dokumentation en række kopier af kongelige skøder og benådnings, som han i tidens løb havde fået. Således måtte kongebrevet af 22. september 1658 endnu en gang gøre tjeneste, og ligeså skøderne fra 1664 og 1673. Müllers store og åbenbart velordnede private arkiv — en væsentlig forudsætning for opretholdelsen af alle hans mange foretagender — var ham en støtte til det sidste.

Til Müllers sarkasmer og dristige tale svarede en ikke ringe skarphed i tonen fra regeringens side. 1683 begrundedes tilbagetagelsen af Kongsberg med, at da kongen 1673 forundte Müller sølvværket, var det, for at han som bjergforstandig skulle drive det. Tid efter anden havde han klaget over den store Zubus, han idelig havde måttet gøre, men kongen havde ikke så meget set på den afgang i intraderne som på, at dette høje regale kunne tilvoxe, og derfor tilladt, at sølvet skulle betales i nogle år til 9 rd., samt desuden undt ham tiendefrihed i 7 år. Endvidere havde oberberghauptmanden efter ordre haft inspektion. Men kongen havde adskillige gange måttet fornemme, at Müller ikke så meget søgte værket konserveration som sin egen nytte ved rovdrift. Tit og ofte havde kongen måttet høre arbejderne klagemål over fordærvet proviant, som de endda knap fik til nødtørftighed, imod den kongelige forordning, at bjergfolkene skulle betales med rede penge; ligesom de fattige, præster og andre mistede deres andel. Skønt kongen både skriftligt og mundtligt mange gange havde advaret Müller, var der dog ikke rådet bod herpå. Nogle af arbejderne skulle »som for vist berettes . . . fast af hunger være døde«. Der var forordnet kommissarier, som skulle erfare hans mening om, hvordan værket skulle reddes, da han havde erklæret ikke selv at kunne fortsætte og heller ikke at kunne formå andre til at hjælpe, med mindre sølvkøbet og tiendefriheden blev forlenet så længe, indtil værket årligt kunne give 6.500 mrk. sølv. Men det var berettet for kongen, at der til at drive værket tilbørligt aldrig havde været mere fornødent end det halve heraf, og at det erfares af den »ongefærlige« kalkulation, at Müller hidtil »i det aller ringeste« havde haft en årlig profit på over 10.000 rd., som

det kunne ses af hans månedlige ekstrakter over indtægt og udgift, foruden den forundte tiendefrihed og sølvkøbet, og dog havde intet heraf været anvendt til værkets nytte. Kongen tog følgelig atter værket i besiddelse, og Müller skulle indlevere sine regnskaber på Rentekammeret med henblik på en eventuel erstatning til ham¹⁴.

Den bagdør, der således til allersidst efter den kraftige anklage lades på klem, tyder unægtelig ikke på nogen stor sikkerhed hos anklageren. Opgørets videre forløb bekræfter dette indtryk.

Endelig 7. november 1683 nåede Rentekammeret så vidt med gennemgangen af regnskaberne, at det var muligt i en indstilling til kongen at gøre status over Müllers gæld til staten, beregnet og sluttet til januar og april 1683. Men det skete rigtignok ikke uden en bitter tilføjelse om, at Rentekammeret forlængst havde haft til hensigt at komme til ende med disse poster, så at man på kongens vegne havde kunnet søge betaling i Müllers bedste gods og formue. Det var trukket en del i langdrag formedelst den udkrævede rigtighed og underretning, og fornemmelig formedelst hr. etatsrådets egen ophold med sine foregivende og formenter nøjagtige erklæringer. Resultatet havde man vel mærket i Rentekammeret; det var, at de andre kreditorer havde fået indførsel og udlæg, så at det var at befrygte, at kongen ikke skulle få sin fuldkomne fornøjelse. Selve opgørelsen tyder dog ikke på, at kongens tab i denne sag har været stort.

Müllers gæld til staten omfattede efter denne følgende poster: kontribution af hovedgårdene

til 1. januar 1680	3.797 rd. 90 sk.
do. samt kontribution af det tilliggende	
bøndergods til 1. april 1683	30.344 rd. 12 sk.
do. af gods i Roskilde amt	189 rd. 90 sk.
Ringsted amt	1.691 rd. 74 sk.
skyldig efter revisionsdommen	21.677 rd. 63 sk.
sølvtiende og -køb af sølvværket	28.039 rd. 47 sk.
odelskat af gods i Norge	3.762 rd. 37 sk.

14. Sjællandske Tegnelser 1683, 6. oktober, nr. 341.

tilholden toldfrihed 1679	1.000 rd. 00 sk.
for meget oppebåret gage	452 rd. 74 sk.
resterende prinsessestyr	92 rd. 48 sk.
oppebårne penge af Norlands amt	12.274 rd. 43 sk.
skyldig på norsk trælasttiendes forpagtning..	24.996 rd. 39 sk.
konsumtion af nogle kornvarer på Bragenes	1.229 rd. 16 sk.
skyldig på Henning Meyercrones vegne	2.893 rd. 25 sk.
kobberskat for godset i Holbæk, Ringsted og Sorø amter	54 rd. 93 sk.
Summa	132.496 rd. 79 sk.

Til betaling heraf var udlagt:

Skjoldnæsholm gård og gods	42.956 rd. 78 sk.
— bygning	4.000 rd. 00 sk.
auktioneret gods på Dragsholm, Ellingegård og Sæbygård	2.890 rd. 43 sk.
sølvværket i Norge	50.000 rd. 00 sk.
jordegods i Norge, Søndenfjelds	3.760 rd. 28 sk.
— — Nordenfjelds	12.191 rd. 00 sk.
til gode på en særdeles regning	54 rd. 61 sk.
Summa	115.853 rd. 18 sk.

Müllers gæld udgjorde således 16.643 rd.¹⁵.

Tre uger efter forelå, som det var at vente, en udførlig inødegåelse fra Müllers side¹⁶. Men den kongelige resolution, som faldt 5. januar 1684, indeholdt blot en ordre til Rentekammeret om at søge udlæg i Müllers ejendele. Hermed var mellemværendet mellem staten og Henrik Müller ganske vist ikke bragt ud af verden, men det var nu ikke længere af sådanne dimensioner, at det havde politisk interesse. Henrik Müller gled definitivt i baggrunden.

Den femoghalvfjerdsårige ville dog ikke give tabt. Til den ovenfor gengivne opgørelse fra Rentekammeret leverede han

15. Rtk. 222.833, Diverse indenlandske fordringer på kronen 1681–1769 I (tidligere Afregninger III, 91).

16. Rtk. 2214.77 Diverse dokumenter vedr. partikulære personer (Müllers erklæring 27. november).

foruden den netop anførte imødegåelse også en formelig modregning. Om Skjoldnæsholm erklærede han, at han havde tænkt sig at tilbringe resten af sine dage her, og at han havde anvendt langt mere på bygningen, end han ville nævne, eller som ville blive troet. Han fandt det skammeligt, at hans løsøre ved auktionen nærmest var blevet bortgivet. Med hensyn til hans tilgodehavende på 54 rd. fandt han, at der manglede forklaring af en post på 1.382 rd. for kobberskat af Dragsholm og Sæbygård. Dernæst gjorde han opmærksom på, at han blev krævet for prinsessestyr af ejendomme, der på det pågældende tidspunkt ikke havde været i hans besiddelse. De 12.274 rd. han skulle have oppebåret af Nordlands amt, kunne han slet ikke anerkende, og det samme gjaldt de 24.996 rd. for trælasttienden, som han hævdede ingen part at have haft i. Kravet om konsumtion af kornvarer til Kongsberg fandt han lovstridigt, idet konsumtionen kun gjaldt købstæder, og oven i købet havde landkommissær Hans Hansen aftvunget Müllers folk deroppe 600 rd. Som sidste punkt bemærkede han, at han ved Meyercrones gæld ventede overdraget de pågældende dokumenter. Da sølvværket, som kongen tog for 50.000 rd. stod Müller i 119.136 rd., formodede han at få forskellen 69.136 rd. godtgjort.

Når regnskabet blev gjort på Müllers manér, havde han et krav på kongen på 189.379 rd. medens kongens krav på Müller var 85.571 rd. I virkeligheden havde Müller således et tilgodehavende på 103.808 rd.; og så havde han ikke medregnet mange tusind rd. bondeskatter af sædegårdene samt de ham tilhørende dokumenter, som han måtte have, hvis han skulle søge regres for revisionsposterne: 21.677 rd. og Jacob Povlsen Riis 24.996 rd. eller ialt 46.674 rd.¹⁷

Regeringen tog dette meget roligt. Først 7. maj 1684 hed det i et missive til Kammerkollegiet, at skønt sølvværket i henhold til reskriptet af 6. oktober 1683 var kongen frit hjemfaldent, ville majestæten dog godtgøre ham 50.000 rd. for sølvværket og for de øvrige 35.570 rd. (som gælden da opgjordes til) være fornøjet

17. Rtk. Afregninger III, 92.

med det andet, allerede sekvestrerede gods i Norge¹⁸. Muligvis var sagen sat igang igen ved et indlæg fra Frantz Müller 3. maj 1684, hvori han udviklede, at han på 8 års tid, siden han blev hjemkaldt, med venners hjælp havde stræbt at betale renten af det, han i sin tjeneste havde »fordybet«, — over 60.000 rd. indtil forleden 11. juni, da han ikke kunne få hjælp hverken hos faderen eller vennerne. Nu vidste han intet andet råd end at indfly til kongen, og han anmodede om, at geheimeråd Vibe og rentemester Brandt måtte kommitteres i hans høje excellences fravær til at efterse hans fordringer og anhøre hans forslag om, hvorledes der kunne betales på de steder, hvor han skyldte mest »uden nogen Eders kongl. Maytt.s incomoditet«¹⁹.

Dette hjælp, som vi allerede har set, ikke Frantz Müller selv, og faderen var tydeligvis heller ikke i nåde. Som Henrik Müller 10. maj 1684 skrev, til rentemester Brandt, havde han håbet på frigivelse af det gods, han havde tilbage i Norge. Det kunne dog hjælpe til at betale en del af kreditorernes rente; til at betale kapitalerne vidste han intet i verden at opbringe. Herpå gentog han sin allerede anførte imødegåelse af Rentekammerets regnskab. Nu håbede han på Brandts »interposition« med hensyn til det norske gods og frihed på hovedgårdene for bondeskatter. Og Müller sluttede med at fremføre, at det fra Rentekammerets side skulle være blevet forbudt at betale ham, hvad han havde til gode på Island, hvilket kun var, hvad han havde bekostet på bygninger og andet; for ikke at hans betjente og andre skulle forholde ham betalingen, ville han gerne have en kontraordre.

22. september skrev han påny til Brandt og bad om dennes befordring. »Af væmodighed weed Jeg fast icke, huad Jeg schal schrifue, efftersom nøden er inden døre«. Kun kongens nåde havde han at håbe på. Han havde dog tillige opsat en memorial til samtlige gode herrer i Kammerkolligiet, og han havde fast tillid til, at Brandt ikke ville tilstede hans og hans ganske hus' fordærvelse og undergang. Helt uberettiget var tilliden til

18. Sjællandske Tegnelser 1684, 7. maj.

19. Rtk. Afregninger III, 92.

Brandt næppe, thi Müller kunne slutte brevet med en tak for ordren til amtskriveren i Jylland om at holde inde i 6 uger med exekutionen hos Henrik Müller d. y. for skatterne af Lønborggård.

Men 29. november måtte han minde om sit indlæg, hvorpå han ikke hidtil have fået ringeste resolution eller anden trøst, end besked om at indlevere jordebogen over sit norske gods. Skønt hans indlæg syntes at skulle undertrykkes, medsendte han jordebogen, men han gjorde opmærksom på, at det Arendske tømmerbrug tillige tilhørte sønnen Jørgen, og at det var behæftet, i hvor høj grad vidste han ikke, da en proces stod på, og hans børn desuden var forsikret deri for deres kautioner for ham²⁰.

18. maj 1685 kom omsider afslutningen. En kongelig resolution fastslog, at Henrik Müller mod at afstå sine sidste norske besiddelser, som var taxeret til 15.951 rd., måtte være fri for at svare til de øvrige fordringer fra kongens side, og at Kammerkollegiet skulle opsætte fuldkommen kvittantiarum for ham og hans arvinger kongen til underskrift²¹. 14. februar s. å. havde han fået tilstået hovedgårdsfrihed for Tyrrestrup, Lejregård, Skullerupholm, Lønborggård, Kornerupgård og noget hartkorn under Gundetved, og fået eftergivet de resterende kontributioner²². 4.oktober resolveredes det, at han kunne få sit kvittantiarum uden betaling²³. Det må indrømmes, at den gamle herre trods sin skarpe tunge fik en efter forholdene rimelig behandling, og at opgøret fra regeringens side blev foretaget i fordragelighed.

Henrik Müller levede endnu nogle år efter sin tilbagetræden. 1686 var han flyttet til Kornerupgård (gården på Østergade blev det følgende år stillet til auktion) hvor han fandt husly hos datteren Anna Catrine, Caspar Bartholins enke. Da hun solgte gården 1690, måtte den nu firsårige etatsråd drage videre til fru Drude Fincke på Lejregård, og hos hende døde han 2. marts 1692²⁴.

20. Rtk. Afregninger III, 92.

21. S. Nygård, Fortegnelse ... nr. 4671.

22. Ibid. nr. 4508 jfr. 5604.

23. Ibid. nr. 4744.

24. Henrichsøn s. 338.

På Frantz Müllers ansøgning om hjælp til begravelsen²⁵ resolve-rede Christian V: Wij hafue af Sær kongl. Naade og Mildhed allernaadigst schiencket og gifuet afgangne Henrick Møllers vores forrige Estats Raads Hans efterladte Børn Funff Hundert Rthlr. till Hans Begravelse og jordefærd²⁶. 6. april nedsattes Henrik Müllers og hans hustrus kister i det gamle gravsted i Nicolai kirke i København — 1685 var det statelige begravelsessted i Frue kirke taget i besiddelse af magistraten på de fattiges vegne²⁷, men Nicolai kirkes værger så bort fra, at kirken havde 1.000 sletdaler tilgode hos den afdøde²⁸.

25. *Personalthist. Tidsskr.* VI, s. 138.

26. Rtk. Deliberationsprotokol 1691–93 fol. 33.

27. *Personalthist. Tidsskr.* 8. Rk. V, s. 288.

28. *Danmarks Kirker, København I*, s. 579.

XIX

Henrik Müller og enevældens etablering

Allerede 3. marts 1669 var Müllers hustru Sophie Hansdatter død. Forgæves havde den berømte Borro søgt at helbrede hende¹. Det gjaldt nu om at sørge for et standsmæssigt hvilested. Det dog særdeles respektable familiegravsted i Nicolai kirke slog ikke til. 13. december s. å. erhvervede Müller skøde på en »skjønne og stor« begravelse i Frue kirke². Også på anden vis blev der draget omsorg for eftermælet. I levende live var ægteparret blevet portrætteret af Abraham Wuchters, og vistnok i forbindelse med hustruens død blev billederne stukket i kobber af Albert Haelwegh, om hvis kunst det er blevet sagt »Skavankerne skjules ikke, men der lægges samtidig vægt på, at disse fysiognomier også skal udtrykke den selvbevidsthed og dygtighed, som findes hos denne periodes ledende folk«³. Om nogetsteds var denne forening af realisme og selvhævdelse på sin plads, når det gjaldt Henrik Müller.

Med sin sans for effektivitet og sin aldrig slumrende årvågenhed overfor enhver profitmulighed var rentemesteren temmelig hensynsløs, så såre det gjaldt forretninger. Det måtte både hans kompagnoner og hans familie sande — datteren Drude havde været holdt arresteret for gæld i fem fjerdingår af fru Vibeke Rosen-

1. E. C. Werlauff i *Samlinger til den danske Medicinal-Historie* udg. af J. D. Herholdt og F. V. Mansa I, 1835, s. 177.

2. *Personalhist. Tidsskr.* 8. Rk. V, s. 288.

3. Jørgen Styhr i *Kunstmuseets Aarskrift* 1938 s. 48 og 66 f. Også svigersønnen kancelliråd, dr. jur. (fra Padova) Caspar Casparsen Bartholin til Kornerupgård, der døde 1670, blev portrætteret af disse to kunstnere.

krantz⁴. Men netop fordi billedet i så henseende forekommer så eentydigt kan det være påkrævet at minde om, at visse andre karaktertræk lejlighedsvis kommer til udtryk. Lave Jensen kunne berette om venlighed fra sin principals side, da han holdt hans bryllup. Og et tilfældigt bevaret brev fra Müller til feltherren Hans Schack viser, at han ikke var bange for at ulejliges sig for andres skyld⁵.

Det er imidlertid kun såre lidt vi ved om forholdet til de nærmeste, familien og de undergivne. Bedre er vi stillet, når vi betragter ham som offentlig personlighed. Vel tillader kilderne ikke en detailleret karakteristik af rentemesteren, men hans løbebane præges af visse træk, der ganske klart afspejler vigtige sider af hans personlighed. Bemærkelsesværdig er således hans omhu for at holde sig indenfor sin ressort. Altid synes han at have haft formalia i orden; han drog omsorg for sine regnskaber og papirer, så at de stedse var rede til dokumentation af krav og påstande. Betegnende er det sikkert, at han om ikke ligefrem mang-

4. S. Nygård, Fortegnelse ... nr. 6722.

5. Brevet, i Hans Schacks privatarkiv, lyder:

Hochedelgebohrne Hr. Feldt Marschalck

Hochgeehrter Herr vndt Patron.

Ed. Excell. seindt mein vnterthänige Gehorsambste Dienste ganz willig bevor;

Das dieselbe Ich mit dies mein Schreiben zu importuniren mich erkühne. ist die Uhrsache gegenwertigen jungen Ehemannes Martin Edingers, meiner Nachbahrinnen Sohn, seiner vollhergebrachten Profession ein Weinhändler, welcher alle seine Wein ausgezapfft, undt sich nunmehr durch die Kriegs-Kunst sucht ein Stücklein Brodt vor sich unndt seine junge Fraw zu erwerben. Derenends er durch gute freünde ein königlich Recommendation Schreiben an Ew. Excell. erworben undt zu mir das Vertrauwen gesezet, es würde ihme in sein Vorhaben ein groesses Helffen, wan ich ihme darneben mit meiner unterthanigen Bittschriff bey Ew. Excell. möchtt zustatten kommen; Habe derowegen in Respect seiner Eltern, welche hiesiges Ohrts ehrliche vohrnehme Leute gewesen, ihme sein Begehren füglich nichtt abschlagen können, Undt gelangett an Ew. Excell. meine unterthänige gehorsambste Bitte, dieselbe hochgunstig geruhen ihme so weith sein Capacitet es meritiren kann, solche fruchtbahrlich geniessen zu lassen, undt mich diese kühne Anmuthung der verzeihen, Ew. Excell. welche zu allem hochgedeylichen Wollstande ich der Göttlichen gnadenplege undt darneben ... etc. etc.

Datering: København 18. februar 1660.

foldiggjorde, så dog sørgede for at være velforsynet med afskrifter af sit adelsbrev⁶. Hvad der er bevaret af hans embedsarkivalier viser god skik og orden, og Lave Jensens umage med sin private kopibog siger indirekte noget om principalen. Skulle man af Henrik Müllers historie uddrage en morale, måtte det blive den, at man skal have orden i sit arkiv. Denne ordenssans var hos Henrik Müller blot een side af hans stærkt udtalte stræben efter effektivitet, der i forbindelse med hans organisationstalent og meget betydelige arbejdsevne dannede baggrund for hans grundlæggende indsats i administrationsarbejdet. I dansk administrationshistorie indtager han en fremskudt plads.

Endelig må det fastslås, at Henrik Müller var *dansk* erhvervsdrivende med hele monarkiet som interesseområde. Han drog *ikke* til Hamborg eller Amsterdam. Han investerede *ikke* som Corfitz Ulfeldt og Leonora Christine i den svenske krigsmaskine, men lagde sine kræfter i hjemlige foretagender. Det lykkedes ham endog i en kapitalfattig tid at skaffe udenlandsk kredit. Set fra hvervslivets synspunkt var de mange midler, han — retmæssigt eller ikke — fik mellem hænder, vel anbragt der.

De fire årtier fra o. 1640 til o. 1680, hvorover Henrik Müllers virksomhed kom til at strække sig, er i Danmarks historie karakteriseret af store politiske og sociale forandringer. Som skildret i det foregående var Henrik Müller en af hovedpersonerne i den fase af udviklingen, der rettest må betegnes som enevældens etablering. De resultater en gennemgang af hans løbebane bringer, har ikke mindst interesse fordi de understreger nødvendigheden af at se enevældens sejr og den dermed nøje sammenhængende fornyelse af samfundets øverste lag som en evolution. Skellet ved 1660 er næppe så skarpt som hidtil antaget⁷.

Selve Müllers karriere giver hovedpunkterne i disse års sociale

6. Henry Bruun i *Afhandlinger om arkiver*, 1964, s. 127.

7. I det følgende er nærværende studie sammenholdt med nogle af resultaterne fra tidligere undersøgelser: Johan Jørgensen, *Det københavnske patriciat og staten ved det 17. århundredes midte*, 1957, samme, *Bilantz 1660, Adelsvældens bo*, *Festskrift til Astrid Friis*, 1963, s. 153-71, og *Patriciat og enevælde, Historiske Meddelelser om København*, Årbog 1963-1964 passim.

udvikling. I 1640'erne finder man ham som den gamle adels socialt underordnede handelspartner og medhjælper i administrationen, ikke anderledes stillet end så mange andre fremragende købmænd, fra Marcus Hess til Johan Braem, havde været det før ham. Endnu i 1640'erne var en adelig patron af afgørende betydning for en storkøbmand, og som Corfitz Ulfeldts klient lykkedes det Müller at opbygge en sådan position, at han efter rigshofmesterens fald ikke blot kunne videreføre sine egne forretninger, men som den første ikke-adelige blev udpeget til at beklæde en chefpost i centraladministrationen, da han i 1651 blev generaltoldforvalter.

Så kortvarigt hans virke end blev som toldvæsenets leder, må der dog tillægges det afgørende betydning som et forsøg på at skabe en effektiv, centralt ledet finansforvaltning, noget som siden også blev et vigtigt mål for enevælden. Forsøget har så meget større krav på opmærksomhed, som toldforvaltningens effektivitet i lige grad havde kongens og de som statsleverandører stærkt engagerede storkøbmænds interesse, og således betegnede en for den gamle af adelen ledede finansstyrelse ildevarslende forståelse mellem adelsfjendtlige kræfter.

Dette fremstød skulle vise sig symptomatisk for udviklingen i 1650'erne. Med sin efter de spredte vidnesbyrd at dømme ledende stilling i det borgerlige erhvervsliv og med sit ubestridelige administrationstalent var Henrik Müller fortsat fremme i første række. Med Admiralitetskollegiets oprettelse i 1655 fik centraladministrationen et organ, der ganske som forsøget på at reformere toldvæsenet betegnede et skridt hen imod de centraliseringsbestrebelse, der også på erhvervspolitikens område kom til udfoldelse under enevælden. I det mindste formelt blev dette kollegium, hvoraf både Müller og Povl Klingenberg blev medlemmer, en forløber for Kommercekollegiet.

Henrik Müller, der fra nu af og i det følgende kvarte århundrede var knyttet til den øverste centraladministration, kom ved disse udnævnelser til at stå som den første blandt de kommende menneskealdres højtplacerede embedsmænd og politikere, der med statstjenesten forbandt erhvervsmæssig aktivitet. Han må

opfattes som exponent for de kræfter indenfor borgerstanden, der ikke mindst som statskreditorer ønskede indseende med forvaltningen.

Den opfattelse at den gamle forfatning på denne (og anden) måde undermineredes i løbet af 1650'erne, for ved Københavns privilegier af 1658-59 at blive brudt, bekræftes ved en betragtning af Henrik Müllers virksomhed i krigsårene, da han og Selio Marselis synes at have optrådt fuldstændigt på lige fod med regeringens adelige repræsentanter. Dette bør erindres, når man vil prøve at bestemme Müllers holdning ved regeringsforandringen i 1660. Desværre vides der så at sige intet om hans færden i dette efterår. I almindelighed må det sikkert siges, at han og vel også de andre store statskreditorer har været interesseret i et fredeligt forløb, bundet til staten som de var ved deres store tilgodehavender. Har dette i og for sig været en svaghed, bør det på den anden side fremhæves, at deres ord må have haft vægt. Der var næppe andre, der under den herskende nødtilstand formåede at skaffe de pengemidler til veje, uden hvilke det givet ville komme til mytterier og optøjer og måske det, som værre var⁸.

Trods al gensidig mistro og usikkerhed fik stændermødet en fredelig udgang. De store kreditorers villighed til at skaffe lån bidrog uden tvivl til, at man kom over krisen. Men som i 1658 havde villigheden også i 1660 sin pris; den bestod i en omdannelse af finansstyrelsen, således at Henrik Müller og Christoffer Gabel (der også havde et navn i Hamborg og Amsterdam) blev rentemestre, og vistnok også deri, at kronens og adelens godsmonopol bortfaldt.

8. Jfr. det kgl. missive til rådet 3. juli 1645: ... om de got folk af adelen sig monne indbilde, at naar freden efter den allerhøyestes velbehag er giort och slutet, det da der med skulle blifve klart och folcket til hest och fods med snack sig at ville lade aftacke och contentere. Thi dersom de icke blifver afbetalet, maa vi paa en mutination vere forsickret, som met dobbelt saa mange penge ey er at stille. Di ere mester i landet, och vi som den eldste af det handtverck kand intet med os med dennom anderledis end vel at skulle. *Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid* ved Kr. Erslev III, 1888-90, s. 144 f.

Mødets fredelige forløb betød i hvert fald en stor lettelse for de stats- og adelskreditorer, der nu måtte indstille sig på, at den eneste mulighed for i det mindste at få noget af deres tilgodehavender hjem, var at overtage jordegods. En yderligere opløsning af samfundstilstandene eller en for vidt dreven detronisering af adelen, hvorved herskabsbegrebet kom i fare, måtte set fra dette standpunkt være absolut uønsket. Det var selvfølgelig dette argument, Otte Krag betjente sig af, da han spurgte borgmester Christoffer Hansen, om der ikke skulle være forskel på en herremand og en bonde; et spørgsmål der øjensynligt bragte borgmesteren i forlegenhed.

Spørgsmålet om godsudlæg var selvfølgelig af største vigtighed for Henrik Müller og de øvrige i den kreds, der nu som et nyt aristokrati skulle tage del i regeringsarbejdet. De anskuelser om flid og vindskibelighed, ideen om forpagtningssystemets fortræffelighed samt fremhævelsen af de rige og erfarne købmænd, som kommer til orde i det uden tvivl af Müller skrevne indlæg om krongodsernes anvendelse til gældens betaling, et fortræffeligt signalement af denne nye overklasse, kom nu til ære og værdighed.

Den omstændighed at disse principper sejrede ved krongodsudlæggene, samtidigt med at deres talsmænd kom til at lede finansvæsenet, viser omfanget af det borgerlige gennembrud, som fuldbyrdedes 1660. Som forfatningsændringens første fase, Københavns privilegier, ikke forstås uden kendskab til de københavnske patriciers forhold til statsfinanserne, således kan man ikke få en rigtig opfattelse af forfatningsstridens afslutning i 1660 eller 1661 uden at kende den ledende kreds og de principper, hvorefter der handlede i den nye regering.

Ganske som i 1650'erne finder man også i 1660'erne og 1670'erne i Henrik Müllers virksomhed de træk, som blev karakteristiske for den nye tids overklasse. Som godsejer og erhvervsdrivende praktiserede han som før flid og vindskibelighed, men han kunne nu, og det er vigtigt at understrege, gøre det med støtte i al den autoritet, som hans høje stilling i statsstyret forlenede ham med. Interessant er det også at bemærke, at ligesom

Müllers deltagelse i arbejdet på at skabe en centraliseret administration gik videre, så synes hans private foretagender at have haft en tilsvarende opbygning, med kontoret i gården på Østergade som centrum. Netop denne centralisering af både erhverv og administration i hovedstaden er noget for tidsalderen højt karakteristisk. Henrik Müller er en af de mærkeligste og betydeligste borgere, København har haft.

Hvor energisk Henrik Müller end arbejdede for at løse både statens og sine egne administrationsproblemer, var opgaven for stor og betingelserne for ugunstige til at målet kunne nås. Knapheden på kvalificeret arbejdskraft spillede således på dette som på andre områder (håndværk og industri) en rolle, der ikke bør underkendes. En anden mindre heldig omstændighed var uden tvivl den allerede antydede usikkerhed blandt borgerskabet i holdningen overfor kongen, en usikkerhed der givetvis i forstærket grad gjorde sig gældende efter forfatningsændringen, og som når det drejede sig om kongens tjenere, embedsmændene⁹, snart kunne blive til åben vrangvilje. Denne vrangvilje fik naturligvis særlig god grobund overfor den nye regeringskreds' ihærdige bestræbelser for at få skatter og afgifter opkrævet effektivt til kongens og navnlig til kongens kreditorers bedste; nogle eksempler vil vise dette.

I oktober 1663 klagede Københavns magistrat og nogle af de 32 mænd over, at fremmede handlede »næsten efter egen vilje«, medens stadens handlende borgerskab var undergivet skarp inquisition i tolden. Det forlød, at tolden af Sjælland skulle bortforpagtes til fremmede, men det, hævdede man, ville være alle og enhver til skade, præjuditz, hinder og afbræk¹⁰. — Åbenbart

9. Fra sommeren 1660 kan anføres, at Københavns borgmestre og råd og de 32 mænd anholdt om, at deres privilegier måtte forblive »uprejudicert for tolderen«, som fordrede told hos dem. Svaret herpå faldt 21. juni 1660 i form af en kgl. resolution, der fastslog, at kongens hensigt med privilegierne aldrig havde været, at toldrullerne og toldordinansen skulle afskaffes, men kun hvile under krig og belejring. *Kjøbenhavns Diplomatarium* I, s. 717 f.

10. J. Lindbæk, *Aktstykker og Oplysninger til Statskollegiets Historie* I, s. 126 ff. Statskollegiets bemærkninger fremhæver forpagtningssystemets fordele, men støtter i øvrigt de borgerlige ønsker, der også omfattede et andragende om, at stabelprivilegierne måtte sættes i kraft.

havde toldforvaltningen nu nået en ikke ringe grad af effektivitet. De store udenlandske finansiers var heller ikke populære. Gabriel Gomez' afgiftsprojekter med hensyn til stempelpapir, skomagere, vognmænd og bryllupper har ikke gjort samme lykke blandt borgerskabet som hos regeringen¹¹. For vidt gik dog Poul Klingenberg i sine skatteforslag. 16. marts 1663 måtte Statskollegiet fraråde en af ham foreslået søskat til flåden med henvisning til undersåtternes forarmede tilstand¹².

Gjorde den nye overklasse sig statsmagten nyttig både økonomisk ved privilegier og anden støtte til handel og industri, og socialt ved tildeling af øvrighedsbeføjelser som godsejere, så gik statsmagten på sin side på ingen måde tomhændet fra forfatningsændringen. I stedet for den gamle adels fra naturalhusholdningens dage stammende lensstyre og hele agrariske sparepolitik og i stedet for et købstadspatriciat, der med al sin opposition mod adelen dog var knyttet til denne gennem forretningsforbindelser og var enig med den i bestræbelserne for at beskære statens pengeforbrug, trådte nu en overklasse, med hvilken der kunne samarbejdes om at sætte statsindtægterne i vejret, og som næppe ville være uenig med kongen og hoffet i, at stænderforsamlingerne ikke længere var nødvendige.

Når dette samarbejde ikke kunne fortsætte, skyldtes det, at de samme konjunkturer, som havde undergravet den gamle samfundsorden, fortsat gjorde sig gældende og — næppe til større sorg for kongemagten — efterhånden berøvede også den nye overklasse dens basis for at kunne gøre sig gældende politisk.

Dette var selvfølgelig værre end de ovenfor berørte vanskeligheder af social art. Det er ikke mindst af Henrik Müllers historie klart, at de store, i hans tilfælde uden tvivl for store, godssamlinger med svigtende forrentning før eller senere måtte føre til ruin. Thi selv om disse godser var betaling for fordringer, der byggede på overpriser og altså kun delvis repræsenterede reelle værdier (hvilket ganske vist i høj grad opvejedes ved at staten

11. Jfr. *Festskrift til Astrid Friis*, 1963, s. 160 ff.

12. J. Lindbæk, *Aktstykker etc.* I, s. 110 f.

på sin side havde taget overpris for godserne) var det dog så betydelig en del af Müllers og de øvrige storkreditorers midler, der var placeret på denne måde, at det gik ud over den bevægelighed, der netop havde været deres styrke.

Imidlertid havde Müller fremfor andre opbygget sin position så klogt, at han ikke faldt for de første stød. Ud fra et åbenbart meget indgående kendskab til de relevante politiske og økonomiske faktorer, havde han formået at knytte sådanne interesser til sit kompleks af foretagender, at kreditorerne betænkte sig længst muligt på at bringe ham til fald.

Müllers virksomheder afspejlede ret beset hele det daværende dansk-norske monarkis økonomiske struktur. Fra de danske godser forsynedes de norske minearbejdere, skovhuggere og fiskere, de islandske fiskere og den netop nu stærkt voxende hovedstad, hvor han selv residerede og ledede kobberexporten til Hamborg og handelen med de islandske varer i Østersøen. Til en vis grad kunne alt dette hvile i sig selv, og så længe Müller sad uanfægtet i finansadministrationens top lykkedes det at holde sammen på det uhyre foretagende. Principielt var han dog underkastet samme vilkår som alle andre. Det nye aristokrati havde ikke som det gamle skattefrihed, alle var kongens undersåtter og var på det politiske som på det økonomiske plan ligestillet¹³, for så vidt som Kongeloven tildelte kongen enevælde politisk set, men holdt ham udenfor økonomiske indgreb på det privatretlige område. Var dette at gøre en dyd af nødvendighed, hvad forskellige tildragelser især i 1660'erne understreger¹⁴, så viser afviklingen af Henrik Müllers mellemværender med kongen, at det var regeringens

13. Derimod gjaldt på det sociale område fødselsretten fortsat for den del af bondestanden, der hørte under vordeskabet.

14. Jfr. Erik Rasmussen i *Historisk Tidsskrift* 11. Rk. III, s. 138; langt op i 18. århundrede fandtes den forestilling, at banker ikke kunne eksistere i monarkier, i hvert fald ikke i de enevældige, fordi der ikke ville være tillid til at fyrsten ville respektere privilegierne og kassebeholdningen. Det turde være karakteristisk, at de to københavnske bankers, som man vel må kalde dem, Ditlev Bøfke og Albrecht Itzen begge synes at have været meget tilbageholdende med såvel statsleverancer som erhvervelse af fast ejendom. Se *Historiske Meddelelser om København*, Arbog 1961, s. 48–58 og 1963, s. 31 f. og 35.

vilje, at Danmark på det privatøkonomiske område skulle være en retsstat.

Det var således ikke nogen ringe sejr, programmet fra 1658 og anskuelserne fra konceptet om krongodsernes udlæg havde vundet. I virkeligheden blev den borgerlige værdimåler, indtjeningsevnen og formuens størrelse nu også for alvor samfundets. En konsekvens af disse grundsætningers sejr belyses særlig interessant af opløsningen af Henrik Müllers store godscomplex, der formelt og aldeles overvejende også reelt foregik rent forretningsmæssigt.

Det lykkedes altså ikke Henrik Müller at føre de planer, han øjensynligt har næret om grundlæggelsen af storgodsejer-dynasti ud i livet. På samme vis gik det de fleste af hans lige, og det tilløb til en tilbagevenden til et arveligt aristokrati, som skete med oprettelsen af grevskaber og baronier, blev kun et tilløb. Statskreditorerne formåede kun undtagelsesvis at sikre deres efterkommere en position i samfundets top, adskillige af dem havde møje med at værge for sig i alderdommen, men deres epoke kom til at betyde et nyt udgangspunkt for den politiske og sociale udvikling i Danmark.

Tillæg I

Vnderdanigste Memorial angaaende General Told Forwalters Instruction.

Om epter Hr. Stadtholders meening daa maa settis tholdens sampt Accissens Oppebersel, sampt Inspection och Direction offuer tholdere, thold och Accisse betiente

§det lader ieg mig gerne befalde som hans May.tt det befaller, alleeniste om ieg selfuer Kiøbenhafns tholdsted maa lade forwalte, epterdi ieg er i bestillingen forhaabis hans Ma. schal befinde saa goede thienneste deraff, som aff nogen. Med en fremmit som icke er derfuen schal det gifue stoer besuerlighed, alting at indrette, heldst epterdi at det fornembste paa denne Sted beroer,§

§Om icke noch er, naar det scheer huer afften, naar tholderne giører Slutning thold Ordinantsen er i den punct Streng och schal ellers for aarsage Ophold§

Paa det saadant icke schulde gifue forhallig och ophold, naar hans Maj.tt icke kand were tilstede, om der midler thid, maa anammis caution eller saa mange penge Deponeris,

Om icke samme Obning maa settis wden condition, det kunde ellers foraarsage confusion och thuist imellum trafiquerende om den Eenis mehr blef obnit end den Andens, thi dog wmueligens er at

I titulen staar tholdens Oppebersel sampt inspection och Direction offuer tholdere och tholdbetiente i Danmarck

I den anden punct staar, at hannem maa staa frie, tholdstederne til tholdens forwalting med døctige tholdere at besette, och de wbequeme och wdøctige at affsette, Sundet och Kiøbenhafn wdentagende.

I den 6 punct formeldis at pengene epter Thold ordinantsen i tholdkisten huer slaugs paa sin Steed schal nedkastis,

I den 8 punct staar, huad som schal were frie, derpaa schal ingens end hans May.tts Egen ordre anammis,

I den 12 punct er om packerne eller fadene deris Obning, at det schal schee naar der thuifuelis at warerne icke Rett er angifuen

wide huad i packerne findis, wden de Obnis

... aniangende beedigen icke maa forklaris och paa dee allereede i bestallung er aff Borgemestere och Raad, paa det de des bedere weed at parere, det er en post aff stoer importantz

Hoes den 16 punct behøffuis wel om nogen widere wil schibe, naar schibbett fortoldet hafuer, eller om det schal formeenis thi Saadant offte forfalder,

§Hr. Stadtholder erinderte mig i daug samme punct at were nødvendig, wed icke om den er Effterseet. §

§I ordinantsen findes intet der om wden huor dennem traficq forbiudis, at de dennem der epter schal Rette, huorfor ieg det i mit concept hafuer satt epter Knips Instruction. §

her om er intet Specificeret, och giordis dog wel fornøden, i Knips instruction er det wel wdført, huor epter ieg dete hafuer formeret,

§Jeg wil icke gierne forgribe mig i det at jeg icke schulde wide at observere huad authorität hans Ma. mig betrode charge medfører, medens saa lenge hans Ma. det

icke selfuer Deciderer, forhaabis ieg, at ieg mig icke forseer, naar ieg blifuer i den werdighed hiid indtill. §

hans kongl. Ma. thacker ieg her for paa det wnderdanigste, Gud wed at ieg for min Persohn icke hafuer henseet saa megit til gagens

I den 15 punct om Weyer och Mahlere huor de epter Byens privilegier constitueret er, at derwed forblifues, mens vdi de andere Steder, aff General tholdforwalter forordnis, huilcke alle schulle were hannem paa hans Ma. weigne beædigett,

om nogen widere wil schibe, naar det schal formeenis thi Saadant offte forfalder,

I mit Ofuergifne Concept den 21 punct findes om tholdernis æd och caution,

I den 23 punct meldis at tholderne maa drifue deris traficq epter thold ordinantzen,

I mit concepts den 28 punct er Indført om General tholdforvalteris [!] protection, huem hand schal suare, och aff huo hand nest hans May.tt schal Dependere.

§Anlangende General Tholdforwalters respect och authorität, i mit concepts 29. punct om rørt, der om finder ieg intet resolveret. §

Belangende den 30 punct, at hans kongl. May.tt for den General Direction tillegger mig Solarium – 3.000 Rdr. Och for det pro-

Stoerlighed, som til at beuisse hans Ma. och Riget goede och gaufnlige thienniste, Epterdi hans Ma. mig Saadant fornemme werck wil betroe, Setter derfor til Hans Ma. Egen naadigste willie, om hans Ma. det wil nogit forbedre, for den store wroe ieg kommer til mig at paatage, och megit af mit Eget, som langt høyre importerer at maa Indstille, Och at for det provincialwerck, maa Specificeris epter mit den 21 December indgifuene memorial, som i dee provincialer deris bestalling,

dersom her vdi icke maa concluderis om mand da maa ordinere Løn epter wmagens beskaffenhed, paa det hans Ma. ratification, det wil were nødvendig,

I mit Memorial den 21. Decembr. 1650 offuergifuen, er Rørt om tholderens Løn at ordne dog icke høyre end 3 pro centum.

§Epterdi Hr. Stadtholder foregifuer at tholden och Accissen schal were wnder En Direction, at daa det ofuer alt i Instructionen huor behouff giøris maa mentioneris, Saa och deris Lydighed med Accissen hafuer at bestille,§

Tolderne vdi Sundet och Kiøbenhaffn at ind och affsette haffuer hanns May.t sig forbeholden, Saa och Directionen och Inspectionen i Sundet exciperet behøffuis wel at expliceris om Directionen och Inspectionen i Kiøbenhaffn, Saa och at tholderen aff General tholdforvaldteren paa hans Ma. weigne beediges for Embedets respect schyld,

Om Pengenes nedkastning i tholdkisten, at det precis huer formiddag och afften schal see,

Om goedtzets aabning naar behouff giøres, at dete absolut wden Condition for den Ene saawelsom dend anden schal see,

Om weigere och Maalere dieres æd. Om schiøndt de aff Borgemestere och Raad er bestillet at de icke des mindre paa hans Ma. weigne aff General Toldforwalteren schall thages i æd,

Goedtzet som effter fortolden blifer schibet. at det maa tilstedis naar det først angiffues och tolden Clareris

Tolderne dieres æd och Caution

at præstere General Toldforwaldteren paa hans Ma. weigne,
 dieres traficq epter ordinantsen at driffue,
 at dieres traficq icke præiudicerer hans May.tz Intrader
 General Toldforwalterens protection aff huem schal dependere,
 aff hanns kongl. Mayt.

I huad consideration hans Persohne schal werre for Embedetz schyld

Hans besolding pro persona er accorderet dee 5 procento, for det
 prouincial werk, och huad ellers dee andere prouincialer tillaugt er at
 det maa Specificeres §§fraa Nytt aar wdreignet§§.

Saa och om St. Anne forvaltning wed Generalholdforwalteren maa
 bliffue, och derpaa Lønen niude som er -150 Cour. Dr.

Toldernis løn wil Endeligen foraffsceedis,

Om win och fremmet Øels leckagie saa och Toldens Restitution, epter
 Memorial

Toldbetiente at holde bog paa ind- och wdgaende schibe och ware
 er fast w-muelig,

Om det maa schee epter Memorialet

Om Malmøe och Christianopels Friheder,

Om Ferges som kommer om Natter Tide,

Tienernis werelse i Porten.

DANSKE KANCELLI, INDLÆG TIL SJÆLLANDSKE REGISTRE 1651, 27. MARTS. *Med (én?)
 skriverhånd. Memorialet af 21. december 1651 er ikke fundet.*

§-§ overstreget.

§§-§§ tilføjet.

Tillæg II

Stormechtigste Høigbaarne Første

Allernaadigste Herre och Konning,

Efftersom jeg vnderschreffne Ed. Ma. vnderdanigst ringe Tienner med Legoms Suagthed er beladen, och desuer sengliggende iche widende naar Gud Allermchtigste mit Endeligt haffuer beschicket, huorfore Jeg / af faderlig Omsorg for min Hustrue och mange v-møndige smaa Børn / hafuer v-forbiegengelig Aarsag Eders kongl. May. min naadige Herre, hermed allerunderdanigst supplicando at besøge,

Efftersom Jeg in Martio A. o 1651 af Ed. kongl. Ma. for General Tholdforwaldter offuer Danmarckes Rige naadigst er worden beschicket, huilcken Bestilling Jeg epter min Instruction och Schyldigh. en och andensteds offuer ald Riget med vnderd. Flichtighed och Troschab hafuer betiendt, vden klage eller tillaugde Beschylдинг i alle Maader, saa och med største Møige och Besuering forarbeidet Toldrullen udi dend Stand och Esse som dend nu af Ed. kongl. Ma. och sambtlig Danmarckes Rigens Raad findes paabuden och ratificeret,

Effterdi da Jeg baade for Gud och Werden wel er forsicheret, med samme min Thieniste och Forwalting, iche andet / end Ed. kongl. Ma. Gauffn och beste / haffuer søgt, ey heller ded Jeg formoder, nogen Rigens Indbygger, eller fremmed, Adel eller v-ædel, min Forretning endten haffuer beschylt, eller och herepter schulle kunde beschylde, Jeg och nu wanmechtig och suag af Gud Allermchtigste er nederlaugt, saa beder Jeg hermed allerunderdanigst Ed. kongl. May. af Mildheed och Naade, mig fra samme Tieniste med schrifftlig Dimission allernaadigst wilde forbløffue anseende Jeg siden in Julio A. o 1652 iche andet haffuer kundt bemercke, end Ed. kongl. May. allerede udi samme officio haffuer muteret, sparer Gud Allermchtigste mig i Liffue, och mig Førlicheed forlehner, erbiuder Jeg mig Ed. kongl. Ma. af ald Effne och Formuffue til min Døde Daug at tienne och opwarte, vdi alt huis mig mueligt er, som

Eders kongl. May. Allerunderdanigste troe- och plichtschyldigste Tienner
Heinrich Müller

Hafn. 15. Aug.

1655

Tillæg III

Nest ald løksaligh welstands øndsche, mine bereedwilligste tienistes erbiudelse, med største tacksigelse for megen beuist ære och goede.

Gunstige Welb. Herr Secreterer, høigærede tilforladendis goede Patron, Sr Marcelius Ms Klingenberg och Jeg schref Ed. Welb. sienisten til om det dont med Juchum Jurgens, at det til nogen endelig endtschabff maatte befordris, Och efftersom wi, efter dee goede herrer Rigens Raads indstendige andsøgning, Os hafuer paataget een stoer provision paa nye til hans kongl. May. och Rigets tieniste, som Ed. Welb. af dend med os oprettede contract, huilcken dee Ed. Welb. til kongl. May. ratification at befordre, haffuer tilschicket, wel haffuer fornemmit, Och efterdi wii samme Jurgens Sags decision och worris Penge til for.te at efterkomme, høigligen behøfuer, Beder wi endnu tienstwilligst, at det til een ende maatte befordris, Sr Marcelius er forreiget til Norge, Och med mig forabschedet Ed. Welb. at tilschriffue, At dee Os i for.te contract belofde Induisninger [. . .] form som indlagte concept formelder, maatte [. . .] -ferdiges. Och som Wi er Ed. Welb. gunstige Patrocinio nocksom forsickert, Forseer wi Os at hand herudi wil ramme worris gaffn och beste, Och maa hand forlade sig, at wi som schyldig schal findis tack-nemmeligh, Af det løckens werck er ickun slette tidninger, Marcelius kand det dog icke saledis forstae, det er best at mand alding til hans nedkomst igen, lader beroe, Jeg forwenter Ed. Welb. gunstige suar, , Och forbliffer, nest dend goede Guds beschiermelses troehiertige øndsche

Ed. Welb.

Bereed-schylldigste Tiener.

Heinrich Müller

Hafn. 8 Sept.

1657

Udskrift: Erlig och Welbiurdig Mannd Erich Kragh til Bramminge kongl. Ma. Øffuerste Secreterer Och befallingsmand offuer Herridzwad Coster [!], min Cunstige gode Patron thienist-willigen tilhende¹.

DANSKE KANCELLI, INDLÆG TIL SJÆLLANDSKE REGISTRE 1657, 16. SEPTEMBER.

1. Udskriften er med anden hånd. På brevet er noteret: Cito Cito len for len at beforders dag og nat. Det ankom til Roskildegård s. d. ét kvarter på tre, til Ringsted om aftenen kl. ni, til Antvorskov kl. tolv om natten, til Korsør da klokken var halvgåen fire om morgenen og nåede Nyborg 9. september klokken fire om eftermiddagen, efter at være afsendt fra København 8. klokken ni om formiddagen.

Tillæg IV

Paa dee goede Herrer Dannemarckis Riges Raads proposition om provision til Frederichs Oddes Guarnisons och dend heele Armees vnderholdning, saa dend i for.ne Festning kunde haffue iche alleniste fornødenheed, mens end och forraad Armeen huor dend hen kunde bliffue commenderit at eptersende, bereignet til 8000 Mand paa 6 Maaneders tid, Er min vnderdanigste erklering,

Jeg haffuer ombeedet at Jeg for saadan stoer besuerligt werck, maatte forschaanis, och andere aff Borgerschabet, endten her eller udi Fyen, dertil brugis, anseende Jeg allerede hafuer indgaaet saadan contract, som wil koste mig ald dend krafft Jeg kand oppebringe, och endaa falde heel tungt at effectuere,

Att wahrene udi en Hast wil leffueris, och ingenstedz er at bekomme, uden alleniste i dee Provincier Sielland och Fyen, huilche med stor mengde af folck er forfyldt, saa wahrene bliffuer heel dyre, och besuerligt at til weye bringe,

Er ded i saadan tid Aars, der det gamel Malt och flesch mest er consumerit och bortschibet, och om en schønt wdførselen paa fremmede Steder er forbøden, Saa trecker dog Norge huer daug,

Och førend ded ny korn kand vdterschis i malt giøris, fleschet Røgis, indfalder Windteren, at Schibningen lettelligen kand forhindris, och wil dog provisionen werre epter haanden som ded behøffuis,

Dette er aarsagen huorforre Jeg mig haffauer vndschyldet, mens epterti dee Goede Herrer beretter at dee ingen der til kand formaa, och derfor gierne saa Jeg mig for.ne Werck, saa som til dend største tienniste Riget schee kunde, wille paatage, med forsichring, at dee wil forschaaffe mig ald dend fornøyeligheed, endten udi Penge eller Jordegodtz, som Jeg med billigheed kunde begierre, Och Jeg der til sielffr middele schulde forreslaa,

Saa er ded et werck som strax vdkreffuer reede Penge, och om end schiøndt paa en deel kunde betinges 2 á 3 Maaneders dilation, Saa wil dog pengene werre der,

Huorfor huercken Jeg eller nogen ded vden Penge sig kand paatage, om det ellers in effecte schal præsteris, at Riget sig dertil kand forlade, huilcket Jeg beder dee Goede Herrer wel wil betencke, och denne erinding iche i W-gunst formercke, Wil derfor giøre denne epterfølgende proposition

1. At strax udi reede Penge maatte leffueris til Wercket
med at begynde 30.000 Rdr.
2. Inden nestkommende Paasche i ligemaader 30.000 Rdr.

Och Resten epter Contracten er fuldgiordt,

Dee første 30.000 Rdr. kunde tagis af dee Jochim Irgens forschiuuder, dee andere af dee forwentende hollandsche Penge, forschreffuene Penge maatte til forn.te tider w-feilbahr følge, Saa frembt mand wil werre wisse paa provisionen,

Anlangende Jorde Godz som de Goede Herrer proponerer at antage, det wil Aldelis iche werre min leiglighed anseende at der aff iche kand findes saa snart Capital som wercket vdkreffuer, och huad ded Rendter hafuer Jeg til min største Schade mehr end alt for meget forsøegt,

Alligeuel mig udi tiden och epter dee Gode Herrer dieris willie at bequemme, Wil Jeg indstille til dieris goede betenckende, Om iche Boldhuset med sin tilligh, som haffuer kostet mig offuer 40.000 Rixdr. / huilcket Jeg dog for 36.000 Rd. wil afstaa / i Contracten med motte indsluttes, ellers er Jeg tilnød det til Wahnuse at forandere, som dog war stor Schade, epterdi ded er Et Regal for hans kongl. Ma. hoff, och med tiden kunde brugis til Et Residentz for hans kongl. høigheed Printzen til exercitier for sig och dend vnge noblesse, dersom ded motte teckis wil Jeg iche vndslaa mig, da en deel Jorde Godz med at antage, Och saa forreslaa at mig motte giffuis

1. Nu strax reede Penge Rd. 20.000
2. Inden førstkommende Paasche reede Penge Rd. 20.000
3. Jorde Godz i Kiøbenhaffns Lehn och Norge for Rd. 65.000

Eller saa meget Contracten offuer for.ne 40.000 Rixd. reede Penge kand beløbe,

Att Jeg mentionerer om Jorde Godz i Kiøbenhaffns Leen, er til at beneficiere Jonstrups Wange til en goed Meyerhoff, som hans kongl. Ma. med tiden sielffr schulde befalde, och altid staa hans Ma. igien til løsning, naar ded kunde komme hans Ma. til passe, Ellers war mig med samme Jordegodz een ringe ting tiendt, Thi Bønderne er megit slette, forarmidt, och der for uden Stiff och tradzigh,

Anlangende ded dee Goede Herrer mig hafuer forreslagen om Sæbye-gaard, at ded schulde giffue ringere difficultet epterdi samme godz dog var tilforordnet at schulde vdleggis, ded wil wel komme nogit høigt, och mig w-beleiglikt, mens wil hans kongl. Ma. tillige med Boldhuset igien tage Jonstrups Wange, som war heel bequem for høe til hans Ma. hoffholding, saa wil Jeg mig derudi och lade finde, Och indstiller til hans kongl. Ma. och de Goede Herrer Rigens Raads naadigste och gunstige betenckende, huilcket af begge dem best befalder,

Alleniste at tiden som i dette Werck en eniste daug meget kand schade
 iche maatte forhalis, om noget schulde sluttis, Thie bliffuer dend forsøm-
 met, daa kand Jeg mig ded siden w-mueligen paa tage,

De Gode Herrer
 Dieris wnderdanige troeschyldigste
 Tienner
 Heinrich Müller

Hafn. 8 Octob.

An. 1657

DANSKE KANCELLI B 164, DIVERSE BREVE, DOKUMENTER OG AKTER SAGLIGT ORDNET IX,
 FORSVARS- OG KRIGSVÆSEN 12, BREVE OG DOKUMENTER TIL KRIGSÅRENE 1644-45 OG
 1657-60.

Tillæg V

Allernaadigste Herre och Koningh

Eders kongl. Maytt. Cammer Collegium andrager vnderdanigst, anlangende E. kongl. Mayt. nadigste Befahlinger wed En och anden omb det pantsatte och anden Cronens goetzis affhendelse til arff och Eye at accordere.

Att endogh eragtes vlige profiterliger for Eders kongl. Maytt. at erledigis fra Sechs pro Cento aarlig Rente at udgiffue, Imoed Tou eller Treij aff Hundert i det høyeste paa de fleste steder Jorde goetzit vdi sin beste Welstandt kand Indbringe. Saa Begehrer dogh Cammer Collegium paa det aller vnderdanigste E. kongl. Mt. wider naadigste Betenchende deromb omb E. kongl. Mayt. iche naadigst eragter for gott, och saa at høre andere derris betenchende deroffuer, paa det at alting til E. kongl. Mayt. Tienistis større Wished kunde forrettis och Wi wære uden ald Mistancke vdi huis woris Embeders forretes [?] efter E. kongl. Mayt. naadigste Befahlinger . . . som

Eders kongl. Mayt.
Vnderdanigste Troe Tienere

Schattkammerit
d. 24. Decemb.
1660.

[udskrift] Concept aff Cammer Collegij vnderdanigst ansøgningh att denne Commission omb Cronens goetz affhendelse til arff och Eye motte communiceris . . . andre til . . . deris Betenchende deromb

de dato d. 24. Decemb. 1660.

Tillæg VI

Woledler und vester, insonders hochgeehrter Herr Bruder

Es hat mir Zeiger dieses, Sr Feiga, berichtet gestalt der Herr Bruder nicht abgeneigt seines beweiste Fohderung mit an sich zu nehmen und ihm dafür, auff gewisse Maasse, anderweitig [?] zu contentiren; mit angefangter Bitte weiln er für itzo zu meinem hochgeerrten Herrn Bruder zu reisen fürhabens ihm mit dieser meiner Fürschriff zu accompagniren, und vermitteln zu helffen dass er darunter zu seiner intention gelangen möchte.

Allermassen ich nun wolgedachten Hr. Feiga ohne des Herrn Bruder incommodität, solches gahr gerne gönnete: Soseibsten habe ich mich auch dieser intercession auff sein Ansuche nicht verweigern mögen, mit der dienstl. Versicherung das ich allezeit dargegen hierwiederumb sein und bleiben werde

Meines hochgeehrten Herr Bruder

Dienstschuldigster
und ergebnster diener
C. Gabel¹
mpp.

Koppenhagen
d. 4. junij Anno
1664

RTK. AFREGNINGER III, 88.

1. Kun underskriften er egenhändig.

Tillæg VII

Stormechtigste Høybaarne Første
Allernaadigste Arfue Herre oc Konning.

Eders kongl. Maytt: allerunderdanigst klagligen at andrage Efftersom eendeell af vi fattige Bønder paa Dragsholm Ampt af voris høyærede Hoesbunde Hendrich Møller nu meer end i forige oc af Arilds Tider med ny paalagde Tynge Echt oc Arbeyspenge blifuer besuerget da vi dog i den nest afvigte Feyde Tid af Finderne ere blefne berøffuet oc derud-offuer forarmede oc den som tilforn 4 Rixdr. giffuet hafuer nu med 8 Rixdlrs. Udgifft oc Tynge foruden den seduanlige Afgifft effter voris allernaadigste Kongis oc Herris naadigste Mandats Indhold blifuer paa-lagt huilket os fattige Folck vmuelig er at udstaae Oc iche gjør nogen Forschell paa halfue eller heele Gaarde eller den som hafuer heel Pund half Pund Schyld eller mindre, men ligesaauel affordrer 8 Rixdr. af den som hafuer en som to Plogs Gang huilchet vi fattige Folck hafuer ofuer-veyet at kunde bedrage Reyse Penge effter velbemte. voris Hoesbundis Fuldmectigis Taxt ofuer Half Tredie Tusinde Slette d. i sechs Sogner foruden nogle til Half Tredie Hundrede lange oc saa mange stachede Reiser huilchet endeligen vil foraarsage at vi fattige Bønder Folck ved saadan paalagde oc continuerlig oc meer end tillforn gifuen contribution udi Armod oc Elendighed ma gaa fra Huus oc Gaard; Dog forregiffuer bemte. voris Hoesbondis Fuldmectig i sit imod os producerede Indleg oc i den offuer os forhuerffuede Landstingsdom dat. den 25. Jan. 1665 ind-ført oc siger at hans Principal voris Hoesbunde det Goedts dyre noch at hafue annammet, Iligemaade hafuer Hoesbundens Fuldmectig effter een Hientingsdom eendeell af os ved Namb ladet søge oc frataget en Deel voris Plog Queg huormed vi Jorden dyrcke schulde saa vi arme oc elendige Bønder ey mechtige hereffter ved saadan medfart kongel. Maytt. Skatter oc Hoesbonden sin Landgilde saavelsom anden paa-biudende Contribution at udgiffue huorudoffuer vi allerunderdanigst formeener med saadan ny paaleg oc ey tilforn giffuen Tynge altfor megit at besuergis.

Anraaber derfor Eders kongl. Maytt. voris allernaadigste arfue Kon-ning oc Herre med allerunderdanigst e Bøn oc Begiering at vi Eders kongl. Maytt.s arme Arfueundersaater os den høye kongl. Naade maa haffue at fortrøste hereffter ey videre end som vi oc voris Formend effter den forrige kongl. Maytt.s Jordbogs Indhold Eders kongl. Maytt. oc Cronen gifuet oc contribuere hafuer at vorde paalagt paa det vi fat-

tige Bønder Folck med arme Hustruer oc Børn ey udi yderste Armod oc Elendighed schulle geraadde.

Efftersom saadan ny paalagde Tyngte falder os v-mueligen at udgiffue forurenther herpaa af k. M. et naadig Suar.

Saadan Eders kongl. Maytt. høye kongl. Naade milde och høymæchtige Beschiernelse vill Gud med languarig och lychsaliq Regimente visseligen igien belønne oc vi effter underdanigste Schyldighed oc af medfødte Plicht schulle indtill Døden forblife

Eders kongl. Maytts.

allerunderdanigste arfue vndersaater ringe oc
troe Tienere

Jens Pedersen
i Elschelstrop

N A S
Niels Andersens
Nafn
i Bognes

O M S
Oluf Madsen
i Vi

Hans kongl. Mtt.
lader det hermed
forbliffue ved den

Rentemester Müller giffuen kongelig Skiøde hvoreffter de hannem som dieris rette Hosboonde hafuer at suare. Datum Canceliet for Kiøbenhaffns Slot den 31 Marty 1665.

E. Kragh
MP.

. . . Begierer och aldlerunderdanigst aff hanns ko. Ma. naadigst os sine arme Vndersaetter vnder sin høye och mechtige Beschiernelse vildte tage at vi iche vid Fenngsell eller andden Besuerligheed schuldle aff vorris Hosbunde anngribes som hiidintill scheid ehr formeedelst vi vorris høytrenngende Nøed for vorris aldlernaadigste arffue Herre och Konning aldlerunderdanigst haffuer andragit idet trende aff vorris Herritz Mennd paa dieris egene och samptlige vorris veigne vorris høyanlliggende Nøed for hanns kongelige Mayt. schulde andrage och nu forleden Schiærtorsdaug. som var denned 23. Marty, bleff indsatt her paa Kiøbenhaffns Slott, i det Blaae Taarn, paa Vannd och Bræed, indtill denned 31. Ditto. de da samme Fengsell bleff endtlediget, och da aff Offuersecretereren velbiurdig Erich Kragh paa vorris aldlerunderdanigste och da inndleffuerede Supplication bleff suahret, som nu aff samme med følgende Suplications Indhold kanned ehrfahris.

Foruentendis herpaa Eder kongl. Maytz. naadigste Resolution. saadann Eders ko. Mayts. Naade, miilde och høymæchtige Beschiernelse vill Gud

aldlermechtigste med languarig och løchsaliq Regimente visseligen igien belønne, och vi effter vnderdanigst Schyldigheed och aff medfødde plicht sambt Liff och Bloed indtill Døden forbliffuer

Eders kongl. Maytzs.

Aldlerunderdannigste Vndersaatter
ringe och troe Tiennere

Datum Aadts Herridt
dennd 20. Aprilis 1665.

Knud K. I. S. Jensen
i Pleyerup

Sougnerup
Pouell Rasmussen
Egen Hnd.

Christen Schabes
Merche i Hanstrup

I O S
Jens Olsen
i Pleyerup

N P
Niels Pedersen
i Greffuinge

H M
Hans Matzens
Merche i Holstrup

N N S
Niels Nielsens
Naun i Offerdstrup

N A S
Niels Andersens Nauffn
i Bogenes

I M S
Jens Monsens Nauffn
i Siddinge

A L S
Anders Laursens Nauffn
i Finderup

O I S

Olle Jensen i Finderup

Hans kongl. Mt. vill herom haffue Rentemester Hendrick Müllers vnderd. och vdførlig ercklering till viidere Resolution. Datum Canceliet for Kiøbenhaffns Slot den 26. Aprilis 1665,

E. Kragh
MP.

Tillæg VIII

Kort forklaring over jordebøgerne på det gods som af kongl. maj. bekommet er til Sæbygård, Dragsholm og Tyrrestrup.

	tdr.
<i>Sæbygård</i> jordebogs summa 1660–1664 da Stillinge og Havrebjerg sogne igen er afstået, landgilden	4.926
1664 afgår Stillinge 1007 tdr. og Havrebjerg 300 tdr., er 1307 tdr.	
Jordebogens summarum 1664–68	3.619
1668 tilkommet af Havrebjerg sogn 70 tdr. s. å. henlagt til Kattrup og Gundetved 519 tdr.	
1670 til Gundetved 17 tdr., bliver i behold	3.153
<i>Dragsholm</i> summarum 1664 efter skødet	6.124
1668 er henlagt til Kattrup og Gundetved 492 tdr. – bliver igen ..	5.631
<i>Tyrrestrup</i> 1668	411

Extrakt om hvormeget landgilden efter jordebogen årligen beløber anslagen kornet efter kapitelskøbet, de andre specier efter renteri taxten. Hvormeget der årligt er indkommet og hvormeget der føres til afkortning for det øde og for restancerne.

Debet:

Sæbygård

1660 4926 tdr. jordebogens specier i penge	12.525 rd.
1661 4926 – – – –	14.931 rd.
1662 4926 – – – –	10.888 rd.
1663 4926 – – – –	6.769 rd.
1664 3619 – – – –	4.925 rd.
1665 3619 – – – –	5.833 rd.
1666 3619 – – – –	5.551 rd.
1667 3619 – – – –	5.762 rd.
1668 3107 – – – –	3.466 rd.
1669 3107 – – – –	3.683 rd.
1670 3153 – – – –	3.907 rd.
Summarum	78.246 rd.

Dragsholm

1664 6124 tdr. jordebogens specier i penge	13.744 rd.
1665 6124 – – – –	14.999 rd.
1666 6124 – – – –	14.776 rd.

1667 6124	-	-	-	-	-		15.219 rd.	
1668 5631	-	-	-	-	-		11.250 rd.	
1669 5631	-	-	-	-	-		11.423 rd.	
1670 5631	-	-	-	-	-		11.859 rd.	
Summarum							93.272 rd.	
Tyrrestrup								
1668 411	tdr.	jordebogens specier i penge						619 rd.
1669 411	-	-	-	-	-		619 rd.	
1670 411	-	-	-	-	-		619 rd.	
Summarum							1.857 rd.	
Summa summarum							173.376 rd.	

Kredit

Sæbygårds gods. Indbragt efter regnskab.

		Er til overdrag for det øde og restancerne
1660	178 rd.	12.347 rd.
1661	1.539 rd.	13.391 rd.
1662	4.744 rd.	6.143 rd.
1663	4.951 rd.	1.818 rd.
1664	3.407 rd.	1.518 rd.
1665	1.981 rd.	3.852 rd.
1666	2.093 rd.	3.457 rd.
1667	1.212 rd.	4.550 rd.
1668	1.545 rd.	1.921 rd.
1669	1.280 rd.	2.403 rd.
1670	1.518 rd.	2.383 rd.
Summarum	24.453 rd.	53.793 rd.
Dragsholm		
1664	8.606 rd.	5.138 rd.
1665	7.799 rd.	7.200 rd.
1666	8.205 rd.	6.571 rd.
1667	8.661 rd.	6.557 rd.
1668	5.923 rd.	5.226 rd.
1669	4.852 rd.	6.570 rd.
1670	4.553 rd.	7.305 rd.
Summarum	48.601 rd.	44.671 rd.
Tyrrestrup		
1668	461 rd.	157 rd.
1669	435 rd.	184 rd.
1670	278 rd.	341 rd.

Summarum	1.174 rd.	682 rd.
Summa summarum	74.229 rd.	99.147 rd.
	99.147 rd.	
	173.376 rd.	

Extrakt over alle slags kontributioner.

Sæbygård

	Kvartalskat	Korn, oxer og flæskeskat	prinsessestyr	i alt
1660 ...	5.711 rd.	—	—	5.711
1661 ...	5.415 rd.	—	—	5.415
1662 ...	4.516 rd.	—	—	4.516
1663 ...	4.516 rd.	—	—	4.516
1664 ...	3.317 rd.	—	904 rd.	4.222
1665 ...	3.317 rd.	660 rd.	—	3.977
1666 ...	3.619 rd.	547 rd.	—	4.166
1667 ...	3.619 rd.	575 rd.	—	4.194
1668 ...	3.170 rd.	380 rd.	792 rd.	4.342
1669 ...	3.170 rd.	380 rd.	—	3.550
1670 ...	3.153 rd.	403 rd.	788 rd.	4.344
Summa .	43.525 rd.	2.946 rd.	2.485 rd.	48.958

Dragsholm

1664 ...	5.382 rd.	—	1.468 rd.	6.851
1665 ...	5.382 rd.	1.071 rd.	—	6.454
1666 ...	5.872 rd.	888 rd.	—	6.760
1667 ...	5.872 rd.	934 rd.	—	6.806
1668 ...	5.379 rd.	645 rd.	1.344 rd.	7.370
1669 ...	5.379 rd.	645 rd.	—	6.025
1670 ...	5.379 rd.	855 rd.	1.344 rd.	7.580
Summa .	38.650 rd.	5.039 rd.	4.157 rd.	47.847

Tyrrestrup

1668 ...	411 rd.	126 rd.	102 rd.	640
1669 ...	411 rd.	126 rd.	—	537
1670 ...	411 rd.	190 rd.	102 rd.	704
Summa .	1.234 rd.	443 rd.	205 rd.	1.883

Summa Summarum 98.689 rd. hvorimod der i landgilde er indkommet 74.229 rd. »befindes saa meere contribuere end af Landg. indbekommet« 24.460 rd.

Tillæg IX

Holmen i Island Dend 14 Junny 1674.

Effter woris affseigling fra Kiøbenhaffn d. 6 passato er vi Gud were æhrit effter 18 dage Seigladtz her paa steden løcheligen Arriuerit, saa schuden er nu allerede baade laaset och igien tillaad, och die vare som ieg med haffde til Islenderne for handlet saa ieg er nu kiøbmanden huer dag foruentendis. Jeg haffuer i dag schreffuet til Simon Foche Recomen-derit hannem schuden och sendt hannem et aff Cognossementeren høy edle Hr. Patron sender nu vel selfuer ordre til Hamborg, huorledis med ladingen schal forholdis, ellers er det megen goed fisch, och vare vel at ønsche at dend kunde bliffue vdbragt til nogen høy pris. Ladningen bestaar udi 37 Lester 5 ct torfisch vog 199 schippund 18 lispund 2 pund Noch langer i lest 6 ct 27 stk. vog 18 schippund 4 lispund 6 pund er til- sammen 218 schippund 40 pund ad (?) 320 pund huer lest beregnet til 10 storre hundrede, Gud lade hannem nu med løche / huor paa ieg iche tuiffler / offuer komme, dette stedtz Leyglighed belangendis, saa haffuer her ichun verit et medelmaadig fische aar, huorfor ieg iche schuden end en gang kand hid forskriffue, mens hand for i Guds Naffn at søge sig fragt paa andre steder, di andre schibe som hid schal komme vel ieg iche paa tuiffle at vi jo deris fulde laadning bekommer siden vi her ankom haffuer jeg iche bekommet uden ungefer 6 lester klipfisch, som jeg nu haffuer med i verchning, och meere indkommer daglig saa ieg haffuer med die 2 mand som huos mig er noch och offuerflødig at bestelle, Gud lade ichun schiffuene vell hid och did Arriuere, saa schal alting vere vel, vi haffuer her paa steden aff dend strømfirdsche handling baade stor indpaars(sic) och forted, dog saa lenge nogenledis fischers och vi kand faa schiffuene fulde, for vi saa at vere tilfreds, mens om Gud vilde straffe med slap fische aaringer da kom visselig Holmens schiffue for detz aarsage schyld til at betalle fragt for ledig rom, Gud opliuse Hans Pedersen Bladt til at lade den haffuen vere v-beseyglet, dend er dog intet udførlig I Octroyeren specificerit, thil med er her och dend luren- dreyer Thorva Hackonsen Islender, huis kiøbmand som med ham farer heder Bent Pedersen Rosendall, borger i Glöckstadt och er aff Hans Nansens folch, som giør os i aar stor inpaars, i det hand liger her paa Krosvig Achernes och salter hans schiff fuld aff bunchefisch, och v-anse- et at Islenderne aff sysselmanden er forbøden med hannem at handle agter di det dog iche, fra norder och øster landet berettis en seerdelis haard och vndtid, i det at der haffuer verit saa haard en vinter, saa

mesten parten baade faar qveg och herste (?) ere aff hunger och kuld bort døde saa iche fortroes at schiffuene $\frac{1}{4}$ part deris ladning kand bekomme, det gjør mig vnt at ieg schal schrifve høy edle hr. patron saadanne tidinger mens ieg faar dog for effter rettning schyld derom at melde, paa Vapne fiord er 2 heelle kirchesogner aldeelis ødelagt, och følcher gangen fra huus och hiemb, saa det er meget elendigt, ved Husevig schal vere noget bedre, ved Øfjord Haapshus och Schagestrand er iche aldellis saa hart som paa die nord-o pladtzer, paa Haffnefiord som er ichun en liden mil fra os, Hans Nansen tilhørende er seerdelis lødēt fischet, fra vesten spørges megen god tid och gaatt fischeri, serdeelis paa stappen och Hans Pedersen Blates pladtzer. Høy edle hr. patron maa med Jesu naffuens hielp i nerverende aar vere en temmelig party klipfisch fra dette sted for ventendis, Gud giffue fremdeelis løche udi huis tryge beschiermelse ieg min høy edle hr. patron med høy edle heelle familie for ønscher och for blifuer.

P. S. Bent Petersen Rosendal haffuer liget effter her i landet for Hans Nansen, er nu borger i Geløchstadt, haffuer kongl. may. pars, er vdstyret aff Peter Raffuen och andre i Geløchstadt som hand foregiffuer – –

Tillæg X

Efftersom Jeg hafuer beklaget mig min stoere og w-forvindelige schade Jeg paa det udi Betahling bekomne Jordegodtz maa lide, imod dend stoere w-sigelige Wexels Rente Jeg paa hans ko. Ma. Wegne fra første Kriigens Begyndelse oc allermeest udi Beleyringen hafuer maat betahle. oc endnu till denne Dag continuerer, Saa alligeris ickon nogle nogle faa Poster till des Remonstration mellom mine Correspondenter fra Amsterdamb till Hamborg, som des Schade meer end ald formeget udwiiser, nembliq,

1668

- Septembr. 1/11 trasseret paa Hamborg D 1.000 á 32 st.
 17/w Dato, forfalder den 29 Decemb., er Schade udi samme 17 Wger 4 proct. Och aarlig 12⁴/₁₇ procto.
- trasseret paa Hamborg D 1.000 á 32 st. 18/w Dato, forfalder den 5. January 1669. Er Schade udi samme 18 Wger 4 procto. Oc aarlig 11⁵/₉ procto.
- 8/18 trasseret paa Hamborg D. 3.000 á 32 st. 15/w Dato forfalder den 22. Decembr. Er Schade udi samme 15 Wger 4 procto. Oc aarlig 13¹³/₁₅ procto.
- Octobr. 9/19 trasseret paa Hamborg D. 2.000 á 32¹/₄ st. 8 Wger Dato forfalder den 4. Decembr. Er Schade udi samme 8 Wger 3¹/₄ procto. Oc aarlig 21¹/₈ procto.
- 10/20 trasseret paa Hamborg D. 2.000 á 32 st. 14/w Dato, forfalder den 15. January 1669, er Schade udi samme 14 Wger 4 procto. Oc aarlig 14⁶/₇ procto.
- 17/27 trasseret paa Hamborg D. 1.000 á 32¹/₈ st. 8/w Dato, forfalder den 12. Decembr. Er Schade udi samme 8 Wger 3⁵/₈ procto. Oc aarlig 23⁹/₁₆ procto.
- trasseret paa Hamborg D. 1.000 á 32¹/₈ st. 9/w Dato, forfalder den 19. Decembr. Er Schade udi samme 9 Wger 3⁵/₈ procto. Oc aarlig 20¹⁷/₁₈ procto.
- October 24/November 3 trasseret paa Hamborg D. 4.000 á 32¹/₈ st. 8/w Dato, forfalder den 19. Decembr. Er Schade udi samme 8 Wger 3⁵/₈ procto. Oc aarlig 23⁹/₁₆ procto.
- Nouember 3/13 trasseret paa Hamborg D. 4.000 á 32¹/₈ st. 8/w Dato, forfalder den 29. Decem. Er Schade udi samme 8 Wger 3⁵/₈ procto. Oc aarlig 23⁹/₁₆ procto.
- 7/17 trasseret paa Hamborg D. 800 á 32¹/₄ st. 3/w

- Dato, forfalder den 28. Nov. Er Schade udi samme
 3 Wger $3\frac{1}{4}$ procto. Oc aarlig $56\frac{1}{3}$ procto.
 – 10/20 trasseret paa Hamborg D. 1.500 á $32\frac{1}{4}$ st. 8/w
 Dato, forfalder den 5 January 1669. Er schade udi
 samme 8 wger $3\frac{1}{4}$ procto. Oc aarlig $21\frac{1}{8}$ procto.
 – trasseret paa Hamborg D. 500 á 32 st. 8/w Dato, for-
 falder den 5 January 1669. Er Schade udi samme 8
 Wger 4 procto. Oc aarlig 26 procto.

Och som Jeg mig paa dend Maade nu udi saa mange Aar paa hans ko. Ma. wegne hafuer henmartelet (!) oc plaget, at Jeg af des Aarsage fast icke hafuer haftt een glædelig Time, mens mit Leffnet med Sorrig oc Bedrøfuelse tilbracht, Er det mig nu lenger w-mueligt saaledis at henholde. Och dersom Jeg end gierne vilde, er mig dog Krefterne dertill gandsche betagnde, i det mig samme Credit som mig ved saa stoer Schade oc Schinderie er beregnet, enddaa till Ofuerflod med alle opsiges. och kand i saa maader nocksom sees dend aarlige oc daglige Schade som icke andet end min total Ruin vill for aarsage, och fordi for mig fast best verre i Tide at abandonere end dagligen oc huer dag udi saadan plage oc martelie at døe, med mindre hans ko. Maytt. naad. vill beveges mig udi min allervnderdaanigste billigmessige søgning at komme till Hielp. Thi Jeg nocksoms er forsickret, dersom hans ko. Maytt. om mine Tienniste oc mig deraf paa kommene Schade grundeligen blifuer infor- merit at hans ko. Ma. / som een considerat christen gudfrychtig oc mild Herre / ingenlunde tilsteder, langt mindre paatager sig dend Synd oc Samvittighed, at Jeg derfor udi total Ruin schulde geraade.

Tillæg XI

Høyæhrede Her Cammer Secreterer
Sønderlige tilforladendis Goede Wen

Hans kiærkomne Skrivelse Dato 13. hujus er mig i Gaar Aftes tillige med den kongl. Missive om Vinens Providering vel indbeholdiget, hvorpaa jeg strax nærværende Kammerbud haver stedet til Helsingør, som nu Kl. syv efter Middag er kommet tilbage, og haver jeg ved Tolderen den hele By om de anbefalede Apfel Decima, Sitroner og Pommerantzer ladet omløbe, men aldeles ingen var at bekomme uden 400 søde og 500 sure Pommeranser, som Tolddirektøren tilforn havde indkøbt, hvilke ved nærværende Kammerbud fremsendes. Her i Byen er aldeles ingen at bekomme. Hvad Vinen sig belanger saa er Forraaden i hans kgl. Maj. ts Kælder Rinskvin 10 Amer, Franskvin 8 Oxehoveder, Spanskvin 20 Støfken, Edike 1 Pibe. Jeg haver derom i lige Maade i Helsingør ladet fornemme, men er intet i Forraad. Saa haver jeg den hele Dag brugt Inspektøren Matias Melhorn at omhøre hos hver Vinhandler her i Staden, hvad Forraad enhver haver og de til hans kgl. Maj. vil oplade, som af indlagte hans Specifikation er at se, hvilket vel kunne være godt til en Begyndelse, men dog en ringe Ting vil forslaa. Min ringe Betænkning skulle være, at hans kgl. Maj. sendte en expres Befaling, at hver Vinhandler sig skriftligen skulle erklære, hvor meget han af hver Slags haver i Forraad og til hans kgl. Maj. deraf vil oplade imod billig Betaling, Helften udi tilkommende Aars Københavns Told og Helften udi Aar 1669 med Rentens Godtgørelse hvad Aar og Dag efter Afleveringen ikke afbetalt bliver, efterdi Tolden allerede saa højt er belagt, at tilforn intet videre er att formode. Og en Befaling til Tolddirektøren Meibom i Øresund, at han ud af dørghgaaende Skibe en benævnt Parti maatte opkøbe og til hans kgl. Maj. Vinkælder fremsende, her foruden er her Mangel i største Maade og allernest for Penge, og dersom ingen Barchaft bliver opbragt, ser jeg for mine Øjne, at der vil begaas Spot, thi vi aldeles ingen Forraad haver, ej heller ser Aparentze noget at bekomme, efterdi Indkomsterne er ganske ringe og nu om Stunder paa alle Steder slaar fejl¹, jeg har det længe tilforn givet til kende, og faar det endnu at sige fra mig, beder min højærede Hr. Kammersekretær det paa tilbørlige Steder fornufteligen ville andrage at deraf befrygtende Ulampe kunne forekommes. Jeg ved vel, at det er en odios Materie eftersom min hele Forretning ved saadan Tilstand ej andet medfører.

Men saa er det dog højt nødvendigt. Vil ønske at jeg ham med glædeligere Sager entreteinere, forbliver næst guddommeligste Protektions trolig Recomendering

Min højtærede Hr. Kammersekretærs beredvilligste Ven og Tjener
Heinrich Müller

Kbh. 15. Juni 1667

RTK. 212.104, HOFETATEN . . . MISSIVE BØGER.

1. 28. juni 1666 havde det således været nødvendigt at skrive til generalfiskalen om at tilholde hofslagter Niels Olufsen at betale de to første kvartaler og søge ham for det tredje af hans forpagtning af konsumtionen i København.

Tillæg XII

In Amsterdam Anno 1670

Factura van 1.373 Ton oude en nieuwe garst onder malkanderen gemengelt hier bevonden 390 Ton deensch Moudt, elck part affgemattet gelegen, pr. Schip. Cornelis Rob. van Callunborgh gekoomen is, voor Reecken van de Heer Rentm. Muller 1.153 Ton, en voor d Heer Commissarius Frans Muller 220 Ton garsten, en voor Reecken Johan & Gerhard Feyga 300 Ton en voor Christian Muller en Johan Feyga 90 Ton Moudt, synde al het Moudt uyt het Schip op een Zolder pr. Gerard Rover opgelegd, en al de Garst uyt het Schip in lichters geschooten, en vercocht als volgt

		Last Mud.			
22. decemb. aen Jan Sterck		49 gg.	8	-	548 16
23. ditto aen Borchard Pater		51 gg.	6	-	428 8
29. ditto aen Tomas Bastard		50 gg.	8	-	560 -
- ditto aen dewed. Jan Snoeck		50 gg.	8	11 ¹ / ₂	589 17
30. ditto aen Reynier van Deijl		50 gg.	8	5 ³ / ₄	574 18
- ditto aen Jan Thomas Galstrup		49 gg.	6	-	411 12
31. ditto aen Borchard Pater & Compag.		46 gg.	14	25 ¹ / ₄	961 16 8
		T:saemen garsten lasten	59	15 ¹ / ₂	4.075 7 8
		Aff 1 PCento prompte betaelinge is	40		15 2
		Blijft Contant gelt f. 4.034			12

Aen Oncosten Betaelt

... bl. a. fragt		743	15		
tre lægter		170	5		
o. s. v. ialt			1.360	6	
Provenu				2.674	6

f. 2.245 Ulti. Decem. op R. Heer Rentm. Hendr.

Muller in Credito

f. 428 ditto op R. Comm. Frans Muller in Credito

Johan et Gerard Feyga

RTK. 2215.366, KOMMISSIONEN AF 1681, 6. DECEMBER TIL AT EFTERSE FORRIGE KOMMISSARIUS I AMSTERDAM FRANTZ MÜLLERS REGNSKABER FOR MODTAGNE OG UDGIVNE SPANSKE OG HOLLANDSKE SUBSIDIEPENGE, DENS RELATION M. BILAG.

Hvorvidt der var nogen forbindelse mellem disse og den Johannes Feiga, som 1643 var fuldmægtig for Gabriel Marselis¹, lader

sig næppe afgøre. Han har muligvis været identisk med den Johannes Feiga i Holland, om hvem man 1661 hører, at han var gået fallit og at Henrik Villumsen Rosenvinge, hvem han skyldte 1.000 rd., fik arrest på hans tilgodehavende hos Islandske Kompagni². Også Henrik Müller, der havde brugt ham som faktor, fik arrest på ham, han skulle kort forinden have absenteret sig med en anselig sum³.

Derimod kan det om den Johan Feiga, som Frantz Müller havde forretninger med⁴, oplyses, at han i 1676 bragte sig selv i forslag som dansk konsul i Amsterdam, og at han på Kommercekollegiets anbefaling også blev det. I den skrivelse, hvormed han takkede for den store nåde, bemærkede han, at betalingen kunne udsættes til tiderne tillod det. Med hensyn til det store hus og haven i Holbæk, som stod salig Herman Eggers i 18.000 rd. havde Feiga selv tabt ca. 12.000 rd. hos denne mand og fået huset i udlæg. Kong Frederik havde budt ham 6.000 rd. for det, hævdede han, men nu tilbød han det for 3.000 rd. Feiga sluttede med det, der formodentlig for ham var hovedsagen, idet han erklærede, at han ikke tvivlede på, at betalingen for de 2.900 tdr. korn, som var losset i Norge for militien, ville falde, så at han kunne indkøbe et lignende kvantum og sende det til Holland⁵.

Endnu i 1682 besad Johan Feiga ejendom i Holbæk⁶, og 1687 nævnes Johan Feiga »af Lybæk« i Køge, en anden kornhandelsby, som borgmester Caspar Eggers kreditor for 6.000 rd. lånt 1668 plus de følgende 19 års rente⁷, at der er tale om een og samme person forekommer overvejende sandsynligt.

1. Johan Schreiner, *Nederland og Norge 1625–1650*, Oslo 1933, s. 148 f.
2. Sjællandske Registre 1661, 20. april, nr. 82.
3. *Ibid.* 4. april nr. 68. – Navnet Feiga synes ikke at have været helt ualmindeligt jfr. *Kjøbenhavn's Diplomatarium* I, s. 728, II, s. 808, VI, 240 og 321 samt VII, s. 547, og *Personallhist. Tidsskr.* 2. Rk. II, s. 277; en Andreas Feiga fik 1671 beskærmelsesbrev på 3 år, Sjællandske Registre 1671, 28. februar, nr. 94.
4. Jfr. ovenf. s. 199.
5. Sjællandske Tegnelse 1676, 16. februar, nr. 51–52 og 15. marts, nr. 99.
6. Albert Thomsen, *Holbæk Købstads Historie*, Holbæk 1936–37, s. 333 bemærker, at Feiga boede i Holbæk.
7. L.A. S. Køge skifteprotokol anf. år, jfr. *Personallhist. Tidsskr.* 8. Rk. IV, s. 211.

Tillæg XIII

Heer Frans Müller Reecknungh Courant met Jan Nunes Henricques
 Eruen
Debet
 1676

6. octobr. Per Saldo van d'ingeleeverde Reeckenn N:		
l.	-f. 36.585	7 -
Voor Reeckenn van Goedren geleevert op 6/m te betaelen N: 2	135.501	16 -
Voor Onkosten van Reeckenn N: 3	1.983	11 -
Voor 't Galliot aen Guldenleeu gesonden volg N 4	3.825	- -
Voor Reeckenn: Nr. 5 is op N 1 afgesckre- ven	-	- -
Voor Reeckenn Nr. 6	3.910	4 -
Voor oncost Reeckenn: van Gooderen op Co- penhagen Nr. 7	3.385	7 -
Voor Reeckenn van provisien en anders volg Nr. 8	13.782	1 -
Voor interest & onkosten gedaen met solli- citatie van eenige obligaties volgens Liqui- datie met Vl.	4.000	- -
Nogh als voorschreeven	2.600	- -
Vl. contant verscheyde keeren gegeven ...	53.415	19 8
Nogh door Vl. in verscheyde keeren geassig- neert.	42.501	- -
	f. 301.490	5 8

Crcdit

Per Saldo van f. 198/m obligaties, synd = f. 31.354:		
o 8 á 80 p C	f. 25.083	4 8
Voor f. 275.031: 5 obligaties aen Mons. Teixeira v.cockt á 80 pc:	220.025	- -
Per contant betaelt op Reeckenn Nr. 8	782	1 -

Per Saldo deses, met Vl. geadjusteert, blyft ons schul-
 digh, waer van naer volgende Wisselbrieven heeft gepas-
 seert, gdateert 26. May en 11 Juny 1677:

te weeten

Een Wisselbrief van f. 10.000, de welcke Vl. belooft

heeft, in Copenhagen gecomen synd te vernieuwen, ende ons d'Heer Rentm. Hendrich Müller, syn acceptatie, op te doen hebben	f. 10.000	-	-
Een ander Wisselbrief als voor	3.000	-	-
Twee obligaties, d'eene van f. 6.600, end andre van f. 36.000	42.600	-	-
	f. 301.490	5	8

Jaen Nunes Henriques Erven

Ret Copic aff original
Test. P. Motzff.

RTK. 2215.366, KOMMISSIONEN AF 1681, 6. DECEMBER TIL AT EFTERSE FORRIGE KOM-
MISSARIUS I AMSTERDAM FRANTZ MÜLLERS REGNSKABER FOR MODTAGNE OG UDGIVNE
SPANSKE OG HOLLANDSKE SUBSIDIEPENGE, DENS RELATION MED BILAG.

Tillæg XIV

Specifikation over de kapitaler Fr. Müller lånte i København.

1675	11. juni	Albert Gyldensparre ..	1.600 rd.		
1677	11. juni	baron Fuiren	1.500 rd.	indløst	1678 11. juni
	17 juli	Jørgen Elers	800 rd.	-	1680 11. juni
	11. nov.	Elisabeth Margrete Moth	1.200 rd.	-	1680 11. dec.
	11. dec.	Hans Nielsen	2.000 rd.	-	1680 11. juni
1678	11. juni	mag. Michael			
		Henrichsen	2.000 rd.		
		Bodel Hans Haagensens	666 rd.	indløst	1679 11. juni
		Dr. Rasmus Bartholin ..	400 rd.	-	1681 15. aug.
		Johannes Feyga	800 rd.		
		Marie dr. Hans Svanes .	650 rd.		
	11. sept.	baron Fuiren	1.500 rd.	indløst	1680 11. juni
	11. dec.	Baltzer Seckman	1.000 rd.	-	1686 11. juni
1679	11. marts	dr. Hans Bagger	1.500 rd.	-	1679 11. juni
	11. juni	Margrete Johan Wulfs .	800 rd.	-	1683 11. juni
		baron Vitinghof	1.000 rd.	-	1680 11. juni
		Sophie Eggert Elers ...	120 rd.	-	1680 11. juni
		Margrete Bartholin	500 rd.		
		Anne Catrine Müller ..	533 rd.		
	11. dec.	Anne Catrine Müller ..	600 rd.		
1680	11. marts	Henning Meyercron ...	2.000 rd.	indløst	1682 11. juni
	11. april	Jørgen Scheel	584 rd.		
	11. juni	Henning Meyercron ...	2.000 rd.	indløst	1684 11. juni
		Henning Meyercron ...	1.000 rd.	-	1684 11. juni
		dr. Ole Borch	2.000 rd.	-	1685 11. juni
		Johannes Feyga	300 rd.		
		Vieregge	3.360 rd.		
1681	11. febr.	Emanuel Teixeira	1.442 rd.	indløst	1681 11. juni
	5. marts	Hendrick Klauman	200 rd.	-	1684 11. juni
	11. juni	baron Fuiren	1.530 rd.		
		Henning Meyercron ...	1.500 rd.	indløst	1684 11. juni
	11. dec.	baron Constantin			
		Marselis	400 rd.	-	1683 11. dec.
		Jens Rosenheim	450 rd.	-	1684 11. juni
1682	5. maj	Karen Jürgen Nielsen .	266 rd.		
	11. juni	Henning Meyercron ...	2.000 rd.	indløst	1685 11. juni

	dr. Rasmus Bartholin ..	1.700 rd.		
	Otto Bielcke	3.000 rd.	indløst	1683 11. juni
	Fridrich Meckelborg ..	1.600 rd.	-	1685 11. okt.
11. dec.	sekretær Ehm	240 rd.	-	1683 11. juni
1683 11. apr.	Orsula Bendsdatter	120 rd.		
11. maj	Johan Syling	400 rd.	indløst	1683 11. juni
11. juni	mag. Michael Hendrichsen	400 rd.		
	overkammerjunker Knuth	1.600 rd.	indløst	1685 11. juni
23. do.	Fridrich Hammerich ..	25 rd.	-	1684 23. juni
19. juli	madame Wigandt	400 rd.	-	1686 11. juni
1. aug.	Gertrud Pedersdatter ..	100 rd.	-	1685 11. febr.
11. sept.	Marie Margrete Kieserie	180 rd.	-	1685 19. dec.
8. okt.	dr. Hans Bagger	140 rd.	-	1684 8. okt.
	ditto	140 rd.	-	1684 8. okt.
8. nov.	Margrete Bendsdatter .	160 rd.	-	1684 8. nov.
11. dec.	Johanne Buhrmester ...	100 rd.	-	1684 11. dec.
1684 13. febr.	Johanne Buhrmester ...	60 rd.		
	Johanne Buhrmester ...	250 rd.		
11. maj	Gertrud Pedersdatter ..	50 rd.	indløst	1685 11. febr.
11. juni	Henning Meyercron ...	500 rd.		
4. aug.	Johanne Buhrmester ...	100 rd.	indløst	1687 25. febr.
1685 7. apr.	Jens Harboe	300 rd.		
11. juni	Jacob Nicolaj	1.200 rd.		
1686 11. juni	Richart van Gendern ..	400 rd.		
	Richart van Gendern ..	80 rd.		
	Evert Holst	1.500 rd.		
	Nicolas Boye	500 rd.		
	Jens Lassen	1.910 rd.		
11. aug.	dr. Jens Jacobsen	100 rd.		
11. sept.	Johan Drøge	150 rd.		
11. dec.	Thage Thott	500 rd.	indløst	1687 11. juni
1687 25. febr.	Bolle Luxdorph	76 rd.		
11. jun.	Lars Skeeving	1.500 rd.		

ialt var der optaget 57.683 rd. og atter indløst 34.213 rd. så at Franz Müller skyldte 23.470 rd. bort.

Tillæg XV

Paa hans ko. Ma. min allernaadigste Konges oc Herres høy Deputerede deris Proposition om 5.000 Rdrs Forstreckning, som en Hofuit Participant for dend islandske Besegling, til hans ko. Ma.ts Flodes Fornødenhed, er min allerunderdanigste Erklering.

At det gaar mig nær til Hierte, at jeg icke er i dend Positur oc Tilstand, som i forrige Tider. Ville ellers heller end gierne hafue presteret det samme som i forrige Tider skeed er, oc mere: Men som Barschafften oc Crediten er forsuecket, maae jeg allderunderdanigst bede om Forlaldelse, at jeg i gierningen icke kand bevise, huad jeg udi Villien gierne giøre vil. Men til at giffue et lidet Kiendetegn udaf samme min goede Villie, oc allerunderdanigste Skyldighed, er jeg offuerbødig

1. Enten at udgifue min Obligation paa for.ne 5.000 Rdr., dennem aarligen med sin Rente at betale, om de gode Herrer paa hans Ma.tz Vegne derpaa nogen Credit kunde vide at erlange, thi huor gierne jeg oc vilde mig self derom bemøde, veed jeg ingensteds rede Penge at opbringe.

2. Eller om beder maae behages, erbiuder jeg mig hermed strax til hans ko. May.s Flodis Fornødenhed at lefuere 8 á 9.000 Pahr islandsche Strømper, oc inden tilkommende May [s] Udgang 300 Centener got Canon-Pulver, som mere end forschr. 5.000 Rdr. skal kunde importere, begierer derfor icke høyere Pris, end hans ko. Ma.ts her til andre lader betale.

Dend belofuede Forsickerings Betaling for for.ne Forstreckning belangende, begier jeg ey andet end at det maae gotgiøris udi min Anpartis Afgifft af de mig tillagde islandsche Haufners Besegling, oc at samme Forstrecknings Beløb derudi aarligen maae komme til Liquidation oc Afregning, indtil dend med sin Rente deraff kand vere funden oc betald. Oc at de mig forundte Haufners Beseglings Frihed paa mig oc mine arffuinger 20 Aar efter Octrojens Expirering imod dend aarlig Afgifft maae continuere til dend store Søeskades nogenlunde Reparation, som jeg offuer 40.000 Rd. kan bevislig giøre, medens jeg Landet hafuer ladet besegle.

Formoeder derimod allerunderdanigst allernaadigste Permission paa Printz Fridrichs islandsche Fiskis Udførsel, til at holde Credit oc Afskeed med dennem uden Lands, som mig til forleden Aars Udredning For-

streckning giort hafuer, Landets Beseigling oc Forsiun fremdelis derved des bedre at fortsette.

Og beder at dette mit allerunderdanigste Tilbud udi Naade oc beste maae optagis aff

Hans ko. Ma.
Allerunderdanigste
troeskyldigste Tienner
Hinrich Müller¹

Hafn. d. 12. Jan.
Ao. 1679

RTK. 216.300, DIVERSE DOKUMENTER VEDR. KASSE OG REGNSKABSVESEN III, KONGENS OG RIGETS GÆLD.

1. Kun underskriften er egenhændig.

Tillæg XVI

Landgilderestancer hos Henrik Müllers bønder til Skjoldnæsholm
1662–1. maj 1682, kornet anslaget efter hvert års kapitelstaxt.

Allindemagle	Nicolaus Lauritsen	155 rd. (beløb under 1 rd.
	Jens Hansen hugger	120 rd. medtages ikke).
	Hans Poelsen	188 rd.
	Jens Ringsbjerg	144 rd.
	Jørgen Hansen	204 rd.
	Poel Lauritsen	73 rd.
	Poel Hansen	91 rd.
	Anders Pedersen	71 rd.
	Niels Lauritsen	218 rd.
	Beniamen Espesen	101 rd.
	Laurits Bryde	86 rd.
	Nicolaus Hansen	62 rd.
	Hans Lauritsen	34 rd.
	Niels Rasmussen	4 rd.
	Husmænd ...	Rasmus Hansen
Peder Bryde		1 rd.
Valsømagle	Laurs Jensen	48 rd.
	Bernt Pedersen	144 rd.
	Jacob Nielsen	89 rd.
	Ingvor Tuesen	149 rd.
	Jørgen Jensen	146 rd.
	Jens Nielsen	65 rd.
	Olle Pedersen	58 rd.
	Peder Jørgensen	37 rd.
	Hans Christoffersen	44 rd.
	Rasmus Knudsen	25 rd.
	Husmænd ...	Hans Knudsen
Olle Andersen		3 rd.
Anders Helleesen		2 rd.
Kyringe	Peder Jensen	13 rd.
	Ordrup	Christen Christensen
Jørgen Hansen		17 rd.
Mogens Endvoldsen		24 rd.
Jørgen Brun		61 rd.
	Olle Lauritsen	8 rd.

	Hans Oelsen	14 rd.
Taastrup	Hans Hansen	48 rd.
	Olle Hansen	41 rd.
	Olle Lauritsen	46 rd.
	Jens Jensen	56 rd.
Jystrup	Willum Jensen	10 rd.
	Olle Snitger	49 rd.
	Hans Madsen	16 rd.
	Rasmus Andersen	24 rd.
	Jep Nielsen	17 rd.
	Poel Hansen	11 rd.
	Laurits Pedersen	8 rd.
	Olle Jensen	6 rd.
	Anders Jespersen	2 rd.
	Hans Jensen	1 rd.
	Olle Marquorsen	1 rd.
Jystrup Mølle	Anders Oelsen	21 rd.
Overdrevet	Hans Pedersen	6 rd.
Kiøls Mølle	Søren Suendsen	104 rd.
Høfd	Thomas Oelsen	104 rd.
	Jens Tuesen	30 rd.
Oldhuse	Niels Pedersen	14 rd.
	Laurs Jensen	3 rd.
Valsøllille	Peder Pedersen	6 rd.
	Anders Tielsen	21 rd.
	Rasmus Nielsen	15 rd.
	Mads Andersen	12 rd.
	Hans Andersen	9 rd.
Sandvodshus	Inger Niels Jørgensens	2 rd.
Mortenstrup	Jens Mortensen	25 rd.
	Peder Jensen	41 rd.
	Laurs Jensen	29 rd.
	Poel Jensen	9 rd.
Søtofte	Knud Nielsen	118 rd.
	Niels Christofersen	44 rd.
	Summarum	3.559 rd.

Fortegnelse over sædekorn forstrakt til bønderne 1682.

Valsømagle 6
 Allindemagle 5
 Ordrup 3
 Taastrup 1
 Søtofte 1

Kyrninge 1
Overdrev 1
Jystrup 8
Høfd 1
Valsøllille 3
Mortenstrup 2 som tilsammen fik 106 tdr.

RTK. 222.833, DIVERSE INDENLANDSKE FORDRINGER PÅ KRONEN 1681-1769, HENRIK MÜLLER.

Personregister

(Henrik Müller og de i Tillæg XVI anførte bønder er ikke medtaget).

- Abel Catrine, 176n.
Abendana Mendez, David, 209.
Adeler, Cort, 134f., 137, 176, 178.
Ahlefeldt, Claus, 25.
Ahlefeldt, (Frederik), 188.
Albertsen, Jacob, 54n.
Andersen, Christen, 166.
Andersen, Jørgen (Helsingør), 30.
Andersen, Laurits, 108, 178, 180.
Andersen, Niels (Bognæs), 247f.
Atke, Carsten Hansen, 128n., 166, 211.
Axelsen, Otto, 135.
- Bacher, Lorents, 176.
Bagger, Hans, 217, 262f.
Bang, Jens (Ålborg), 31.
Banner, Niels, 91n., 187n.
Barth, Baltzer, 211.
Bartholin, Caspar, 55n., 130, 165, 166n.,
197, 210, 225n.
Bartholin, Margrethe Thomasdatter,
198, 262.
Bartholin, Rasmus, 210, 262f.
Bastard, Tomas, 258.
Bauditz, (Gustav Adolph?), 200.
Beck, Lave, 69.
Beck, Sten, 84n.
Becker, P. W., 11.
Beckmann, Jochum (Hamborg), 58, 82.
Beckmann, Johan (Hamborg), 200f.
Beltgen, Arnold, 108.
Bendsdatter, se Margrete og Orsula.
Bentzvinger, Andreas, hans enke, 51.
Bercholtz, Nicolaus, 71.
Berns, A. B. & Marselis, Leonhard, 31,
57, 80, 87, 89, 180 jfr. Klingenberg og
Marselis.
Bicker, Cornelia v. Westervig, 206 jfr.
Irgens.
Bilderbeck, 165.
Bille, Anders, 53.
Bille, Hilleborg, 122ff.
Biskop, Margrete sal. Henrik B. s.,
169n.
Bitsholt, Jens Nielsen (Kalundborg),
210.
Bjelke, Henrik, 53, 114, 116, 135, 164,
187n.
Bjelke, Jørgen, 87, 176, 196n.
Bjelke, Otto, 263.
Bjelke, Ove, 98, 141.
Bjørnsen, Jacob (Varde), 49.
Bjørnsen, Jørgen, 53, 63, 72.
Bladt, Hans Pedersen, 132ff., 136, 141,
252f.
Bladt, Marthe Hansdatter, 132.
Boesen, Morten (Ods hrd.), 112f.
Boisen, Hans, 36n. jfr. Boysen.
Borch, Ole, 262.
Borchers, Ditlev, 76.
Borro, 225.
Borthus, Morten (Ålborg), 32.
Boye, Nicolaus, 107, 263.
Boysen, Johannes d. y., 60n.
Braem, Corfitz, 140n., 198, hans enke,
206.
Braem, Goddert, 198.
Braem, Johan, 30, 228.
Brahe, Anne Sten Maltesen Sehesteds,
51.

- Brahe, Sten, 72.
 Brandt, Jørgen, 146n., 150.
 Brandt, Peter, 203, 212, 216n., 222.
 Brockenhuus, Otte, 55.
 Brun, Jens (Samsø), 42.
 Brünnich, Morten Thrane, 155–56, 159.
 Burmeister, Ditmer, 85, 201, hans enke
 Johanne, 210, 263.
 Byssing, Claus, 92, 188.
 Bøfke, Ditmer, 135n., 165, 233n.
- Christensen, Jacob (Skelskør), 47.
 Christensen, Jens, 84n.
 Christensen, Laurits, 54n., 88.
 Christensen, Sten (Holbæk), 43, 47, 49.
 Christensen, Søren (Horsens), 123.
 Christian IV, 11, 26f., 34, 41, 86.
 Christian V, 192ff., 205, 214, 224.
 Christian kammerbud, 217.
 Christiansen, Carl, 12, 84f., 108f.
 Christoffersen, Andreas (Trondhjem),
 52n.
 Christoffersen, Hans, 134.
 Clemmensen, Rasmus, 122f.
 Clerque, Jean le, 68n.
 Clüver, Johan, 25.
 Coccius, Laurits Olufsen (Ringsted), 119.
 Cracau, Karl, 27.
 Cøln, David v., 211.
- Daa, Oluf, 84n.
 Dantzig, Peter, 91.
 Deijl, Reynier van, 258.
 Denninck, Frans, 53.
 Dina (Vinhofvers), 40.
 Dreyer, Didrik, 51.
 Drøge, Johan, 263.
 Dupont, Maturin, 183.
 Durel, Magnus, 58, 62n.
 Duvall, Gustav, 77, 87f.
- Ebbesen, Lamber, 54n.
 Edinger, Lorentz, 166.
 Edinger, Martin, 226n.
 Eggebrecht, Jacob (Hamborg), 171.
 Eggebrecht, Thomas, 180f.
- Eggers, Caspar (Køge), 259.
 Eggers, Herman (Holbæk), 259.
 Ehm, (Henrik), 263.
 Elers, (Eggert), 69.
 Elers, Jørgen, 262.
 Elers, Sophie Eggert, 262.
 Engberg, Andreas, 212, 215f.
 Ernst Günther, 183.
 Ernst, Henrik, 98.
 Ernst, Johan Adolph, 164.
 Eskilsen, Laurits, 47.
 Esmidt, Johan, 98, 100.
- Falck, P., 153, 208.
 Feiga, Andreas, 259n.
 Feiga, Gerard, 199, 201, 238f.
 Feiga, Johan, Johannes (mulig flere per-
 soner), 108, 199, 201, 245, 258f., 262.
 Fincke, Johan, 124, 130f., 136, 143, 167,
 197, 207, 209f., 212.
 Fincke, Thomas, 74, 108, 124, 130, 136,
 143, 163, 165, 167, 197, 208.
 Finsen, Jens (Skive), 142f.
 Fischer, Christian, 120, 123.
 Fischer, Mathias (Amsterdam), 91n.
 Flaman, Jean, 135.
 Fliis, Hans (Hamborg), 55.
 Foch, Simon (Hamborg), 141f., 252.
 Frandtzen, Jens, 153f.
 Frederik III, 25, 97, 127, 187n., 195f.,
 259.
 Frederiksen, Christian (Asminderup),
 123n.
 Frederiksen, Holger, 135n.
 Frederiksen, Laurits, 119.
 Freins, Hans Daniel, 92.
 Fridebolt, Jochum, 178.
 Fridericia, J. A., 11, 46.
 Friis, Christian (Kragerup), 26.
 Friis, Christian (Lyngbygård), 53.
 Friis, Hans (Clausholm), 120.
 Friis, Mogens, 81f., 88, 120, 136, 170, 176,
 179, 184, 196.
 Friis, Niels Jensen (Kvikne og Indset),
 146n.
 Fuires, Didrik, 206, 262.
 Funck, Evert, 49.

- Gaarman, Elsebeth sal. Johan Reinholdtsens, 155.
- Gaarman, Herman, 97, 176.
- Gabel, Christoffer, 60, 75, 77, 81f., 85, 89, 95, 107f., 121, 133f., 146, 152, 168f., 172-74, 177, 179, 181, 187n., 192, 196f., 229, 245.
- Galstrup, Jan Thomas, 258.
- Gedde, Ove, 32, 53, 64.
- Geer, Louis de, 158.
- Gendern, Richart van, 263.
- Gersdorff, Joachim, 25, 40f., 48, 53, 67f., 69, 75.
- Gertrud Pedersdatter, 263.
- Gjøe, Christoffer, 96.
- Gjøe, Marcus, 172, 200.
- Goff, Thimotius (London), 71.
- Goltz, Caspar, 211.
- Gomez, Gabriel, 232.
- Gorisen, David, 143, 159.
- Griffenfeld, Peder Schumacher, 11, 149, 175, 191, 197, 205, 214, 256f.
- Grubbe, Mette, 128n.
- Gunder Thomasdatter (Nakskov), 56.
- Gyldenløve, Ulrik Frederik, 155f., 159n., 168, 172, 174, 186n., 189, 191, 203, 205, 212, 216, 222f., 260.
- Gyldensparre, Albert, 209, 262.
- Gyldenstjerne, Ebbe, 170.
- Haagensen, Bodel Hans H.s, 262.
- Hacquard, Philip, 91.
- Haelwegh, Albert, 181, 225.
- Hammer, Laurits, 55.
- Hammerich, Fridrich, 263.
- Hansen, Christoffer, 121, 132, 135, 198, 230.
- Hansen, Hans, 54n.
- Hansen, Hans (Norge), 221.
- Hansen, Jens (Køge), 47n., 164.
- Hansen, Johan (Helsingør), 54n., 71.
- Hansen, Jørgen (Kalundborg), 215.
- Hansen, Kirsten Jørgen H.s, 210.
- Hansen, Niels (Nykøbing F.), 108.
- Hansen, Ole, 191.
- Hansen, Peder (Norge), 140, 155 (samme?).
- Hansen, Peder (Nakskov), 56.
- Harboe, Jens, 263.
- Heiberg, P. A., 85n.
- Hein, Jan, 54n.
- Heinemark, Jonas, 30.
- Heins, Albert, 201, Magdalene Albert H.s, 210.
- Heister, Ide Margrethe (Helsingør), enke efter Martinus Owe, derefter g. m. Corfitz Braem, s. d.
- Hellekande, Rasmus Jensen, 30, 51, 55, 57, 81.
- Hellekande, Søren Jensen, 51.
- Henrich, Jørgen, 181.
- Henricques, Juan Nunes s. Nunes.
- Hess, Marcus, 228.
- Hjort, Hans Christoffersen, 140, 202.
- Hjort, Peder, 209.
- Holst, Evert, 263.
- Holst, Hans, 155.
- Holst, Hans Jensen, 147n.
- Holtén, Isebrant v., 54.
- Hondorf, Sten, 81, 86n., 128, 169f., 176, 179ff.
- Hopner, Jacob Hansen (Korsør), 47.
- Høg, Just, 200.
- Høg, Mogens, 70.
- Ibsen, Anders, 155.
- Irgens, Joachim, 12, 70, 74-76, 87, 120, 147ff., 152n., 163n., 180, 185f., 188, 196, 208, 240, 242 jfr. Bicker, Cornelia.
- Islender, Thorva Hackonsen, 252.
- Itzen, Albrecht, 68n., 165, 233n.
- Jacobsen, Baltzer (Haderslev), 183.
- Jacobsen, Bonde (Assens), 46.
- Jacobsen, Jens, 263.
- Jacobæus, Holger, 208f.
- Jensen, Bertel, 210.
- Jensen, Hans (Helsingør), 54.
- Jensen, Hans (Varberg), 27, 32n.
- Jensen, Iver (Holstebro), 46.
- Jensen, Jep (Løve), 125n.
- Jensen, Knud (Plejerup), 248.
- Jensen, Lave, 138-43, 145, 150, 160, 213, 226f.

- Jensen, Olle (Finderup), 248.
 Jensen, Peder, 131, 181.
 Jensen, Søren, 180f.
 Juel, Axel, 124, 166.
 Juel, Jens, 136, 177, 212.
 Juel, Jørgen, 54n.
 Juel, Peder, 54n.
 Justesen, Laurits, 181.
 Jürgen, Johan, 209.
 Jæger, Herman, 98.
 Jørgensen, Claus, 179f., 217.
 Jørgensen, Hans (Bogensen), 153.
 Jørgensen, Laurits (Nyborg), 186.
 Jørgensen, Mads (Jystrup), 194n.
- Kaasbøll, Peder Nielsen (Trondhjem),
 213.
 Karmark, Michel Pedersen, 152.
 Karstensen, Jørgen, 181.
 Kellinghusen, Hans, 132n.
 Kieserie, Marie Margrete, 263.
 Kinchel, Steffen (Flensborg), 196.
 Klauman, Hendrick, 262.
 Klementsén, Morten, 217.
 Klingenberg, Poul, 31, 61, 63–66, 73, 75–
 77, 80–82, 89, 91n., 98, 122, 137, 168,
 199–201, 228, 232, 240 jfr. Berns, A. B.
 og Marselis, L.
 Klöcher, Didrich (Flensborg), 196.
 Knip, (Antonius, Norge), 236.
 Knof, Daniel (Norge), 153, 168, 171–75,
 177, 189.
 Knuth (Adam Levin), 263.
 Kohlman, Marqvor (Korsør), 182.
 Krabbe, Iver, 32n., 98.
 Krabbe, Otto, 215, 217.
 Krag, Erik, 48, 65, 67, 116, 126, 240, 247
 jfr. Rosenkrantz, Vibeke.
 Krag, Otte, 25, 45, 48, 53, 64f., 70f., 230.
 Kreyer, Lorens, 85.
 Kruse, Edvard, 209.
- Landorph, Barbara, 166n.
 Landorph, Broder, 166.
 Landorph, Hans Brodersen, 166.
 Landorph, Henning, 166.
 Landorph, Jørgen, 166, 209.
- Lange, Niels, 137n.
 Langemack, Mikkell, 39f., 43, 46, 48, 54,
 71f., 98–101, 132, 180, 182.
 Lassen, Jens, 54n., 102f., 120, 136, 187,
 206, 263.
 Lauridsen, Carsten, 96n.
 Lauridsen, Severin, 54n., 84, 183n.
 Lauridtsen, Christoffer (Tønsberg), 154.
 Laursen, Anders (Finderup), 148.
 Leegaard, Hans Knudsen, 178.
 Lennert, Gillis, 53.
 Lente, Chr. v., 150.
 Lente, Theodor, 75.
 Leonora Christine, 57, 96, 227.
 Lerche, Jacob (Nyborg), 48.
 Lerche, Peder Pedersen, 136f., 188, 191.
 Lima, Jacob Isak og Samuel de, 109, 124,
 206.
 Lindeman, Steffen, 201.
 Lindenov, Christian, 97.
 Lindenov, Christoffer, 53, 76.
 Lindenov, Henrik, 187n.
 Liphart, Henrik, 48.
 Lopez Svasso, Anthonio baron d'Avernas,
 209.
 Lorentz, Claus, 131.
 Lorentz, Ludvig, 40, 44, 46, 76.
 Luders, Burchart, 54n.
 Lund, Hans Nikkelsen, 108.
 Luxdorph, Bolle, 263.
 Lykke, Kai, 56, 211n.
 Lützen, Peter, 54.
 Lützwow, Hugo, 171.
- Madsen, Anders, 153.
 Madsen, Anders (Tønsberg), 87.
 Madsen, Jacob, 30, 57.
 Madsen, Mads, 134.
 Madsen, Oluf (Vig), 247.
 Madsen, Peder (skipper), 134.
 Madsen, Peder (renteskriver), 180.
 Madsen, Peder (Flensborg), 125n.
 Maire, le (Amsterdam), 171.
 Mandern, Karl v., 96.
 Margrete Bendsdatter, 263.
 Marschalch, Johan Fr., 140n.

- Marselis, Constantia, 96, 198.
 Marselis, Constantin, 262.
 Marselis, Gabriel, 53, 57, 64, 66, 74, 77, 95, 129n., 134, 172, 258.
 Marselis, Johan, 152, 208.
 Marselis, Leonhart, 74, 206 (enken) jfr. Berns og Klingenberg.
 Marselis, Selio, 64ff., 68f., 70f., 72, 75–77, 92, 94f., 98, 149n., 198, 229, 240.
 Martfelt, Christian, 75.
 Mathisen, Jacob, hans enke Anna, 166, 208.
 Matzen, Hans (Holstrup), 248.
 Meibom, Marcus, 256.
 Meidell, Fr., 12, 80n.
 Meier, Verner (Ringsted), 45.
 Mekkelborg, Fridrich, 263.
 Mekkelborg, Hans Mathisen, 198.
 Mekkelborg, Ingeborg Margrethe, 198.
 Melhorn, Matias, 256.
 Mercker, Cort, 90, 164.
 Mercker, Hans, 164, 208.
 Mercker, Herman, 35f., 90, hans hustru Cathrine Hansdatter, 164.
 Mercker, Jørgen, 164, 208.
 Mese, Bendix, 176, 179.
 Mette Villumsdatter g. m. Hans Broder-
 sen Landorph, 166.
 Meulengracht, Hans, 81.
 Meyer, Samuel, 51, 69, 131, 164.
 Meyercrone, Henning, 131, 164, 199f., 208f., 220f., 262f.
 Michelsen, Jens (Nygård), 112.
 Mickelbecker, Wigant, 206.
 Mikkelsen, Jørgen (Slagelse), 171.
 Mikkelsen, Morten, 54n., 164f., 210, hans
 enke Kirsten, 165.
 Milan, Gabriel, 197n., 203.
 Moensen, Hans (Korsør), 46.
 Monsen, Jens (Sidinge), 248.
 Mortensen, Mads, 54n.
 Mortensen, Mikkel, 54n.
 Moth, Elisabeth Margrete, 262.
 Motzfeld, Peter, 261.
 Mule, Christine, 166.
 Mule, Elisabeth, 166, 209.
 Mule, Wilhelm, 166.
 Müller, Anna Catrine g. m. Caspar
 Bartholin (s. d.), 209f., 223, 262.
 Müller, Christian, 130, 198, 209, 215n.,
 258.
 Müller, Drude g. m. Thomas Fincke
 (s. d.), 74, 208ff., 223, 225.
 Müller, Frantz, 130, 163, 197–208, 209n.,
 210, 212, 214, 222, 224, 258f., 262f.
 Müller, Henrik d. y., 124, 130, 146, 178f.,
 191, 197f., 223.
 Müller, Jørgen, 32n.
 Müller, Jørgen d. y., 92, 130, 198, 223.
 Müller, Magdalene, 90.
 Nansen, Hans, 54n., 75, 98.
 Nansen, Hans d. y., 135, 188, 191, 209,
 252f.
 Nansen, Mikkel, 54n.
 Nicolaj, Jacob, 263.
 Nielsen, Christen (Fårevejle), 114.
 Nielsen, Erik (Vordingborg), 46.
 Nielsen, Hans, 135, 185, 188, 262.
 Nielsen, Jens (Varde), 49.
 Nielsen, Jens, 132n.
 Nielsen, Jens, 178.
 Nielsen, Jørgen, g. m. Karen, 211, 262.
 Nielsen, Mogens, 71.
 Nielsen, Mogens (renteskriver), 107.
 Nielsen, Niels, 169.
 Nielsen, Niels (Ordrup), 248.
 Norman, Kirstine, 137.
 Numsen, Hans, 108.
 Nunes Henricques, Juan, 162f., 201f.,
 260f.
 Nunes Henricques, Simon, 163.
 Oldeland, Melcher, 84n.
 Olsen, Albert, 12.
 Olsen, Gunnar, 106, 124.
 Olsen, Jens (Plejerup), 248.
 Olufsen, Hans (Nakskov), 41.
 Olufsen, Hans (Halland), 153.
 Olufsen, Niels (Møen), 40.
 Olufsen, Niels, 44, 54n., 178, 257n.
 Orsula Bendsdatter, 263.
 Osten, Hans Hansen, 176n., 177.
 Owe, Martinus, 206.
 Oxenstierna, Axel, 109n.

- Parsberg, Enevold, 121, 173.
 Parsberg, Holger, 208, 212.
 Parsberg, Jørgen, 121.
 Parsberg, Oluf, 67.
 Pater, Borchard, 258.
 Pauli, Simon, 107.
 Pedersen, Christoffer (Horsens), 184.
 Pedersen, Falle (Stensballegård), 154.
 Pedersen, Jens (Eskilstrup), 247.
 Pedersen, Jens (Glud), 138.
 Pedersen, Knud (Rønneby), 46.
 Pedersen, Niels (Grevinge), 248.
 Pedersen, Palle (Stensballegård), 118.
 Pedersen, Peder, 27, 81, 84n., 131.
 Pedersen, Torben, 134.
 Peitersen, Jacob (Bergen), 141.
 Pentz, Christian, 28.
 Pentz, Jochum Fr., 137n.
 Petersen, Jacob, 107n.
 Petersen, Johan (Svendborg), 43.
 Petkum, Simon de, 98.
 Piper, Michel, 93.
 Plet, Morten, 56.
 Pogwisch, Bartram, 84.
 Popwisch, Henning, 82.
 Pogwisch, Otto, 25, 69.
 Poorten, Hendrich (Lybæk), 62.
 Post, Severin, 54n.
 Poulsen, Claus (Ringsted), 169.
 Povelsen, Nicolaus, 87.
 Povlsen, Mads (Randers), 184.
 Prennicke, Jacob (Hamborg), 171.
 Pufendorf, Esaias, 186.
 Pøpping, Fr., 188.

 Radebant, Marcus, hans enke, 51, 67,
 164.
 Raffn, Jørgen Hansen, 54n.
 Raffuen, Peter (Glückstad), 253.
 Rantzau, Christian, 25f., 28, 82, 87, 89,
 103, 121.
 Rantzau, Frantz, 26.
 Rantzau, Gert, 25.
 Rantzau, Henrik, 195f.
 Rasmussen, Jens, 141.
 Rasmussen, Jens (Flensborg), 188.
 Rasmussen, Povl (Sognerup), 248.

 Rasmussen, Rasmus, 54n., 132.
 Reedtz, Jørgen, 121.
 Reedtz, Peder, 64f.
 Reenstierna, Abraham og Jacob
 Momma, 139f.
 Regelsen, Jørgen, hans enke, 96.
 Ribolt, Hans, 54.
 Riis, Jacob Povlsen, 217, 221.
 Rob, Cornelis, 258.
 Rode, Magdalene g. m. Thomas
 Bartholin, 210.
 Rode, Steffen, 56.
 Rodsten, Marquard, 135.
 Rosendall, Bent Pedersen (Glückstad),
 252f.
 Rosenheim, Jens, 262.
 Rosenkrantz, Gunde, 119.
 Rosenkrantz, Jørgen, 51, 84n.
 Rosenkrantz, Vibeke g. m. Erik Krag
 (s. d.), 209, 225f.
 Rosenmejer, Margrete, 198.
 Rosenvinge, Henrik Villumsen, 258.
 Roth, Reinholt, 69.
 Rover, Gerard, 258.
 Rudolf, Johan, 76.
 Ruijter, Michel de, 178.
 Ruse (Rysensten), Henrik, 87, 97.
 Rørdam, H. F., 11.

 Sandersen, Oluf (Køge), 138n.
 Scavenius, Peder, 120, 184, 216n.
 Schabes, Christen (Hanstrup), 248.
 Schack, Hans, 75, 82, 84, 165, 168, 186,
 226.
 Schade, Ove, 60.
 Scheel, Jørgen, 262.
 Schneider, Christoffer (Helsingør), 139.
 Schrøder, Abel, 96.
 Schrøder, G. (Hamborg), 150.
 Schult, Jens, 166.
 Schumacher, Albrecht (Strømsø), 152ff.,
 189f.
 Schumacher, Peder, se Griffenfeld.
 Schwartz, Margreta Maria, 97n.
 Schøller, Caspar, 210.
 Schønbach, Regine Sofie, 198.
 Sechmann, Baltser, 56, 262.

- Seefeldt, Jørgen, 37, 195.
 Seefeldt, Ulrik, 165n.
 Sehested, Christen Thomesen, 34.
 Sehested, Christoffer, 97, 171, 176.
 Sehested, Hannibal, 25, 31–35, 53, 66,
 75, 77, 84, 86–89, 93f., 97, 101ff., 108,
 120, 126, 138, 163, 168, 172f., 179f.,
 192.
 Skeel, Christen Albertsen, 25, 57f., 64f.
 Skeeving, Lars, 263.
 Skinkel, Morten, 170, 176, 178.
 Smid, Erik Nielsen, hans enke, 135.
 Snoeck, Jan, 258.
 Soares, Simon (Hamborg), 163.
 Sohn, Claus, 175n., 176n., 178, 211.
 Soll, Klaus, 67.
 Sophia Elisabeth, 28.
 Sophia Hansdatter, g. m. Henrik Müller,
 27, 225.
 Sophie Amalie, 165.
 Steinus, Justus, 26.
 Steinkuhl, Johan, 54f, 85, 92f.
 Sterck, Jan, 258.
 Stochflet, Christian, 216n.
 Støcken, Henrik v., 121, 200, 206.
 Svane, Hans, 75, 124, 184, hans hustru
 Marie, 262.
 Svendsen, Povl, 62.
 Svendsen, Povl (Køge), 211.
 Syling, Johan, 263.
 Sørensen, Anders, 84n., 180f.
 Sørensen, Christen (Århus), 43.
 Sørensen, Hans, 81, 132n.
 Sørensen, Jens, 181.
 Sørensen, Laurits (Krenkerup), 119.
 Sørensen, Niels (Ellinge), 112.
- Tellemand, Henrik, 39, 46, 48.
 Terkelsen, Severin, hans enke Elisabeth,
 107.
 Texeira, Diego, 68.
 Texeira, Emmanuel, 107, 141f., 161–63,
 178f., 200ff., 205, 208f., 212f., 217, 260,
 262.
 Texeira de Mattos, Diego, 209.
 Thomasen, Hans, 190.
 Thott, Tage, 263.
- Tilly, 26.
 Tisdorph, Michael Henrichsøn, 25f., 29,
 262f.
 Toller, 90.
 Torsen, Anders, 141f.
 Trampe, Frantz Joachim, 101, 103.
 Trane, Niels, 147n.
 Trellund, Find Nielsen, 54n.
 Trellund, Jonas, 87, 98, 132.
 Trip, 201.
 Trip, Henrich, 66n.
 Trip, Louis, 66n.
 Trip, Piere, 66n.
 Trolle, Corfitz, 192.
 Trolle, Niels, 53, 70, 131.
 Tromp, Cornelis, 199, 201.
 Trøge, Peder Pedersen, 152f.
 Tuxen, Lorentz, 181.
 Twed, Knud (Korsør), 182.
- Ulfeldt, Corfitz, 11, 30f., 33–36, 38, 40f.,
 57f., 67, 73f., 76, 96, 108, 214, 227f.
 Ulfeldt, Ebbe, 96n.
 Ulfeldt, Leo, 203.
 Ulfeldt, Otte Christoffer, 187n.
 Urbansen, Jacob, 74, 86n.
 Urne, Christoffer, 34.
 Urup, Axel, 53, 63.
- Wadsen, Raphael, 52.
 Wadtsen, Johan, 179, hans enke, 190.
 Valeur, Erik, 160.
 Walter, Jacob, 90.
 Walter, Johan (Kalundborg), 42.
 Walter, Jørgen, 90.
 Walter, Katrine, 90.
 Walter, Knud, 90, 130.
 Walter, Luth, 90, 108.
 Wandal, Hans, 119.
 Varberg, Henrik Hansen, 164.
 Varde, Jens Olufsen (Hammel og
 Voldby), 123.
 Wedel, Vilh. Fr., 120.
 Vendelbo, Mikkel Madsen (Hjørring),
 184.
 Werdelmann, Frederik, 90–94, 97, 99,
 133, 169, 175, 177–79, 188–91.

- Verporten, Philip, 108.
Westerhof, Ludvig v. (Amsterdam), 175.
Vibe, Michael, 203, 216n., 222.
Vibe, Peder, 47, 53, 84n., 145n.
Vieregge, 262.
Wigandt, mad., 263.
Wilder, Johan, 54n.
Willemsen, Berent, 54n.
Wilthagen, 143.
Winchel, Henrik (Bergen), 202.
Vind, Holger, 72, 187-89, 214, 216n.
Vind, J. F., 140.
Vinding, Rasmus, 212.
Vinskænk, Jacob, 140f.
Vinterberg, Frederik, 174.
Winterfeldt, Helmuth Otto, 181.
Vissing, Jens Jensen, 92-94, 178, 184, 190.
Vittinghof, Fr. v., 174, 262.
Witzke, Hendrich (Lybæk), 30.
Voigt, Hans, 54n.
Voogt, Herman, 54n.
Wuchters, Abraham, 225.
Wulf, Margrete Johan W. s, 262.
Zirchs, Helvich (Bergen), 141.
Ötgen, Johan, 202.

Summary

Chapter I deals with Henrik Müller's early years, his connection with the noble Holstein family of Rantzau and especially with his important years of apprenticeship in the service of Christian IV. His future career was, beyond doubt, influenced materially by his experiences at court of a political as well as of an economic nature. This is clearly borne out by the fact that his first administrative post was the important one of head of the customs administration in Copenhagen and by his close relations with *rigshofmester* Corfitz Ulfeldt, (Lord Chamberlain of His Majesty's Household), who was most influential during the latter years of Christian IV. Simultaneously Henrik Müller's activities as a state contractor, which had begun earlier, now gradually assumed a larger scope.

Chapter II examines the first turning point in Henrik Müller's career, the accession of Frederik III in 1648, which was to mean the downfall of the »sons-in-law«, Corfitz Ulfeldt and Hannibal Sehested, the vice-regent in Norway. These dramatic events seemed a very serious threat to Henrik Müller's position. The circumstances that saved Müller from sharing the fate of the powerful faction are debated, and an attempt is made to see them in an economic as well as in a political perspective.

Far from being ruined, Müller's successful career was continued. In Chapter III are described his efforts as *generaltoldforvalter* (head of the central customs administration) to reorganize the administration of the Danish Customs. Some possible explanations of the fact that he was active in this post only for a short period are discussed. That aristocratic officials should be antagonistic to the intrusion of a commorner into the administration of the public finances was only to be expected, but it is underlined that personal reasons may have contributed very considerably to bring about Müller's resignation, which, however, was only *de facto*.

As an illustration of this Chapter IV attempts to describe Henrik Müller's extensive economic activities, which comprised both long-distance trade and manufactures. The importance of these activities to Müller is stressed.

Chapter V resumes the treatment of Müller's connections with the government and the administration. The institution of *Admiralitetskolegiet* (the Admiralty) in 1655 is interpreted as a new victory for the reform party. Characteristically Poul Klingenberg and Henrik Müller, who were both large state creditors, were among the members of the new board. The outbreak of the war with Sweden in 1657 meant that this group was drawn closer to the administration. From now on Henrik Müller performed administrative functions with increasing frequency.

The scanty information we possess about Henrik Müller at the Estate General in 1660 seems to indicate that he sided with the government. Chapter VI, in which this is briefly mentioned, also underlines the crucial position of the group of large-scale contractors, especially in the negotiations later that year about the financial situation. On the basis of drafts of letters, now preserved among Henrik Müller's »*afregninger*« (settlement of account) in *Rentekammerarkivet* (the archives of the Exchequer), it is maintained, that Müller and other large contractors claimed the surrender of Crown lands before they were willing to grant the necessary loans, which they alone were able to provide. Henrik Müller's appointment to the post of *rentemester* (Chancellor of the Exchequer), which secured him a large share in the management of the public finances, seems to be another consequence of these negotiations.

Chapter VII deals with Müller's early years as *rentemester*, also giving a brief sketch of the organisation of *Rentekammeret*, now strongly influenced by commoners. In this context the importance of Christoffer Gabel, which has so far been given less attention than it deserves, is underlined. Henrik Müller's renewed activity as *generaltoldforvalter* and as administrator of the Privy Purse is treated. His connections with contractors are examined. As illustrations of his position and activities a controversy with one of his immediate subordinates, Mikkel Langemack, provincial inspector of customs, and a dispute between Müller and another large contractor, Jens Lassen, on the one side and General Trampe, a prominent officer, on the other are described.

Chapter VIII deals with the great controversy in 1664 between the State and Henrik Müller (with a number of other state creditors), which resulted in the surrender of vast tracts of Crown land to Müller in payment of his outstanding account. The discussion of the general question of the surrender of Crown lands to creditors is resumed and certain views, advanced by Mr. Carl Christiansen are criticised.

After 1664 Henrik Müller was perhaps the greatest Danish landowner. A relative wealth of sources permits a closer examination in Chapter IX of Müller's energetic management of his estates, which often resulted in disputes with the peasants. It seems clear that Henrik Müller

took an active interest in his estates as objects of investment, not merely considering them a merchandize. Taking the undoubtful bias of the sources into consideration it still appears from the very extensive material, submitted by Müller, that conditions were bad for the landowners during this period. In Müller's case the estates did not pay, or at least did not yield an interest, reasonable in proportion to the vast sums for which they had been given in payment. Henrik Müller's sad fate as a landowner is applied as a premise for the general conclusion, that the bad market conditions prevented the formation of a stable class of new magnates.

Henrik Müller's management of his estates must, however, be seen in connection with his other economic activities. In chapter X the treatment of his merchantile enterprises is resumed. A happy coincidence has preserved a private copy-book, kept by Müller's apprentice, and thus added to the scanty and difficult source material on this subject.

This important source gives new insight into Henrik Müller's Norwegian interests. In Chapters XI and XII his activities as a mine-owner are examined. As early as the 1650'ies Müller participated in copper-mining, an enterprise which attained great importance during the following decade when the copper brought badly needed foreign currency to Denmark. Müller exported most of his copper to Emmanuel Texeira in Hamburg. As a result of the high price of copper and the low purchasing power of the Danish market he had lost interest in his copper manufacture, on which he had previously spent so much energy. The Norwegian mines, which were provisioned from Müller's Danish estates, seem to have been prosperous enough to tempt him to add to his possessions Kongsberg Silverworks, which he acquired in a new settlement with the State in 1673.

Henrik Müller's extensive enterprises naturally required capital. In Chapter XIII an attempt is made to gather and weigh the sources pertinent to this question. The importance of Danish credit is stressed and it is noted that Müller strove to increase the security of his financial position by spreading his loaning.

From the middle of the 1660'ies the sources permit a closer examination of Müller's administrative activities. Chapter XIV gives a description, based on Müller's official correspondance, of his participation in the administration of the public finances during the difficult years after the wars with Sweden. The efforts to build up an efficient financial administration are dealt with.

Unhappily the sources fail when we reach the important phase around the accession of Christian V in 1670. During the first years of the new reign Henrik Müller's position appears to have been unshaken, although

two of his assistants are excluded from the group of contractors. Proof of Henrik Müller's still influential position is above all the fact that his son, Frantz Müller, was entrusted with the administration in Amsterdam of the Spanish and Dutch subsidies to Denmark during *Skånske Krig*. The extensive source material, examined in Chapter XVI, shows that Frantz Müller to a great extent used his father's connections in his administration of these very large sums of money. The recall of Frantz Müller in 1677 most consequently have been a serious blow to his father as well. It is therefore natural to begin the description of Henrik Müller's decline with this event. In 1679 followed Henrik Müller's resignation as *rentemester*. Chapters XVII and XVIII trace the protracted liquidation of his numerous enterprises, 1682 being crucial year especially so far as his private connections are concerned. Whereas the settlements with these very largely judicial matters to be decided by the judgements of courts and commissioners, the settlement between Müller and the State had aspect of a political and administrative nature. The numerous quarrels between the former *rentemester* and the representatives of the government clearly reveal that Müller was still a very forceful personality, but also that his position was no longer politically secure. As a result of the settlement he lost all his Danish as well as his Norwegian possessions.

As conclusion Chapter XIX first contributes to the characterisation of Henrik Müller as a person and secondly attempts to fit him into a larger historical context.

It seems clear that Müller's activity in the 1650'ies was a prelude to the administrative reforms later carried out by the absolute government. Further the thesis that the privileges, granted to the city of Copenhagen in 1658-59 are the prelude of the constitutional reform, carried out in 1660-61, is confirmed. In this context the decisive influence of a small group of contractors on the organisation of the administration of the public finances and on the settlement of the state debts, is underlined. Finally it is noted, that the relatively greater social mobility, characteristic of the time of absolutism as opposed to the preceding period of aristocratic government was in accordance with the political program of the contractors as well as of other groups of commoners, and that after this program had been carried out, the economic conditions prevented the fossilizing of the distribution of wealth and thus the formation of a new hereditary aristocracy.

Henrik Müller's biography does not only add to our knowledge of details but also contributes to our understanding of the forces that were at work around the middle of the 17.th century and which did so much to change the old Order of the Estates into a modern class society.

SCANNED

DIS-Danmark

